

Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu

**Współczesne dyskursy
– rodzaje, analiza i badania**

pod redakcją
Grzegorza Adama Ziętali

Nowy Sącz 2024

Redaktor Naukowy

dr Grzegorz Adam Ziętała

Recenzje

prof. dr hab. Agnieszka Adamowicz-Pośpiech

dr hab. Ewa Dźwierzynska, prof. UR

dr hab. Roman Gawarkiewicz, prof. US

dr hab. Marcin Zabawa, prof. UŚ

Redaktor Techniczny

dr Tamara Bolanowska-Bobrek

© Copyright by Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu
Nowy Sącz 2024

ISBN 978-83-67661-38-6

Wydawca

Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu

ul. Staszica 1, 33-300 Nowy Sącz

tel.: +48 18 443 45 45, e-mail: sog@ans-ns.edu.pl

www.ans-ns.edu.pl

Adres redakcji

Wydawnictwo Naukowe Akademii Nauk Stosowanych w Nowym Sączu

ul. Staszica 1, 33-300 Nowy Sącz

tel.: +48 18 443 45 45, e-mail: wn@ans-ns.edu.pl, tbolanowska@ans-ns.edu.pl

wydawnictwo.ans-ns.edu.pl

Druk

Wydawnictwo i drukarnia NOVA SANDEC s.c.

Mariusz Kałyniuk, Roman Kałyniuk

ul. Lwowska 143, 33-300 Nowy Sącz

tel.: +48 18 441 02 88, e-mail: biuro@novasandec.pl

Spis treści

Wstęp	5
I. Wpływ <i>fake newsów</i> na współczesny dyskurs publiczny: analiza przyczyn, skutków i metod przeciwdziałania (<i>Alicja Fyda</i>).....	7
II. An autobiographical discourse in Joseph Conrad's <i>Heart of darkness</i> (<i>Jarosław Giza</i>)	17
III. Trauma rzeczywista i wyobrażona we współczesnym dyskursie kulturowo-społecznym (<i>Karina Grabowska</i>)	42
IV. Informatyczne narzędzia do analizy zawartości treści. Analiza porównawcza (<i>Robert Rogowski</i>)	51
V. The proper understanding of medical jargon – a theoretical analysis of the language of intermedical communication (<i>Edyta Woźniak</i>).....	65
VI. Współczesny dyskurs wojny w ukraińskiej i rosyjskiej przestrzeni medialnej (<i>Grzegorz Adam Ziętała</i>).....	73
VII. Koncept wroga we współczesnym rosyjskim dyskursie publicznym (<i>Grzegorz Adam Ziętała</i>).....	122
VIII. Współczesny rosyjski dyskurs religijno-państwowy, czyli ‘ruski mir’ patriarchy Cyryla (<i>Grzegorz Adam Ziętała</i>).....	153

Wstęp

Publikacja składa się z ośmiu rozdziałów i poświęcona jest badaniom dotyczącym różnego rodzaju dyskursów. Autorzy w poszczególnych podrozdziałach monografii analizują dyskurs publiczny, kulturowo-społeczny, autobiograficzny, medyczny, dyskurs wojny i dyskurs religijno-państwowy oraz narzędzia informatyczne do analizy zawartości tekstów dyskursów.

W rozdziale pt. *Wpływ fake newsów na współczesny dyskurs publiczny: analiza przyczyn, skutków i metod przeciwdziałania* omówione zostały fałszywe wiadomości, zwane popularnie *fake newsami*, które stały się jednym z najpoważniejszych zagrożeń dla współczesnego dyskursu publicznego. *Fake newsy* to celowo fałszywe informacje tworzone oraz rozpowszechniane w celu dezinformacji odbiorców. Ich wpływ na społeczeństwo jest nie tylko szeroko zakrojony, ale też głęboko szkodliwy, prowadząc do polaryzacji społecznej, erozji zaufania do instytucji oraz destabilizacji systemów politycznych. Dany tekst analizuje przyczyny rozpowszechniania się *fake newsów*, ich skutki dla dyskursu publicznego oraz strategie przeciwdziałania temu zjawisku.

Celem rozdziału pt. *An autobiographical discourse in Joseph Conrad's "Heart of darkness"* jest przedstawienie i analiza elementów autobiograficznych w arcydziele literackim Josepha Conrada pt. *Jądro ciemności*, postrzeganym jako jeden z przykładów fikcji literackiej wykorzystującej dyskurs autobiograficzny w literaturze angielskiej. Autor tekstu analizuje miejsca, wydarzenia oraz ludzi w Kongo, którzy wpłynęli na napisanie noweli przez Conrada.

Rozdział pt. *Trauma rzeczywista i wyobrażona we współczesnym dyskursie kulturowo-społecznym* porusza temat traumy zarówno na poziomie indywidualnym, jak i społecznym, a także jej roli w różnych kontekstach. Początkowo wyjaśnia, że trauma to nie tylko dramatyczne wydarzenia, ale również subtelne doświadczenia wpływające na ludzi i społeczności. Współcześnie pojęcie traumy bywa nadużywane, co może prowadzić do medykalizacji negatywnych emocji i błędnego postrzegania osobistych problemów jako zaburzeń psychicznych. To prowadzi do zbagatelizowania rzeczywistych cierpień osób, które autentycznie potrzebują pomocy. W tekście podkreśla się, że rzeczywista trauma powinna być odpowiednio diagnozowana i leczona, a nie używana jako uniwersalne określenie codziennych trudności. Przykłady z historii, takie jak ludobójstwo w Rwandzie i konflikty na Bliskim Wschodzie, pokazują, jak trauma wpływa na całe narody. W przypadku Rwandy, oficjalna narracja koncentruje się na cierpieniach jednej grupy, co utrudnia społeczne uzdrowienie. Natomiast w konflikcie izraelsko-palestyńskim trauma obu stron jest głęboko zakorzeniona, co utrudnia proces pokojowy. Autorka sugeruje, że rozwiązanie problemów traumy wymaga podejścia systemowego i wrażliwości na specyficzne potrzeby poszczególnych grup i jednostek.

Rozdział pt. *Informatyczne narzędzia do analizy zawartości treści. Analiza porównawcza* zawiera analizę porównawczą pięciu najpopularniejszych programów do analizy zawartości treści. Poza ogólną charakterystyką metody badawczej, jaką jest analiza zawartości treści, przedstawia korzyści płynące z wykorzystania tego typu oprogramowania. Przeprowadzona analiza uwzględnia takie kryteria, jak funkcjonalność,

użyteczność oraz cena. W jej wyniku wyłoniono trzy najlepiej ocenione programy: NVivo, MAXQDA oraz ATLAS.ti. Przedstawione wyniki analiz mają charakter ogólny i wymagają przeprowadzenia dokładniejszych badań porównawczych.

W rozdziale *The proper understanding of medical jargon – a theoretical analysis of the language of intermedical communication* omówiono żargon medyczny, będący integralną częścią języka medycznego. Jest on głównie stosowany przez personel medyczny w trakcie komunikacji i ma za zadanie ułatwić czynności medyczne poprzez jasne definiowanie i opisywanie zjawisk oraz akcji w trakcie ratowania życia i zdrowia pacjentów. Niemniej jednak, pomimo że język środowisk medycznych jak wszelkie odmiany języka naturalnego, jest podstawą tworzenia myśli, rozumowania, porozumiewania się i działania, może być źródłem wielu niejasności, jak również wprowadzać zamęt w komunikacji pomiędzy pacjentem a personelem medycznym. Celem danego rozdziału jest opisanie cech żargonu medycznego, które mogą przyczynić się do jego błędnego rozumienia przez pacjentów, a także charakterystyka czynników, które mogą wpływać na użycie technolektu wśród personelu medycznego.

W rozdziale pt. *Współczesny dyskurs wojny w ukraińskiej i rosyjskiej przestrzeni medialnej* dokonano analizy tego silnie nacechowanego emocjonalnie dyskursu. Jest to zrozumiałe, gdyż realia tej wojny są często nadzwyczaj drastyczne – morderstwa, tortury, zbrodnie wojenne, śmierć cywilnej ludności, olbrzymie zniszczenia. Dyskurs nie mógł tego nie odzwierciedlić. Stąd często występują dysfemizmy, etniczne przezwiska, ale też eufemizmy dla złagodzenia tonu dyskursu publicznego. Pojawiają się symbole graficzne (litery, memy), gra słów (np. przestawianie liter w celu uzyskania efektu komicznego), nadawanie nowych znaczeń słowom.

W rozdziale *Koncept wroga we współczesnym rosyjskim dyskursie publicznym* przedstawiono różne sylwetki wrogów, akcentując uwagę na tych najnowszych, z drugiej i trzeciej dekady XXI wieku, zwłaszcza po agresji Rosji na Ukrainę. Kategorie wrogów podzielono na tych zewnętrznych, którzy „zagrażają” Rosji i tych wewnętrznych, których poszukuje władza, a często i sami ludzie, którzy ulegli ideologii Kremla.

Rozdział pt. *Współczesny rosyjski dyskurs religijno-państwowy, czyli ‘ruski mir’ patriarchy Cyryla* opisuje wypowiedzi kontrowersyjnego patriarchy moskiewskiego i całej Rusi Cyryla I. Przedmiotem analizy są tylko te elementy dyskursu religijno-politycznego, które dotyczą jego typowych poglądów politycznych, a nie teologicznych, właściwych dla dyskursu religijnego. Patriarcha jako głowa tego kościoła ogłasza te poglądy na oficjalnych synodach, w postaci nakazów Cerkwi, obowiązujących duchownych i świeckich, ale i występuje w parlamencie rosyjskim, z politykami i na spotkaniach z prezydentem kraju. W większości jego dyskurs dotyczy więc polityki, a pojawiające się elementy teologiczne są wykorzystywane do propagowania idei ‘ruskiego miru’, zbieżnego z ideologią Kremla. Z tego też względu nie da się rozłączyć tych obu elementów, zwłaszcza po rozpoczęciu wojny Rosji z Ukrainą i dlatego dyskurs ten autor nazywa religijno-politycznym.

Grzegorz Adam Ziętała

I. WPŁYW *FAKE NEWSÓW* NA WSPÓŁCZESNY DYSKURS PUBLICZNY: ANALIZA PRZYCZYN, SKUTKÓW I METOD PRZECIWDZIAŁANIA

(Alicja Fyda¹)

Streszczenie

W dobie cyfrowej rewolucji, fałszywe wiadomości, zwane popularnie *fake newsami*, stały się jednym z najpoważniejszych zagrożeń dla współczesnego dyskursu publicznego. *Fake newsy* to celowo fałszywe informacje tworzone i rozpowszechniane w celu dezinformacji odbiorców. Ich wpływ na społeczeństwo jest nie tylko szeroko zakrojony, ale również głęboko szkodliwy, prowadząc do polaryzacji społecznej, erozji zaufania do instytucji oraz destabilizacji systemów politycznych. Niniejszy rozdział przedstawia przyczyny rozpowszechniania się *fake newsów*, ich skutki dla dyskursu publicznego oraz strategie przeciwdziałania temu zjawisku.

Summary

In the age of the digital revolution, *fake news* has become one of the most serious threats to modern public discourse. *Fake news* is deliberately false information created and disseminated to disinform the public. Their impact on society is not only widespread, but also deeply damaging, leading to social polarisation, erosion of trust in institutions and destabilisation of political systems. This chapter examines the causes of the proliferation of *fake news*, its effects on public discourse, and strategies for countering the phenomenon.

1. Zarys historyczny i próba definicji *fake newsa*

Jednym z najcenniejszych przywilejów XXI wieku jest posiadanie wiedzy. Przywilej ten daje wiele możliwości, ponieważ to posiadacz decyduje, co dalej z tą wiedzą zrobi. M. Tomaszewska-Michalak twierdzi, że chociaż posiadanie i dzielenie się informacjami jest pozytywnym zjawiskiem, niesie ze sobą również zagrożenia dla jakości treści, które są udostępniane (Tomaszewska-Michalak, 2020). *Fake news* jest jednym z takich zagrożeń. Czym zatem jest *fake news*?

Zjawisko fałszywych informacji ma swój początek w XIX wieku. W ocenie J. Solla to właśnie w tym momencie sformułowanie to było często używane w artykułach prasowych i było postrzegane jako fałszywy przekaz medialny. Ponieważ rozpowszechnianie i drukowanie fałszywych informacji miało miejsce na co dzień, Soll twierdził, że samo określenie fałszywych informacji nie było wtedy niczym nowym (Soll, 2016). W języku angielskim natomiast pojawił się termin „fake news”. Według słownika, słowo „fake” oznacza podróbkę, fałszyfikat lub coś udawanego, a „news” – „wiadomości”. W efekcie całość sformułowania można przetłumaczyć jako „podrobione wiadomości”. Jednak, kiedy używamy tego sformułowania na co dzień, w języku potocznym, częściej można spotkać się ze sformułowaniem „fałszywe wiadomości”.

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

Termin *fake news* ma dość szerokie znaczenie, dlatego też trudno jest je jednoznacznie zdefiniować. Zdaniem K. Bąkowicz (2019), *fake news* odnosi się do treści wiadomości, które są częściowo nieprawdziwe, przeinaczone bądź wyrwane z kontekstu, oparte na dezinformacji. H. Allcott i M. Gentzkow, amerykańscy badacze, definiują *fake news* jako zjawisko, w którym media przedstawiają informacje, które wydają się być prawdą, ale w rzeczywistości nie są prawdziwe. Według nich dotyczy to zarówno mediów masowych, jak i społecznościowych, ale wyklucza się z nich oświadczenia polityczne, które mogą być celowo fałszywe, co z kolei wiąże się z manipulacją polityczną, a nie z *fake newsem*. Naukowcy zawężają pojęcie fałszywych informacji, wykluczając np. strony internetowe zawierające satyrę, zaliczając je do poważniejszych treści, które można zweryfikować (Allcott, Gentzkow, 2017). H. Gans popiera tę koncepcję. Według niego, *fake news* to informacje przekazywane z jednego źródła do wiadomości publicznej przez dziennikarza lub osobę pracującą w mediach i przetwarzane przez organizację medialną. Gans (2004) podkreśla, że jest to działanie świadome, celowe i wykonywane przez nadawcę w celu osiągnięcia jakiejś korzyści.

D. Elliot i C. Culver (1992) uważają, że proces przekazywania nieprawdziwej wiadomości nie jest tak naprawdę kłamaniem, ale ukrywaniem informacji. Celem przekazywania takich wiadomości jest spowodowanie, że osoba, do której dotrą, będzie miała fałszywe poglądy na dany temat. Z drugiej strony M. Aldwairi i A. Alwahedi (2018) twierdzą, że fałszywe informacje są częścią propagandy psychologicznej, która jest wykorzystywana do manipulowania opinią publiczną i wdrażania określonych treści.

W swoim artykule N. Rochlin zwraca uwagę nie tylko na samą definicję zjawiska, ale także na to, jak wygląda *fake news*. Autor definiuje *fake newsy* jako informacje, które są celowo fałszywe, ale wydają się dla odbiorcy autentyczne i prawdziwe. Wskazał, że takie działania przynoszą korzyści finansowe, dlatego ważne jest rozpowszechnianie informacji, zwłaszcza w mediach społecznościowych, gdzie ludzie spędzają najwięcej czasu. Takie informacje są atrakcyjne dla odbiorców i zyskują na popularności dzięki chwytliwym tytułom i grafikom. Jednym z fenomenów, o którym wspomina autor, jest zjawisko znane jako *clickbait*, które działa jak komunikat w postaci nagłówka lub miniatury i ma na celu przyciągnięcie uwagi odbiorcy, a jednocześnie generowanie zysku (Rochlin, 2017). J. Jeffries z kolei utożsamia *fake newsy* z plotkami, które każdy chętnie rozpowszechnia, nawet jeśli nie wie, czy są one prawdziwe. Jeffries (2019) stwierdza, że sam fakt, że ta informacja została rozpowszechniona przez wiele osób, wystarczy, aby przekonać ludzi do uwierzenia w tę informację.

W Polsce jedną z osób, które podjęły się definicji *fake newsa* jest M. Palczewski, który uważa, że zjawisko nie ma jednego konkretnego wyjaśnienia, ale że można znaleźć wspólne cechy na podstawie różnych definicji. Według Palczewskiego są to „wiadomości służące intencjonalnemu, rozmyślnemu wprowadzeniu odbiorcy w błąd w celu uzyskania korzyści wizerunkowych, majątkowych, psychologicznych, propagandowych, politycznych, itd.” (2018, s. 158). Uważa on, że udostępnienie fałszywych informacji nie jest zdarzeniem przypadkowym, a „enigmą, czymś nieuchwytnym, albowiem nie ma swojego desygnatu w rzeczywistości, stanowiąc puste pojęcie, „realnie” istniejące jedynie w wyobraźni ich twórców – obiekt poznania wyłącznie dla osób, które uwierzyły w jego prawdziwość” (Palczewski, 2019). Palczewski zwraca uwagę na fakt, że zjawisko to ma na celu zachęcenie odbiorców do zapoznania się z treścią wiadomości:

Dar uwodzenia fałszywych informacji polega na przekonaniu do siebie osób już przekonanych – posiadaczy takich matryc, schematów i skryptów poznawczych, na mocy których odczytywane *fake newsy* odpowiadają na ich psychospołeczne potrzeby i oczekiwania”. Osoby „wierzące” w fałszywe wiadomości w tym przypadku nie sprawdzają wiadomości „z zewnątrz”, ale tylko sprawdzają czy są one zgodne z ich wewnętrznym systemem przekonań i wartości (Ibidem).

K. Bąkiewicz twierdzi, że *fake newsy* nie są kłamstwem, ponieważ zazwyczaj są przeinaczone i wyrwane z kontekstu, jednak zawierają elementy faktyczne oraz rzeczywiste. Odbiorcy wierzą w taką wiadomość, ponieważ została ona w domyśle potwierdzona przez źródło i opublikowana w mediach przez profesjonalnych dziennikarzy. Dodaje ona, że taka wiadomość do złudzenia przypomina fakt, a dziennikarze tworzą ją z prawdziwych informacji i zmieniają bądź dodają do nich bohaterów i wydarzenia. Z tego powodu można stwierdzić, że fałszywe informacje nie są kłamstwem, ale półprawdą, która nadużywa zaufania odbiorców. Używając krzykliwych nagłówków wołających, takich jak „Z ostatniej chwili!” lub „Pilne!”, a także ciekawych grafik, można wzbudzać zainteresowanie odbiorcy, którzy po zapoznaniu się z wiadomością nie mogą zweryfikować, czy informacje podane w niej są prawdziwe. Odbiorcy przyswajają przeczytane informacje i często rozpowszechniają je dalej, zwłaszcza online. Niemniej jednak *fake newsy* nie ograniczają się tylko do mediów społecznościowych i stron internetowych, które ułatwiają przekazywanie informacji. Warto również pamiętać o tradycyjnych mediach, takich jak gazety, radio czy telewizja, gdzie *fake newsy* są powszechne i nie odbiegają niczym od tych, które są dostępne online.

Naukowcy zgadzają się, że te treści przypominają przekazy z „pierwszej ręki”, które są nacechowane emocjonalnie, aby zachęcić odbiorców do zapoznania się z nimi (Bąkiewicz, 2019). *Fake news* podaje informacje w taki sposób, że odbiorca nie może stwierdzić, gdzie zaczyna się i gdzie kończy prawdziwa informacja, a następnie traktuje całą informację jako prawdziwą i przekazuje ją dalej. Ten fałszywy news może być bardziej atrakcyjny wizualnie i z punktu widzenia treści w porównaniu z typowymi wiadomościami. Bez wątplenia można stwierdzić, że *fake newsy* to wiadomości, w których informacje są częściowo lub całkowicie nieprawdziwe, a celem ich publikacji, zarówno w mediach tradycyjnych, jak i w Internecie, jest wprowadzenie odbiorców w błąd, wywołanie sensacji i kontrowersji.

2. Przyczyny rozprzestrzeniania się *fake newsów*

Rozprzestrzenianie się *fake newsów* jest zjawiskiem złożonym, wynikającym z kombinacji czynników technologicznych, psychologicznych, ekonomicznych oraz politycznych. Media społecznościowe są najczęstszym źródłem *fake newsów* (Vosoughi, Roy, Aral, 2018). Platformy społecznościowe, takie jak Facebook, Twitter czy Instagram, wykorzystują zaawansowane algorytmy rekomendacyjne, żeby maksymalizować zaangażowanie użytkowników. Treści sensacyjne, emocjonalne i kontrowersyjne generują więcej interakcji, co sprawia, że *fake newsy* często zyskują większy zasięg niż rzetelne informacje. Algorytmy te tworzą tzw. bańki informacyjne (Pariser, 2011), w których użytkownicy mają styczność z treściami zgodnymi z ich poglądami. Prowadzi to do wzmocnienia istniejących przekonań. Bańki informacyjne ograniczają kontakt z innymi, różnorodnymi punktami widzenia, co sprzyja rozprzestrzenianiu się *fake newsów*.

Kolejnym aspektem są mechanizmy psychologiczne, do których zalicza się tzw. „confirmation bias”, czyli skłonność do preferowania informacji potwierdzających już istniejące przekonania (Boćkowski, 2022, s. 56). Czynnikiem ten odgrywa kluczową rolę w rozpowszechnianiu *fake newsów*, gdyż użytkownicy są bardziej skłonni wierzyć w informacje, które zgadzają się z ich światopoglądem, niezależnie od ich prawdziwości. Mechanizmem psychologicznym jest też tzw. efekt Dunninga-Krugera, według którego ludzie z ograniczoną wiedzą na dany temat często przeceniają swoje umiejętności rozumienia i oceny informacji (Yarchi, Samuel-Azran, Hayat, 2023). Przez to, ludzie są bardziej podatni na fałszywe informacje i mniej skłonni do ich weryfikacji.

Wpływ na rozprzestrzenianie *fake newsów* mają także motywy ekonomiczne i polityczne. Jednym z motywów ekonomicznych są zyski z reklam. Strony internetowe oraz platformy generujące fałszywe informacje często zarabiają na reklamach wyświetlanych przy popularnych treściach. Sensacyjne i kontrowersyjne *fake newsy* przyciągają wiele osób, co przekłada się na wyższe dochody z reklam. W kwestii motywów politycznych, autorki raportu pt. „Fake news w Polsce” (Kilian, Tobijasiewicz, Osierda, 2019) wspominają o manipulacji politycznej. Dezinformacja może wpływać na wyniki wyborów, destabilizować systemy polityczne, jak również osłabiać zaufanie do instytucji publicznych. Przez tego rodzaju działanie dana partia czy też polityk może być bardziej przekonujący dla odbiorcy wiadomości, bądź, jeżeli dana informacja nie jest pozytywna – dzięki interakcjom społecznym – partia może spaść w sondażach.

Kolejnym motywem są technologiczne ułatwienia, do których można zaliczyć niski koszt tworzenia treści. W erze cyfrowej, tworzenie i rozpowszechnianie informacji jest wyjątkowo tanie i łatwe. Każdy, kto posiada komputer i dostęp do Internetu, może tworzyć treści i dzielić się nimi z szeroką publicznością. Szybkość rozprzestrzeniania się informacji jest też kluczowa – media społecznościowe i aplikacje do komunikacji, takie jak WhatsApp czy Messenger, umożliwiają błyskawiczne dzielenie się informacjami z dużymi grupami odbiorców. *Fake newsy* mogą zatem rozprzestrzeniać się wirusowo w ciągu minut, osiągając globalny zasięg.

Niedostateczna edukacja medialna, w tym brak umiejętności krytycznego myślenia jest również jednym z powodów rozprzestrzeniania się *fake newsów*. Wielu użytkowników Internetu nie posiada wystarczających umiejętności krytycznego myślenia i analizy informacji. Brak edukacji medialnej sprawia, że są bardziej podatni na manipulację i trudniej im odróżnić prawdę od fałszu. Problemem jest również zaufanie do źródeł informacji, ponieważ ludzie często ufają informacjom udostępnianym przez znajomych i rodzinę, nawet jeśli te informacje są fałszywe. Zaufanie do źródła przekazu może prowadzić do bezkrytycznego akceptowania i dalszego rozpowszechniania *fake newsów*.

Rozprzestrzenianie się *fake newsów* jest wynikiem skomplikowanej interakcji technologicznych możliwości, psychologicznych skłonności, ekonomicznych motywacji i politycznych strategii. Kreowanie fałszywych informacji ma różnorodne motywacje i w zależności od nich przynosi pożądane skutki. Zrozumienie przyczyn powstawania *fake newsów* jest więc kluczowe dla opracowania skutecznych metod przeciwdziałania dezinformacji i ochrony jakości dyskursu publicznego.

3. Wpływ *fake newsów* na dyskurs publiczny

Fake news niesie ze sobą wiele konsekwencji, które mają wpływ na współczesny dyskurs publiczny. Jednym z nich jest polaryzacja społeczna. M. Kobla (2019) wskazuje, że jest to jedna z najbardziej niebezpiecznych konsekwencji, gdyż wpływa na nastroje oraz opinie odbiorców, wywołując przy tym pożądany efekt. Co więcej, ten rodzaj dezinformacji może pogłębiać różnice w danej grupie docelowej i wywoływać strach przed „innością”, co może prowadzić do radykalizacji i zmiany poglądów na dany temat. Sensacyjne i często skrajne treści mogą wzmacniać istniejące podziały w społeczeństwie, prowadząc do większych napięć i konfliktów między różnymi grupami społecznymi.

Narażenie na *fake newsy* prowadzi do erozji zaufania. Gdy ludzie nie odróżniają prawdy od fałszu, zaczynają kwestionować wiarygodność wszystkich źródeł informacji. To zjawisko prowadzi do ogólnego sceptycyzmu wobec mediów, rządu oraz innych instytucji, co utrudnia funkcjonowanie demokratycznego społeczeństwa (Tomaszewska-Michalak, 2020). Ważnym skutkiem jest też wpływ na wyniki wyborów i decyzje polityczne. *Fake newsy* mogą mieć bezpośredni wpływ na wyniki wyborów i ważne decyzje polityczne. Dezinformacja manipuluje opinią publiczną, wprowadzając wyborców w błąd co do rzeczywistych faktów i osiągnięć kandydatów lub partii politycznych. Przykładem tego jest kampania prezydencka w Stanach Zjednoczonych w 2016 roku, gdzie fałszywe informacje miały wpływ na postrzeganie kandydatów przez wyborców (Guess, Nyhan, Reifler, 2020; Soczyński, 2022).

Kolejną konsekwencją jest szeroko rozumiana dezinformacja i mylne przekonania. Ludzie, którzy wierzą w fałszywe informacje, mogą podejmować decyzje oparte na nieprawdziwych danych, co może mieć negatywne konsekwencje zarówno na poziomie indywidualnym, jak i społecznym. Co więcej, prowadzi to do chaosu komunikacyjnego, który powoduje, że komunikacja staje się nieprzejrzysta i jest oparta na manipulacji (Palczewski, 2018). Nie można tutaj mówić o równorzędnej rozmowie, ponieważ odbiorca zostaje świadomie wprowadzony w błąd. Ważnym elementem wydaje się być również podważanie nauki i faktów. *Fake newsy* często podważają naukowe fakty i odkrycia, co prowadzi do rozpowszechniania się pseudonaukowych teorii. Przykładem często pojawiającym się w literaturze może być ruch antyszczepionkowy, który czerpie siłę z fałszywych informacji na temat szczepionek, prowadząc do obniżenia wskaźników szczepień i zagrożenia dla zdrowia publicznego (Nowak, 2020; Schneider, 2021).

Oslabienie debaty publicznej oraz eskalacja konfliktów międzynarodowych też są skutkami mającymi wpływ na dyskurs publiczny, gdyż *fake newsy* obniżają jakość debaty publicznej, wprowadzając do niej dezinformację, manipulację i nieuczciwe argumenty. Zamiast konstruktywnej wymiany poglądów opartej na faktach, debata staje się areną walki na fałszywe informacje i emocjonalne manipulacje. Co więcej, fałszywe informacje mogą też prowadzić do eskalacji konfliktów międzynarodowych, gdyż dezinformacja jest często wykorzystywana jako narzędzie w wojnie informacyjnej. Przykłady to działania propagandowe mające na celu destabilizację innych krajów lub wzbudzenie nieufności między państwami.

Fake newsy mają szeroki i destrukcyjny wpływ na współczesny dyskurs publiczny. Od polaryzacji społecznej, przez erozję zaufania do instytucji, po podważanie naukowych faktów i eskalację konfliktów międzynarodowych – skutki dezinformacji są poważne oraz wieloaspektowe. Walka z *fake newsami* wymaga wspólnego wysiłku mediów, edukatorów, technologii oraz świadomych odbiorców informacji.

4. Metody zwalczania *fake newsów* i weryfikacja informacji

Społeczność staje się coraz bardziej świadoma faktu, że nie można ufać wszystkiemu, co się zobaczy lub przeczyta. Wiadomości, które docierają do odbiorców, są skonstruowane w taki sposób, że trudno jest ocenić, czy są to fałszywe wiadomości. Obecnie prowadzone są działania mające na celu zwiększenie świadomości znaczenia problemu dla osób, które są najbardziej narażone na działanie takich wiadomości, czyli odbiorców tych treści.

Fakt-checking jest jednym ze sposobów walki z fenomenem fałszywych informacji. W szczególności odnosi się to do osób zajmujących się tworzeniem informacji lub udostępnianiem ich za pośrednictwem mediów tradycyjnych, firm reklamowych, organizacji dziennikarskich i platform internetowych. W Komisji Europejskiej działa grupa High Level Group on Fake News and Online Disinformation, której zadaniem jest walka z dezinformacją i *fake newsami*. W jednym ze swoich raportów organizacja ta przedstawia kilka sposobów rozwiązania problemu dezinformacji. Jednym z nich jest pomoc zaufanej stronie trzeciej, która zajmuje się sprawdzaniem faktów. Zajmują się tym organizacje i fundacje, np. International Fact Checking Network (IFCN), której zadaniem jest podejmowanie działań minimalizujących zjawisko dezinformacji i *fake newsów*.

Ponadto istnieje wiele stron internetowych, które specjalizują się w profesjonalnej weryfikacji faktów w dostępnych informacjach. Wśród najbardziej znanych stron internetowych tego rodzaju jest np. Politifact.com. Jest to platforma amerykańska, która sprawdza i ocenia dokładność wypowiedzi polityków, urzędników, ekspertów, publicystów i innych osób w mediach. FaktCheck.org, strona internetowa utworzona w 2003 roku przez uniwersytet w Pensylwanii, jest kolejnym przykładem. Strona ta koncentruje się na analizie wiarygodności informacji politycznych w Stanach Zjednoczonych. Zespół ekspertów ocenia informacje zebrane z różnych źródeł, takich jak media, reklamy, debaty, wywiady i przemówienia. Warto zauważyć, że analitycy koncentrują się głównie na kandydatach na prezydenta i oceniają ich wypowiedzi po wyborach. Demagog.org, który zajmuje się wiadomościami politycznymi w Polsce, jest odpowiednikiem wyżej wymienionych stron. Strona ta poddaje analizie wypowiedzi polityków. Ich prawdziwość można sprawdzić, korzystając z innych dostępnych materiałów na ten temat.

W raporcie organizacji High Level Group on Fake News and Online Disinformation² wspomniano również o drugim sposobie, jakim jest apel do firm reklamowych, aby umieszczały swoje ogłoszenia na stronach promujących wiarygodne, sprawdzone informacje, a nie na stronach, które są uważane za dystrybutorów fałszywych treści. Raport porusza również ważne kwestie dotyczące przyszłych działań mających na celu zmniejszenie powszechności fałszywych informacji. Przykładem tego jest zwiększenie przejrzystości wiadomości internetowych, które obejmuje odpowiednie i zgodne z ochroną prywatności udostępnianie danych o systemach umożliwiających ich obieg w Internecie, promocję umiejętności korzystania z mediów oraz informacji w celu zwalczania dezinformacji i pomoc w poruszaniu się w środowisku mediów cyfrowych. Raport wspomina również o opracowaniu narzędzia, które wzmacnia pozycję użytkowników i dziennikarzy w walce z dezinformacją, jak również zachęca do zaangażowania

² <https://www.ecsite.eu/activities-and-services/resources/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online> (dostęp: 07.10.2024).

w szybko rozwijające się technologie informacyjne. Raport zachęca ponadto do dalszych badań nad wpływem dezinformacji w Europie, aby ocenić działania różnorodnych podmiotów.

Rola mediów oraz dziennikarstwa jest kolejnym ważnym elementem walki z dezinformacją. Jednym z ważniejszych aspektów jest odpowiedzialność dziennikarzy, których zadaniem jest dostarczanie odbiorcom rzetelnych informacji. Dziennikarze i redakcje muszą przyjąć na siebie odpowiedzialność za weryfikowanie informacji przed ich publikacją. W dobie *fake newsów*, rzetelność i wiarygodność dziennikarstwa jest ważniejsza niż kiedykolwiek wcześniej. Ważna jest również współpraca mediów, tych tradycyjnych, z platformami społecznościowymi. Wydaje się być ona kluczowa dla zwalczania fałszywych informacji. Platformy te powinny wprowadzać mechanizmy weryfikacji treści i eliminacji fałszywych informacji, a także wspierać inicjatywy fact-checkingowe w celu zapewnienia dostępu do informacji faktycznych oraz sprawdzonych.

K. Rosińska (2021) uważa, że edukacja medialna jest ważna w procesie walki z *fake newsem*. Inicjatywy edukacyjne są niezbędne, gdyż pozwalają przygotować społeczeństwo na zmiany związane z funkcjonowaniem środków przekazu, ich prawem i skutkami ich użytkowania. Autorka zauważa, że komunikacja w mediach ma miejsce w społeczności, dlatego też ważna jest rola władz państwa i instytucji społecznych. Media są integralną częścią życia każdego człowieka, więc ważne jest, aby pamiętać o edukacji medialnej już na poziomie szkoły podstawowej. W niektórych krajach, takich jak Szwecja i Wielka Brytania, dzieci są uczone na temat mediów. W Szwecji uczniowie otrzymują instrukcje dotyczące identyfikacji fałszywych informacji, podczas gdy w Wielkiej Brytanii placówki edukacyjne zwracają uwagę uczniów zarówno na weryfikację wiadomości, jak i na psychologię manipulacji w mediach³. Finlandia jest kolejnym krajem, który wprowadził przedmiot umiejętności korzystania z mediów do swoich programów edukacyjnych⁴.

Ważną metodą zwalczania fałszywych informacji są kampanie edukacyjne. Jedna z nich, zaprezentowana na rysunku 1, ma za zadanie zwrócenie uwagi odbiorcy i nauczanie go, w jaki sposób należy weryfikować prawdziwość informacji. Kampania ta miała charakter międzynarodowy – grafika została przetłumaczona na wiele języków świata i promuje krytyczne myślenie odbiorcy, sugerując, żeby sprawdzać źródła wiadomości, czytać je do końca, nie brać pod uwagę tylko chwytliwych tytułów, sprawdzać wypowiedzi ekspertów w danym temacie oraz porównywać zamieszczone informacje z innymi.

³ <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/jak-walczyć-z-fake-news-lekcje-w-szwedzkich-szkolach/7vjn84v> (dostęp: 07.10.2024).

⁴ <https://wyborcza.pl/7,179012,29415011,jak-finowie-ucza-swoje-dzieci-rozbrajac-fake-newsy-el-pais.html> (dostęp: 07.10.2024).

Rysunek 1. Przykład kampanii prowadzonej w wielu językach przez International Federation of Library Associations and Institutions.

Źródło: https://www.ifla.org/files/assets/hq/topics/info-society/images/polish__how_to_spot_fake_news.pdf (dostęp: 07.08.2024).

Metod walki z fenomenem *fake newsa* jest wiele, jednak żadna z nich nie jest w stanie wyeliminować tego zjawiska w 100%. Zwalczanie *fake newsów* wymaga złożonego i wieloaspektowego podejścia, które obejmuje edukację medialną, rozwój technologii wykrywających dezinformację, regulacje prawne, współpracę międzynarodową oraz zaangażowanie mediów i dziennikarzy. Tylko poprzez skoordynowane działania na wielu poziomach można skutecznie przeciwdziałać rozprzestrzenianiu się fałszywych informacji i chronić jakość dyskursu publicznego.

Podsumowanie

Wpływ *fake newsów* na współczesny dyskurs publiczny jest zjawiskiem o znaczących konsekwencjach, które wymaga dalszej wieloaspektowej analizy i wielu działań w celu przeciwdziałania temu zjawiskowi. W rozdziale przedstawiono główne przyczyny rozprzestrzeniania się fałszywych informacji, takie jak rola mediów społecznościowych, ekonomiczne motywacje twórców *fake newsów* oraz wpływ algorytmów rekomendacyjnych i baniek informacyjnych. *Fake newsy* mają poważne

skutki dla społeczeństwa, w tym zwiększenie polaryzacji politycznej i społecznej, erozję zaufania do mediów i instytucji, wpływ na wyniki wyborów i decyzje polityczne, rozpowszechnianie dezinformacji i mylnych przekonań, podważanie nauki i faktów oraz osłabienie jakości debaty publicznej. Ponadto, dezinformacja może prowadzić do eskalacji konfliktów międzynarodowych.

Zwalczanie *fake newsów* wymaga więc zintegrowanego podejścia, obejmującego edukację medialną i cyfrową, rozwój technologii wykrywających fałszywe informacje, międzynarodową współpracę oraz zaangażowanie mediów i dziennikarzy. Edukacja medialna pozwala na zwiększenie świadomości społecznej i umiejętności krytycznego myślenia, technologie oparte na sztucznej inteligencji wspomagają wykrywanie oraz neutralizowanie dezinformacji, a regulacje prawne i samoregulacja branży medialnej pomagają w utrzymaniu wysokich standardów etycznych.

Tylko poprzez skoordynowane działania na wielu poziomach można skutecznie przeciwdziałać rozprzestrzenianiu się *fake newsów* i chronić jakość dyskursu publicznego. Wzmacnianie zaufania do mediów, promowanie rzetelnych źródeł informacji oraz edukacja obywateli są kluczowe dla budowania odpornego na dezinformację społeczeństwa i zachowania szczerej debaty publicznej.

Bibliografia

- Aldwairi, M., Alwahedi, A. (2018). Detecting fake news in social media networks. *Procedia Computer Science*, 141, 215-222.
- Allcott, H., Gentzkow, M. (2017). Social media and fake news in the 2016 election. Technical report. *The journal of Economic Perspectives*, 31(2), 216-217.
- Bąkiewicz, K. (2019). *Fake news jako produkt medialny w dobie postprawdy*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza ASPRA.
- Boćkowski, D. (2022). *Dezinformacja-Inspiracja-Społeczeństwo. Social Cybersecurity*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Elliot, D., Culver, C. (1992). Defining and Analysing Journalistic Deception. *Journal of Mass Media Ethics*, 7, 69-84.
- Gans, H. (2004). *Declining What's News: A study of CBS Evening News, NBC Nightly News, Newsweek, and Time*. Illinois: Northwestern University Press.
- Guess, A. M., Nyhan, B., Reifler, J. (2020). Exposure to untrustworthy websites in the 2016 US election. *Nature human behaviour*, 4(5), 472-480.
- Jeffries, J. (2019). *What's fake news?* New York: Kidhaven Publishing.
- Kilian, M., Tobijasiewicz, A., Osierda, K. (2019). *Fake news w Polsce*. Pobrane z: https://krytyczny.umysl.pl/raport_krytyczny_umysl.pdf.
- Kobla, M. (2019). *Fake news: Definicja pojęcia, skutki i sposoby walki z nieprawdziwymi informacjami*. Pobrane z: <https://www.antyfake.pl/fake-news-definicja>.
- Nowak, W. (2020). Fake news w czasach zarazy. *Dyskurs & Dialog*, 1(3), 105-118.
- Palczewski, M. (2018). Świat fake newsa. Siły sprawcze i konsekwencje. W: T. Grabowski, M. Lakomy, K. Oświecimski (red.), *Bezpieczeństwo informacyjne w dobie postprawdy* (s. 155-168). Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie.

- Palczewski, M. (2019). *Fake news a wolność słowa*. Pobrane z: <http://instytutstaszica.org/2019/02/11/fake-news-a-wolnosc-slowa/>.
- Pariser, E. (2011). *The filter bubble: How the new personalized web is changing what we read and how we think*. Penguin.
- Rochlin, N. (2017). Fake news: belief in post-truth. *Library Hi Tech*, 35, 388.
- Rosińska, K. (2021). *Fake news. Geneza, istota, przeciwdziałanie*. Warszawa: PWN.
- Schneider, Z. (2021). Dlaczego wierzymy w fake newsy? Techniki wpływu społecznego i dezinformacja w dobie pandemii COVID-19. *Zagadnienia Rodzajów Literackich*, 1, 161-174.
- Silverman, C. (2016). *This analysis shows how viral fake election news stories outperformed real news on Facebook*. BuzzFeed News.
- Soczyński, M. (2022). *Wpływ fake newsów na procesy polityczne na przykładzie wyborów prezydenckich w Stanach Zjednoczonych w 2016 roku*. Kraków: Repozytorium UJ.
- Soll, J. (2016). *The Long and Brutal History of Fake News*. Pobrane z: <https://www.politico.com/magazine/story/2016/12/fake-news-history-long-violent-214535/>.
- Tomaszewska-Michalak, M. (2020). Fake news – wstępna analiza zjawiska. *Przegląd Politologiczny*, 1, 59-72.
- Vosoughi, S., Roy, D., Aral, S. (2018). The spread of true and false news online. *Science*, 359(6380), 1146-1151.
- Yarchi, M., Samuel-Azran, T., Hayat, T. (2023). Perceived Versus Actual Ability to Identify Fake News: Evidence From Israel's 2019-2020 Elections. *International Journal Of Communication*, 17, 23.
- <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/jak-walczyć-z-fake-news-lekcje-w-szwedzkich-szkolach/7vjn84v>.
- <https://demagog.org.pl/>.
- <https://holistic.news/szkola-przygotuje-uczniow-do-walki-z-dezinformacja/>.
- <https://www.ecsite.eu/activities-and-services/resources/final-report-high-level-expert-group-fake-news-and-online>.
- <https://www.factcheck.org/>.
- <https://www.politifact.com/>.
- <https://wyborcza.pl/7,179012,29415011,jak-finowie-ucza-swoje-dzieci-rozbrajac-fake-newsy-el-pais.html>.

II. AN AUTOBIOGRAPHICAL DISCOURSE IN JOSEPH CONRAD'S *HEART OF DARKNESS*

(Jarosław Gizga¹)

Streszczenie

Celem tekstu jest przedstawienie i analiza elementów autobiograficznych w arcydziele literackim Josepha Conrada pt. *Jądro ciemności*, postrzeganym jako jeden z przykładów fikcji literackiej, wykorzystującej dyskurs autobiograficzny w literaturze angielskiej. Autor tekstu analizuje miejsca, wydarzenia i ludzi w Kongo, którzy wpłynęli na napisanie noweli przez Conrada.

Summary

The objective of the text is to present and analyse autobiographical elements in Joseph Conrad's literary masterpiece *Heart of Darkness* perceived as one of the examples of fiction implementing an autobiographical discourse in English literature. The author of the text analyses places, events and people in the Congo that influenced Conrad to write his novella.

Introduction

An autobiographical discourse in literature refers to the manner in which authors integrate aspects of their personal life experiences, identities, and inner thoughts into their fictional or non-fictional works. This form of discourse often blurs the boundaries between reality and fiction, offering readers a glimpse into the author's personal world while simultaneously engaging with larger, universal themes. The autobiographical discourse thus represents a complex interplay between memory, identity, and narrative, spanning a wide range of self-referential writing where authors recount their personal histories, reflections, and emotional experiences. Autobiographical literature, therefore, can be understood as a convergence of fact and fiction. It provides readers with not only an intimate view of the author's subjective reality but also insights into the broader human condition, reflecting on universal themes such as identity, personal growth, and the process of self-discovery. The genre underscores the way in which the author's lived experience informs and shapes their understanding of the world. As Warner asserts, autobiographical writing serves as a crucial means by which authors construct and present their individual narratives, creating a dynamic relationship between personal memory and the public discourse of literature. He notes that

So great is our will to believe in certain stories that explicitly autobiographical works are often judged as authentic until proven faulty, and even fictional works exhibiting a modicum of documentary flavor are often scoured for testimonial relevance. The tendency of readers to confuse the author with the main character or narrator, which has long been a frustration of literature teachers, is an effect of our will to believe in the stories of others.

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

This desire to equate or, at the very least, relate the narrating voice and the author is particularly prevalent among books with authors who are considered to represent a particular social group and whose sense of self is self-consciously linked to a collective identity (2103, p. 3).

This blending of personal experience with narrative form challenges traditional distinctions between objective fact and subjective interpretation. It allows for a deeper exploration of how individuals perceive and reconstruct their lives, inviting readers to reflect not only on the author's experiences but also on the broader cultural and psychological processes that shape the narrative. In this way, autobiographical discourse not only contributes to literary expression but also serves as a tool for self-exploration and societal commentary. Through the lens of autobiographical writing, the boundary between self and other, past and present, becomes fluid, offering a multifaceted view of the self in relation to the world.

Autobiographical discourse in literature frequently draws upon the theoretical framework of narrative identity theory, which suggests that individuals shape their identities by integrating life experiences into a coherent, internalized, and evolving narrative. This theory, developed by psychologists such as Dan P. McAdams, underscores the importance of personal narratives in the construction of self-concept, proposing that individuals rely on these stories to give structure and direction to their lives. McAdams and McLean (2013) argue that narrative identity is a person's internalized and evolving life story, integrating the reconstructed past and imagined future to provide life with some degree of unity and purpose. They further assert that individuals create and share stories about themselves, recounting specific episodes and periods in their lives and reflecting on their meanings. These personal narratives, they suggest, emerge from the episodic details of autobiographical memory, allowing individuals to construct and internalize a life story that evolves over time and provides a sense of coherence and integration.

In the context of literature, autobiographical discourse often functions as a vital medium through which authors articulate and reshape their identities. By weaving personal experiences into their works, authors are able to reconstruct their life stories, imbuing them with a sense of unity, integrity, and meaning. Through this process, autobiographical writing enables authors not only to reflect on their past experiences but also to reframe them in ways that provide a sense of purpose and coherence, offering both personal and existential insights. In doing so, autobiographical discourse in literature facilitates a deeper understanding of the self, allowing authors to negotiate and reinterpret their identities within the broader narrative of human experience. Thus, autobiographical writing serves not only as a tool for self-expression but also as a means of existential exploration, providing both the writer and the readers with a framework for understanding the complexities of life and identity.

Autobiographical discourse possesses a rich and extensive history, with its origins tracing back to classical antiquity. This genre is particularly fascinating, as it provides valuable insights into how individuals from that era perceived themselves and their lives. Unlike modern autobiography, which often focuses on the individual's inner life, personal growth, and psychological development, autobiographical works from antiquity tend to emphasize public actions, moral exemplarity, and the individual's relationship with the broader societal and religious context.

One of the most notable examples of ancient autobiographical writing is Augustine's *Confessions*, a deeply introspective and theological narrative that stands out for its detailed exploration of the author's personal transformation. In this work, Augustine recounts his sinful youth, his eventual conversion to Christianity, and his profound reflections on God's grace and providence. Unlike typical autobiographies, which primarily detail external events and achievements, Augustine's *Confessions* is primarily concerned with his spiritual journey and his relationship with God. It is, therefore, not merely a recounting of personal history but a theological work that integrates self-examination with the larger framework of divine grace and Christian doctrine. Augustine's narrative is a testimony of faith, offering a profound reflection on divine intervention and the transformative power of grace. He is unflinchingly candid about his past sins, internal struggles, and emotional turmoil, providing a level of personal disclosure that is relatively rare in ancient autobiographical texts. This openness, particularly regarding his spiritual and moral failings, makes *Confessions* a unique document in the context of classical literature, where such vulnerability was not commonly displayed.

Moreover, Augustine's *Confessions* transcends the boundaries of a personal memoir. It serves not only as an act of self-examination but also as a didactic tool aimed at guiding and inspiring his readers. Through his narrative, Augustine invites his audience to engage in their own process of reflection, encouraging them to seek divine guidance and moral introspection. His work thus exemplifies the dual role of autobiographical writing in antiquity: it is both a personal testimony and a moral exemplar, intended to lead others toward spiritual enlightenment and moral redemption. In this sense, the *Confessions* offers a distinctive perspective on autobiographical discourse, wherein the focus on personal identity and transformation is intricately woven into broader theological and moral considerations. This blend of personal revelation and public instruction marks a key characteristic of ancient autobiographies, which often served not only as a means of self-reflection but also as a vehicle for conveying ethical and religious ideals to a wider audience.

Medieval literature also saw the emergence of self-reflective texts, often situated within religious, philosophical, or moral frameworks. While the modern concept of autobiography was not fully realized during this period, many medieval works reveal authors' personal experiences, thoughts, and reflections, often intertwined with broader religious, social, and political themes. In these texts, personal narrative is frequently merged with theological and philosophical inquiry, reflecting the medieval worldview where individual identity and spiritual development were closely connected.

One such example of autobiographical discourse in medieval literature is Dante Alighieri's *Vita Nuova*. This work, blending prose and verse, recounts Dante's love for Beatrice and his own artistic and spiritual evolution. *Vita Nuova* is not simply a personal love story; rather, it uses the author's emotional experiences as a framework to explore complex themes of love, poetry, and spiritual ascension. Dante's narrative, deeply rooted in personal experience, situates his affection for Beatrice within a broader literary and spiritual context. Beatrice, in the text, functions both as a real person whom Dante loved and as a symbolic figure representing divine love and spiritual enlightenment. This dual representation highlights a characteristic feature of medieval autobiographical discourse—the blending of personal reality with idealized or allegorical concepts.

The *Vita Nuova* exemplifies the way in which medieval authors often blurred the lines between autobiography and fiction, drawing upon personal experiences as a springboard for broader philosophical and spiritual reflection. In this respect, the work reveals how personal narrative was not merely a recounting of events, but a means of engaging with larger cultural, religious, and intellectual concerns. By embedding his personal story within a larger literary and spiritual quest, Dante demonstrates how medieval authors employed autobiographical elements not only to document their lives but also to engage in profound artistic and theological exploration.

In this context, *Vita Nuova* serves as a key example of how autobiographical discourse in the medieval period often functioned as a vehicle for the exploration of spiritual growth, artistic development, and the intertwining of personal experience with universal themes. Rather than presenting a straightforward personal history, medieval autobiographies frequently served as tools for the author's larger quest for meaning, blending the boundaries between self-expression, fiction, and philosophical or religious inquiry. This intersection of personal experience and broader societal ideals marks a distinctive characteristic of medieval autobiographical writing.

The Renaissance period marked a significant shift in the development of autobiographical discourse, driven by an increasing emphasis on individualism and a growing interest in personal experience. This era saw the flourishing of humanism, which celebrated the potential of the individual and the pursuit of self-knowledge. In this context, autobiographical writing became a means through which writers could explore personal identity, intellectual growth, and the complexities of human existence. The Renaissance, with its focus on individual experience and personal reflection, set the stage for the emergence of a new kind of autobiographical narrative.

A quintessential example of Renaissance autobiographical discourse is Michel de Montaigne, whose *Essays* are often regarded as one of the earliest and most influential forms of modern autobiography. Montaigne's essays reflect the introspective and self-exploratory spirit of the time, as he reflects on his thoughts, experiences, and observations in a deeply personal and candid manner. In his essay "Of Cannibals," for instance, Montaigne critiques European ethnocentrism, presenting an argument about the relativity of cultural norms. His writing is characterized by an openness that reveals much about his personality, intellectual development, and worldview. Montaigne's essays blend personal anecdotes with philosophical musings, illustrating the Renaissance focus on individualism, intellectual inquiry, and skepticism.

Montaigne's conversational and self-reflective style exemplifies the Renaissance humanist tradition, which valued the exploration of personal experience and critical thinking. His essays not only provide insights into his character but also serve as a broader vehicle for contemplating the human condition. Through his reflections on various aspects of life, Montaigne encourages readers to examine their own experiences, fostering a sense of introspection and intellectual autonomy that was central to the Renaissance ethos. His work, therefore, becomes an important contribution to the development of autobiographical discourse, influencing later writers in their exploration of personal identity and self-expression.

As the literary landscape continued to evolve, the 19th century saw an expansion of autobiographical forms, with the genre diversifying into novels, diaries, memoirs, and other forms of personal narrative. This period reflected a growing emphasis on

individual experience, with writers increasingly exploring the complexities of the self and its interaction with society. Autobiographical discourse became a key vehicle for reflecting on personal and social identity, as well as the emotional and psychological dimensions of human experience.

In the 20th century, the advent of psychoanalytic theory and existential philosophy further deepened the introspective and fragmented nature of autobiographical writing. Authors such as Virginia Woolf and James Joyce pushed the boundaries of narrative form, using innovative techniques such as stream-of-consciousness to capture the inner workings of the mind. Woolf's *Mrs. Dalloway* and Joyce's *Ulysses* exemplify this new mode of autobiographical exploration, where the focus shifts from external events to the intricacies of thought, memory, and perception. This shift marked a profound transformation in the genre, as writers increasingly sought to represent the complexities and fluidity of consciousness, thus contributing to the modern development of autobiographical discourse. The 20th century, therefore, saw the continuation of the trend toward self-exploration and introspection, as writers increasingly experimented with narrative techniques to capture the fragmented, multifaceted nature of human experience. Psychoanalytic and existential theories, which emphasized the unconscious and the individual's search for meaning, profoundly influenced the evolution of autobiography, leading to more fragmented, non-linear representations of the self. Through these innovations, authors further expanded the boundaries of the autobiographical genre, paving the way for contemporary forms of self-representation in literature.

The stylistic elements of autobiographical discourse are essential to its distinctiveness as a genre. One of the key features of autobiographical writing is the use of first-person narration, which provides a direct channel for the author's personal reflection. This narrative perspective enables readers to engage intimately with the author's experiences, thoughts, and emotions, offering a deeply personal view of their life. The first-person voice creates an authentic connection between the author and the reader, fostering a sense of immediacy and transparency in the storytelling process.

Autobiographical works frequently employ non-linear temporal structures, a reflection of the fragmented and selective nature of memory. This non-linearity is often achieved through the use of flashbacks, flash-forwards, and fragmented recollections, techniques that serve to capture the complexities of personal history. By disrupting the chronological flow of events, these strategies mirror the way in which individuals remember and reconstruct their pasts, emphasizing the subjective and often disjointed experience of recollection. This narrative fragmentation allows the author to present a more nuanced and multifaceted representation of their life, capturing the non-sequential and episodic nature of memory.

In addition to these techniques, autobiographical literature often incorporates elements of metafiction, or self-referential writing, to highlight the constructed nature of the narrative. Authors may comment on the act of writing itself, questioning the reliability and subjectivity of their accounts. By drawing attention to the process of storytelling, autobiographers invite readers to reflect on the limitations of memory and the interpretive nature of personal history. This self-awareness within the narrative encourages a critical engagement with the text, prompting readers to consider the ways in which the author's subjective experiences and biases shape the representation of their life.

Thematically, autobiographical discourse is often governed by a few central concepts. One of the most prominent themes is the exploration of identity, as authors grapple with questions of selfhood and examine how personal and societal factors contribute to their sense of self. This exploration of identity is frequently situated within broader social, cultural, and historical contexts, as authors consider how their experiences as individuals intersect with larger societal forces. The tension between individual agency and external influences is a recurrent motif in autobiographies, as authors seek to reconcile their personal desires and beliefs with the expectations and norms imposed by society.

Another key theme in autobiographical writing is the nature of memory. Autobiographers often acknowledge the selective and reconstructive nature of memory, recognizing that recollections of the past are shaped by present understanding and emotional states. The act of remembering is not presented as a straightforward retrieval of facts, but as a complex process of interpretation and re-interpretation, highlighting the fluidity and imperfection of memory. This theme also connects to the recurrent motif of the tension between remembering and forgetting, as authors reflect on the challenges of accurately representing their past experiences. The difficulty of recalling certain events or the desire to suppress painful memories often emerges as a central concern in autobiographical texts.

The depiction of trauma and the subsequent journey toward healing is another significant theme in autobiographies. Many authors use the autobiographical form as a means of processing and making sense of traumatic experiences, seeking catharsis through the act of writing. The narrative becomes a space in which the author can confront past pain and attempt to reconstruct a sense of self that has been fractured by trauma. This therapeutic aspect of autobiographical writing underscores the genre's potential as a tool for emotional and psychological exploration, allowing authors to reclaim agency over their past and find meaning in their suffering.

Moreover, autobiographical discourse is deeply embedded in cultural and social contexts. Authors often reflect on their socio-political environments, addressing issues such as race, gender, class, and colonialism. The intersection of personal identity with these larger social dynamics provides a richer, more layered understanding of the author's experiences. By situating their personal narratives within the context of societal structures and power relations, autobiographers contribute to broader discussions about social justice, inequality, and the complexities of identity formation in a changing world.

Ultimately, autobiographical discourse serves as a vital medium for self-expression, identity formation, and cultural critique. Through various narrative techniques and thematic explorations, autobiographical texts offer profound insights into the human experience, shedding light on the ways in which individuals navigate personal and collective histories. As a genre, autobiography continues to evolve, reflecting the dynamic interplay between personal narratives and broader social contexts. The study of autobiographical discourse enriches our understanding of individual lives while also illuminating the intricate fabric of human existence, highlighting the connections between personal memory, cultural identity, and societal structures.

1. An autobiographical discourse in Joseph Conrad's *Heart of Darkness*

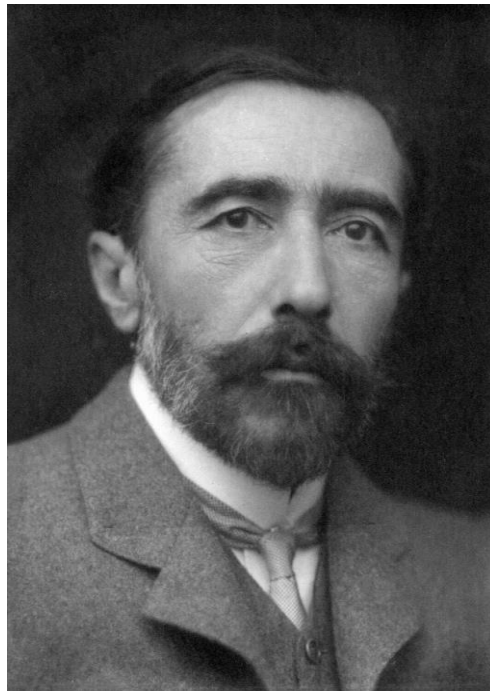
Joseph Conrad, born Józef Teodor Konrad Korzeniowski, is a seminal figure in English literature, renowned for his intricate narratives and profound psychological insights. A Polish expatriate who became a naturalized British citizen, Conrad's diverse life experiences significantly shaped his literary works. According to Sanders, Conrad's complex personal history, including his experiences as a seaman and his exposure to various cultures, contributed to the depth and intricacy of his writing. His exploration of human nature, particularly the darker aspects of the psyche, as well as his ability to capture the moral ambiguities of his characters, have cemented his place as one of the most important novelists of the late 19th and early 20th centuries. Conrad's works, such as *Heart of Darkness*, *Lord Jim*, and *Nostromo*, continue to be celebrated for their exploration of existential themes, psychological complexity, and the intricacies of human identity. His literary style, marked by symbolic depth and narrative ambiguity, invites readers to confront the complexities of moral decision-making and the tension between individual autonomy and societal constraints. Sanders asserts that:

Joseph Conrad (1857-1924) was a different kind of outsider in search of integrity. Conrad, born in Poland the son of a prominent nationalist victim of Russian repression, was naturalized as a British citizen in 1886. If he did not in any truly reasonable sense betray his homeland, and if he rarely refers directly to the Poland he had left, a sense of betrayal nevertheless haunts his work. Conrad's career as an exile had begun and developed as a merchant seaman and it was as a writer of sea-stories set in the East Indies and the Pacific that he first attracted public attention (1994, pp. 472-473).

Joseph Conrad, born in 1857 in Berdychiv (then part of the Russian Empire), into a Polish noble family, lived a life marked by political turmoil and personal tragedy. His parents were actively involved in the Polish independence movement, and as a result, they were exiled to Siberia. As I noted in my doctoral thesis, "from his earliest years he is the witness to atrocities committed by Russians upon him and his parents, leading Polish patriots, who are pleaded guilty of clandestine fighting against invaders" (Giza, 2019, p. 60). Orphaned by the age of eleven, Conrad's early life was shaped by loss and displacement, embedding a profound sense of existential questioning that would later permeate his literary works. As Orr argues, young Teodor "early on experienced first-hand the conditions of revolution, political oppression, colonialism, exile, and illness that would find their expression in his fiction" (1999, p. 203). These formative experiences of suffering, injustice, and upheaval played a crucial role in shaping his worldview and literary style.

After enduring these traumatic events, Conrad moved to France and later to England, where he joined the British merchant navy. His experiences at sea became a defining element of his life and work, providing him with both material and emotional resources for his writing. Conrad's time as a sailor exposed him to diverse cultures and harsh conditions, allowing him to offer vivid, authentic descriptions of life aboard ship and in far-flung parts of the world. One of the most significant episodes of his life was his voyage to the Congo in 1890, a journey that profoundly affected him and inspired his famous novella, *Heart of Darkness*.

The Congo expedition, with its exposure to the brutalities of European colonialism in Africa, not only deepened Conrad's understanding of the darker aspects of human nature but also provided the thematic foundation for his exploration of imperialism, moral corruption, and the complexities of the human soul in *Heart of Darkness*. The personal impact of this journey is evident in his writing, where the juxtaposition of civilization and savagery, and the exploration of the individual's inner turmoil, mirror the disillusionment Conrad experienced during his time in the Congo. These formative experiences—marked by political oppression, colonial encounters, and personal loss—serve as the backdrop for Conrad's enduring exploration of human nature, existential conflict, and the moral ambiguities of empire.

Picture 1. Joseph Conrad in 1904.

Source: https://pl.wikipedia.org/wiki/Joseph_Conrad#/media/Plik:Joseph_Conrad-remastered_to_black_and_white.png.

Conrad's father, Apollo Korzeniowski, was a writer and a passionate Polish patriot, whose political activism led to the family's exile to Russia. The hardships and dislocation of Conrad's early life, compounded by the deaths of both of his parents, left him with a deep sense of rootlessness and existential unease. These formative experiences of loss, displacement, and political turbulence became central themes in his later literary works, where he explored issues of alienation, identity, and the human condition.

Conrad's maritime career, which began at the age of sixteen when he left Poland for Marseille, took him to some of the world's most remote and exotic regions. Over the course of his twenty-year seafaring career, he encountered diverse cultures, harsh environments, and the unpredictable forces of nature. These experiences profoundly influenced both his worldview and the thematic concerns of his fiction, providing him with rich material to explore the complexities of human existence, colonialism, and moral ambiguity. The vastness and unpredictability of the sea became metaphors for the inner turmoil and moral uncertainty that characterize much of his writing.

By the time Conrad was thirty-two, he had settled in England, where he began his literary career. Writing in English, despite it being his third language, Conrad produced works that reflected the complexities of his multifaceted identity as a Polish expatriate, a seasoned seaman, and, ultimately, an English novelist. His novels, such as *Heart of Darkness*, *Lord Jim*, and *Nostromo*, reflect the tension between his Polish heritage and his adopted British identity, as well as his deep engagement with issues such as colonialism, existentialism, and the human psyche. His works, steeped in the personal experiences of his youth and maritime life, continue to offer profound insights into the complexities of identity, belonging, and the moral challenges that arise in the face of personal and societal conflict.

Undoubtedly, Joseph Conrad's most analyzed literary work, the novella *Heart of Darkness* (1899), is deeply rooted in his personal experiences as a riverboat captain in the Congo. In 1890, Conrad took command of a steamer navigating the Congo River, an experience that profoundly impacted him and directly inspired the creation of this masterpiece. His firsthand observations of colonial exploitation, along with the psychological burdens of isolation in an unfamiliar and hostile environment, permeate the novella, influencing both its thematic content and narrative style.

The protagonist of *Heart of Darkness*, Marlow to some extent mirrors the author's journey into the African interior. Both Marlow and Conrad confront the brutal realities of colonial exploitation and the unsettling effects of isolation. As Marlow ventures deeper into the Congo, he is faced not only with the physical challenges of the environment but also with the moral and psychological dilemmas that arise from witnessing the horrors of imperialism. This narrative depth reflects Conrad's internal struggles, as he wrestles with his own disillusionment with European colonial ambitions, making *Heart of Darkness* not only a critique of imperialism but also an exploration of human frailty and moral ambiguity.

Conrad's personal letters and *The Congo Diary* reveal striking parallels between his real-life experiences and Marlow's observations. His acute depictions of the Congo's oppressive landscape, the suffocating heat, and the pervasive sense of foreboding draw directly from his own encounters during his time in Africa. These descriptions serve to immerse the reader in the harrowing, alien world Conrad experienced, underscoring the psychological tension of the narrative.

Moreover, the character of Kurtz, with his descent into madness and moral corruption, can be understood as a projection of Conrad's fears about the darker aspects of human nature. Kurtz's unraveling represents not only the destructive effects of colonialism but also the potential for moral degradation that lies within humanity itself—a theme that resonates throughout Conrad's literary oeuvre. In Kurtz, Conrad explores the fragility of civilization and the tenuous boundaries between sanity and madness, order and chaos. This moral and psychological exploration reflects the profound existential concerns that define Conrad's literary legacy, offering a critique of both colonialism and the darker, often unseen aspects of the human soul.

Conrad's narrative techniques, characterized by non-linear timelines, multiple perspectives, and unreliable narrators, play a significant role in deepening the autobiographical discourse within his works, particularly those centered on the sea and the alienation of sailors. As Sikorska notes, "it is the sea that provides the setting for his best novels. Yet, he does not write the literature of the sea-adventure but rather

explores the psychological deliberations and ‘guilt-complex’ originating from his abandonment of Poland that were to become the core of his writing” (2007, p. 462). These techniques allow Conrad to delve into complex psychological states and moral ambiguities, mirroring his own introspections and personal experiences. For example, the fragmented narrative structure in *Heart of Darkness* reflects the disorientation and emotional turmoil Conrad experienced during his Congo expedition. The narrative’s disjointed timelines and shifting points of view mirror the psychological fragmentation caused by the oppressive environment of the Congo, as well as the broader theme of moral confusion and alienation. Similarly, in *Lord Jim* and *Nostromo*, Conrad uses multiple perspectives to underscore the multifaceted nature of truth and identity, emphasizing the complexities of human nature and the unreliable, subjective quality of individual perception. These narrative strategies create a rich, layered reading experience, compelling readers to engage with the text on a deeper and more personal level, inviting them to consider not just the events described but also the internal conflicts of the characters.

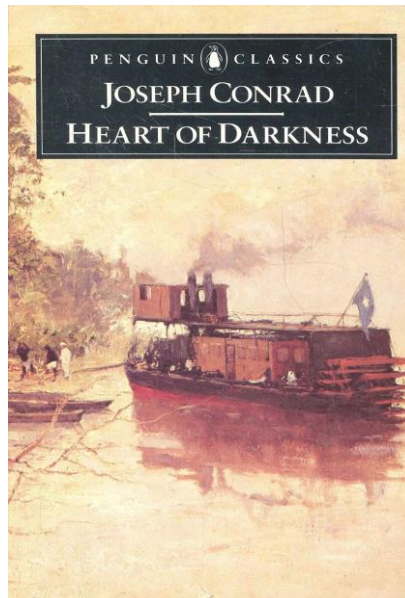
Furthermore, as Burgess asserts, Conrad’s “handling of English is distinctive, a little foreign in its lack of restraint and its high colour, but admirably suited to the descriptions of storms, labouring ships with skippers shouting through high winds, the hot calm of a pilgrim-ship in the Red Sea” (1987, p. 212). Conrad’s unique command of the English language, marked by vivid imagery and a sometimes forceful style, serves to intensify the emotional and atmospheric qualities of his works. His distinctive prose enhances the dramatic portrayal of the physical and psychological challenges faced by sailors, as well as the larger existential and moral questions that are central to his writing. Conrad’s stylistic choices contribute to the depth and complexity of his literary exploration of identity, alienation, and the human condition, further reinforcing the autobiographical undercurrents that run throughout his fiction.

Joseph Conrad’s *Heart of Darkness* is frequently examined for its rich and complex narrative techniques, but it also offers fertile ground for exploring autobiographical elements. As Sikorska notes, “the effects of the white man’s presence in the colonies can be observed in Conrad’s novella [...], the most grim and terrifying of his works” (2007, p. 464). Conrad’s own life experiences inform the novella, and the interplay between fiction and autobiography is evident in its thematic depth, characters, and setting. Published in 1899, *Heart of Darkness* is widely regarded as a profound exploration of colonialism, human nature, and the dark recesses of the human psyche. What is often less explored, however, is how the novella reflects Conrad’s personal history, particularly his journey into the Congo and his broader existential struggles. The setting, atmosphere, and the haunting portrayal of colonial exploitation mirror Conrad’s own experiences in Africa, where he witnessed the brutality and inhumanity of European imperialism. Marlow, the novella’s narrator, embarks on a journey into the Congo, just as Conrad did, and both confront the unsettling moral and psychological realities of colonialism. In this sense, although the novella is fiction, Marlow’s journey can be partially viewed as a reflection of Conrad’s own, shaped by his personal encounters with the horrors of imperialism and his subsequent disillusionment.

The autobiographical elements of *Heart of Darkness* extend beyond the setting and plot to the novella’s thematic concerns. Conrad’s reflections on the darkness within the human soul, the tension between civilization and savagery, and the psychological burdens of isolation in an alien environment mirror his own existential struggles. As

Conrad wrestled with his sense of displacement—having been uprooted from Poland, his homeland, and finding himself in a foreign cultural and social context—these personal experiences of alienation are reflected in the novella's characters whose own sense of disorientation and moral ambiguity echoes Conrad's personal search for identity. In addition, Conrad's introspective narrative style, which often employs unreliable narration and non-linear structures, allows readers to explore these personal themes more deeply. The fragmented narrative mirrors Conrad's own internal dislocation, creating a parallel between the disorienting, fragmented nature of Marlow's journey and Conrad's own fragmented sense of self, shaped by his experiences of exile and alienation.

By examining the autobiographical elements within *Heart of Darkness*, readers gain deeper insights into Conrad's personal history and the ways in which it shaped his literary work. The novella can be regarded as a semi-autobiographical exploration, reflecting not only Conrad's experiences in the Congo but also his broader existential and moral struggles. Through *Heart of Darkness*, Conrad invites readers to confront the complexities of human nature, the impact of colonialism, and the darkness within the self—all of which are deeply influenced by his own life experiences.

Picture 2. The cover of *Heart of Darkness*.

Source: <https://www.lucysnyder.com/index.php/heart-of-darkness-by-joseph-conrad/>.

2. The river expedition in the Congo Free State

Conrad's novella narrates the story of Marlow, a seaman who journeys up the Congo River to find Kurtz, an ivory trader who has succumbed to the jungle's darkness, menacing temptations, and greed, as asserted in one of the commentaries done by Marlow:

The wilderness had patted him on the head, and, behold, it was like a ball – an ivory ball; it had caressed him, and – lo! – he had withered; it had taken him, loved him, embraced him, got into his veins, consumed his flesh, and sealed his soul to its own by the inconceivable ceremonies of some devilish initiation. He was its spoiled and pampered favourite (Conrad, 1928, p. 115).

The narrative of *Heart of Darkness* parallels Conrad's own voyage to the Congo, undertaken when he served as the captain of the river steamboat *Roi des Belges*. This journey is documented in Conrad's *The Congo Diary*, which focuses on both the expedition overland from Matadi to Kinshasa and the river journey from the Malebo Pool up to Bangala in 1890. Just as Marlow embarks on a physical and psychological journey into the heart of Africa, Conrad himself confronted the brutal realities of colonial exploitation and the psychological toll of the African wilderness. The exploitation and inhumanity he witnessed during his time in the Congo are powerfully echoed in the novella's portrayal of the dehumanization of African people by European colonizers.

Viewed through this lens, Bloom asserts that "the autobiographical basis of the narrative is well known, and its introspective bias obvious; that is Conrad's longest journey into self" (2009, p. 41). Indeed, *Heart of Darkness* can be understood as an exploration not only of the moral and psychological effects of colonialism but also as a profound and personal journey into Conrad's own identity. The novella reflects Conrad's internal conflict, disillusionment with imperialism, and his deepening sense of alienation, all shaped by his own experiences in the Congo. Through Marlow's reflections and encounters, Conrad projects his own existential inquiries, making the novella an autobiographical and introspective exploration of both personal and collective moral crises.

Picture 3. *Roi des Belges* [King of the Belgians] – the Belgian riverboat Conrad commanded on the upper Congo river in 1890.

Source: https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Conrad%27s_career_at_sea#/media/File:VingtAnnees_286.jpg.

Conrad's descriptions of the Congo and atrocities inflicted upon its inhabitants in *Heart of Darkness* are stark and vivid, reflecting his firsthand observations. For instance, Marlow's account of his journey reveals a deep sense of disillusionment and horror at the atrocities he witnessed:

I've seen the devil of violence, and the devil of greed, and the devil of hot desire; but, by all the stars! these were strong, lusty, red-eyed devils, that swayed and drove men—men, I tell you (Conrad, 1928, p. 65).

This passage reflects Conrad's own profound disillusionment and revulsion, which he vividly expressed in his essay "Geography and Some Explorers". In this essay, Conrad describes the white men's so-called 'glorious enterprise' in the Congo as "the vilest scramble for loot that ever disfigured the history of human conscience and geographical exploration" (qtd. by Goonetilleke, 2003, p. 30). Conrad's condemnation of the colonial project in the Congo reveals his deep moral outrage and disillusionment with European imperialism, particularly the exploitation and dehumanization of African peoples.

In *Heart of Darkness*, this critique is embodied in the character of Kurtz, who represents the white colonizers' brutal exercise of power over the Congo's inhabitants. Kurtz's descent into madness and moral corruption symbolizes the destructive psychological and moral toll of imperialism, as well as the inherent cruelty and exploitation embedded in the colonial enterprise. Through Kurtz, Conrad explores how colonialism, with its inherent dehumanization and violence, leads to a disintegration of the self, as those involved in the exploitation become consumed by the very darkness they seek to control. This reflects Conrad's broader view of European colonialism as not only morally corrupt but also self-destructive, revealing the fundamental brutality of the imperial system. Kurtz's ultimate fate, driven by his unchecked power and moral decay, underscores Conrad's deep skepticism regarding the supposed civilizing mission of European powers in Africa.

Conrad's journey to the Congo was both a physical and psychological ordeal, as vividly expressed in his *The Congo Diary*. Several entries from this diary underscore the discomfort, isolation, and challenges he faced. For instance, on 13th June, 1890, Conrad writes: "Think just now that my life amongst the people (white) around here cannot be very comfortable" (2023, p. 91), indicating his sense of alienation and unease in the environment. On 4th July, 1890, he recounts: "At night when the moon rose heard shouts and drumming in distant villages. Passed a bad night" (p. 94), reflecting the eerie, unsettling atmosphere that permeated his experience. Another entry, dated 7th July, 1890, states: "Hot, thirsty and tired" (p. 95), illustrating the physical exhaustion that accompanied his journey. Furthermore, on 29th July, 1890, he reports: "Bad news from up the river. All steamers disabled. One wrecked" (p. 98), capturing the uncertainty and danger he faced in navigating the Congo River.

Similarly, in *Heart of Darkness*, Marlow describes his mission as a slow and perilous descent into the unknown, confronting not only the physical challenges of the Congo but also the psychological toll of the wilderness and its accompanying darkness. The novella conveys a sense of danger, isolation, and the foreboding silence of the jungle, mirroring Conrad's own experiences. Marlow's journey is marked by disorientation and dread, as he ventures into the heart of the Congo, encountering both external and internal forces that reflect the moral and psychological complexities of colonialism. The physical hardships and the emotional dislocation described in *The Congo Diary* are echoed in the haunting descriptions of the jungle and its oppressive, ever-present darkness in *Heart of Darkness*, which serves as a profound exploration of both the external environment and the psychological terrain of the colonizer. It is presented in the following quotes:

It was upward of thirty days before I saw the mouth of the big river. We anchored off the seat of the government. But my work would not begin till some two hundred miles further on. So as soon as I could make a start for a place thirty miles higher up (Conrad, 1928, p. 62).

I had to wait in the station for ten days – an eternity (p. 68).

It was just months from the day we left the creek when we came to the bank below Kurtz's station (p. 92).

For me it crawled towards Kurtz – exclusively; but when the steam-pipes started leaking we crawled very slow. The reaches opened before us and closed behind, as if the forest had stepped leisurely across the water to bar the way for our return. We penetrated deeper and deeper into the heart of darkness (p. 95).

Importantly, this imagery resonates with Conrad's own letters and reflections on his expedition in the Congo, where he felt the oppressive atmosphere and the moral ambiguity of colonial enterprise.

Marlow's portrayals of places in the Congo, replete with the white men's activity, described as full of inefficiency, as indicated in the following Marlow's observation:

I came upon a boiler wallowing in the grass, then found a path leading up the hill. It turned aside for the boulders, and also for an undersized railway-truck lying there on its back with its wheels in the air. One was off. The thing looked as dead as the carcass of some animal. I came upon more pieces of decaying machinery, a stack of rusty rails. To the left a clump of trees made a shady spot, where dark things seemed to stir feebly. I blinked, the path was steep. A horn tooted to the right, and I saw the black people run. A heavy and dull detonation shook the ground, a puff of smoke came out of the cliff, and that was all. No change appeared on the face of the rock. They were building a railway. The cliff was not in the way or anything; but this objectless blasting was all the work going on (Conrad, 1928, pp. 63-64).

I avoided a vast artificial hole somebody had been digging on the slope, the purpose of which I found it impossible to divine. It wasn't a quarry or a sandpit, anyhow. It was just a hole. It might have been connected with the philanthropic desire of giving the criminals something to do. I don't know. Then I nearly fell into a very narrow ravine, almost no more than a scar in the hillside. I discovered that a lot of imported drainage-pipes for the settlement had been tumbled in there. There wasn't one that was not broken (Ibidem, pp. 65-66).

Demoralization and despair, resonate with Conrad's observations and, significantly, they reflect Conrad's condemnation of the moral corruption he perceived in white men's colonial enterprises in the Congo. Bloom acknowledges that

The demoralization of the first company station is rendered by a boiler 'wallowing in the grass,' by a railway truck with its wheels in the air. Presently Marlow will discover a scar in the hillside into which drainage pipes for the settlement had been tumbled: then will walk into the grove where the Negroes are free to die in a 'greenish gloom' (2009, p. 43).

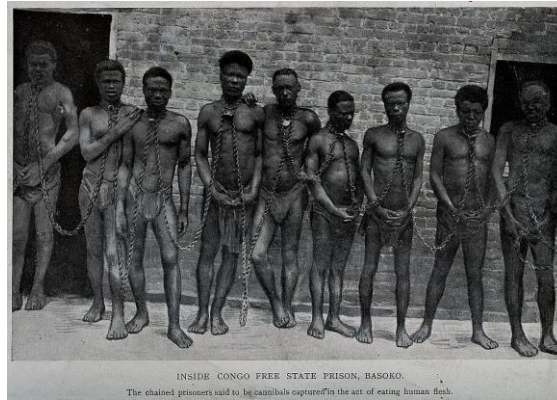
However, the Congo, as depicted in *Heart of Darkness*, transcends its role as a mere backdrop; it becomes a living, breathing entity, characterized by its oppressive atmosphere and mysterious nature. Conrad imbues the landscape with a sense of foreboding, suggesting that the Congo is an active force rather than just a passive setting for the narrative. In the novella, Marlow describes the Congo River as “a mighty big river (...) resembling an immense snake uncoiled” (Conrad, 1928, p. 52), an image that evokes both the river’s physical power and its dangerous, serpentine nature. This metaphor speaks to the river’s capacity to both mesmerize and ensnare, drawing the characters, particularly Marlow, deeper into its labyrinthine path.

This imagery aligns closely with Conrad’s own observations in *The Congo Diary*. In an entry dated 29th July, 1890, Conrad describes the Congo River as having “Banks wooded very densely and valley of the river rather deep but very narrow, (...) Congo very narrow and rapid” (2023, p. 99). His account echoes the river’s treacherous, uncharted nature, highlighting the perilous conditions of navigation and the intimidating, unyielding terrain. Both descriptions emphasize the river’s unpredictable and formidable character, symbolizing the vast unknown and the dangers that lie in wait within the heart of Africa. The Congo River, as portrayed by both Conrad and Marlow, becomes not only a physical journey but also a metaphorical descent into the depths of the human psyche, mirroring the characters’ confrontation with their own inner darkness.

Conrad’s firsthand experiences with the brutalities of colonialism are vividly mirrored in *Heart of Darkness*. The novella serves as a searing critique of the greed, cruelty, and moral corruption inherent in European colonialism. This theme is central to the narrative, as Marlow bears witness to the systematic exploitation of African natives and the devastating effects of European imperialism. One poignant example of this exploitation is the depiction of the “grove of death”, where Marlow encounters dying African laborers, their bodies reduced to skeletal figures by the brutal conditions imposed upon them by their European overseers:

I had stepped into the gloomy circle of some Inferno. [...] Black shapes crouched, lay, sat between the trees leaning against the trunks, clinging to the earth, half coming out, half effaced within the dim light, in all the attitudes of pain, abandonment, and despair. [...] this was the place where some of the helpers had withdrawn to die. They were dying slowly – it was very clear. They were not enemies, they were not criminals, they were nothing earthly now – nothing but black shadows of disease and starvation, lying confusedly in the greenish gloom (Conrad, 1928, p. 66).

In this harrowing scene, Marlow reflects on the devastating consequences of colonial rule, observing the dehumanizing treatment of the African workers who are exploited for their labor with no regard for their suffering or dignity. The stark image of these emaciated figures serves as a powerful symbol of the moral decay at the heart of European imperialism. Marlow’s shock and disgust at the scene underscore the novella’s critique of colonial exploitation and the profound, lasting harm inflicted on both the colonized and the colonizers. This depiction of suffering and death in the “grove of death” highlights Conrad’s exploration of the darkness of human nature, revealing how the imperialist project is not only a source of material gain but also a process that erodes the very humanity of those who participate in it.

Picture 4. A line of Congolese prisoners in Basoko joined by large neck chains.

Source: https://en.wikipedia.org/wiki/Atrocities_in_the_Congo_Free_State#/media/File:A_line_of_men_are_standing_against_a_wall_joined_by_chains_a_Wellcome_V0041206.jpg.

Significantly, this tormenting scene echoes Conrad's own observations of the exploitation and mistreatment of the Congolese people during his journey, the remarks similar to that one voiced by Marlow at the beginning of his narrative:

The conquest of the earth, which mostly means the taking it away from those who have a different complexion or slightly flatter noses than ourselves, is not a pretty thing when you look into it too much (Ibidem, pp. 50-51).

This sentiment is deeply embedded in the fabric of *Heart of Darkness*, where the hypocrisy and moral bankruptcy of colonial enterprises are laid bare.

3. The enigmatic Kurtz: a composite of a variety of influences

Joseph Conrad's *Heart of Darkness* is one of the most enduring works of English literature, offering a bleak yet powerful exploration of colonialism, human nature, evil, brutality, and the limits of civilization. Central to this narrative is the enigmatic figure of Kurtz, a European ivory trader who succumbs entirely to the darkness of the African Congo, eventually becoming a god-like figure among the indigenous people he exploits. Kurtz, a station chief who surrenders to the intoxicating influence of power and greed, is often perceived as an embodiment of iniquity, representing the moral corruption intrinsic to the colonial enterprise in Africa. As I asserted in my doctoral thesis, "on account of the fact that the whole of Europe contributed to the shaping of Kurtz – the personification of the archetype of evil – it is indirectly accentuated that the entire process of imperialism is soaked in enormities" (Giza, 2019, p. 62).

However, less widely known is the fact that Kurtz's persona may have been inspired by real individuals Conrad encountered and events he learned about during his time in the Congo. Kurtz's character is often viewed as a symbolic figure, representing the profound moral degradation that accompanies unchecked power and colonial exploitation. Yet, there are strong indications that Conrad's portrayal of Kurtz is rooted in his personal experiences and observations, drawing on both the men he met during his journey and the disturbing realities of European colonial activities in the Congo. Through Kurtz, Conrad critiques not only the personal and moral descent of individuals within the imperial system but also highlights the larger, more insidious effects of colonialism on the human soul.

Among the possible inspirations for Conrad's Kurtz, Léon Auguste Théophile Rom (1859-1924), a Belgian officer in the Congo Free State, stands out as a significant, though terrifying, model. Rom was born in 1859 in Mons, Belgium, and after joining the Belgian military, he eventually came into service under King Leopold II in the Congo Free State—a vast territory in Central Africa that was personally owned by the Belgian monarch. Rom quickly ascended through the ranks, and his name became infamous for the ruthless and barbaric methods he employed to enforce Belgian control over the region. Rom served as a station chief in various parts of the Congo, most notably in the area surrounding Stanley Falls (now known as Boyoma Falls), where he earned a notorious reputation for his cruelty. His actions in the Congo Free State, particularly his brutal treatment of the local population, are emblematic of the horrors of colonial rule. Rom's involvement in the systematic exploitation and terrorizing of the indigenous people, which included widespread forced labor, mutilation, and mass killings, mirrored the darkest elements of European imperialism. His tyrannical rule and the devastating impact of his actions on both the land and its people likely served as a basis for Conrad's portrayal of Kurtz in *Heart of Darkness*, a character who embodies the destructive potential of unchecked power and the moral corruption at the heart of colonialism.

Picture 5. Léon Auguste Théophile Rom.
Source: <https://alchetron.com/L%C3%A9on-Rom>.

Rom's time in the Congo was marked by accounts of extreme violence and oppression. He was reportedly involved in numerous massacres of the local population and was known for displaying the severed heads of African rebels on spikes around his station, as was done by Conrad's Kurtz in the novella. While referring to Rom's sinister procedure, Maarten Couttenier asserts that Rom "who participated in the war against the Arabo-Swahili, used more than 20 human skulls to decorate the flowerbeds of his colonial outpost" (2024, p. 145). This macabre practice was not only intended as a deterrent to others but also served as a chilling symbol of the absolute power he wielded in the region. Such acts were in line with the broader atrocities committed under the regime of King Leopold II. As asserted by Adam Hochschild:

In the 1880s, as the European powers were carving up Africa, King Leopold II of Belgium seized for himself the vast and mostly unexplored territory surrounding the Congo River. Carrying out a genocidal plundering of the Congo, he looted its rubber, brutalized its people, and ultimately slashed its population by ten million—all the while shrewdly cultivating his reputation as a great humanitarian (1999, p. 4).

The cruelty of King Leopold's soldier, Rom, is well-documented, with several contemporary reports highlighting his disregard for human life and his sadistic tendencies. These traits of his personality and behavior bear a striking resemblance to the fictional character of Kurtz, who similarly surrounds himself with the heads of rebels he has executed and is driven mad by his absolute authority over the African tribes under his control. Marlow presents in such a manner Kurtz's baleful ornamentation:

You remember I told you I had been stuck at the distance by certain attempts at ornamentation, rather remarkable in the ruinous aspect of the place. Now I had suddenly a nearer view, and its first result was to make me throw my head back as if before a blow. Then I went carefully from post to post with my glass, and I saw my mistake. These round knobs were not ornamental but symbolic; they were expressive and puzzling, striking and disturbing—food for thought and also for vultures if there had been any looking down from the sky; but at all events for such ants as were industrious enough to ascend the pole. They would have been even more impressive, those heads on the stakes, if their faces had not been turned to the house. Only one, the first I had made out, was facing my way. [...] I returned deliberately to the first I had seen—and there it was, black, dried, sunken, with closed eyelids,—a head that seemed to sleep at the top of that pole, and, with the shrunken dry lips showing a narrow white line of the teeth, was smiling, too, smiling continuously at some endless and jocose dream of that eternal slumber (Conrad, 1928, pp. 130-131).

While Joseph Conrad did not explicitly name Léon Auguste Théophile Rom as the inspiration for Kurtz in *Heart of Darkness*, the striking similarities between the two figures cannot be ignored. Like Rom, Kurtz is initially portrayed as a man who journeys to Africa under the guise of bringing civilization, as an “emissary of light” (Ibidem, 1928, p. 59). However, as the novella progresses, it becomes clear that, rather than enlightening the indigenous people, Kurtz becomes consumed by the very darkness he was supposed to dispel. This mirrors Rom's role in the Congo Free State, where his brutal enforcement of Belgian colonial rule turned him into a figure of terror rather than a civilizing force.

One of the key symbols in *Heart of Darkness* that underscores Kurtz's descent into madness is the small sketch Marlow finds in Kurtz's station, depicting “a woman, draped and blind-folded, carrying a lighted torch” (Ibidem, 1928, p. 79). The image of the blindfolded woman holding the torch serves as a dark parody of the so-called mission of imperialism – bringing light to the dark continent. Instead of illuminating, the torch burns and blinds, just as Kurtz, in his attempt to civilize, becomes consumed by his own greed, cruelty, and madness, ultimately becoming a symbol of the very darkness he sought to conquer.

The imagery of severed heads, displayed on poles around Kurtz's station, reinforces the connection between him and figures like Rom. Both Kurtz and Rom use the heads of executed rebels as trophies, signifying their absolute power over life and death. These gruesome ornaments also symbolize their moral corruption, as they embody the dehumanizing effects of colonial rule. The heads serve not only as a physical manifestation of their dominance but also as a representation of their descent into barbarism, a fall from the ideals of civilization they once claimed to uphold. Conrad's portrayal of Kurtz's station as a place of death and despair, coupled with the character's descent into madness, further suggests that figures like Rom were in the author's mind when creating Kurtz. Both men are examples of individuals who, under the guise of bringing civilization to Africa, instead become consumed by the very savagery they sought to impose on others. In this way, Kurtz serves as a chilling reflection of the moral and psychological toll of colonialism, not just on the colonized, but also on the colonizers themselves.

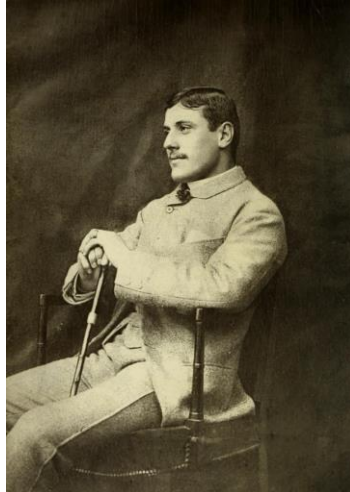
Kurtz's final exclamation, "The horror! The horror!" (Ibidem, p. 149), encapsulates not only his personal descent into madness but also serves as a scathing critique of the horrors inherent in colonialism and human nature itself. This expression resonates deeply with Conrad's own experiences in the Congo, where he witnessed the brutal exploitation and dehumanization of the African people under European imperialism. Kurtz, while a fictional character, stands as a symbol of the true horrors of colonialism, and his tragic end reflects the moral degradation that often accompanies unchecked power. Léon Rom, a real historical figure involved in the atrocities of the Congo Free State, clearly serves as one of the inspirations for Kurtz. His brutal actions—such as using the severed heads of rebels as trophies—mirror Kurtz's own descent into barbarity, reinforcing Conrad's portrayal of the dark and corrupting influence of imperialism. Rom's legacy, as a symbol of colonial cruelty, highlights the horrors that Conrad witnessed and critiques the moral corruption inherent in European colonialism.

Another potential influence on Conrad's creation of Kurtz was Edmund Musgrave Barttelot (1859-1888), a British army officer whose life and tragic end during the Emin Pasha Relief Expedition bear striking similarities to the character of Kurtz. Barttelot, born into an aristocratic family, joined the British Army and later became second-in-command of the Emin Pasha Relief Expedition, led by the famous explorer Henry Morton Stanley. The expedition aimed to relieve Emin Pasha, a German colonial governor trapped by Mahdist forces in Sudan, but it turned into a disaster marked by poor planning, harsh conditions, and internal conflict.

Barttelot's behavior and eventual death in Africa reflect a descent into madness and chaos, much like Kurtz's. Barttelot was known for his increasingly erratic behavior, which included cruelty toward the expedition's African porters, and his inability to manage the difficulties of the mission. His failure to maintain control, combined with his unrelenting harshness, mirrors Kurtz's own breakdown in the wilderness. Moreover, Barttelot's tragic end—he was killed by his own men after being left behind by the expedition—parallels Kurtz's demise, highlighting the destructive potential of unchecked authority and the collapse of order in colonial ventures.

Thus, Kurtz may not only embody the moral and psychological consequences of colonialism but also be a composite figure, drawing from real-life figures like Rom and Barttelot. These men, like Kurtz, are emblematic of the deeper, darker aspects of

European imperialism, demonstrating the devastating effects of colonial power on both the colonized and the colonizers themselves. In *Heart of Darkness*, Conrad weaves these real-life inspirations into his exploration of the corrupting influence of power, the inherent darkness within human nature, and the devastating impact of colonialism on the African continent.

Picture 6. Edmund Musgrave Barttelot.

Source: [https://en.wikipedia.org/wiki/Edmund_Musgrave_Barttelot#/media/File:Cropped_Edmund_Musgrave_Barttelot,_from_The_Life_of_Edmund_Musgrave_Barttelot_\(1890\).png](https://en.wikipedia.org/wiki/Edmund_Musgrave_Barttelot#/media/File:Cropped_Edmund_Musgrave_Barttelot,_from_The_Life_of_Edmund_Musgrave_Barttelot_(1890).png).

Edmund Musgrave Barttelot's time in the Congo exemplifies the kind of descent into madness that Conrad explores through the character of Kurtz in *Heart of Darkness*. Barttelot was entrusted with the rear column of the Emin Pasha Relief Expedition while Stanley pressed on with the rest of the mission. However, his time in charge would be marked by increasing isolation, frustration, and paranoia, all of which led to his brutal treatment of the African porters and soldiers under his command. This deteriorating mental state is akin to Kurtz's descent into moral and psychological ruin, as both characters become consumed by the power they wield over others in the remote wilderness. Barttelot's escalating violence and cruelty toward his men are well-documented. As noted by Mark D. Larabee, he "had a native lashed to death, jabbed at others with his cane tipped in steel, and bit another before he was shot and killed by a Manyema tribesman" (2018, p. 235). These actions exemplify the kind of brutal authoritarianism that arises when an individual is cut off from society and placed in a position of unchecked power. Barttelot's reliance on intimidation, violence, and excessive punishment to maintain control mirrors Kurtz's authoritarian rule over the African tribes in *Heart of Darkness*, where the severed heads of his victims become gruesome symbols of his dominance.

Barttelot's tragic death further illustrates the consequences of this unchecked cruelty. In July 1888, after months of escalating violence and paranoia, he was shot and killed by one of the African porters. The incident remains shrouded in mystery, but it is widely believed that Barttelot's erratic behavior and harsh treatment of the local population played a significant role in his demise. His death, a culmination of his mental breakdown and brutal actions, mirrors Kurtz's own collapse in the face of the darkness he unleashes in both himself and the African land he dominates. Like Kurtz, Barttelot was ultimately undone by his own madness, proving the destructive power of isolation, imperialism, and the abuse of authority.

Conrad likely drew inspiration from figures like Barttelot, whose descent into madness while in the Congo reflects the broader themes of *Heart of Darkness*—the fragility of civilization when removed from its societal constraints, and the capacity for evil that emerges in the pursuit of power and control. Barttelot's story is a real-world parallel to Kurtz's fictional downfall, adding weight to Conrad's exploration of the corrupting and dehumanizing effects of colonialism. Joseph Conrad never explicitly stated that Edmund Musgrave Barttelot was the model for Kurtz, but the parallels between the two men are striking. Kurtz, like Barttelot, is a European who descends into madness in the heart of Africa. He starts as an idealistic figure, ostensibly bringing civilization and enlightenment to the "savages". However, the isolation and power he wields over the local population ultimately corrupt him. Kurtz becomes a tyrant, using violence and fear to maintain control, much like Barttelot did. Both men are consumed by the darkness of the jungle, losing their humanity in the process. Conrad's portrayal of Kurtz also reflects the broader themes of *Heart of Darkness*, particularly the corrupting influence of power and the thin veneer of civilization. Barttelot's story serves as a real-life example of these themes, illustrating how even the most well-intentioned individuals can be driven to madness and brutality when placed in extreme circumstances.

Georges-Antoine Klein presents another plausible real-life inspiration for the character of Kurtz in *Heart of Darkness*. While Klein was not a figure of notoriety or infamy like Kurtz, his tragic fate in the Congo offers a powerful parallel to Conrad's portrayal of the Belgian ivory trader. Bloom notes that "scholars and critics have observed similarities between Kurtz and Georges-Antoine Klein, a sick agent picked up by Conrad's boat who did not survive the return voyage" (2009, p. 15). The parallels between Klein's death and Kurtz's are striking, particularly the way in which both characters succumb to illness and isolation in the harsh and unforgiving environment of the Congo. Klein, a trading agent for a Belgian company, was caught up in the exploitative and brutal workings of European colonialism in Africa. His role placed him within the very machinery of imperialism that Conrad critiqued throughout *Heart of Darkness*. Like Kurtz, Klein's life in the Congo was characterized by the degradation of health, isolation from civilization, and the harshness of the environment, which ultimately led to his premature death. Klein's health rapidly deteriorated, likely due to tropical diseases, malnutrition, and the grueling conditions imposed by the colonial enterprise. His tragic end mirrors that of Kurtz, who, although physically and mentally deteriorating, remains a figure of immense power and influence until his final moments.

Conrad's personal experience with Klein's death is significant. While Conrad was serving as a captain on a river steamer in the Congo, he was tasked with transporting Klein's body back to the coast. This experience, combined with the observations Conrad made during his time in the Congo, likely influenced his creation of Kurtz's character. Klein's slow decline into illness, his isolation from the rest of the world, and his eventual death all seem to resonate with the themes Conrad explored through Kurtz. The stark reality of Klein's death in the Congo—just another casualty of the brutal imperialist system—parallels Kurtz's descent into madness, highlighting the dehumanizing effect of European imperialism on both the colonized and the colonizers themselves. Klein's experience further underscores the complex relationship between colonizer and colonized that Conrad portrays in *Heart of Darkness*. While Kurtz embodies the extremes of moral corruption and the darkness of imperialism, figures like Klein, though less outwardly

monstrous, represent the inevitable decline of individuals caught in the unforgiving and oppressive environment of colonial Africa. Klein's tragic fate reflects the physical and psychological toll that the Congo took on European colonizers, further complicating Conrad's portrayal of the colonial project.

While Klein was not a megalomaniacal figure like Kurtz, the circumstances surrounding his life and death deeply affected Conrad. The physical and psychological toll that the Congo exacted on Klein was a vivid illustration of the dangers and moral complexities of imperialism. Conrad witnessed firsthand how the Congo could strip away the veneer of civilization, leaving behind a raw and often brutal humanity. Kurtz, as depicted in *Heart of Darkness*, embodies the extreme consequences of such a stripping away. He is not just a man who has been physically ravaged by the Congo, but one who has lost his moral compass entirely, succumbing to the seductive power of absolute control over others. In many ways, Kurtz represents the darker potentialities of Klein's experience – the outcome if one were to fully surrender to the corrupting influences of isolation, power, and the dehumanizing environment of the Congo.

Conrad's portrayal of Kurtz as a figure who succumbs to the darkness within himself is not merely a fictional construct but an extension of the real-life experiences he witnessed in men like Georges-Antoine Klein. The themes of decay, madness, and moral ambiguity that permeate *Heart of Darkness* are rooted in Conrad's direct observations of European colonizers struggling to maintain their sanity and morality in an alien and hostile environment. Kurtz's descent into madness, his moral collapse, and his ultimate death reflect the psychological and physical toll that the harsh realities of the Congo had on colonizers, and this was something Conrad experienced firsthand.

The connection between Georges-Antoine Klein and Kurtz underscores the blurred boundary between fact and fiction in Conrad's narrative. Klein's slow and painful demise, exacerbated by the oppressive environment and the devastating effects of colonialism, mirrors Kurtz's gradual degradation in *Heart of Darkness*. While Conrad's novella is a work of fiction, it draws deeply from his own personal encounters and the real horrors of the Congo Free State, where figures like Klein suffered. Conrad's ability to transform these real-world experiences into a compelling narrative speaks to the power of *Heart of Darkness*—its roots in reality make it resonate as more than just an imaginative work.

Klein's story serves as a stark reminder that the horrors of colonialism were not merely abstract concepts or historical events discussed in the intellectual sphere, but lived realities. The physical suffering and psychological trauma that colonizers like Klein endured were products of the very system they perpetuated. This reality of colonial brutality is something Conrad explored through his complex characters, with Kurtz embodying the ultimate consequence of unchecked imperial power—the internalization of the darkness it unleashed on both the colonizer and the colonized. In this sense, *Heart of Darkness* is both an indictment of European colonialism and a tragic exploration of the human psyche when confronted with the profound isolation, dehumanization, and moral ambiguity that arose from the colonial enterprise.

In creating Kurtz, Conrad not only drew on the tragic fate of a few people but also expanded it into a broader critique of European imperialism. Kurtz's descent into madness, collapse, and his demise on board are not just personal tragedies but are emblematic of the moral and ethical decay that Conrad saw as inherent in the colonial

enterprise. Klein, in his suffering, becomes a symbol of the many lives consumed by the darkness at the heart of imperialism. The character of Kurtz, the enigmatic and charismatic ivory trader, embodies the ultimate consequence of unchecked ambition and moral decay. While Kurtz is not a direct autobiographical figure, he represents a composite of individuals Conrad encountered and the broader implications of imperialist ideology. Kurtz's infamous declaration, "The horror! The horror!" (Conrad, 1928, p. 149) is a stark encapsulation of the novella's central themes. This exclamation can be seen as a reflection of Conrad's own disillusionment with the human capacity for evil, a theme he explored extensively in his writing.

Finally, the character of Kurtz can be interpreted as a representation of Conrad's fears about the corrupting influence of power and isolation. Kurtz's descent into madness and moral depravity in the heart of the Congo illustrates the potential for darkness within every human being. Conrad's portrayal of Kurtz is not just a critique of colonialism but also an exploration of the human condition and the potential for evil within all individuals. Kurtz's infamous proclamation at the end of his article: "Exterminate all the brutes!" (Conrad, 1928, p. 118) reflects the extreme dehumanization and violence that characterized the colonial enterprise. This mirrors Conrad's own horror at the atrocities committed in the Congo.

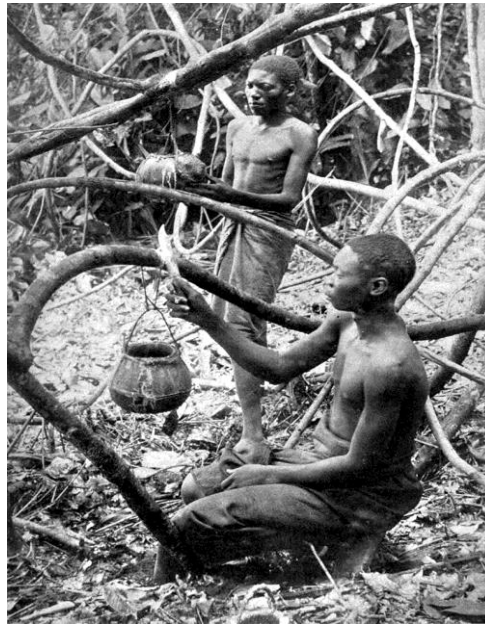
Conclusions

Joseph Conrad's literary works are deeply intertwined with his personal experiences, creating a unique and powerful blend of autobiography and fiction. Through characters such as Marlow, Jim, and Nostromo, Conrad explores themes of identity, morality, existential uncertainty, and the psychological complexities of the human condition. His background—shaped by early trauma, exile, and a career at sea—greatly influenced his narrative style and thematic choices, providing a lens through which he addresses issues of alienation, cultural displacement, and the darker aspects of human nature.

In *Heart of Darkness*, these themes come into sharp focus, particularly through the character of Marlow, who serves as both an observer and a participant in the moral and psychological unraveling that takes place in the Congo. Marlow's journey into the heart of Africa is not only a literal voyage but also a metaphorical exploration of the darkness within both the colonial system and the human psyche. Conrad's own experiences in the Congo, especially his disillusionment with European imperialism and the psychological impact of the brutal exploitation he witnessed, form the foundation of the novella. The vivid descriptions of the Congo's treacherous landscape, the disorienting atmosphere, and the moral collapse of figures like Kurtz reflect Conrad's personal encounter with the devastating effects of colonialism.

The novella's autobiographical elements are essential for understanding its depth and complexity. Conrad's portrayal of the Congo as a place where the veneer of civilization is stripped away, revealing the savagery beneath, is not just an external observation of the colonial enterprise but an introspective examination of the moral corruption that affects both the colonizer and the colonized. In this sense, Conrad's writing transcends mere political critique; it delves into the very nature of human evil, power, and the fragility of civilization itself.

Ultimately, Conrad's works continue to resonate with readers because they offer profound insights into the complexities of human existence. *Heart of Darkness*, in particular, remains a timeless exploration of the devastating effects of unchecked greed, power, and colonial exploitation. Through the lens of his personal experiences, Conrad crafts a narrative that is both specific to the historical context of European imperialism and universal in its examination of the darker aspects of the human condition. The autobiographical discourse within the novella not only enriches the narrative but also underscores the lasting relevance of Conrad's exploration of morality, identity, and the destructive forces of power.

Picture 7. Congolese slaves tapping rubber.

Source: https://en.wikipedia.org/wiki/Atrocities_in_the_Congo_Free_State#/media/File:StoryoftheCongoFreeState_280.jpg.

Heart of Darkness functions on multiple levels, intertwining both external and internal journeys. While it is often read as a critique of colonialism, it is equally a profound psychological exploration of the protagonist, Marlow, whose journey into the heart of Africa mirrors his deeper quest to understand the darkness within himself and the human soul. Through Marlow's narrative, Conrad gives voice to his own internal struggles, disillusionment with imperialism, and existential reflections about humanity's capacity for evil. These autobiographical elements, deeply rooted in Conrad's own life and experiences, particularly his time in the Congo, allow the novella to transcend its historical context and address timeless questions about human nature.

Marlow's psychological journey is intricately tied to his physical journey up the Congo River, as he confronts not only the physical dangers of the environment but also the moral and existential challenges that arise within him. The closer he gets to Kurtz, the more he grapples with his own perceptions of civilization, savagery, and the complexities of human motivation. Marlow's reflections on the human condition, particularly as he contemplates Kurtz's descent into madness, echo Conrad's own disillusionment with the ideals of European colonialism, as well as his broader philosophical contemplation about the darkness inherent in all human beings.

The autobiographical discourse in *Heart of Darkness* comes through in Marlow's introspective nature and his existential ponderings. Just as Conrad himself was deeply affected by his personal encounters in the Congo, Marlow is profoundly altered by his experiences, leading him to question the very notions of civilization and morality. Marlow's internal journey, as he unravels the complexity of human behavior, reflects Conrad's own struggle with questions of identity, guilt, and the dualities of human nature. Thus, Marlow's voyage is not merely a physical journey through the wilderness but an allegorical exploration of the human soul. The 'heart of darkness' is not just a place in Africa but a symbol for the deeper, darker recesses of the human psyche. Through Marlow, Conrad offers a penetrating and autobiographical look into the struggle to reconcile the light and darkness within oneself—a struggle that, in many ways, reflects Conrad's own existential reflections and his understanding of the inherent complexities of human nature.

Bibliography

- Bloom, H. (2009). *Bloom's Guides: Joseph Conrad's Heart of Darkness*. New York: Infobase Publishing.
- Burgess, A. (1987). *English Literature*. London: Pearson.
- Conrad, J. (1928). *Heart of Darkness*. In: *Youth and Two Other Stories by Joseph Conrad* (pp. 45-162). Malay Edition. New York: Doubleday, Doran and Company, Inc.
- Conrad, J. (2023). *Heart of Darkness and the Complete Congo Diary*. London: Alm Classics.
- Giza, J. (2019). *The Archetype of Evil Genius. A Comparative Study: John Milton, Joseph Conrad, Fyodor Dostoevsky*. Nowy Sącz: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu.
- Goonetilleke, D.C.R.A. (ed.). (2003). *Heart of Darkness. Second Edition*. Ontario: Broadview Literary Texts.
- Hochschild, A. (1999). *King Leopold's Ghost: A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa*. Boston: Mariner Books.
- Larabee, D.M. (ed.). (2018). *The Historian's Heart of Darkness Reading Conrad's Masterpiece as Social and Cultural History*. London: Bloomsbury Publishing.
- McAdams, D.P., McLean, C.K. (2013). Narrative Identity. *Current Directions in Psychological Science*, 22(3), 233-238.
- Orr, L., Billy, T. (eds.). (1999). *A Joseph Conrad Companion*. Westport: Greenwood Press.
- Sikorska, L. (2007). *A Short History of English Literature*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Warner, C. (2013). *The Pragmatics of Literary Testimony: Authenticity Effects in German Social Autobiographies*. New York, Abingdon: Routledge.

<https://alchetron.com/L%C3%A9on-Rom>.

https://en.wikipedia.org/wiki/Atrocities_in_the_Congo_Free_State#/media/File:A_line_of_men_are_standing_against_a_wall_joined_by_chains_a_Wellcome_V0041206.jpg

https://en.wikipedia.org/wiki/Atrocities_in_the_Congo_Free_State#/media/File:StoryoftheCongoFreeState_280.jpg.

[https://en.wikipedia.org/wiki/Edmund_Musgrave_Barttelot#/media/File:Cropped_Edmund_Musgrave_Barttelot_from_The_Life_of_Edmund_Musgrave_Barttelot_\(1890\).png](https://en.wikipedia.org/wiki/Edmund_Musgrave_Barttelot#/media/File:Cropped_Edmund_Musgrave_Barttelot_from_The_Life_of_Edmund_Musgrave_Barttelot_(1890).png).

https://en.wikipedia.org/wiki/Joseph_Conrad%27s_career_at_sea#/media/File:VingtAnnees_286.jpg.

https://en.wikipedia.org/wiki/Leopold_II_of_Belgium#/media/File:Leopold_ii_garter_knight.jpg.

https://pl.wikipedia.org/wiki/Joseph_Conrad#/media/Plik:Joseph_Conrad-remastered_to_black_and_white.png.

<https://www.lucysnyder.com/index.php/heart-of-darkness-by-joseph-conrad/>.

III. TRAUMA RZECZYWISTA I WYOBRAŻONA WE WSPÓŁCZESNYM DYSKURSIE KULTUROWO-SPOŁECZNYM *(Karina Grabowska¹)*

Streszczenie

Tekst porusza temat traumy zarówno na poziomie indywidualnym, jak i społecznym oraz jej roli w różnych kontekstach. Początkowo wyjaśnia, że trauma to nie tylko dramatyczne wydarzenia, ale też subtelne doświadczenia wpływające na ludzi i społeczności. Współcześnie pojęcie traumy bywa nadużywane, co może prowadzić do medykalizacji negatywnych emocji i błędnego postrzegania osobistych problemów jako zaburzeń psychicznych. To prowadzi do zbagatelizowania rzeczywistych cierpień osób, które autentycznie potrzebują pomocy. Rozdział podkreśla, że rzeczywista trauma powinna być odpowiednio diagnozowana i leczona, a nie używana jako uniwersalne określenie codziennych trudności. Przykłady z historii, takie jak ludobójstwo w Rwandzie i konflikty na Bliskim Wschodzie, pokazują, jak trauma wpływa na całe narody. W przypadku Rwandy, oficjalna narracja koncentruje się na cierpieniach jednej grupy, co utrudnia społeczne uzdrowienie. Natomiast w konflikcie izraelsko-palestyńskim trauma obu stron jest głęboko zakorzeniona, co utrudnia proces pokojowy. Rozdział sugeruje, że rozwiązywanie problemów traumy wymaga podejścia systemowego i wrażliwości na specyficzne potrzeby poszczególnych grup oraz jednostek.

Summary

The text addresses the topic of trauma on both individual and social levels and its role in various contexts. Initially, it explains that trauma is not only associated with dramatic events but also subtle experiences that affect people and communities. In contemporary times, the concept of trauma is often overused, which can lead to the medicalization of negative emotions and the misperception of personal problems as mental disorders. This results in the trivialization of the genuine suffering of people who truly need help. The chapter emphasizes that real trauma should be properly diagnosed and treated, rather than used as a universal term for everyday difficulties. Historical examples, such as the genocide in Rwanda and conflicts in the Middle East, demonstrate how trauma impacts entire nations. In the case of Rwanda, the official narrative focuses on the suffering of one group, hindering social healing. Meanwhile, in the Israeli-Palestinian conflict, the trauma of both sides is deeply rooted, making the peace process complicated and difficult. The chapter suggests that solving trauma-related issues requires a systemic approach and sensitivity to the specific needs of individual groups and individuals.

1. Trauma – czym jest i kiedy się zaczyna

W życiu każdego człowieka zdarzają się przełomowe momenty i dramatyczne zdarzenia, które są stosunkowo łatwe do zidentyfikowania i zinterpretowania. Jednak inne istotne punkty w biografii ujawniają swoje pełne psychologiczne znaczenie dopiero w retrospekcji lub w wyniku psychoterapii. Podobnie, w historii całych rodzin,

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

społeczeństw, narodów, a nawet organizacji pojawiają się „fault lines” (pęknięcia, rozdźwięki), czyli momenty kształtujące: porażki, zwycięstwa, podziały i straty, których formatywna natura uwidocznia się natychmiastowo oraz inne urazy i zadrapania: tak subtelne, że ich istnienie łatwo przeoczyć (Rolnik, 2024). W tych kontekstach często pojawia się termin „trauma”.

Obecnie zauważyć można znaczne zamieszanie wokół samego pojęcia traumy. Występuje ono zarówno w kontekście potocznym („ależ się strauumatyzowałam” – bo musiałam gwałtownie hamować), a także gdy mówi się np. o relacjach organizacji humanitarno-pomocowych, zajmujących się pomocą po kataklizmach. Słowo „trauma” znajduje zastosowanie w wielu różniących się okolicznościach i może odnosić się do szerokiego spektrum stresujących zdarzeń i ich konsekwencji. Traumą może zdiagnozować u konkretnego pacjenta jeden psychiatra, a wykluczyć ją drugi. Specjalista może też zdecydować, jak daleko i głęboko owa trauma sięga, a więc obraz sytuacji zależy od wizji danego lekarza psychiatry. Ponadto, psychiatrzy zazwyczaj zajmują się traumą indywidualnego pacjenta, rzadziej tą doświadczaną na poziomie zbiorowości ludzkiej. Na temat traumy na planie jednostkowym, ciekawe porównanie robi J. Saul (2000, s. 103):

A comparison was made, (...) between a situation of one man who was captured for 27 minutes, and Nelson Mandela, imprisoned for 27 years. In this model, the man who had suddenly been abducted was later traumatised. Mandela, on the other hand, though held in prison, had expected to be arrested, and sacrificed his liberty as hero and martyr of his cause. The logical argument would suggest that he would therefore not be traumatised, nor in need of any assistance.

A więc krótkie, niespodziewane porwanie (27 minut) to szok, a długie, oczekiwane uwięzienie (27 lat) szokiem już nie jest i więzień nie wymaga terapii? Na głębszym poziomie można rozpatrywać, jak długa rozłaka z rodziną wpłynęła na życie rodzinne Mandeli, lub, jeszcze szerzej, jak egzystencja w systemie apartheidu dotknęła tę rodzinę, jej życie i kontakty społeczne. Jeśli weźmiemy pod uwagę całe, różnorodne struktury, zamiast skupiać się na jednostkach bądź jednostkowej patologii, dostrzeżemy o wiele bardziej złożony obraz, w którym trauma jest jednym z elementów układanki.

Nie uda mi się tutaj rozwikłać ani nawet usystematyzować tych skomplikowanych i rozległych kontekstów i płaszczyzn, na których pojawia się trauma. Zamierzam jednak w tym rozdziale zasygnalizować pewien rozdźwięk we współczesnym użyciu hasła „trauma” w przestrzeni osobistej oraz dyskursie społecznym. Czy katastrofa w skali społeczno-narodowej w wyniku wojny czy trzęsienia ziemi, może być nazywana tym samym słowem co prywatny dyskomfort?

Omówię zwięźle dwa przykłady wstrząsów z szerokiego planu: przypadek masakry w Rwandzie w 1994 roku w świetle jej 30. rocznicy i najświeższą ranę świata, czyli trwającą od 7 października 2023 roku wojnę w Gazie. Dostrzec w nich można podobieństwa i różnice. Zacznę jednak do cierpień „codziennych”, rozpoznawanych przez psychologię u jednostek tworzących następnie społeczności z ich typowymi trendami. Czy można powiedzieć, że postępuje dewaluacja „traumy”? Czy to tylko kwestia językowego „pożyczenia” nazwy, podczas gdy desygnat jest osobny, czy też jest to zawłaszczenie pojęcia w pełni jego znaczenia?

2. Trauma – czy konieczna jest diagnoza?

Słowo to pochodzi z języka greckiego i oznacza fizyczną „ranę”. We współczesnym świecie traumą zwykło się nazywać każde przykre doświadczenie, sprawiające ból lub dyskomfort, takie jak zmiana mieszkania, pracy, lub zakończenie związku. Tymczasem jest to pojęcie ze słownika psychiatrów. Terminy medyczne i stosowane w psychoterapii od dawna przenikają do głównego nurtu. Używa się ich jednak nieadekwatnie: opisując zjawiska, które tego nie wymagają. Tu tkwi problem: postępuje bowiem medykalizacja negatywnych emocji, np. smutku. Można się cieszyć, że zwiększyła się świadomość wagi zdrowia psychicznego, ale nie tędy droga. Istotny jest język, jakim się o tym rozmawia. Jeśli pełen jest on terminów specjalistycznych: techniczno-medycznych, odrywa się od doświadczenia konkretnego człowieka. Przytaczany przez A. Jucewicz (2024) australijski psycholog N. Haslam zauważa:

Obecnie ludzie powszechnie opisują doświadczenia związane z niewiernością, nieskomplikowanym porodem, ukończeniem studiów, przemocą w mediach [...] jako traumatyczne. [...] Słowa, jakich używamy do opisanie i nadania sensu ludzkiemu doświadczeniu mają konsekwencje. Konsekwencje traktowania osobistego wydarzenia w historii życia jako traumy z pewnością będą inne niż traktowanie go jako kryzysu, tragicznego błędu, wyzwania czy pouczającego doświadczenia.

Zatem skutek uniwersalizacji „traumy”, osoba naprawdę zdrowa i dobrze funkcjonująca może zacząć postrzegać siebie jako kogoś zaburzonego, potrzebującego profesjonalnej pomocy. Jucewicz pisze, że „diagnozują się nie tylko studenci psychologii na zajęciach z psychopatologii. Robi to większość z nas słysząc, czy czytając o różnych objawach” (2024). Nie oznacza to oczywiście, że osoby strauumatyzowane naprawdę nie istnieją. Istotą jest nie bagatelizowanie i kwestionowanie cudzego cierpienia, lecz znalezienie adekwatnej do tego cierpienia pomocy. Ważne jest odpowiednie wsparcie; nie musi to zaraz być psycho- czy farmakoterapia. Ale nie chodzi tu też o tradycyjne „wzięcie się w garść”. Istotne jest, aby zobaczyć rzeczy w realnej perspektywie i nie poszerzać niepotrzebnie pojęć, ponieważ skutkiem tego może być przeoczenie ludzi, którym ta profesjonalna pomoc jest autentycznie niezbędna, gdyż cierpią bardzo głęboko. Powszechność diagnoz sprawia, że te osoby mogą zniknąć z pola widzenia, zaś ich dostęp do leczenia będzie utrudniony. Dodatkową konsekwencją jest też zignorowanie systemowych problemów, takich jak nierówności społeczne, zła polityka mieszkaniowa czy niepewność na rynku pracy. Te czynniki również mają niebagatelny wpływ na zdrowie psychiczne społeczeństw. Powszechna terapia wyobrażonych traum ich nie zlikwiduje. Należy jeszcze raz podkreślić, że nie ma nic złego w tym, że potrafimy lepiej identyfikować, analizować i rozumieć problemy psychiczne. Jednak przejściowy obniżony nastrój czy codzienne niewygodne emocje nie oznaczają jeszcze załamania psychicznego. Problemy te są w istocie adaptacyjne, a patologiczne stają się dopiero wtedy, kiedy uniemożliwiają codzienne funkcjonowanie. Edukacja w dziedzinie zdrowia psychicznego jest potrzebna; kłopot pojawia się, gdy akcje uświadamiające nie idą w parze z dostępem do pomocy, a także gdy powodują dewaluację ważnych pojęć. Nie jest to bowiem proste pożyczanie „mocnego” słowa, żeby nazwać metaforycznie coś innego; jest to podszywanie się pod pełne znaczenie traumy, z całym jej ciężarem.

Ważne, abyśmy czynili rozróżnienie między tym, czym realnie jest trauma, a wszystkim innym, co jest częścią codziennego doświadczenia ludzkiego i co może nas dręczyć, powodować smutek, a nawet pewne problemy psychiczne. To bardzo wrażliwa materia, gdyż nie chodzi o to, aby odbierać ludziom prawo do przeżywania bólu. „Trauma” nie powinna jednak być słowem poddawany inflacji i jedynym punktem odniesienia w trudnych sytuacjach. Inne takie słowa to „przemoc” (np. gdy studentów na uniwersyteckich kampusach konfrontuje się z wiedzą lub poglądami, które zagrażają ich „poczuciu bezpieczeństwa psychicznego”) lub „ludobójstwo” (którym szafuje się w odniesieniu do obecnej kampanii wojennej w Gazie, ignorując kryterium intencjonalności, decydujące w jego definicji). Takie słowa nie mogą anektować wszystkiego, co wydają się przypominać. Dlatego trauma to wydarzenie wykraczające poza zakres normalnych ludzkich przeżyć. Ponadto, co innego będzie traumą dla dziecka, co innego dla dorosłego. Należy też pamiętać o skali, która też bywa różna. Może się zdarzyć, że jakieś wydarzenie, z tych „zwykłych”, wywoła w kimś nieproporcjonalnie silną emocjonalną reakcję. Oznacza to zazwyczaj, że dotknęło ono jakiejś zadawnionej, ale nie zabliźnionej, prawdziwej traumy. Schodzi się więc wtedy do głębi tej emocji, mierzy z nią, ale potem trzeba wyjść i zobaczyć wszystko w odpowiedniej skali.

Spójrzmy więc teraz w tej najszerszej skali na traumę w perspektywie narodu.

3. Trauma bezsporna

Wychodząc od doświadczenia Rwandy i ludobójstwa w tym kraju, do którego doszło w 1994 roku, chciałabym nawiązać nie tyle do samej masakry, ile do sposobów radzenia sobie z jej następstwami. Między kwietniem a lipcem śmierć, zwykle w okrutnych okolicznościach, poniosło ponad 800 tys. ludzi, głównie z plemienia Tutsi, choć nie tylko. Sprawcami byli współobywatele kraju, członkowie grupy narodowo-etnicznej Hutu. 15 lipca minęło 30 lat od zajęcia stolicy Rwandy, Kigali, przez siły Rwandyjskiego Frontu Narodowego, czyli umownego końca czteromiesięcznej tragedii. Zbrodnia ta była zaplanowana i przeprowadzona z bezwzględną konsekwencją. Aktywiści milicji obywatelskiej i „zwykli” ludzie z plemienia Hutu metodycznie próbowali wyeliminować wszystkich należących do plemienia Tutsi. Należy pamiętać, że nie oszczędzono też Hutu, którzy odmawiali uczestnictwa w rzezi, a także o ofiarach zbrodni odwetowych dokonanych już „po wszystkim” przez aktywistów Rwandyjskiego Frontu Narodowego. Same okoliczności zdarzeń to jedno, ale w konsekwencji zostało totalnie zniszczone społeczeństwo. Co zrobili i co do dziś robią z tym Rwandyjczycy: jak próbują wyzwolić się ze schematów traumy, które służą polityce (o tym poniżej), ale niszczą kolejne pokolenia ludzi?

M. Wosińska, psychotraumatolożka i antropolożka ludobójstwa z Uniwersytetu Warszawskiego, w rozmowie z D. Rosiakiem (podcast „Raport o Stanie Świata”, 3 lipca 2024), mówi o „ludobójstwie bliskim”: sąsiad mordował sąsiada, a członkowie mieszanych rodzin siebie nawzajem. Pozostał zrujnowany kraj, zrujnowane społeczeństwo, które utraciło podstawowe więzi z najbliższymi. Ludzie mierzyli się z poczuciem winy i wstydu, gdy wybrali byli niewłaściwą stronę, i całkowitym brakiem zaufania do współobywateli i członków rodziny. Doświadczenie traumy było masowe: to nie byli pojedynczy ocaleni, którzy mogą się odnaleźć, jak Żydzi w Europie po Holokauście. W Rwandzie każdy napotkany rezonuje z twoim doświadczeniem. Nie trzeba chować tego doświadczenia, gdyż jest powszechnie rozumiane. Dramatyczne zadanie odbudowania

społeczeństwa to ciąg trudnych decyzji, jak zająć się tą traumą i czyją najpierw. Na poziomie państwowym postanowiono, że gloryfikować i leczyć będzie się rany Tutsi. Oni dostali prawo do opieki oraz opowiadania o swoich przeżyciach i emocjach. Hutu zaś, też strauumatyzowani, gdyż mordowani w odwecie, pozostali w cieniu oficjalnej pamięci. W 1995 roku zachodni, głównie francuscy, specjaliści z Lekarzy Bez Granic i Physicians For Human Rights zajęli się nie tylko ekshumacjami, ale głównie pomocą medyczną i psychologiczną. To oni wprowadzili do języka Rwandyjczyków zachodnie słowo „trauma”: brzmiące tak samo w źródłowej grece, jak też po francusku i angielsku. Słowo to w Rwandzie staje się powszechne, ale też przypisane tylko do jednej grupy etnicznej: narodu ofiar.

Pomoc w pierwszym rządzie dostają Tutsi z Kigali: blisko rządu, i to raczej ci o tzw. dobrym wyglądzie (szczupli, wysocy i o jaśniejszej skórze) – a „najlepiej” z widocznymi bliznami. O nich się pisze reportaże, ich się fotografuje i zaprasza do mediów. Z nimi robi wywiady, a więc oni mają głos – do nich należy narracja. Inni, czyli zarówno pozostali Tutsi, jak i Hutu, nie mieszczą się w kanonie idealnej ofiary. Są wycięci z dyskursu społecznego. To pierwsza przeszkoda w zdrowieniu: pomoc medyczną, farmakologiczną i psychologiczną dostali wybrani. M. Wosińska (*Raport o Stanie Świata*, 3.07.2024) dodaje dwie kolejne trudności. Następuje tzw. „wtórna re-traumatyzacja”. Po lipcu 1994 roku, w każdą rocznicę masakr, media oficjalne odgrywają autentyczne zapisy z kamer (nagrywanie zbrodni było w 1994 popularne), które są w przestrzeni wspólnej wszędzie, więc ofiary przeżywają swoją traumę ponownie. Trzecim czynnikiem jest fakt, że linia ofiara – sprawca jest zaburzona, a ten podział jest istotny w psychoterapii. Psychoterapia to podzielenie się swoją osobistą historią w sytuacji zaufania, a w Rwandzie nie ma zaufania.

Ponadto, poza nowymi nazwami („trauma”, „PTSD”), zachodni aktywiści przynieśli ze sobą zachodnie rozumienie traumy i także sposoby jej leczenia. Była to więc psychoanaliza, czyli rozmowa. Tu pojawiła się problematyczna implikacja, ponieważ ludzie bardzo często mówili to, czego myśleli, że zachodni słuchacze od nich oczekują. Według Wosińskiej (*Raport o Stanie Świata*, 3.07.2024), w antropologii nazywa się to „świadek publiczny” (zjawisko to pojawiło się już po II wojnie światowej, głównie po Zagładzie). Ale powtarzanie historii oczekiwanej nie rozwiązuje problemu. Więc słowo w Rwandzie nie zawsze jest nośnikiem wyzwolenia, czyli przepracowania traumatycznego doświadczenia, które jest warunkiem powrotu do zdrowia psychicznego.

Wobec niedostępności lub porażki schematów przywiezionych z Zachodu, zwykli ludzie, szczególnie na wsiach, musieli radzić sobie samodzielnie. Na poziomie oddolnym eksperci od psychiki byli nieobecni, ale badacze ludobójstwa prowadzili tam obserwacje uczestniczące. Zaobserwowano istotną rolę kościoła. Nadmienić należy, że rzezie powszechnie odbywały się w kościołach i przy udziale katolickiego kleru. Teraz natomiast kościoły okazały się pomocne: jednak nie dzięki obrzędom religijnym. Po ludobójstwie ludziom udało się wyjść poza fakt, że kościół zawiódł: równał się miejscu kaźni. Odbywają się tam specyficzne rytuały, przypominające intuicyjną, grupową terapię. Charakteryzują się one akceptacją wszelkich przejawów stanów lękowych i psychotycznych. Ponadto, spotykają się tam i są akceptowani i Tutsi i Hutu: i sprawcy i ofiary. Wszyscy otrzymują głębokie zrozumienie. Kościół jako miejsce spotkania daje to, czego nie zapewnia ani rząd, ani instytucje pomocowe, ani zagranica: możliwość wtopienia się w tłum i fizycznego zaangażowania w leczący rytuał. Antropolodzy

nazywają to przestrzenią post-sekularną (Herman, 1992). Ludzie są w tłumie i nie są oceniani; mogą tańczyć, śpiewać i uczestniczyć w „healing masses”. Cytowana już M. Wosińska mówi, że „trauma dotyczy emocji, ale zapisana jest w ciele” (*Raport o Stanie Świata*, 3.07.2024). Trzeba podkreślić, że owo wyjście traumy z poziomu ciała na zewnątrz nie ma katolickiego ani innego religijnego wymiaru. Nawet rwandyjscy księża zaprzeczają pozornym podobieństwom tych rytuałów do egzorcyzmów. Obserwatorzy porównują te spotkania do sesji terapii TRE² (<https://tre-polska.pl/czym-jest-tre/>). Ale nie jest to przepis ani europejski ani amerykański. Wszyscy, zarówno uczestnicy, jak i obserwatorzy, zauważają, że to zabliznianie ran według afrykańskiej metody, gdyż jak już wspomniałam, w greckim źródłosłowie „trauma” oznacza ranę.

4. Trauma kontrowersyjna

Tymczasem w innej części świata, na Bliskim Wschodzie, przez swoje pasmo traum przechodzą dwa inne, połączone i skonfliktowane, narody: Żydzi z Izraela oraz palestyńscy Arabowie.

W konwencjonalnych rozważaniach na temat konfliktu pomiędzy Izraelem i Palestyną nacisk kładzie się zazwyczaj na główne kwestie: granice, osadnictwo, status Jerozolimy, prawa uchodźców lub wodę. Czy powinno istnieć jedno dwunarodowe państwo czy też może dwa osobne dla dwóch narodów? Tymczasem konflikt ten ma źródła głębsze niż rywalizacja o ograniczone zasoby czy starcie dwóch nacjonalizmów. Nieustannie powtarzane narracje obu stron mówią o kataklizmatycznym zdarzeniu, a nawet łańcuchu zdarzeń: zbiorowej traumie, powodującej tak wielkie cierpienie, że uczestnicy tego sporu pozostają „zamrożeni” w zazębiających się płaszczyznach politycznej przemocy. Jak czytamy w *History's Wound* (2018), obie strony celebrują pamięć bolesnych punktów we własnej historii, tym samym utwierdzając się w tym chronicznym stanie urazu. Bez zajęcia się tą kolektywną traumą, żadne propokojuowe, odgórne akcje, inicjatywy i przedsięwzięcia nie były, nie są i nie będą efektywne ani trwałe.

W tych okolicznościach 7 października 2023 roku obywatele Izraela zostali zaatakowani w bezprecedensowy sposób. Napaść palestyńskiej organizacji terrorystycznej Hamas dotyczyła terenów graniczących z Gazą, ale tak naprawdę dotknęła cały kraj. Żydzi poczuli, po 76 latach posiadania własnego miejsca na ziemi, że to miejsce nie jest bezpieczne: całe państwo jest zagrożone i ma się gdzie schować przed niebezpieczeństwem i prześladowaniem. Około 3 000 hamasowców przeniknęło do Izraela ze Strefy Gazy i w ciągu kilku godzin zabiło w przybliżeniu 1 200 Izraelczyków (Żydów, Arabów, Druzów i obcokrajowców), 3 300 zostało rannych, a 240 osób porwano, nad wieloma znęcano się i torturowano przed śmiercią; wiele, niezależnie od wieku i płci, zgwałcono ze szczególnym okrucieństwem. Paradoksalnie, przeważająca większość ofiar byli to mieszkańcy przygranicznych kibuców, czyli lewicowi Izraelczycy nastawieni najbardziej pokojowo do palestyńskich sąsiadów. Wielu z nich to aktywiści współpracujący ponadgranicznie z sąsiadami. Poza tym zamordowano ok. połowę uczestników muzycznego festiwalu Nova i 373 osób personelu wojskowego.

² (Tension & Trauma Releasing Exercises) jest metodą opracowaną przez dr David'a Berceli'ego polegającą na uruchomieniu w ciele, za pomocą sekwencji ćwiczeń, wibracji neurogenicznych umożliwiających uwolnienie się od stresu, zablokowanych emocji, natłoku myśli i bólu.

Jak można się było spodziewać, nastąpił odwet. Izrael wypowiedział Hamasowi wojnę i natychmiast armia izraelska wkroczyła do Gazy. Celem ofensywy od początku była całkowita eliminacja członków i struktur Hamasu i Palestyńskiego Islamskiego Dżihadu (PIJ), ale w wyniku izraelskich akcji militarnych giną też cywile. Gaza jest jednym z najgęściej zaludnionych miejsc na świecie: ponad 2 mln ludzi żyje na powierzchni 360 km², więc ofiary są nieuniknione. Obustronne ataki i ostrzały raketowe trwają już (gdy to piszę) 11 miesięcy i liczbę ofiar palestyńskich szacuje się na 20-40 tys.: w zależności od tego, kto liczy i czy wlicza islamskich „bojowników”. Czy to jeszcze jest odwet, gdy jego ofiar jest tak nieproporcjonalnie dużo? Ludność Gazy od początku obecnej odsłony konfliktu egzystuje w bardzo trudnych warunkach i w stanie niepewności o życie. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można stwierdzić, że wszyscy oni są w stanie permanentnej, codziennej traumy. Tymczasem Izraelczycy, którzy pozornie powinni być spokojni o swój los, ponieważ na ich obszarze nie ma obcych wojsk, też nie czują się bezpiecznie. Codziennie na ich północne terytorium spadają rakiety i nadlatują drony wystrzeliwane z trzech kierunków: z Gazy, Libanu i Jemenu. Wspomnieć też należy, że zaognienie starcia z Iranem wciąż wisi w powietrzu. Około 90 tys. ludzi jest wewnętrznie przesiedlonych (dane *Times of Israel* na koniec czerwca) i nie wiadomo, kiedy będzie można odbudować spalone 7 października kibuce. Dodatkowo, przez kraj przetaczają się wielotysięczne antyrządowe protesty. Cały Izrael drży o los 115 zakładników wciąż przetrzymywanych w Gazie przez Hamas i PIJ. Nie wiadomo nawet, ile z nich żyje.

Tak zwana „międzynarodowa opinia publiczna” jest podzielona w ocenie konfliktu, ale powszechnie skłania się ku przypisywaniu całej winy za palestyńskie traumy (tylko tej strony) Izraelczykom, a nawet ogólnie wszystkim Żydom na świecie. Można powiedzieć, że to kontynuacja starego antagonizmu; „jeszcze trochę tego samego w kwestii palestyńsko-żydowskiej”. „Licytacja” na cierpienie i winy trwa. Tymczasem traumy nie zważymy ani nie zmierzmy jej głębokości. Jedno wiemy na pewno: jest ona tam prawdziwa. Uwolnieni zakładnicy, ci, co przeżyli masakrę w kibucach i na festiwalu Nova na pustyni, świadkowie horrendalnych tortur i zabijania, opuszczone rodziny nie mogą znaleźć sobie miejsca. Według analiz portalu *Times of Israel*, oni nie śpią, nie jedzą i jeszcze długie miesiące potrwa zanim otrząsną się z tych przeżyć przy pomocy, na szczęście dostępnej im, terapii. Z drugiej strony mamy ofiary ustawicznego ostrzału i przesiedleń w obrębie szczupłej przestrzeni wąskiego pasa Gazy – oni też nie jedzą, gdyż pomoc humanitarna nie dociera, oni też nie śpią, gdyż często nie mają nawet namiotów i również opłakują zabitych. O terapii nie ma tam mowy. Po obu stronach ludność cierpi też w wyniku okrucieństwa i cynizmu rządzących: ultraprawicowy B. Netanjahu i jego koalicjanci sabotują rozmowy i negocjacje rozejmowe, a Hamas bezwzględnie wykorzystuje własnych cywilów jako żywe tarcze i w rzeczywistości nie interesuje się wcale ich losem, tylko władzą. Arabski aktywista i krytyk rządów Hamasu, M. Nazzal, przypisując odpowiedzialność za śmierci wśród Palestyńczyków w trwającej wojnie, stwierdził: „We consider them martyrs, but they did not choose to sacrifice themselves – they were sacrificed³”.

³ „Uważni są za męczenników, ale to nie oni wybrali poświęcenie – to ich poświęcono”. Cytat za biuletynem Haaretz Daily online, 13.07.24.

Wśród tego tragicznego klinczu psychologowie próbują pomagać. Aby pomóc, trzeba najpierw zlokalizować traumę i rozpoznać specyfikę zaburzeń. Zaskakujące w tej sytuacji może wydać się badanie izraelskich naukowców, opisane w *Psychiatry Review* (337-2024), którzy zaczęli dokumentować psychologiczny wpływ ataku z 7 października i jego następstw „w poprzek” podziałów etnicznych w samym Izraelu. Było to szeroko, na skalę krajową, zakrojone badanie (Grossweis, 2024), mające na celu ustalenie możliwych różnic w psychopatologii między Żydami i izraelskimi Arabami.

Szczególnie próbowano zrozumieć, czy i jaką rolę etniczność może pełnić w prawdopodobieństwie wystąpienia PTSD (zespół stresu pourazowego), depresji i stanów lękowych przed i po październikowym ataku. Konsekwencje w dziedzinie zdrowia umysłowego wywołane przez ataki terrorystyczne były już uprzednio badane, wiadomo było więc, że takie narodowe traumy dotkliwie oddziałują na szerokie grupy społeczne. Badacze szacują, że w przypadku obecnej wojny ok. jedna trzecia izraelskiego społeczeństwa cierpi na PTSD, a blisko połowa w wyniku depresji i stanów lękowych. Według autorów raportu (Grossweis 2024), mniejszościowe grupy etniczne zawsze cierpią bardziej w wyniku wielkich traumatycznych zdarzeń i ryzyko wystąpienia problemów ze zdrowiem jest wśród nich wyższe. Wśród przyczyn takiego stanu rzeczy wymienia się wyższy „współczynnik narażenia”, gorszą opiekę medyczną, mniejszą dostępność zasobów psychologicznych, materialnych i metod radzenia sobie w trudnych sytuacjach oraz niewydolne sieci pomocy społecznej. Ważną negatywną rolę grają również dyskryminacja, rasizm, wszelkie nierówności i polityka. Nie inaczej jest w przypadku arabskich obywateli Izraela. Stanowią oni ok. 18% społeczeństwa żyjącego w międzynarodowo uznawanych granicach państwa.

Kluczowy w obecnych okolicznościach był fakt, że za atakami z 7 października stali fundamentalistyczni muzułmanie, arabscy Palestyńczycy, którzy wezwali izraelskich Arabów do przyłączenia się do nich. Nazwać tę sytuację mało komfortową dla tych drugich, to nic nie powiedzieć. Nadmienić należy, że ten apel nie spotkał się z powszechnym odzewem. Mimo to, w następstwie ataków znacznie wzrosły antyarabskie i antyislamskie nastroje wśród pozostałych 75% Izraelczyków. Muzułmańscy Arabowie byli i są powszechnie podejrzewani o sprzyjanie Hamasowi. Przejawy solidarności w cierpiącymi w Gazie Palestyńczykami – ze strony i Arabów i aktywistów żydowskich – postrzegane są jako akty zdrady. Podlegają policyjnym dochodzeniom, publicznym prześladowaniom i nawet aktom przemocy. W tej atmosferze przewidywano zaostrzenie się stanów psychicznej traumy wśród mniejszości arabskiej. To właśnie potwierdziło wspomniane badanie: muzułmańscy Arabowie w Izraelu są o wiele bardziej podatni na wiele typów psychopatologii w porównaniu z żydowskimi współobywatelami; najczęstsze to PTSD, depresja i lęk uogólniony. Co zostanie zrobione w tej sytuacji? Na pewno wymaga ona różnorodnego podejścia i specyficznie ukierunkowanej interwencji. Zapewne trzeba będzie z tym poczekać do rozejmu. Czy wzajemna akceptacja ofiar i sprawców, na podobieństwo Rwandy, będzie w tym przypadku możliwa? Czy realna będzie wspólna rozmowa o traumie? Może izraelska i arabska opowieść o bólu gdzieś się spotkają?

Podsumowanie

Jeśli trauma to rana, jest ona czymś konkretnym: jak skaleczenie czy złamanie. Wymaga leczenia: najczęściej przez opowiadanie jej. Ale mówimy o niej, aby z niej wyjść i iść dalej. Jest to proces samoregulacji; przepracowania bólu aby się od niego uwolnić. Nie można nią manipulować ani traktować jako kapitału służącego do utrzymania swojego ego, jak np. pro-palestyńscy aktywiści na kampusach uniwersyteckich w USA i w Europie – nawet na Uniwersytecie Warszawskim – są „straumatyzowani”. Nie są, gdyż *tam* nie byli. W Rwandzie nie było przywileju mówienia. W Europie jest. Korzystajmy z przywileju mówienia, ale zadajmy sobie pytanie, po co, w jakiej sprawie i co tak naprawdę chcemy rozwiązać. Używajmy „traumy” świadomie.

Bibliografia

- Ben Simon, B. (2023). The Israel-Hamas War –The Impact of Loss and Bereavement on Families and the Community: *A Literature Review*. Jerusalem: Myers JDC Brookdale Institute.
- Bilewicz, M. (2024). *Traumaland*. Warszawa: WAM.
- Grossweis, Y. (2024). The mental health impact of the October 7th terror attack on Jews and Arabs in Israel: A nationwide prospective study. *Psychiatry Research*, 337.
- Herman, J.M.D. (1992) *Trauma and Recovery*. New York: Basic Books.
- History's Wound: Collective Trauma and the Israel/Palestine conflict*. (2018). Bradford: University of Bradford.
- Jucewicz, A. (2024). Czy nie za dużo mówimy o zdrowiu psychicznym? *Gazeta Wyborcza*, 6.06.2024.
- Podcast „Raport o Stanie Świata”, 3.07.2024.
- Rolnik, E. (2024). How Will the Gaza War Change Israeli Psychotherapy? *Haaretz Daily*, 02.07.2024.
- Saul, J. (2000). Mapping Trauma. *Psychosocial Notebook*, 1.
- <https://tre-polska.pl/czym-jest-tre/>.
- <https://www.timesofisrael.com/>.

IV. INFORMATYCZNE NARZĘDZIA DO ANALIZY ZAWARTOŚCI TREŚCI. ANALIZA PORÓWNAWCZA

(Robert Rogowski¹)

Streszczenie

Opracowanie zawiera analizę porównawczą pięciu najpopularniejszych programów do analizy zawartości treści. Poza ogólną charakterystyką metody badawczej, jaką jest analiza zawartości treści, przedstawia korzyści płynące z wykorzystania tego typu oprogramowania. Przeprowadzona analiza uwzględnia takie kryteria, jak funkcjonalność, użyteczność oraz cena. W jej wyniku wyłoniono trzy najlepiej ocenione programy: NVivo, MAXQDA oraz ATLAS.ti. Przedstawione wyniki analiz mają charakter ogólny i wymagają przeprowadzenia dokładniejszych badań porównawczych.

Summary

The study provides a comparative analysis of the five most popular content analysis software. Content analysis as a research method is characterized. The benefits of using this type of software are presented. The study took into account such criteria as functionality, usability and price. As a result, three best-rated programs were selected: NVivo, MAXQDA and ATLAS.ti. The analysis results presented here are general in nature. For a more accurate comparison of the programs, a more thorough study is needed.

Wprowadzenie

W dzisiejszym świecie napotykamy na ogromne ilości informacji, które otaczają nas z każdej strony. Z perspektywy badawczej, możliwość szybkiej i dokładnej analizy tych danych jest niezwykle cenna. Efektywna analiza treści ma istotne znaczenie nie tylko dla badaczy, lecz także dla odbiorców wyników badań. Rozwój technologii przyniósł szereg narzędzi informatycznych, które znacznie ułatwiają ten proces. Niniejszy rozdział ma na celu wprowadzenie czytelnika w świat oprogramowania do analizy zawartości treści oraz przedstawienie podstawowego porównania wybranych rozwiązań.

Analiza treści, choć często kojarzona z badaniem tekstów, obejmuje znacznie szerszy zakres danych, takich jak obrazy, filmy czy ścieżki dźwiękowe. Narzędzia informatyczne umożliwiają automatyzację wielu żmudnych zadań, takich jak zliczanie słów kluczowych, identyfikację tematów, wizualizację analizowanych danych, generowanie raportów czy współpracę zespołów badawczych w chmurze. W tym rozdziale omówione zostały podstawowe funkcjonalności najpopularniejszych programów, porównując ich możliwości oraz łatwość obsługi. Celem tego porównania jest dostarczenie ogólnego przeglądu dostępnych opcji oprogramowania, bez zagłębiania się w bardzo szczegółowe zagadnienia techniczne.

Analiza została przeprowadzona przez zebranie informacji ze stron internetowych producentów i skorzystanie z darmowych wersji próbnych oprogramowania. Należy jednak podkreślić, że próbne korzystanie z programów miało charakter wstępny i ogólny, nie pozwalając na dogłębne ich przetestowanie. Dokładne badania porównawcze

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

wymagałyby długoterminowego stosowania wszystkich programów do realizacji co najmniej kilku identycznych projektów badawczych (równolegle na każdym programie), uwzględniając wszystkie możliwe formaty treści, badania zespołowe w chmurze oraz możliwie jak najwięcej funkcji. Dogłębna analiza mogłaby też objąć eksperymentalne badanie jakości obsługi klienta, wsparcia technicznego oraz dostępnych materiałów edukacyjnych i szkoleniowych.

1. Analiza zawartości treści jako procedura badawcza

Analiza treści, zwana także analizą zawartości (ang. *content analysis*) to badania niereaktywne, czyli badania, które nie wpływają na osoby badane (w przeciwieństwie do na przykład eksperymentu, czy też wywiadu). W przypadku analizy treści badacze analizują wybrany rodzaj zarejestrowanych ludzkich przekazów, takich jak czasopisma, książki, zawartość stron internetowych, przemówienia, wywiady i inne. Badania te są dobre do badania przekazów oraz uzyskiwania odpowiedzi na klasycznie postawione pytania „kto mówi, do kogo, dlaczego, jak i z jakim skutkiem?” (Babbie, 2006, s. 341-342). Dodać należy, iż analiza treści może być zarówno metodą jakościową, jak i ilościową. Jako metoda jakościowa skupia się na zrozumieniu i interpretacji znaczeń danych tekstowych. Polega na bardziej dogłębnym oraz kontekstowym analizowaniu treści. Przykładem może być badanie, w którym analizuje się wywiady z przedsiębiorcami celem zidentyfikowania ich głównych problemów w prowadzeniu biznesu. W przypadku podejścia ilościowego, analiza treści koncentruje się na kodowaniu danych i liczeniu występowania określonych słów, podejmowanych wątków w dużych zbiorach danych. Przykładem może być badanie, w którym analizuje się próbkę wywiadów z przedsiębiorcami celem odkrycia, jakie rodzaje problemów i w jakiej skali występują w prowadzeniu biznesu. W tej metodzie możemy też łączyć elementy zarówno jakościowej, jak też ilościowej analizy treści.

Zgodnie z jedną z pierwszych definicji, analiza zawartości to rodzaj badań służących obiektywnemu, systematycznemu i ilościowemu opisowi jawnej zawartości komunikacji (Berelson, 1952, s. 18). Obiektywizm badań polega na tym, że każdy badacz realizujący badania za pomocą tej samej procedury osiągnie takie same rezultaty. Analiza powinna być realizowana systematycznie poprzez przyjęte jednakowe reguły kodowania treści. Analiza treści ma także charakter ilościowy w tym znaczeniu, że mierzy się natężenie poszczególnych kategorii, poszukuje prawidłowości, powiązań. Jak podaje W. Pisarek, z czasem poszczególne elementy definicji Berelsona były przedmiotem dyskusji. Analizując jej przebieg, wspomniany autor zaproponował własną definicję:

analiza zawartości jest zespołem różnych technik systematycznego badania strumieni lub zbiorów przekazów, polegającego na możliwie obiektywnym (w praktyce zwykle: intersubiektywnie zgodnym) wyróżnieniu i identyfikowaniu ich możliwie jednoznacznie skonkretyzowanych, formalnych lub treściowych, elementów oraz na możliwie precyzyjnym (w praktyce zwykle: ilościowym) szacowaniu rozkładu występowania tych elementów i na głównie porównawczym wnioskowaniu, a zmierzającego przez poznanie zawartości przekazów do poznania innych elementów i uwarunkowań procesu komunikacyjnego (Pisarek, 1985, s. 45).

Typowy schemat procesu badawczego wykorzystywanego w analizie treści przedstawia tabela 1.

Tabela 1

Typowa procedura projektu badawczego analizy zawartości treści

Etap badań	Opis czynności
1	2
1. Określenie przedmiotu (materialnego) badań	Na tym etapie dochodzi do wyboru określonej tematyki badawczej.
2. Przegląd literatury	Zidentyfikowanie istniejących badań dotyczących interesującego badacza problemu badawczego. Zapoznanie się z podstawami teoretycznymi badań dotyczącymi przedmiotu badań.
3. Problem badawczy i cel badań	Zdefiniowanie problemu badawczego, czyli postawienie problemu badawczego w postaci pytania ogólnego i ewentualnie pytań szczegółowych. Następnie należy sformułować cele badawcze. Ewentualnie (nie jest to konieczne) można także postawić hipotezy badawcze. Etap ten polega zatem na skonkretyzowaniu pytań na jakie badacz chce uzyskać odpowiedzi poprzez analizę treści.
4. Definiowanie i operacjonalizacja podstawowych pojęć	Polega na zaproponowaniu definicji podstawowych pojęć oraz ich operacjonalizacji, czyli sformułowaniu definicji operacyjnych.
5. Wybór materiałów do analizy	Zdefiniowanie korpusu danych poprzez wskazanie materiałów, które będą analizowane (np. transkrypcje wywiadów, artykuły, posty na forum). Na tym etapie konieczne jest określenie kryteriów selekcji materiałów, takich jak na przykład okres publikacji, autorzy, tematy, źródła danych. Wybierane są jednostki analizy. Należy także dokonać wyboru próby badawczej.
6. Przygotowanie materiałów do analizy	W przypadku materiałów wymagających zamiany na tekst (np. audio) należy dokonać ich transkrypcji. W przypadku badań przeprowadzanych za pomocą narzędzi informatycznych konieczne jest dostosowanie ich formatu do odpowiedniej postaci elektronicznej.
7. Przygotowanie klucza kategoryzacyjnego oraz utworzenie zasad ich stosowania	Tworzenie kategorii kodów, adekwatnych do podjętego tematu badawczego. Kody mogą być tworzone dedukcyjnie (np. na podstawie istniejących teorii, założeń teoretycznych, przyjętej koncepcji) lub indukcyjnie, czyli poprzez ich identyfikowanie w trakcie realizacji badań. Na tym etapie badana treść jest kodowana.
8. Analiza danych	Identyfikowanie wzorców, poszukiwanie powtarzających się tematów, motywów i wzorców w danych. Badanie powiązań między różnymi kategoriami kodów oraz analiza częstości ich występowania.
9. Interpretacja wyników	Na podstawie analizy danych formułowanie odpowiedzi na postawione pytania badawcze oraz wyciąganie wniosków. Następnie porównywanie wyników z istniejącymi podobnymi badaniami oraz teoriami.
10. Ewentualna walidacja	Przeprowadzone analizy można poddać sprawdzeniu pod względem ich wiarygodności. Chodzi o weryfikację na ile wyniki są powtarzalne.
11. Opracowanie raportu (i ewentualnie publikacji)	Sporządzenie szczegółowego raportu z przeprowadzonych badań oraz ewentualna publikacja w postaci artykułu naukowego.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Badania społeczne w praktyce*, E. Babbie, 2006, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 341-352; *Metody badawcze w naukach społecznych*, C. Frankfort-Nachmias, F. Nachmias, 2001, Poznań: Zysk i S-ka, s. 341-346; *Workshop on Scientific Foundations of Qualitative Research*, C. Ragin, J. Nagel, P. White, 2004, Alexandria (Virginia): National Science Foundation, s. 12-19.

2. Zastosowanie analizy zawartości treści

Analiza zawartości treści pozwala na identyfikację frekwencji wyrazów, procentowym udziale poszczególnych kategorii. Informacje te połączone ze słowami kluczowymi przedstawiają wyrazistość określonych treści, a to pozwala na odtworzenie hierarchii ważności wydarzeń, osób, stanów, czynności i innych. Końcowy etap badań polegający na graficznym zaprezentowaniu wyników (w tym korelacji poszczególnych kategorii badawczych i analiza skupień) wspomaga identyfikację dominujących treści, znaczeń w badanych dokumentach (Płaneta, 2018, s. 89). Ilościowa analiza zawartości pozwala obiektywnie wskazać na tematy i wątki tematyczne mniej lub bardziej istotne w danym medium. Pokazuje z jakimi zagadnieniami mamy częściej lub rzadziej do czynienia oraz co jest bardziej lub mniej wyeksponowane (Kajtoch, 2023, s. 10).

Zastosowanie analizy zawartości treści jest szerokie i obejmuje wiele dziedzin. W naukach społecznych i humanistycznych analiza treści jest wykorzystywana do badania opinii publicznej, trendów społecznych, postaw politycznych, dyskursu medialnego, czy też analizy literackiej. Pozwala ona na systematyczne badanie dużych zbiorów danych, takich jak artykuły prasowe, posty na mediach społecznościowych, transkrypcje wywiadów, czy archiwalne dokumenty. W marketingu oraz w badaniach rynku metoda ta pomaga zidentyfikować preferencje klientów, monitorować opinie o marce, analizować skuteczność kampanii marketingowych, a także identyfikować nowe trendy rynkowe. Przykładowo, analiza treści może pomóc w uzyskaniu cennych informacji zwrotnych od klientów, co może być wykonane poprzez analizę ich komentarzy, recenzji, czy też postów w mediach społecznościowych. Analiza zawartości treści jest wykorzystywana do monitorowania i analizy przekazów medialnych, takich jak artykuły prasowe, programy telewizyjne czy audycje radiowe. Inne obszary wykorzystania tej metody to obszar związany z bezpieczeństwem, wywiadem (wykrywanie potencjalnych zagrożeń, analiza dezinformacji i propagandy).

Początki zastosowania oprogramowania do analizy danych sięgają 2 poł. lat 60. XX wieku. Z czasem pojawiły się coraz większe możliwości wykorzystania programów do wspomaganej analizy danych w tradycyjnych badaniach jakościowych stosowanych w analizie wywiadów socjologicznych czy też analizy treści. W 1994 roku powołano do życia na University of Surrey „CAQDAS² Networking Project”, którego celem była integracja środowiska badaczy jakościowych. Stworzono platformę do debaty dotyczącej metodologicznych aspektów korzystania z oprogramowania wspomagającego analizę treści. Można stwierdzić, że programy do komputerowej analizy danych jakościowych były rozwijane od połowy lat 80. (Bryda, 2014, s. 12-14)³.

Ręczne kodowanie i analiza treści z wykorzystaniem oprogramowania to proces, który łączy ludzką interpretację z możliwościami technologii. Użytkownik aktywnie uczestniczy w analizie, definiując kategorie (tworzenie kluczy kategoryzacyjnych), oznaczając fragmenty tekstu. Oprogramowanie wspiera ten proces, automatyzując niektóre zadania, a wyniki przedstawia w łatwej do interpretacji postaci (wizualizacja danych). Oprogramowanie pozwala na zmniejszenie ilości wymaganej pracy, jaką badacz musiałby

² *Computer Assisted Qualitative Data Analysis Software*.

³ Więcej na temat historii komputerowej analizy zawartości można znaleźć w P. Płaneta, „Komputerowa analiza tekstu w dyskursach medialnych”, W: A. Szymańska, M. Lisowska-Magdziarz, A. Hess (red.), *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie* (s. 67-90), Kraków: Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego.

włożyć, gdyby kodował treść badanego przekazu całkowicie ręcznie. Badacz dzięki ręcznemu kodowaniu z wykorzystaniem odpowiedniego oprogramowania ma pełną kontrolę nad procesem analizy i może lepiej zrozumieć kontekst i niuanse analizowanej treści. Dodać należy, że ręczne kodowanie może być dość czasochłonne, zwłaszcza przy dużych zbiorach danych. W tak realizowanych badaniach wymagane jest też dążenie do zapewnienia maksymalnej intersubiektywności, by wyniki nie były efektem subiektywnych interpretacji osoby kodującej treść. W dużym uproszczeniu przebieg typowego badania można przedstawić według kolejności wykonywanych czynności, co obrazuje tabela 2.

Tabela 2

Uproszczony przebieg badania zawartości treści z wykorzystaniem oprogramowania wspomagającego

Etap badań	Opis czynności
1	2
1. Przygotowanie danych	Na tym etapie gromadzone są dane, które mają zostać poddane analizie. Mogą to być artykuły, posty z mediów społecznościowych, transkrypcje rozmów, opinie klientów itp. Dane te są następnie importowane do wybranego oprogramowania oraz ewentualnie czyszczone ze zbędnych elementów.
2. Kodowanie	Polega na definiowaniu kategorii i kodów poprzez stworzenie tworzenie klucza kategoryzacyjnego, które będą służyć do oznaczania fragmentów tekstu. Badacz dobiera jednostki do analizy (mogą być oparte na kryteriach językowych lub znaczeniowych). Kategorie te odzwierciedlają tematy, opinie lub inne aspekty, które są istotne dla analizy. Użytkownik czytając tekst przypisuje ręcznie odpowiednie kody lub kategorie do poszczególnych fragmentów. Na tym etapie ważne jest zapewnienie spójności kodowania, stosując te same kryteria do wszystkich fragmentów tekstu.
3. Analiza z wykorzystaniem oprogramowania	Na tym etapie mam miejsce generowanie wyników analiz (statystyki). Oprogramowanie automatycznie generuje raporty na podstawie przypisanych kodów, a wyniki są wizualizowane w postaci diagramów, wykresów, co pozwala na łatwiejszą interpretację wyników.
4. Interpretacja i wnioski	Użytkownik interpretuje wyniki analizy, wyciągając wnioski na temat badanego zjawiska.

Źródło: opracowanie własne.

3. Oprogramowanie do analizy zawartości treści

Do najbardziej znanych i popularnych programów do analizy zawartości treści należą:

- NVivo – należy do firmy Lumivero, z siedzibą w Stanach Zjednoczonych. Istnieje na rynku od 1999 roku. Producent przedstawia NVivo jako zaawansowane narzędzie do analizy danych jakościowych i mieszanych. Producent podkreśla jego wszechstronność w obsłudze różnych formatów danych, takich jak teksty, obrazy, audio i wideo, a także zdolność do kompleksowego kodowania i analizy danych. Jako zaletę akcentowana jest możliwość wyciągania pogłębionych wniosków z nieustrukturyzowanych danych, co szczególnie może być przydatne przy podejmowaniu decyzji. Producent zachęca do wyboru NVivo poprzez zaakcentowanie oferowanego wsparcia technicznego, szkoleń oraz materiałów edukacyjnych, które pomagają użytkownikom w pełni wykorzystać możliwości oprogramowania (<https://lumivero.com/products/nvivo/>, dostęp: 14.08.2024);

- MAXQDA – należy do niemieckiej firmy VERBI Software GmbH. Istnieje na rynku od 1989 roku. Producent promuje je jako wszechstronne i intuicyjne narzędzie do analizy danych jakościowych i ilościowych. Zwraca także uwagę na szerokie możliwości, jakie oferuje to oprogramowanie, w tym analizę tekstów, transkrypcji, ankiet, a także danych multimedialnych. Program jest przedstawiany jako narzędzie, które umożliwia kompleksową analizę danych, wspiera różne metody badawcze i integruje się z narzędziami do analizy statystycznej oraz wizualizacji danych (<https://www.maxqda.com/>, dostęp: 14.08.2024);
- ATLAS.ti – należy do niemieckiej firmy ATLAS.ti Scientific Software Development GmbH. Istnieje na rynku od 1993 roku. Program jest promowany jako narzędzie do analizy danych jakościowych, zaprojektowane z myślą o badaczach potrzebujących zaawansowanego oprogramowania do organizowania, kodowania i wizualizowania danych. Producent podkreśla, że ATLAS.ti jest w stanie obsłużyć duże i złożone zbiory danych oraz oferuje zaawansowane funkcje analizy, w tym analizy sieciowej i innych metodologii badawczych. Oprogramowanie jest reklamowane jako jedno z najstarszych i najbardziej zaawansowanych narzędzi na rynku, które oferuje szerokie wsparcie użytkownikom (<https://atlasti.com/>, dostęp: 14.08.2024);
- Dedoose – należy do amerykańskiej firmy SocioCultural Research Consultants, LLC. Istnieje na rynku od 2010 roku. Producent przedstawia swoje oprogramowanie jako przystępne cenowo narzędzie do mieszanej analizy danych, które łączy analizę jakościową i ilościową. Podkreśla także jego elastyczność oraz łatwość użycia. Dedoose jest reklamowane jako narzędzie, które umożliwia pracę z różnorodnymi typami danych. Producent kładzie nacisk na możliwość współpracy zespołowej w chmurze, co sprawia, że Dedoose jest szczególnie atrakcyjne dla zespołów badawczych (<https://www.dedoose.com/>, dostęp: 14.08.2024);
- QDA Miner – produkt kanadyjskiej firmy Provalis Research. Istnieje na rynku od 2004 roku. Program jest promowany jako zaawansowane narzędzie do analizy danych jakościowych, które łączy szerokie możliwości analizy tekstu z zaawansowanymi funkcjami statystycznymi. Producent zwraca uwagę na możliwość integracji QDA Miner z innymi narzędziami analitycznymi, takimi jak WordStat czy SimStat. QDA Miner jest reklamowane jako narzędzie, które oferuje zaawansowane funkcje analizy w przystępnej cenie (<https://provalisresearch.com/products/qualitative-data-analysis-software/>, dostęp: 14.08.2024).

4. Porównanie programów do analizy treści

Porównanie oprogramowania wymaga wskazania kluczowych kryteriów, które będą brane pod uwagę. Jako kryteria główne należy wskazać przede wszystkim funkcjonalność, użyteczność, a także cenę. Szczegółowe kryteria oceny przedstawia tabela 3.

Tabela 3

Kryteria oceny porównawczej oprogramowania do analizy zawartości treści

Kryterium główne	Kryteria szczegółowe
1. Funkcjonalność	1.1. Obsługiwane formaty danych (teksty, obrazy, wideo, audio) 1.2. Kodowanie i kategoryzacja danych 1.3. Tworzenie notatek i memo 1.4. Wyszukiwanie i filtrowanie danych 1.5. Analiza relacji między kodami i kategoriami 1.6. Wizualizacja danych (np. mapy myśli, diagramy sieciowe) 1.7. Transkrypcja i analiza danych audio/wideo 1.8. Generowanie raportów 1.9. Współpraca w zespole i praca w chmurze 1.10. Integracja z innymi narzędziami (np. statystycznymi)
2. Użyteczność	2.1. Łatwość obsługi i intuicyjność interfejsu 2.2. Dostępność samouczków i materiałów szkoleniowych 2.3. Możliwość dostosowania do indywidualnych potrzeb badacza
3. Cena	3.1. Modele cenowe (subskrypcja, licencja wieczysta) 3.2. Dostępność zniżek dla studentów i instytucji akademickich 3.3. Możliwość przetestowania oprogramowania przed zakupem 3.4. Koszty aktualizacji i wsparcia technicznego

Źródło: opracowanie własne.

Obsługa formatów to najważniejsza funkcjonalność oprogramowania do analizy zawartości treści. Powinny one obsługiwać szeroki zakres formatów, aby zapewnić maksymalną elastyczność i użyteczność dla badaczy. Najważniejsze formaty, które powinny obsługiwać programy to dokumenty tekstowe (.doc, .docx, .txt, .pdf, .rtf), arkusze kalkulacyjne (.xls, .xlsx, .csv), pliki audio i wideo (.mp3, .wav, .m4a, .mp4, .mov, .avi), obrazy (.jpg, .jpeg, .png, .gif, .bmp), dane z mediów społecznościowych (chodzi o możliwość eksportu danych z platform), strony internetowe i inne.

Kolejną istotną funkcją oprogramowania jest kodowanie i kategoryzacja. Polegają one na przypisywaniu etykiet lub kodów do fragmentów tekstu (lub innych danych jakościowych), które reprezentują określone koncepcje lub tematy. Ten proces jest najważniejszy z punktu widzenia organizacji i strukturyzowania danych. Polega on na identyfikacji fragmentów tekstu i ich zaznaczaniu, następnie przypisywaniu kodów (opisujących ich znaczenie czy kontekst). Kody mogą być zdefiniowane przed badaniem lub mogą być tworzone ad hoc podczas analizy. Kody są następnie grupowane w kategorie, tworząc hierarchiczną strukturę, która odzwierciedla relacje między różnymi koncepcjami. Dobry program do analizy treści powinien zapewnić elastyczność kodowania, umożliwić tworzenie podkategorii i łączenia kodów w hierarchiczną strukturę, wyszukiwać i filtrować teksty przypisane do określonych kodów i kategorii.

Funkcją poprawiającą pracę przy analizie zawartości treści jest możliwość tworzenia notatek i memo. Polega ona na możliwości dodawania notatek do różnych elementów projektu, takich jak fragmenty tekstu, kody, kategorie, pliki źródłowe, a nawet całe projekty. Notatki te mogą zawierać obserwacje, interpretacje, pytania badawcze, pomysły na dalszą analizę lub inne istotne informacje. Notatki mogą być łączone z konkretnymi elementami projektu, mogą być grupowane tematycznie lub według wybranych kryteriów, co pomaga w utrzymaniu porządku i organizacji danych.

Poruszanie się po badanych treściach wspiera wyszukiwanie i filtrowanie danych. Dzięki tej funkcji można szybko odnaleźć konkretne słowa, frazy, kody lub inne elementy w całym projekcie badawczym. Filtrowanie danych umożliwia zawężenie zbioru danych do analizy poprzez zastosowanie określonych kryteriów.

Bardzo ważną funkcjonalnością jest analiza relacji między kodami i kategoriami, która umożliwia odkrywanie powiązań, zależności i wzorców między różnymi kodami i kategoriami. Analiza ta pomaga na zrozumienie powiązań różnych treści oraz na tworzenie hierarchii ich znaczeń.

Porównanie powyższych funkcjonalności pod względem kryteriów szczegółowych od 1.1 do 1.5 między analizowanymi programami wraz z oceną punktową przedstawia tabela 4.

Tabela 4

Kryteria szczegółowe od 1.1 do 1.5

	Obsługiwane formaty danych		Kodowanie i kategoryzacja		Notatki i memo		Wyszukiwanie i filtrowanie		Analiza relacji między kodami i kategoriami	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
NVivo	5	Obsługuje bardzo szeroki zakres formatów.	5	Bardzo dobre możliwości kodowania i kategoryzacji danych.	5	Notatki i memo są łatwe do tworzenia i powiązania z danymi. Program posiada rozbudowane narzędzia.	5	Posiada skuteczne narzędzia do wyszukiwania i filtrowania danych.	5	Bardzo dobre narzędzia do analizy relacji między kodami i kategoriami.
MAXQ-DA	5	Obsługuje bardzo szeroki zakres formatów.	5	Bardzo dobre możliwości kodowania i kategoryzacji danych.	5	Notatki i memo są łatwe do tworzenia i powiązania z danymi. Program posiada rozbudowane narzędzia.	5	Posiada skuteczne narzędzia do wyszukiwania i filtrowania danych.	5	Bardzo dobre narzędzia do analizy relacji między kodami i kategoriami.
ATLAS.ti	5	Obsługuje bardzo szeroki zakres formatów.	5	Bardzo dobre możliwości kodowania i kategoryzacji danych.	5	Notatki i memo są łatwe do tworzenia i powiązania z danymi. Program posiada rozbudowane narzędzia.	4	Posiada dobre narzędzia do wyszukiwania i filtrowania.	4	Bardzo dobre narzędzia do analizy relacji między kodami i kategoriami.
Dedoose	4	Obsługuje szeroki zakres formatów.	3	Posiada podstawowe narzędzia do kodowania i kategoryzacji danych.	3	Posiada podstawowe narzędzia do tworzenia notatek i memo.	3	Wyszukiwanie i filtrowanie są dostępne, ale nie tak zaawansowane.	3	Posiada podstawowe narzędzia do analizy relacji między kodami i kategoriami.
QDA Miner	4	Obsługuje szeroki zakres formatów.	4	Posiada dobre narzędzia do kodowania i kategoryzacji danych.	4	Posiada dobre narzędzia do tworzenia notatek i memo.	4	Posiada dobre narzędzia do wyszukiwania i filtrowania.	4	Posiada dobre narzędzia do analizy relacji między kodami i kategoriami.

Źródło: na podstawie analizy działania badanego oprogramowania i stron internetowych ich producentów.

Jako kolejną funkcjonalność należy wskazać możliwość wizualizacji danych. Jest to proces przedstawiania informacji w formie graficznej, takiej jak wykresy, diagramy, mapy czy też infografiki. Funkcjonalność ta odgrywa szczególną rolę w przekształcaniu złożonych i nieuporządkowanych danych w bardziej zrozumiałe i łatwiejsze do interpretacji grafiki. Wizualizacja danych wspiera lepsze zrozumienie analizowanych treści, skuteczniej prezentuje wyniki badań w sposób jasny i atrakcyjny dla odbiorców. Dobre programowanie powinno generować różne typy grafik, takich jak wykresy słupkowe, kołowe, liniowe, mapy myśli, diagramy sieciowe itp. Ważną funkcjonalnością jest także możliwość interakcji z wizualizacjami, np. poprzez klikanie na elementy wykresu, filtrowanie danych czy powiększanie fragmentów, a także możliwość eksportowania grafik w różnych formatach.

Przy badaniu treści audio i wideo bardzo pomocna jest możliwość transkrypcji i analizy danych. Proces ten polega na przekształceniu nagrań audio lub wideo na tekst pisany, co ułatwia ich dalszą analizę. Następnie można kodować, kategoryzować, wyszukiwać i interpretować transkrybowane dane, a także analizować elementy niewerbalne, takie jak np. ton głosu, mimika czy gestykulacja (w przypadku wideo). Oprogramowanie do analizy danych powinno oferować możliwość bezpośredniego importowania transkrypcji z zewnętrznych programów, jednoczesne przeglądanie nagrania i jego transkrypcji oraz przypisywanie kodów i kategorii do analizowanych fragmentów.

Kolejne przydatne w pracy badawcza działanie programu to generowanie raportów. Opcja ta umożliwia prezentację wyników badań w sposób uporządkowany, przejrzysty i zrozumiały. Programy powinny mieć możliwość tworzenia ich w różnych formatach, eksportowania raportów do innych programów, a także oferować szablony.

Badania realizowane bywają w zespołach, dlatego oprogramowanie do analizy zawartości treści powinno być wyposażone w taką funkcję. Współpraca w zespole i praca w chmurze pozwalają na jednoczesną pracę nad tym samym projektem wielu badaczom, niezależnie od ich lokalizacji oraz na synchronizację zmian i komunikację między członkami zespołu. Wybrane funkcjonalności oprogramowania w tym zakresie obejmują łatwość udostępnienia i zarządzania projektami oraz uprawnieniami użytkowników, synchronizację w czasie rzeczywistym, możliwość śledzenia zmian wprowadzonych w projekcie przez poszczególnych użytkowników, wbudowany czat, komentarze i notatki ułatwiające dyskusję i wymianę informacji, a także zapewnienie bezpieczeństwa danych.

Nieraz w pracy badacza konieczne jest umożliwienie połączenia i wymiany danych z innymi aplikacjami. Integracja z innymi narzędziami to ważna funkcjonalność programów do analizy zawartości treści, ponieważ pozwala na importowanie danych z różnych źródeł, takich jak arkusze kalkulacyjne, programy statystyczne czy platformy do zarządzania bibliografią. Rozwiązanie to powinno także działać w drugą stronę, czyli mieć możliwość eksportowania danych i wyników analizy w formatach kompatybilnych z innymi programami.

Porównanie powyższych funkcjonalności pod względem kryteriów szczegółowych od 1.6 do 1.10 między analizowanymi programami wraz z oceną punktową przedstawia tabela 5.

Tabela 5

Kryteria szczegółowe od 1.6 do 1.10

	Wizualizacja danych		Transkrypcja i analiza danych audio/wideo		Generowanie raportów		Współpraca w zespole i praca w chmurze		Integracja z innymi narzędziami	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
NVivo	5	Bardzo rozbudowane opcje wizualizacji danych.	4	Zaawansowane narzędzia do transkrypcji plików audio/wideo (wymaga dopłaty)	5	Możliwość generowania zaawansowanych raportów.	4	Współpraca zespołowa w wersji chmurowej (wymaga wykupienia rocznej subskrypcji za każdego użytkownika).	5	Oferuje szerokie możliwości integracji.
MAXQDA	5	Bardzo rozbudowane opcje wizualizacji danych.	5	Zaawansowane narzędzia do transkrypcji i analizy danych audio/wideo.	5	Możliwość generowania zaawansowanych raportów.	4	Wsparcie dla pracy zespołowej, zwłaszcza w wersji chmurowej.	5	Oferuje szerokie możliwości integracji.
ATLAS.ti	5	Bardzo rozbudowane opcje wizualizacji danych.	4	Dobre narzędzia do transkrypcji i analizy danych audio/wideo.	5	Możliwość generowania zaawansowanych raportów.	4	Wsparcie dla pracy zespołowej, zwłaszcza w wersji chmurowej.	5	Oferuje szerokie możliwości integracji.
Dedoose	3	Proste opcje wizualizacji danych.	2	Podstawowe narzędzia do analizy danych audio/wideo.	3	Generowanie raportów jest możliwe, ale z ograniczeniami.	5	Silne wsparcie dla pracy zespołowej i chmurowej.	4	Dobre szerokie możliwości integracji.
QDA Miner	4	Dość rozbudowane opcje wizualizacji danych.	4	Dobre narzędzia do analizy danych audio/wideo.	4	Możliwość generowania różnych raportów.	2	Słabe wsparcie dla pracy zespołowej.	4	Dobre szerokie możliwości integracji.

Zródło: na podstawie analizy działania badanego oprogramowania i stron internetowych ich producentów.

Dobry program zapewniać powinien łatwość obsługi i intuicyjność interfejsu, dzięki czemu praca badacza jest bardziej komfortowa. Oprogramowanie powinno być zaprojektowane tak, aby użytkownik mógł szybko i bezproblemowo poruszać się po jego funkcjach, nawet bez specjalistycznej wiedzy technicznej. Przejrzysty układ, prostota obsługi, wizualne wskazówki i możliwość personalizacji interfejsu przyczyniają się do łatwości użytkowania (ważny jest tu szczególnie intuicyjny interfejs).

Dostępność samouczków i materiałów szkoleniowych pomaga użytkownikom szybko opanować podstawy programu i poznać jego funkcje oraz na bieżąco nabywać nowe umiejętności (poprzez poznawanie nowych możliwości programu). Dzięki nim możliwe jest samodzielne znajdowanie odpowiedzi na pytania. Typowe rozwiązania w tym zakresie obejmują samouczki (instrukcje krok po kroku), filmy instruktażowe, przykłady rzeczywistych projektów badawczych oraz webinaria i szkolenia online.

Dobre oprogramowanie cechuje się też pewną elastycznością przez umożliwienie dostosowania do indywidualnych potrzeb badacza. Pozwala ono na dopasowanie narzędzia do specyfiki projektu badawczego, czy też preferencji użytkownika. Różne opcje konfiguracji i personalizacji mogą obejmować tworzenie własnego układu interfejsu (układu paneli, okien i narzędzi), tworzenie własnych skrótów klawiszowych, możliwość zmiany kolorów, czcionek i innych elementów graficznych w wykresach i diagramach, tworzenie własnych szablonów raportów, a także automatyzację niektórych zadań (na przykład poprzez tworzenie makr).

Porównanie ze względu na użyteczność pod względem kryteriów szczegółowych od 2.1 do 2.3 między analizowanymi programami wraz z oceną punktową przedstawia tabela 6.

Tabela 6

Kryteria szczegółowe od 2.1 do 2.3

	Łatwość obsługi i intuicyjność interfejsu		Dostępność samouczków i materiałów szkoleniowych		Możliwość dostosowania do indywidualnych potrzeb badacza	
NVivo	5	Bardzo intuicyjny i łatwy w obsłudze interfejs.	5	Bogata biblioteka materiałów szkoleniowych.	5	Duże możliwości personalizacji narzędzi i interfejsu.
MAXQDA	5	Bardzo intuicyjny i łatwy w obsłudze interfejs.	5	Liczne materiały szkoleniowe, w tym wideo i dokumentacja.	5	Duże możliwości personalizacji narzędzi i interfejsu.
ATLAS.ti	5	Bardzo intuicyjny i łatwy w obsłudze interfejs.	4	Dobrej jakości materiały szkoleniowe, choć mniej rozbudowane.	5	Duże możliwości personalizacji narzędzi i interfejsu.
Dedoose	3	Prosty interfejs.	3	Ograniczona liczba dostępnych materiałów szkoleniowych.	3	Mniej możliwości dostosowania narzędzi i interfejsu.
QDA Miner	4	Dobry i prosty interfejs.	4	Dobrej jakości materiały szkoleniowe, choć mniej rozbudowane.	4	Umożliwia pewne dostosowanie narzędzi i interfejsu.

Źródło: na podstawie analizy działania badanego oprogramowania oraz stron internetowych ich producentów.

Korzystanie z profesjonalnego oprogramowania łączy się z kosztami jego zakupu czy subskrypcji. Producenci oferują różne modele cenowe, co pozwala na dostosowanie do potrzeb i budżetów różnych użytkowników. Możliwe modele cenowe to licencje czasowe (np. subskrypcje miesięczne lub roczne), licencje wieczyste (jednorazowa płatność za nieograniczony dostęp do programu) oraz licencje dla jednego użytkownika lub wielu użytkowników. Oprócz wersji komercyjnych producenci mają na ogół rozwiązania dla studentów oraz naukowców polegające na zniżkach.

Możliwość przetestowania oprogramowania przed zakupem biorąc pod uwagę konkurencyjność ofert producenci zapewniają też darmowe wersje próbne (umożliwiają przetestowanie programu przed jego zakupem). W porównaniu należałoby jeszcze uwzględnić koszty aktualizacji i wsparcia technicznego.

Porównanie ze względu na cenę pod względem kryteriów szczegółowych od 3.1 do 3.4 między analizowanymi programami wraz z oceną punktową przedstawia tabela 7.

Tabela 7

Kryteria szczegółowe od 3.1 do 3.3

	Modele cenowe		Dostępność zniżek		Możliwość przetestowania oprogramowania przed zakupem	
NVivo	3	Różne modele cenowe. Wersja komercyjna wieczysta 1855 Euro Subskrypcja roczna 840 Euro	3	Oferuje zniżki dla uczelni. Wersja akademicka wieczysta 925 Euro Subskrypcja akademicka roczna 430 Euro	4	Dostępna wersja próbna przed zakupem (14-dniowa).
MAXQDA	3	Wiele różnych modeli cenowych. Brak opcji zakupu licencji wieczystej. Subskrypcja roczna 500 Euro, 3-letnia 1200 Euro i 5-letnia 1750 Euro.	4	Oferuje zniżki dla uczelni. Brak opcji zakupu licencji wieczystej. Subskrypcja akademicka roczna 220 Euro, 3-letnia 528 Euro i 5-letnia 770 Euro.	4	Dostępna wersja próbna przed zakupem (14-dniowa).
ATLAS.ti	4	Wiele różnych modeli cenowych. Brak opcji zakupu licencji wieczystej. Subskrypcja roczna 560 Euro, 3-letnia 945 Euro.	4	Oferuje zniżki dla uczelni. Brak opcji zakupu licencji wieczystej. Subskrypcja akademicka roczna 249 Euro, 3-letnia 549 Euro	4	Dostępna wersja próbna przed zakupem (20-dniowa).
Dedoose	5	Mało modeli cenowych. Brak opcji zakupu licencji wieczystej. Brak licencji komercyjnych (licencje indywidualne) Subskrypcja miesięczna 17,95\$ (215\$ rocznie)	5	Oferuje zniżki dla studentów i badawczy. Brak opcji zakupu licencji wieczystej. Subskrypcja miesięczna 12,95\$ (155\$ rocznie)	5	Dostępna wersja próbna przed zakupem (30-dniowa).
QDA Miner	1	Wiele różnych modeli cenowych. Brak opcji zakupu licencji wieczystej. Subskrypcja roczna 1000\$, 3-letnia 2250\$.	4	Oferuje zniżki dla uczelni. Brak opcji zakupu licencji wieczystej. Subskrypcja akademicka roczna 245\$, 3-letnia 550\$	4	Dostępna wersja próbna przed zakupem (14-dniowa).

Źródło: na podstawie analizy działania badanego oprogramowania oraz stron internetowych ich producentów.

Kryteria porównawcze, które nie zostały uwzględnione w niniejszej analizie to także dostępność pomocy technicznej, szybkość reakcji na zgłoszenia i jakość obsługi klienta. Dostępność pomocy technicznej obejmuje dostęp do bazy wiedzy, forum użytkowników i możliwość kontaktu z pomocą techniczną. Jest ona ważna w przypadku napotkania problemów lub pytań dotyczących oprogramowania, stąd szybka i skuteczna pomoc techniczna jest jednym z kryteriów oceny oprogramowania. Producenci oferują różne formy pomocy technicznej, takie jak: baza wiedzy i FAQ, forum użytkowników, formularz kontaktowy, telefoniczne wsparcie techniczne czy czat na żywo. Szybkość reakcji na zgłoszenia odnosi się do czasu, jaki upływa od momentu zgłoszenia problemu do momentu otrzymania odpowiedzi od pomocy technicznej. Jakość obsługi klienta, jak w przypadku każdej usługi, wpływa na satysfakcję użytkowników programów. Jako klasyczne elementy wskazujące na jakość obsługi można wymienić kompetencje zespołu pomocy technicznej, szybkość reakcji, dostępność, ale także dążenie do zrozumienia klienta i skuteczność działania.

Przeprowadzona analiza porównawcza programów do analizy zawartości treści wykazała najwyższą ocenę dla programu NVivo (78 punktów), następnie MAXQDA (75 punktów) i ATLAS.ti (72 punkty). Te programy stanęły na podium. Gorzej zostały ocenione programy QDA Miner (59 punktów), a także Dedoose (57 punktów). Zestawienie ocen wraz z ocenami cząstkowymi w poszczególnych kategoriach przedstawia tabela 8.

Tabela 8

Ocena końcowa punktowa

	Funkcjonalność	Użyteczność	Cena	Razem
NVivo	48	15	10	78
MAXQDA	49	15	11	75
ATLAS.ti	46	14	12	72
Dedoose	33	9	15	57
QDA Miner	38	12	9	59

Źródło: na podstawie analizy działania badanego oprogramowania.

Podsumowanie

W niniejszym rozdziale dokonano przeglądu oraz analizy porównawczej pięciu najpopularniejszych programów do analizy zawartości treści. Omówiono podstawowe pojęcia związane z analizą treści, jej zastosowanie oraz przebieg procesu badawczego. Zaprezentowano także korzyści płynące z wykorzystania oprogramowania w analizie danych, takie jak automatyzacja żmudnych zadań, poprawa efektywności czy też ułatwienie współpracy zespołowej.

W analizie porównawczej uwzględniono takie kryteria jak funkcjonalność, użyteczność oraz cena. W ramach funkcjonalności oceniono między innymi obsługę formatów danych, kodowanie i kategoryzację, tworzenie notatek, wyszukiwanie oraz filtrowanie danych, analizę relacji, wizualizację danych, transkrypcję audio/wideo, generowanie raportów i współpracę w zespole. Pod względem użyteczności oceniono łatwość obsługi interfejsu, dostępność materiałów szkoleniowych oraz możliwości dostosowania oprogramowania do indywidualnych potrzeb. W kategorii ceny porównano modele cenowe, dostępność zniżek oraz możliwość przetestowania oprogramowania przed zakupem.

Na podstawie analizy porównawczej wyłoniono trzy najlepiej ocenione programy: NVivo, MAXQDA oraz ATLAS.ti. Programy te wyróżniają się bogatą funkcjonalnością, intuicyjnym interfejsem oraz szerokimi możliwościami dostosowania do potrzeb badacza.

Niniejszy rozdział stanowi tylko wprowadzenie do tematyki oprogramowania do analizy zawartości treści. Przedstawione wyniki analiz mają charakter ogólny. Jak wskazano wcześniej, dokładne badania porównawcze wymagałyby długoterminowego stosowania wszystkich programów w kilku identycznych projektach badawczych. Tylko wtedy możliwe byłoby uzyskanie pełnej oceny funkcjonalności, użyteczności oraz wsparcia technicznego oferowanego przez poszczególne narzędzia.

Bibliografia

- Babbie, E. (2006). *Badania społeczne w praktyce*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Berelson, B. (1952). *Content Analysis in Communication Research*. Michigan: Free Press.
- Bryda, G. (2014). CAQDAS a badania jakościowe w praktyce. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, X(2), 12-39.
- Frankfort-Nachmias, C., Nachmias, F. (2001). *Metody badawcze w naukach społecznych*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Kajtoch, W. (2023). Leksykalna ilościowa analiza zawartości jako technika badania języka prasy. *Rocznik Medioznawczy*, II, 8-36.
- Pisarek, W. (1983). *Analiza zawartości prasy*. Kraków: Ośrodek Badań Prasoznawczych.
- Planeta, P. (2018). Komputerowa analiza tekstu w dyskursach medialnych. W: A. Szymańska, M. Lisowaka-Magdziarz, A. Hess (red.), *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie* (s. 67-90). Kraków: Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej, Uniwersytet Jagielloński.
- Ragin, C., Nagel, J., White, P. (2004). *Workshop on Scientific Foundations of Qualitative Research*. Alexandria (Virginia): National Science Foundation.
- ATLAS.ti. Pobrane z: <https://atlasti.com/>.
- Dedoose. Pobrane z: <https://www.dedoose.com/>.
- MAXQDA. Pobrane z: <https://www.maxqda.com/>.
- NVivo. Pobrane z: <https://lumivero.com/products/nvivo/>.
- QDA Miner. Pobrane z: <https://provalisresearch.com/products/qualitative-data-analysis-software/>.

V. THE PROPER UNDERSTANDING OF MEDICAL JARGON – A THEORETICAL ANALYSIS OF THE LANGUAGE OF INTERMEDICAL COMMUNICATION

(Edyta Woźniak¹)

Streszczenie

Żargon medyczny stanowi integralną część języka medycznego. Jest on głównie stosowany przez personel medyczny w trakcie komunikacji i ma za zadanie ułatwić czynności medyczne poprzez jasne definiowanie i opisywanie zjawisk i akcji w trakcie ratowania życia i zdrowia pacjentów. Nie mniej jednak, mimo że język środowisk medycznych „jak wszelkie odmiany języka naturalnego, jest podstawą tworzenia myśli, rozumowania, porozumiewania się i działania” (Doroszewski, 2019, s. 14), może być źródłem wielu niejasności i wprowadzać zamęt w komunikacji pomiędzy pacjentem a personelem medycznym.

Celem niniejszego rozdziału jest opisanie cech polskiego żargonu medycznego, które mogą przyczynić się do jego błędnego rozumienia przez pacjentów; oraz charakterystyka czynników, które mogą wpływać na użycie technolektu wśród personelu medycznego.

Summary

Medical jargon is an integral part of medical language. It is mainly used by medical personnel during communication and is intended to facilitate medical activities by clearly defining and describing phenomena and actions while saving the life and health of patients. Nevertheless, although the language of medical environments "like all varieties of natural language, is the basis for creating thoughts, reasoning, communication and action" (Doroszewski, 2019, p. 14) it can be a source of many ambiguities and cause confusion in communication between the patient and medical personnel.

The aim of this chapter is to describe the features of Polish medical jargon that may contribute to its misunderstanding by patients; and to characterize factors that may affect the use of technology by medical personnel.

Introduction

The language of intermedical communication is the language utilized by healthcare practitioners while performing medical service on the daily basis. Such medical technolect is usually a good evidence of mastering specialized, technical vocabulary and the marker of medical group identity and belonging (Gallo, 2016, p. 164) as it is employed mainly within the group of specialists (Kiełkiewicz-Janowiak, 2021, p. 9). What is more, the characteristic traits of that specialized language are hidden in the pragmatic and communicative perspective since it depends on a situation that the communication takes place (Ligara, 2011, p. 168; cf. Cabre, 1998, p. 115).

Nevertheless, medical jargon appears to be the language despised by people not working in medical environments as it is treated as the symptom of poor language abilities. What is more, overusing medical terms, known only by professionals, may cause some

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

ambiguities and disturb the communicative processes with, for instance, patients (cf. Links et al., 2019; Pieterse et al., 2013; Castro et al., 2007). Despite the fact that medical professionals are acknowledged to dodge medical jargon, they are susceptible to frequently use it while communicating some important medical issues with non professionals (Gotlieb et al., 2022, p. 406-407; cf. Miller et al., 2021; Lehmann et al., 1997; Howard et al., 2013).

Hence, obvious questions arise what characteristic aspects of the language of intermedical communication may pose the substantial problems in the appropriate language comprehension; and what factors may influence medical jargon.

1. The definition of medical jargon

The contemporary dictionary of the Polish language defines the term ‘jargon’ as one of the types of national language, used in a particular social environment or professional group, with a specific terminology and phraseology (Dunaj, 2007, p. 2239).

‘Sociolect’ may be characterized as the type of national language utilized amid a peculiar group of people identifying with each other (Grabias, 2001, p. 223), whereas technoelect may be a type of language employed for specialized purposes, usually vocational purposes (Lukszyn, Zmarzer, 2001, p. 184). The language of intermedical communication may be considered as either technoelect or sociolect which is the explicit, vocational language with specialized medical terminology facilitating the process of communication by medical specialists and lacking any expressive functions (Murrmann, 2014, p. 51). Despite the fact that it is treated as one group, it fails to be homogenous as employees of different branches of medicine utilise terms connected with particular ailments, medical devices and methods of treatment. Amid the overall medical group, it is possible to differentiate smaller subgroups with different communicative needs (Sagan-Bielawa 2011, p. 22), for example, hospital reception room workers or hospital ward workers.

2. The characteristic traits of medical jargon

2.1. Technical terminology

One of the main characteristic traits of medical jargon is technical terminology which includes professional names for diseases, symptoms, medical actions and laboratories which are acknowledged mainly by medical staff and sound peculiar for nonprofessionals (Miller et al., 2022, pp. 1861-1862). “Medical terms are fundamental for patients to understand the nature of diseases/symptoms and the diagnostic process (cf. O’Connell et al., 2013), but they are challenging for patients to understand” (cf. Schnitzler et al., 2017; Links et al., 2019).

Despite the fact that many medical terms may be familiar for people being treated for a medical problem as they can have heard them on television programs or got to know them during biology classes at school, familiarity fails to correspond to the appropriate comprehension (Miller et al., 2022, pp. 1861-1862; cf. Chapman, 2003). Words or expressions such as *Pana/Pani wyniki badań są pozytywne* English ‘Your tests results are positive’; *Pana badania muszą być wykonane ‘na cito’* English ‘Your medical check-up should be carried as fast as possible’ may evoke either positive or negative feelings depending on how a given patient understands them (Gotlieb et al., 2022, pp. 407-408).

Additionally, some medical phrases or fixed expressions may have different meanings if employed outside of medical setting, for instance, *katgut* English ‘catgut’ which may refer either to surgical gut or famous candy bar; or *polio* English ‘polio’ which may correspond either to a disease or be mistaken with *polje* understood as a terrain basin (Gotlieb et al., 2022, pp. 407-408; cf. O’Connell et al., 2013).

The problem also appears with the occurrence of words which in everyday life are considered explicitly good or bad hinging on the context. The word *negatywnie* English ‘negative’ indicates something ‘bad’, whereas the word *pozytywnie* English ‘positive’ implies something ‘good’. In medical context, however, they might be perceived differently as in the sentence *Pana/Pani wyniki badań są pozytywne* English ‘your tests results are positive’ the word ‘positive’ should be understood as a bad symptom. Hence, the proper term recognition constitutes the essential part of the appropriate jargon comprehension (Miller et al., 2022, p. 1863).

2.2. Abbreviations and acronyms

Abbreviations and acronyms tend to be employed by medical practitioners since the development of mainstream medicine. They are utilized not only to facilitate the process of communication within the hospital setting, for instance, to avoid the probability of wrong word spellings; but also to save time while rescuing people’s lives (Jayatilake, Oyibo, 2023, p. 1).

Healthcare professionals have a strong tendency to create their own abbreviations or acronyms, hence, some abbreviations and acronyms are sometimes misunderstood, misread, or misinterpreted. It might be especially noticeable in medical documentation, for instance, *bz.* – *bez zmian* English ‘no changes’; *RTG* – *badanie rentgenowskie* (English ‘roentgen’) (Muldner-Nieckowski, 2014, p. 404); or in general use, for example, abbreviations such as *T2MI* (*Type 2 Myocardial Infarction*) interpreted as *Type 2 Diabetes Mellitus*; *CBG* (*Capillary Blood Glucose*) understood as *Capillary Blood Gas*; *FND* (*Focal Neurology Detected*) comprehended as *Functional Neurological Disorder*; or *TTWB* (*Toe Touch Weight Bearing*) interpreted as *Total Weight Bearing* (Jayatilake and Oyibo, 2023, p. 6).

One of the interesting phenomena within the realm of abbreviations and acronyms are simplifications of already existing abbreviations, for example, *US brzucha* (English ‘abdominal ultrasound’ instead of ‘USG’ or *MR głowy* (English ‘MRI of the head’) in exchange for ‘MRI’ (Krukowska et al., 2019, p. 159); or mutilations of medical terms, for instance, *tomo głowy* deriving from English ‘TK/ CT of a head/ head tomography’ (Krukowska et al., 2019, p. 159).

2.3. Univerbation

Univerbation occurs to be the process which aims to facilitate the flow of information passed by medical staff. The combination of long fixed expressions are substituted by a single word or a short expression which reduces the amount of time and precipitates medical reactions to health issues (Lehmann, 2020, pp. 2-4).

The examples might be the term *podstawówka* which refers to ‘basic medical check-ups’; *dojście* interpreted as ‘peripheral venous catheter’; or expression *Pluczemy go!* comprehended as ‘do gastric lavage to this patient’ (Krukowska et al., 2019, p. 159).

2.4. Metonymy

Metonymy may be defined as “cognitive process in which one conceptual entity, the vehicle [or source], provides mental access to another conceptual entity, the target, within the same domain, or I(dealized) C(ognitive) M(odel)” (Kövecses, Radden, 1998, p. 39; cf. Lakoff, Johnson, 1980; Lakoff, 1987; Lakoff, Turner, 1989; Croft, 1993/2002).

As abbreviations, mutilations, simplifications and acronyms appear to be rather universal for medical workers, the phenomenon of metonymy, which is very common, seems to have a local character. In fact, it constitutes that intermedical language may be called a medical jargon. First of all, to comprehend it correctly, one has to have not only vast knowledge of scientific specialized language, but also the knowledge about the language used amid particular medical subgroups (Muldner-Nieckowski, 2014, p. 404). The examples may refer to two concepts connected with either patients' afflictions or parts of the body. In those cases, there might be two types of metonymy utilised, *pars pro toto* ('metonymy of a place') and *totum pro parte* ('metonymy of an instrument') (Piekot, 2008, p. 115). In the utterances which appear in the form of statements, it is possible to encounter couple of examples of metonymy. They naturally become the part of verbless sentences and full sentences, so it seems normal to hear the following expressions on the hospital wards, *Gdzie leży ta głowa?* (the question is connected with a patient suffering from head injury), *Przywieźli zawał!* (the statement refers to emergency action towards the patient with heart attack) or *Wymioty na korytarzu* (the information about the specific symptoms that a patient has).

Medical technolect is full of characteristic expressions and statements which gain certain meanings only in a specific context. There are utterances connected with clinical states of a patient which serve as examples of *totum pro parte* metonymy, for instance, *zatrzymał się* in the meaning 'cardiorespiratory process has stopped' or *przyspieszył* denoting 'the heart has started beating faster'. The grammatical forms in those statements indicate on a patient's gender in an elliptical way and fails to relate to the name of the organ. Parallel phenomenon may be observed in the utterances containing the information about patient's health state, for example, *idzie na Zinnat* in the meaning of 'to react to Zinnat' or *odlecial* denoting 'to lose consciousness' (Krukowska et al., 2019, pp. 156-157).

The localization of a specific patient may be expressed in the form of *pars pro toto* metonymy referring either to a place or/and an ailment, for example, *ból brzucha na obserwacyjnej* in the meaning of 'there is a patient with stomach ache problem in the temporary ward'. The same happens in relation to actions which should be performed by hospital staff. Taking, for instance, the sentence „*Zrób te dwie cukrzyce na trójkę, bo już późno / bo zmierzcha / bo jeszcze pełno roboty*”. The word *cukrzyca* may denote three ideas, 'illnesses', 'patients suffering from diabetes', and 'doctor's orders connected with a patient suffering from diabetes'. *Trójka* may refer to 'room number 3'. The verb *zrób* can also be confusing. It may mean 'to give a dose of insulin', 'to fill in a referral to medical check-up connected with diel profile of glucose concentration in blood', or the meaning is not connected with diabetes at all, so it may refer to any action which is performed by medical staff (Muldner-Nieckowski, 2014, p. 404).

2.5. Objectification

One of the most controversial phenomenon seems to be the issue of objectification (cf. Gadamer, 1996; Svenaeus, 2000; Young, 2005; Aho, Aho, 2008). The act of treating a patient as a thing or an object may appear to be both inappropriate and tactless (Svenaeus, 2023, p. 141). Nonetheless, a shortened medical slogan is a fast and unambiguous way of passing the essential message.

The examples might be *zapalenie płuc pod USG* (English literal meaning ‘pneumonia under USG’); *zawał na reanimacyjnej* (English literal meaning ‘cardiac infarction in reanimation’); *STEMI4 na reanimacyjnej* (English literal meaning ‘STEMI4 in reanimation’) (Krukowska et al., 2019, pp. 161-162).

2.6. Synonyms

Universally comprehended terms which are intertwined within medical jargon may also provoke plenty of misunderstandings and controversies. In medical setting, words such as *leczenie niskiego ciśnienia* English ‘low blood pressure treatment’ should be understood as *leczenie hipotensyjne* English ‘antihypertensive treatment’, *silniejsze działanie (leku/leków)* English ‘potent drug’ ought to be interpreted as *synergistycznie* English ‘synergistic’, while, for instance, *zrobić gazy* English literal meaning ‘do winds’ should be considered as *gazometryczne badanie krwi* English ‘arterial blood gas’; or *fluid* (English ‘fluid’ as *płyn* (English ‘fluid, liquid’). The above mentioned examples comprise lexemes which belong not only the lexis of colloquial language, but also to the lexis of medical language where they acquire specialized, technical meanings. For a nonprofessional, however, such lexemes are understood literally which means that they might be treated personally and offensively. Hence, the information that includes medical facts and does not have any emotional references passed by healthcare practitioners may be falsely perceived by a patient (Miller et al., 2022, p. 1863; cf. Kielkiewicz-Janowiak, 2021, p. 9).

The usage of synonyms in medical jargon may lead to identifying superfluous differences amid not only certain words, but also expressions or fixed phrases, for instance, a difference between *placówka medyczna* English ‘medical facility’ and *szpital* English ‘hospital’ or *klinika* English ‘clinic’ which, in fact, fails to exist (cf. Peckham, 1994).

2.7. Euphemisms

In the language of intermedical communication, euphemisms seem to comprise an essential part. According to Muñoz (2011, p. 137; cf. McGlone et al., 2006) “a euphemism is traditionally regarded as the replacement of an unpleasant or offensive signifier by another that functions as a ‘veil’ thrown over the signified.”

The main aim of euphemisms is twofold (cf. Gladney, Rittenburg, 2005). First of all, they suggest a less unpleasant expression which substitutes the one that appears to be offensive for the recipient. On the other hand, a euphemism may be utilized to intentionally camouflage the meaning of particular words or expressions (Muñoz, 2011, p. 138; cf. McGlone et al., 2006).

In medical context, however, euphemisms may be described as the highest form of lexical diplomacy (...) because they are more affordable, decent synonyms of and substitutes for unwanted or inappropriate words for a particular situation” (Tacheva, 2013, pp. 615-616). In addition, the employment of euphemisms in medicine tends to

be both moral and social since they are essential in communication with diverse patients who may be susceptible to the usage of certain words. Hence, the consciously selected language may contribute to the achievement of optimal outcomes when obtaining a proper diagnosis and treatment (cf. Tobergte and Curtis 1993). The examples may be the usage of phrases corresponding to death which tend to be applicable in medical context such as ‘passed away’, ‘passed’, ‘passed on’, ‘is gone’ instead of the verb ‘died’ (Tacheva, 2013, pp. 615-616; cf. Holder, 2002; Neamann, Silver, 1991).

3. Factors influencing medical jargon

There are large number of factors influencing the usage of medical jargon in everyday circumstances. First of all, the language which is utilized by the group creates the inevitable bond among its users, the feelings of belongings, stability and even nobility (Grabias, 2001, p. 227). It is especially reflected during everyday communication at work or even jokes which are comprehended only by its members.

It is important to mention that medical professions tend to be very demanding and highly responsible. Doctors and medical workers face fatal cases on the daily basis which may influence their mental conditions. Depressions, cases of nervousness, addictions seem to be the most occurring states for medical professionals. Thus, specialized language, considered as artificial and lacking with empathy may be, somehow, helpful and distract stressful factors.

Another key variable may be the character of work. Decisions which are made usually determine somebody’s health state. In such cases, trivial slogans passed rapidly might be crucial in saving a patient’s life. With thousands of inpatients on hospital wards, it becomes easy to make a mistake, that is why controversial identification of a patient with a place or an illness seems to be fully justified (Krukowska et al., 2019, pp. 160-162).

There is no denying that the usage of medical jargon is the evidence of the advanced knowledge possessed by medical staff. Mastering strictly technical lexemes and fixed phrases allow to build sentences which placed in a specific context gain valuable meaning for the medical jargon users (Gallo, 2016, p. 164).

4. Further recommendations

As the field of medical jargon might seem noteworthy, there is still lack of brief investigation of its characteristic traits, altogether with the precise elaboration of functions that it performs in medical vocation.

First of all, technical terminology employed by health practitioners should be briefly analyzed by linguists, hence my recommendation is to scrutinize medical jargon qualitatively on the basis of collection of not only interviews with health care practitioners, but also recordings from their work. Such idea might seem to be challenging, however, it will allow to create a dictionary or a guide of expressions or phrases (similar to *Słownik zapożyczeń angielskich w polszczyźnie* (2010)) for patients who finally would be able to comprehend medical issues in an appropriate way since current dictionaries tend to include mainly single words which in broader contexts may be understood in a wrong way. As Krukowska et al. (2019) endeavors to provide some medical expressions triggering confusions, it is still not enough for the accurate medical jargon comprehension. Similar situation refers to the usage of acronyms and abbreviations which examples

were shown by Muldner-Nieckowski (2014) only in connection with medical documentation; and again by Krukowska et al. (2019) who provided only a few instances of their usage.

Secondly, all of the other traits of intermedical language may constitute an issue for further, deeper comparative analysis, namely, the phenomena of universion, metonymy; and even objectification which appears to be the most controversial aspect of medical language. If investigated thoroughly in different surroundings like during meeting with patients, while performing operations and surgeries, and in the course of first aid in the casualty department, it could shed the light on additional factors influencing medical jargon.

It would be also a good idea to develop a survey with a mix of open-ended and multiple-choice questions assessing either jargon or medical understanding of common phrases amid non-professionals to clarify whether it is general medical language or medical jargon that causes the problem.

Conclusions

The characteristic aspects of the language of intermedical communication constitute a good evidence that medical jargon may pose many substantial problems in the appropriate language comprehension amid nonprofessionals. Its employment, however, should not be conditioned by the poor level of knowledge among patients since it is utilized to facilitate the work of healthcare practitioners whose language is determined by fast pace and speeded medical service (cf. Links et al., 2019; O'Connell et al., 2013).

Bibliography

- Charpentier, V., Gotlieb, R., Praska, C.E., Hendrickson, M., Pitt, M.B., Marmet, J. (2021). Say what: quantifying and classifying jargon use during inpatient rounds. *Hosp Pediatr.*, 11(4), 406-410.
- Doroszewski, J. (2019). Odmiany języka medycyny. In: M. Kulus, A. Doroszewska, M. Chojnacka-Kuraś (red.), *Językowe, prawne i dydaktyczne aspekty porozumiewania się z pacjentem* (pp. 13-22). Warszawa: Polska Akademia Nauk.
- Dunaj, B. (2007). *Współczesny słownik języka polskiego*. Warszawa: Langenscheidt.
- Grabias, S., Bartmiński, J. (ed.). (2001). Środowiskowe i zawodowe odmiany języka – socjolekty. In: J. Bartmiński (ed.). *Współczesny język polski* (pp. 235-253). Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Jayatilake, D.C., Oyibo, S.O. (2023). Interpretation and Misinterpretation of Medical Abbreviations Found in Patient Medical Records: A Cross-Sectional Survey. *Cureus*, 15(9), e44735.
- Kielkiewicz-Janowiak, A. (2021). „Pacjent nie współpracuje” – socjopragmatyka (nie)porozumienia w ochronie zdrowia. *MIESIĘCZNIK ZAŁOŻONY W R. 1901 PRZEZ ROMANA ZAWILIŃSKIEGO ORGAN TOWARZYSTWA KULTURY JĘZYKA*, 9, 7-22.
- Kövecses, Z., Radden, G. (1998). Metonymy: Developing a cognitive linguistic view. *Cognitive Linguistics*, 9(1), 37-78.
- Krukowska, S., Koszela, K., Woldańska-Okońska, M. (2019). Communicatio medica, czyli specyfika porozumiewania się intermedycznego. *Prace Filologiczne*, LXXIII, 153-163.
- Lehmann, C. (2020). Universion. *Folia Linguistica Historica*, 41, 205-252.

- Ligara, B. (2011). Relacje między językiem ogólnym a językiem specjalistycznym w perspektywie językoznawstwa polonistycznego, stosowanego i glottodydaktyki. *LingVaria*, 6, 2(12), 163-181.
- Lukszyn, J., Zmarzer, W. (2001). *Teoretyczne podstawy terminologii*. Warszawa: Katedra Języków Specjalistycznych UW.
- Miller, A.N., Bharathan, A., Duvuuri, V.N.S., Navas, V., Luceno, L., Zraick, R., Atmakuri, S., Schmidt-Owens, M., Deichen, M., Ayers, T., Thrash, K. (2022). Use of seven types of medical jargon by male and female primary care providers at a university health center. *Patient Education and Counseling*, 105(5), 1261-1267.
- Muldner-Nieckowski, P. (2014). Uwagi o odmianach języka lekarskiego. In: A. Kozłowska, A. Świątek (eds.), *Znaczenie, tekst, kultura, tom 5. Prace ofiarowane Profesor Elżbiecie Janus* (pp. 399-412). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Muñoz, C.P. (2011). NOUN-NOUN EUPHEMISMS IN THE LANGUAGE OF THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS. *ATLANTIS. Journal of the Spanish Association of Anglo-American Studies*, 33(2), 137-157.
- Murmann, J. (2014). Profesjolekt branży turystycznej, czyli o specyficznych cechach zawodowego języka turystyki. *Rozprawy Naukowe Akademii Wychowania Fizycznego we Wrocławiu*, 47, 47-57.
- Piekot, T. (2008). *Język w grupie społecznej*. Wałbrzych: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Angelusa Silesiusa w Wałbrzychu.
- Sagan-Bielawa, M. (2011). Historyczna i ahistoryczna koncepcja pokolenia w polskich badaniach socjolingwistycznych. In: K. Wojtczuk, M. Jasińska (eds.), *Polszczyzna trzech pokoleń. Podobieństwa i różnice* (pp. 21-28). Siedlce: Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny.
- Svenaesus, F. (2023). The Phenomenology of Objectification in and Through Medical Practice and Technology Development. *J Med Philos*, 20, 48(2), 141-150.
- Tacheva, V. (2013). Communication – the Master Key to the Patient's Heart. *J AHR – European Journal of Bioethics*, 4(7), 601-620.

VI. WSPÓŁCZESNY DYSKURS WOJNY W UKRAIŃSKIEJ I ROSYJSKIEJ PRZESTRZENI MEDIALNEJ

(Grzegorz Adam Ziętała¹)

Streszczenie

Analizując dyskurs wojny na materiale ukraińskiej i rosyjskiej przestrzeni medialnej, można stwierdzić, że jest on silnie nacechowany emocjonalnie. Jest to zrozumiałe, gdyż realia tej wojny są często nadzwyczaj drastyczne – morderstwa, tortury, zbrodnie wojenne, śmierć cywilnej ludności, olbrzymie zniszczenia. Dyskurs nie mógł tego nie odzwierciedlić. Stąd często występują dysfemizmy, etniczne przezwiska, ale też eufemizmy dla złagodzenia tonu dyskursu publicznego. Pojawiają się symbole graficzne (litery, memy), gra słów (np. przestawianie liter w celu uzyskania efektu komicznego), nadawanie nowych znaczeń słowom. W poniższym rozdziale przedstawione zostaną te właśnie najczęściej pojawiające się elementy języka wojny.

Summary

Analyzing the discourse of war in the Ukrainian and Russian media, it can be concluded that it is strongly emotionally charged. This is understandable, because the realities of this war are often extremely drastic – murders, torture, war crimes, deaths of civilians, and enormous destruction. The discourse could not reflect this. Hence, dysphemisms, ethnic nicknames are often used, but euphemisms are likewise used to soften the tone of public discourse. There are graphic symbols (letters, memes), word play (e.g. rearranging letters to obtain a comic effect), and giving new meanings to words. The chapter below will present the most frequently occurring elements of the language of war.

Wprowadzenie

Wszystkim na nam się wydawało, że z wojną w Europie nasze pokolenie nie będzie mieć do czynienia. Wszystko zmieniło się w 2022 roku za sprawą inwazji Rosji na Ukrainę. Od razu musiał pojawić się również dyskurs wojny jako reakcja na brutalne działania wojsk i propagandę władz rosyjskich. Język zauważany w dyskursie wojny zawiera mnóstwo emocjonalnych określeń na wroga i ma wpływać na podnoszenie morale cierpiących mieszkańców na okupowanych i bombardowanych terenach ukraińskich.

Przedmiotem analizy w tym rozdziale będzie dyskurs wojny i jego przejawy werbalne oraz wizualne w ukraińskiej i rosyjskiej przestrzeni medialnej. Jako materiał do analizy posłużą teksty ze stron internetowych, wypowiedzi osób, memy pojawiające się w sieci po obu stronach konfliktu, zawierające elementy tzw. języka wojny.

Na początek zostanie przedstawione pojęcie „dyskurs wojny”, a następnie charakterystyka języka wojny i omówione przykłady słów oraz zwrotów określających strony konfliktu, w tym w postaci fotografii i memów internetowych.

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

1. Dyskurs wojny

Każda wojna tworzy własny dyskurs. Po obu stronach konfliktu są jej uczestnicy, którzy komunikują się ze ‘swoimi’ zwolennikami, a wobec przeciwników stosują emocjonalne określenia, tworzą teksty w przestrzeni publicznej, zwłaszcza w mediach. Towarzyszą temu obrazy, żeby bardziej efektywnie wpływać na komunikację. Stąd stosuje się środki językowe służące manipulacji, eufemizacji, neologizacji. Cechą dyskursu wojny jest też generalizacja, nowe słownictwo, związane ze zmianą sposobów prowadzenia walki, jak np. ‘wojna hybrydowa’² (Сребрянская, 2020, s. 102).

Dyskurs wojny przejawia się najczęściej w mediach, stąd powstałe pod koniec XX wieku pojęcie „wojna informacyjna” i związany z nim termin „agresja informacyjna” lub „agresja medialna”. Agresja ta, charakterystyczna dla dyskursu wojny, przejawia się w stosunku do oponentów politycznych, nieprzyjaźni i wrogości wobec oponentów, wpływie na ludzi, aby wywołać wrogie odczucia wobec przeciwników (Озюменко, 2017, s. 204). Agresja informacyjna jest również skierowana w dyskursie wojny na własny naród – „przekonuje się go o obecności wroga, z którym należy walczyć. I nie przypadkowo, gdyż od tego, co pisze się w gazetach, pokazuje w telewizji czy Internecie, w znacznym stopniu zależy ocena wydarzeń przez społeczeństwo” (Ibidem). Stąd tak ważne znaczenie w dyskursie wojny mają media i propagandyści tych mediów rządowych, jak zauważamy w przypadku Kremla.

W dyskursie tym mówi się również o ‘demonizacji’ przeciwnika – „celowego stworzenia negatywnego, a jeszcze lepiej – odpychającego obrazu oponenta, w wyniku czego występuje on we wszystkich swych przejawach jako absolutne zło” (Иванова, 2016, s. 28). Z tego względu zauważamy określanie w mediach rosyjskich Ukraińców jako ‘nazistów’, których należy ‘zdenzayfikować’ czy ‘satanistów’, których należy ‘zdesatanizować’.

Dyskurs wojny ma charakter egocentryczny – zawsze na pierwszym planie jesteśmy ‘my’, zawsze dobrzy, zawsze mamy rację, zawsze jesteśmy wierni ideałom. ‘Oni’ są źli, należy ich zniszczyć – „konflikt konstruuje walka «prawdy» z «nieprawdą», «dobrych» ze «złymi»” (Kempf, 1999, s. 2). Głównym kryterium dyskursu wojny jest więc polaryzacja – humanizacja ‘naszych’ wodzów, żołnierzy, ofiar i dehumanizacja strony przeciwnej. Osiąga się to za pomocą specjalnego języka wojny.

2. Język wojny

Wojny towarzyszą ludzkości od zarania dziejów. Reakcją na brutalne morderstwa, bombardowania, niszczenie mienia są słowa zawierające emocje. Z jednej strony to słowa, których celem jest pogarda wobec ‘obcych’, różnie rozumianych przez obie strony konfliktu, a z drugiej to słowa zachęcające do walki, podnoszące morale. W dzisiejszych czasach, gdy dyskurs toczy się również za pośrednictwem elementów wizualnych, język wojny przejawia się w fotografiach i memach, które mają wyśmiewać wroga i poniżać go. Dzisiaj wojna to „nie tylko czołgi i artyleria. To jeszcze propaganda. Wojna to tworzenie dyskursów i kształtowanie ich dzięki nowej rzeczywistości” (Тимошенко, 2018). Tą nową rzeczywistością są brutalne walki i próba zmiany granic.

² wszystkie tłumaczenia własne – GAZ.

Czym jest więc język wojny? Możemy go rozumieć: „jako tworzywo, którym posługują się media w czasie konfliktu, a więc sposoby wyrażania się dziennikarzy o opisywanych przez siebie wojnach oraz jako narracje społeczne i propagandowe. Można ponadto wskazać dodatkowe płaszczyzny problemowe, np. formy wyrażania emocji czy tworzenie rozmaitych konstrukcji językowych, a także zakres funkcjonowania języka wojny w warstwie wizualnej (fotografie, plakaty)” (Bednarek, 2015, s. 155). Ale to nie tylko język stosowany przez dziennikarzy. To język zwykłych ludzi, a także przywódców krajów, które walczą ze sobą, a ich wypowiedzi trafiają do sieci społecznościowych, Internetu, na fora, do memów.

Analizując dyskurs, mówimy o tym, że język kształtuje rzeczywistość, a czasem zapominamy o podstawowym założeniu, że język tę rzeczywistość po prostu opisuje. Szczególnie jest to ważne w przypadku wojny, gdzie „zadaniem języka jest także oddanie emocji i uczuć mówiącego. Za pomocą słów możemy precyzyjnie opisać, co widzimy. Stąd silnie nacechowane określenia pozwalają nam, użytkownikom języka, na wyrażenie silnych emocji wobec opisywanych zjawisk – jest nam trochę łatwiej, trochę łatwiej znosić obrazy barbarzyńskich zachowań, kiedy nazwiemy żołnierza armii rosyjskiej «sołdatem», «raszystą» czy «bestią»” (Aftański, 2022). Za pomocą tych słów pokazujemy swoje negatywne emocje do wroga, gdyż czasami niewiele więcej możemy zrobić.

Morozow uważa, że język wojny to zawsze język radykalnego podziału na ‘swoich’ i ‘obcych’, twierdząc, że Putin i Kreml:

używają jednocześnie trzech języków politycznych, trzech stylów. Jeden – to styl mistycznej świętej wojny, polityki, w istocie, rewolucyjnej, to jakiś język narodowo-nacjonalistyczny. ‘Śmierć! Jesteśmy gotowi pójść na konflikt z Zachodem za każdą cenę’ itd. ‘Wszystko ścierpimy, mamy bombę jądrową, wszystko zamienimy w popiół’ – to jeden język. Drugi – to kontynuowany od czasów Breżniewa: ‘a tak w ogóle, to jesteśmy za pokojem, jesteśmy przeciwko wojnie’ itd. ‘Jesteśmy za tym, żeby był jakiś porządek globalny, który uwzględniałby nasze interesy’. A trzeci język, który istnieje jednocześnie, to język słaby, język obrażania się: ‘jesteśmy tacy mali, wszyscy nas obrażają, w przeszłości nas obrażali, Rosjan wszędzie nienawidzą, dlatego liczymy na to, że zlitują się nad nami’. To cała warstwa resentymentalnego języka, który istnieje zupełnie samodzielnie (Медведев, 2022).

Język wojny musi łączyć przywódców najeżdżającego kraju i jego obywateli, którzy mu ślepo wierzą i dzielają propagandę, jak w przypadku Rosji, ale musi też łączyć przywódcę i naród ukraiński, który został napadnięty i który walczy z najeżdźcą na różne sposoby – nie tylko za pomocą broni, ale też słowa i obrazu. Wspólnota Słowian stała się więc podzielona: „jest część społeczeństwa, dla której to dyskurs wojny: to ci, którzy są na froncie, ci, którzy nie mogą być na froncie, ale wspierają tych, którzy na nim są; jest część społeczeństwa, która żyje w dyskursie konfliktu, która próbuje znaleźć sobie w nim komfortowe miejsce; i jest część tych, którzy manipulują, świadomie mieszały te dyskursy i próbują sprowadzić je do jednego dyskursu” (Тимошенко, 2018). Ś. Stecenko zwraca więc na uwagę nie tylko na dyskurs wojny,

ale i dyskurs konfliktu, który pojawia się na skutek wybuchu wojny, wyjaśniając, że do czynienia z językiem wojny mamy, gdy dla człowieka najważniejszą wartością jest wolność, własność, godność. Jeśli zaś najważniejszą wartością jest zysk, to jest to dyskurs konfliktu (Ibidem).

Na skutek brutalnych czynów najeźdźców język musiał stracić swą neutralność. Każde słowo nabiera nowego znaczenia w zależności od strony, która używa tego języka: „każde znane dotychczas słowo nabiera nowego znaczenia po to, by podzielić ludzi na ‘swoich’ oraz ‘obcych’. Poważnie mówić o tym, co się dzieje można tylko z osobami, które dzielają nasze poglądy, są ‘swoimi’, z pozostałymi, czyli ‘obcymi’” (*Полномасштабное...*).

W przypadku mediów rosyjskich, które są od dawna wyłącznie prorządowe, język wojny był wykorzystywany już w trakcie wojny czeczeńskiej, kiedy zamiast słowa ‘wojna’ (ros. *война*) używano słowa ‘kontrterrorystyczna operacja’ (ros. *контртеррористическая операция*). Według dziennikarki „Nowej Gazety”, Eleny Kostjuczenko, „język stał się markerem tego, czy jesteś przyjacielem, czy wrogiem. Jednym z celów języka wojny jest dehumanizacja przeciwnika” (Амелюшкин, 2026).

Język ten przejawia się właśnie w mediach, które informują nas o wydarzeniach, oczywiście różnie je przedstawiając, a nawet w odbiciu lustrzanym, gdyż w przypadku mediów rosyjskich przekazują treści propagandy kremłowskiej, rzekome ‘sukcesy’ armii ‘wyzwoleńczej’ w zwalczaniu nowych ‘faszystów’, czyli Ukraińców, a Ukraińcy ‘faszystami’ (a dokładnie ‘raszystami’) nazywają Rosjan i również piszą o sukcesach w zwalczaniu, ale najeźdźców.

Dyskurs medialny jest więc tym materiałem, który możemy analizować, aby określić cechy języka wojny. Co możemy analizować, sięgając po teksty medialne? W języku wojny do wyrażania naszych emocji sięgamy po dysfemizmy, czasami wulgaryzmy i dość rzadko eufemizmy. Dysfemizmy i eufemizmy stosujemy, aby okazać emocje, „które odzwierciedlają stosunek osobnika do aktywizujących jego potrzeby przedmiotów i zjawisk otaczającego świata oraz zjawisk zachodzących w nim samym” (Michalewski, 2006, s. 77). Eufemizmy, czyli wyrazy ‘dobrze brzmiące’ łagodzą emocjonalność, wyrażają pozytywny stosunek nadawcy do odbiorcy komunikatu, a dysfemizmy (albo kakofemizmy) wartościują negatywnie, są wyrazem negatywnego nastawienia do adresata (Sojda, 2012, s. 125). Oprócz tego, wyrażając emocjonalne nastawienie do odbiorcy komunikatu, możemy używać tzw. eufemizmów wulgarnych, które zazwyczaj występują w przekleństwach oraz potocznych nazwach części ciała (Dąbrowska, 1992, s. 122). Wulgaryzmy służą też do okazywania emocji, ale użytkownik języka łamie przy tym tabu językowe (Grochowski, 2002, s. 19). Funkcjonują one w przestrzeni publicznej i w komunikowaniu politycznym (Malendowicz, 2020, s. 276), a więc są też zauważalne w języku wojny.

Szczególne miejsce w języku wojny zajmują określenia strony wroga, zwane ‘antropologicznymi etnonimami’ lub ‘etnicznymi przezwiskami’, ‘pejoratywnymi etnonimami’, ‘ekspresywnymi etnonimami’ i in. (Ляшенко, 2014, s. 111). Stosowane są one często, nie tylko w czasach wojny, w dyskursie medialnym oraz publicznym, a nawet w codziennej komunikacji. Za ich pomocą określamy nasz stosunek do danego narodu, podkreślamy, że jest ‘obcym’ i przejawiamy nasze stereotypowe podejście do poszczególnych narodowości.

3. Przewiska etniczne

Wśród przezwisk etnicznych, inaczej pejoratywnych etnonimów, występujących w ukraińskim dyskursie medialnym możemy wyróżnić słowa określające pogardliwy stosunek wobec Rosjan i Rosji, a w rosyjskim dyskursie medialnym odnoszące się do Ukraińców ich Ojczyzny.

3.1. Pejoratywne określenia Rosjan

- **‘Кacap’** (ukr. i ros. *кацан*) – pochodzenie tego słowa jest nie do końca jasne. Jedni określają, że pochodzi od ‘как цап’ [kak cap], czyli ‘jak osioł’, gdyż ‘cap’ oznacza ‘osła’. Ten sposób określenia miał powstać podczas wojny polsko-rosyjskiej w latach 1654-1667³, gdy wszyscy żołnierze Moskowni, czyli Rosjanie, nosili brody i ukraińskim kozakom przypominali osłów. Według drugiej wersji, to połączenie dwóch języków, gdyż w języku ukraińskim nie ma słowa ‘как’ [kak], tylko jest ‘як’ [jak], a w rosyjskim nie ma słowa ‘цап’ [cap], tylko ‘козел’ [kozioł]. (Моисеева)). Tego zdania jest również filolog Maks Fasmer (*Почему русских...*). Według Słownika języka rosyjskiego W. Dala ‘kacapami’ nazywano raskolników z guberni tulskiej i kurskiej, czyli tych, którzy odeszli od Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. W wieku XVIII słowo to stało się popularne w Ukrainie wschodniej. Według kolejnej wersji Tatarzy, którzy podbili Ruś, nazywali żołnierzy rosyjskich ‘kaşşāb’ co oznaczało ‘rzeźnik’, ‘rozbójnik’. Rosyjscy wojownicy mistrzowsko władali toporami i siekierami, jak rzeźnicy na tureckim bazarze. Ukraińcy zapożyczyli to słowo od Turków i Tatarów (Моисеева, http). Słowo ‘kacap’ miało charakter żartobliwy, ale od czasów agresji Rosji na Ukrainę uzyskało odcień nadzwyczaj obraźliwy, szowinistyczny. Powstały od niego nowe formy: ‘kacapo-faszyści’ (ros. *кацано-фашисты*), ‘kacapedry’ (ros. *кацапедры*), ‘kacapidusy’ (ros. *кацапидусы*), ‘prokacapska swołocz’ (ros. *прокацанская сволочь*). Rosję nazywa się ‘Kacapetówką’ (ros. *Кацапетовкой*), Rosjan ‘koźłomordymi’ (ros. *козломордыми* lub ‘*казлАмордыми*’, ‘plemię koźłomordych, pożerających rzepę’ (ros. *казламордое племя, пожирающее репу*). Blogerzy rosyjscy wymyślili w ramach zemsty nazwę Ukraińców – ‘ze świńskimi mordami’ (ros. *свинорылые*).

³ Wojna polsko-rosyjska w latach 1654-1667 to najdłużej trwający konflikt zbrojny w historii Rzeczypospolitej Obojga Narodów i drugi w całej historii Polski, po zmaganiach o Ruś Halicką w XIV wieku. Przypadła na czasy króla Jana Kazimierza, syna Zygmunta III Wazy. Była to wojna obronna państwa polsko-litewskiego po najeździe wojsk Carstwa Rosyjskiego liczących od 70 tys. nawet do 150 tys. żołnierzy, jak podają różne źródła. Agresja wschodniego sąsiada została nazwana moskiewskim ‘potopem’. Wroga armia zajęła większość Ukrainy i Wielkiego Księstwa Litewskiego, uzasadniając zabór terytoriów udzieleniem pomocy powstaniu kozackiemu Bohdana Chmielnickiego, który zdecydował o poddaniu Hetmanatu Moskwie na mocy rosyjsko-kozackiej ugody perejasławskiej. Kolejnym argumentem była obrona ludności prawosławnej. W istocie najazd, który zalał całą Rzeczpospolitą, zapoczątkowała Moskwa, rok przed Szwedami, w 1654 roku. Wojnę zakończył rozejm andruszowski 30 stycznia 1667 roku. Smoleńsk, Kijów i Ukraina Zadnieprzańska pozostały poza państwem polsko-litewskim. Źródło: <https://jedynka.polskieradio.pl/artukul/3073827, Moskiewski-potop-czyli-wojna-polsko-rosyjska-w-latach-1654-1667> (dostęp: 12.08.2024).

Fotografia 1. Kozioł i ‘kacap’.

Źródło: <https://dzen.ru/a/YTpYg0woc0AVgW9d> (dostęp: 08.06.2024).

- **‘watnik’** (ukr i ros. *ватник*), czyli ‘waciak’ – pojawiło się w sieci społecznościowej ‘ВКонтакте’ już w 2011 roku i stało się narzędziem propagandy i wrogości w 2014 roku. Słowo to odnosi się do Rosjan oraz prorosyjskich mieszkańców Ukrainy Wschodniej. Oznacza ono twardogłowego rosyjskiego patriotę, człowieka prymitywnego, który nie jest w stanie sprzeciwić się tym, którzy go gnębili. Warianty tego słowa – ‘rosyjska wata’ (ros. *русская вата*), ‘kacapska wata’ (ros. *кацанская вата*). ‘Watnik’ to „zbiorowy obraz rosyjskiego bydła patriotycznego. Lubi władzę totalitarną (Putin, Stalin). Nienawidzi USA i wszystkiego, co nie jest rosyjskie. Człowiek niespełniający obietnic, próżny. To ludzie z wątpliwościami, ważni, zajęci, ale niczego nie robią. Senny, mało aktywny człowiek. Potrzebuje silnej ręki. Relacje między krajami dla niego zbudowane są według hierarchii więziennej. Słowo powstało od popularnego ubioru w czasach ZSRR, zwłaszcza w łagrach, wśród żołnierzy Armii Czerwonej” (*Каких русских называют*).

Fotografia 2. ‘Watnik’ (napis: „idealny patriota: 33% zawiści, 33% głupoty, 33% nienawiści, 1% wódki”).

Źródło: <https://v-n-zb.livejournal.com/6953479.html> (dostęp: 09.06.2024).

- ‘kolorad’ (ukr. i ros. *ко́лорад*) – to odpowiedź na rosyjską pomarańczowo-czarną wstążkę gwardyjską. To również aluzja do kolorów stonki ziemniaczanej (ros. *ко́лорадский жу́к* – dosł. ‘żuk z Kolorado’ – GAZ). Najpierw nazywano tak zwolenników Majdanu, a potem zaczęto nim określać prorosyjskich mieszkańców Ukrainy i Rosjan. Wiąże się to również z negatywną oceną owadów jako szkodników. Sama wstęga/wstążka georgijewska (ros. *георгиевская лента*), czyli św. Jerzego⁴, jest dzisiaj na Zachodzie traktowana jako odpowiednik faszystowskiej swastyki. Ci, którzy ją noszą, są zwolennikami współczesnych nazistów, czyli ‘raszystów’. Jakie skojarzenia wywołuje stonka ziemniaczana? To coś, czego zabić nie jest szkoda, to szkodnik, zabicie którego przynosi tylko korzyść, a współczesna Rosja jest uważana za kraj szkodników i kryminalistów. Na zasadzie metonimii wstążka georgijewska stała się impulsem do stworzenia słowa ‘gay-orgijewcy’ (ros. *гей-оргиевцы*) [aluzja do słowa *gay*]. Rosjanie to ‘roSSjanie’ (ros. *роССияне*) [w nazwie występuje aluzja do SS], ‘ro\$\$janie’ (ros. *ра\$\$еяне*) [aluzja do symbolu dolara].

Fotografia 3. Stonka ziemniaczana i wstążka georgijewska.

Źródło: <https://rus.azattyq.org/a/georgievskaya-lenta-i-koloradskii-zhuk/25366097.html> (dostęp: 09.06.2024).

⁴ Wstęga św. Jerzego jest nierozdzielnie związana z Orderem św. Jerzego – jednym z najwyższych odznaczeń wojskowych w Rosji. Jest przyznawane żołnierzom, którzy na polu bitwy wykazali się wyjątkową odwagą i męstwem. Order św. Jerzego został ustanowiony 26 listopada 1769 roku przez carycę Katarzynę II. Jego przyznawanie zniesiono w 1917 roku po wybuchu rewolucji październikowej i likwidacji Cesarstwa Rosyjskiego. O Orderze św. Jerzego przypomniano sobie dopiero po tryumfie Rosji w II wojnie światowej. Powołano wtedy do życia Order Chwały, który do złudzenia przypominał Order św. Jerzego – miał taką samą wstążkę i podobny krzyż. Różnica polegała przede wszystkim na nazwie. Był to przemyślany zabieg – ówczesne władze nie chciały nawiązywać do religijnej postaci. Obecnie czarno-pomarańczowa wstęga jest dla Rosjan symbolem pamięci o bohaterskich przodkach. Przed Dniem Zwycięstwa upamiętniającym zakończenie II wojny światowej jest rozdawana na ulicach. Żołnierze mają ją na sobie podczas defilad wojskowych. W Ukrainie wstążka św. Jerzego jest traktowana jako symbol aneksji Krymu, wojny w Donbasie i bandyckiej napaści na Ukrainę w 2022 roku. Przed wojną produkowanie lub noszenie czarno-pomarańczowych wstążek było zagrożone mandatem. Teraz kary mogą być dotkliwsze (Siemion, 2022).

- **‘Moskale’** (ukr. *москалі*, ros. *москалы*) – według jednej z wersji w czasie wojny polsko-rosyjskiej w latach 1654-1667 Ukraińcy i Białorusini nazwali tak żołnierzy Imperium Rosyjskiego, którzy w trakcie przemarszu zatrzymywali się w domach miejscowej ludności (ukraińskiej i białoruskiej) i romansowali z lokalnymi pięknościami. Nie mogli jednak na długo zatrzymać się w wiosce, gdyż trzeba było dalej iść walczyć. Stąd powstało słowo ‘moskalić’ (ros. *москалить*), zamieniające słowo ‘обманывать’, ‘мошенничать’, czyli ‘oszukiwać’. Według drugiej wersji ‘Moskal’ pochodzi od ‘Moskwa’, ‘Moskowie’, czyli Rosja. Najpierw było to słowo ‘москвали’ [moskwali], a z biegiem czasu ‘в’ [w] wypadło i pozostało słowo ‘москалы’ [moskali] (Моисеева).
- **‘Moksha’** (ukr. i ros. *моксиа*) – w XIX wieku jako antyteza do panslawizmu, usprawiedliwiającego połączenie słowiańskich narodów i ekspansji Imperium Rosyjskiego na Bałkany i Europę Wschodnią, pojawiła się koncepcja, że Rosjanie to nie Słowianie, a przedstawiciele plemion fińskich i tureckich. Wersja ta stała się popularna w Ukrainie w 2006 roku, gdy ukazała się książka Władimira Bilińskiego „Kraj Moksel albo Moskowie” (ukr. *Країна Моксель, або Московія*). Biliński uważa, że „wielkoruskie” ziemie od Rostowa do Morza Białego i Wołogdy w IX-XIII wieku były zasiedlone wyłącznie przez plemiona fińskie – Słowianie osiedlili się tu w XV-XVI wieku po podbiciu Nowogrodu Wielkiego, Pskowa, ziem Czernihowskich i Smoleńskich; centrum Księstwa Moskiewskiego, Moksel, zamieszkiwało plemię ugrofińskie Mokszan; kroniki, które opisywały prawdę zostały zniszczone w XVIII wieku za Katarzyny II (Чаркина, Сняк, 2018). Proces fałszowania historii podkreślają O i S. Wasiuta, twierdząc, że Katarzyna II osobiście poprawiała historyczne dokumenty, zmuszając do niszczenia i fałszowania, aby uzasadnić aneksowanie terytoriów do Rosji, powstrzymać walki narodowowyzwoleńcze Białorusinów i Ukraińców wymyślając mit, że Moskale są Słowianami i Rusią, a nie ludnością fińską Moskowie (2015, s. 338). Rosyjscy carowie od Iwana IV Groźnego przywłaszczyli historię Rusi Kijowskiej, jej wspinałą przeszłość i stworzyli oficjalną mitologię imperium. rosyjskiego (Ibidem, s. 339).
- **‘raszyści’** (ukr. *рашисти*, ros. *рашисты*) – nazwa pochodząca od pojęcia ‘rasyzm’ (ros. *расизм*), czyli połączenie angielskiej nazwy Rosji – Russia, czytanej jako *rausia* i sufiksu *-izm* (ros. *-изм*), często występującego w nazwach systemów ideologicznych. Jak powiedział deputowany Rady Najwyższej Ukrainy W. Wiatrowycz, „to absolutnie eklektyczna ideologia, która łączy w sobie elementy rosyjskiego imperializmu, szowinizmu, prawosławia, komunizmu i samego nazizmu. To właśnie ta eklektyczna ideologia leży u podstaw konkretnych działań zmierzających do zniszczenia międzynarodowego porządku prawnego, podboju państw, ograniczenia demokracji w samej Rosji i wyeksportowania tego braku wolności poza granice Federacji Rosyjskiej” (*Raszyzm...*). Według niego cechą ‘rasyzmu’ jest „wywyższanie się Rosji, zaprzeczanie istnieniu innych krajów i narodów, narzucanie języka i kultury rosyjskiej, wspieranie separatystów i terrorystów, zbrodnie wojenne, masakry, egzekucje i tortury” (Ibidem). Amerykański historyk T. Snyder do cech

‘rasyzmu’ zaliczył: „kult jednego przywódcy – Władimira Putina jako «zbawcy narodu» i orędownika neoimperialnej i rewizjonistycznej polityki; kult poległych w imię wyższej sprawy – Zwycięstwa Związku Radzieckiego w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej⁵ i rekonfiguracji historii (przedstawienie roli Związku Radzieckiego w zwycięstwie nad nazizmem jako najważniejszej i niemal wyjątkowej); mit o dawnej świetności imperium i pragnienie jej odzyskania; potężna machina propagandowa; symbole wizualne jako znak przynależności – rosyjskie symbole «Z» «V» zwane «rosyjską swastyką»; imprezy masowe wspierające lidera; mowa nienawiści skierowana przeciwko konkretnej grupie ludzi – np. Ukraińcom, osobom LGBT czy migrantom z Azji Środkowej” (Ibidem).

Fotografia 4. Rasyzm.

Źródło: <https://glavcom.ua/columns/ogryzko/chim-naspravdi-je-rashizm-872636.html> (dostęp: 10.06.2024).

Fotografia 5. Raszyści (napis: „Raszyści – serdecznie witamy w piekle!”).

Źródło: <https://dnpr.com.ua/ru/post/rashisty-voyuyut-v-sovetskih-kaskah-i-protivogazah-i-tapochkah> (dostęp: 09.06.2024).

⁵ Wielka wojna ojczyźniana (ros. *Великая Отечественная война*) to określenie w radzieckiej i rosyjskiej historiografii i kulturze na II wojnę światową, która dla Związku Radzieckiego rozpoczęła się 22 czerwca 1941 roku.

- **‘Iwan’** (ukr. *Іван*, ros. *Иван*) – to pochodzące jeszcze z dawnych czasów pogardliwe określenie Rosjan, pochodzące od popularnego imienia. Ukraińcy często opatrują filmiki o ostrzałach z dronów rosyjskich żołnierzy piosenką „Wańka (forma zdrobniała od *Iwan*) Wstańka”:

Ви казали, що не знали
Ой як вийшло, як же так?
У дібровах ви блукали,
Куди бігти, як же так?
Ой ми бачим ваші сльозки
Страшно вам, аж гай шумить!
Скаже навіть баба з возу,
Що вас всіх треба спалить!

Ванька, встань-ка, що таке?
Приготуй собі пакет!
Ванька-встанька, не біжи!
Вже немає куди йти!
Ванька, встань-ка, що таке?
Приготуй собі пакет!
Ванька-встанька, не біжи!
Вже немає куди йти!

Не сховатися нікому,
То хіба що по приколу.
Морем-полем йде козак,
То для вас недобрый знак!
Раз, два, три, чотири, п'ять,
Вам нема куди тікати!
Раз, два, три, чотири, п'ять,
Наш козак іде шукати!
Ванька, встань-ка, що таке?
Приготуй собі пакет!

Ванька-встанька, не біжи!
Вже немає куди йти!
Ванька, встань-ка, що таке?
Приготуй собі пакет!
Ванька-встанька, не біжи!
Вже немає куди йти!
Ванька, встань-ка, що таке?
Приготуй собі пакет!
Ванька-встанька, не біжи!
Вже немає куди йти!
Ванька, встань-ка, що таке?
Приготуй собі пакет!
Ванька-встанька, не біжи!
Вже немає куди йти!

Mówisz, że nie wiedziałeś
Och, jak to się stało, jakże tak?
Po lesie błądziłeś,
Którędy biec, jakże tak?
Och, widzimy twoje łzy
Boisz się, aż las szumi!
Nawet baba z wozu powie:
Że was wszystkich trzeba spalić

Wańka-wstańka, co to jest?
Przygotuj sobie worek!
Wańka-wstańka, nie uciekaj!
Przecież nie masz dokąd biec!
Wańka-wstańka, co to jest?
Przygotuj sobie worek!
Wańka-wstańka, nie uciekaj!
Przecież nie masz dokąd biec!

Nikt się nie ukryje
Chyba że dla zabawy
Morzem, polem Kozak idzie
To dla ciebie zły jest znak!
Raz, dwa, trzy, cztery, pięć,
Nie masz dokąd biec!
Raz, dwa, trzy, cztery, pięć,
Nasz Kozak idzie szukać!
Wańka-wstańka, co to jest?
Przygotuj sobie worek!

Wańka-wstańka, nie uciekaj!
Już nie masz dokąd biec!
Wańka-wstańka, co to jest?
Przygotuj sobie worek!
Wańka-wstańka, nie uciekaj!
Już nie masz dokąd biec!
Wańka-wstańka, co to jest?
Przygotuj sobie worek!
Wańka-wstańka, nie uciekaj!
Już nie masz dokąd biec!
Wańka-wstańka, co to jest?
Przygotuj sobie worek!
Wańka-wstańka, nie uciekaj!
Już nie masz dokąd biec!

Źródło: https://www.tekstowo.pl/piosenka,masz_kondratenko,wanka_wstanka.html (dostęp: 15.06.2024).

- **‘zombirowani’** (ukr. *зомбовані*, ros. *зомбированные*) – to w dyskursie ukraińskim określenie na ludzi znajdujących się pod wpływem kremłowskiej propagandy, natomiast w dyskursie rosyjskim – na Ukraińców, którzy ulegli rusofobii i wpływowi tzw. ‘reżimu kijowskiego’. Określenie to nawiązuje do postaci zombie – bezmyślnego żywego trupa. Stąd pojawiło się również określenie ‘zombojaszczyk’ (ros. *зомбоящик*), czyli ‘zombipudełko’, jako nazwa na rosyjską agresywną propagandę telewizyjną.

Fotografia 6. Rosyjscy zombi (napis: „Putin – 2036! Głosujcie za przedłużenie pełnomocnictw Putina!”).

Źródło: <https://www.anekdot.ru/id/1117324/> (dostęp: 09.06.2024).

Fotografia 7. Zombipudełko (napis: „Zombipudełko. Przed nim wszyscy są jednakowo bezbronni”).

Źródło: <https://joyreactor.cc/post/2106318> (dostęp: 09.06.2024).

3.2. Określenia Rosjan związane ze stereotypami kulturowymi

W przestrzeni medialnej pojawiły się również dysfemistyczne słowa związane ze stereotypami dotyczącymi kultury rosyjskiej: ‘zjadacze rzepy’ (ros. *penoеды*), ‘walonki’ (ros. *валенки*), ‘tulskie samowary’ (ros. *тульские самовары*), ‘naród kokoszników’ (ros. *нация кокошников*) (Лященко, Федюнина, 2017). Co prawda, cytowani autorzy artykułu mają raczej proputinowskie poglądy, to leksyka przez nich podawana występuje po obu stronach konfliktu.

- **‘zjadacze rzepy’** (ukr. *penoïdu*, ros. *penoеды*) – nazwa pochodzi od rzepy, która była podstawą kuchni rosyjskiej przed dotarciem na Ruś ziemniaków. Uważana była za „roślinę kobiecą”, gdyż tylko kobiety mogły ją siać. Z rzepą było związane wiele zwyczajów, przysłów, powiedzeń (*Репка на Руси*). Rzepę siano na terenie całej Rusi, wspominano o niej w kronikach. Jedli ją i biedni, i bogaci. W XIX wieku została stopniowo wyparta z menu przez ziemniaki (*Многовековая история репы*).
- **‘walonki’** (ukr. *валянки*, ros. *валенки*) – to określenie od tradycyjnego rosyjskiego obuwia, przypominającego kalosze, ale z filcu. Ze względu na utrzymywanie ciepła były wykorzystywane w armii rosyjskiej, gdyż bardzo dobrze izolowały stopy od zimnego podłoża (*Чем są buty walonek?*).
- **‘tulskie samowary’** (ukr. *тульські самовари*, ros. *тульские самовары*) – samowar, przyrząd do parzenia herbaty, to jeden z symboli Rosji. Najslawniejsze rosyjskie samowary są produkowane w Tule. Podobno pierwsze egzemplarze przywiózł Piotr I z Holandii, a rosyjscy rzemieślnicy dopasowali je do miejscowych potrzeb (*Herbata w Rosji*).
- **‘kokosznik’** (ukr. i ros. *кокошник*) – to nazwa od typu ozdobnego, wysokiego czepca, noszonego przez zamężne kobiety w centralnej i północnej części Rosji, znanego już od XVI wieku, ale rozpowszechnionego w XVIII i XIX wieku jako część stroju ludowego. Na przełomie XIX i XX wieku w sztuce rosyjskiej stał się symbolem tradycyjnego stroju i atrybutem pięknej kobiety (*Kokosznik (nakrycie głowy)*).

Fotografia 8. Kokosznik (napis: „Kokosznik wymyślono, żeby podczas jedzenia wszy nie spadały do talerza. To fakt historyczny! Żyj teraz z tym”).

Źródło: https://sovet.kidstaff.com.ua/question-3319632-1#&gid=gallery_0&pid=pic_3319632_0_0 (dostęp: 18.06.2024).

3.3. Określenia Ukraińców

W rosyjskim dyskursie spotykamy się z takimi określeniami Ukraińców, jak:

- **‘ukr’** (ukr. i ros. *укр*) – nazwa ta pochodzi od zachodniosłowiańskiego plemienia Uchri, inaczej zwanych Ucker, Uecker, Ucrani, Vucrani, które zamieszkiwało w okresie od VI do XII wieku nad rzeką Ucker/Uecker, oraz popularnej wersji ‘wielkiej historii Ukrów’. Według Rosjan Ukr to „mitologiczny bohater ukraińskich nacjonalistów (protoukr), mówiący w języku ukraińskim” (Ляшенко, 2014, s. 112). Większość badaczy podaje, że nazwa pochodzi od słowiańskiego ‘vikru’, czyli ‘szybki’. Plemiona te przesiedliły się z terenów dzisiejszych Niemiec na tereny Słowian Zachodnich i zaczęły asymilować się z nimi (Синицина, 2015). W języku polskim nazwa rzeki, od której pochodzi nazwa plemienia, to Wkra, a nazwa plemion – Wkrzanie lub Wkrzanowie. Pierwszy raz plemię wzmiankowane jest w źródłach w 934 roku, kiedy to na Wkrzan wyprawił się król niemiecki Henryk I Ptasznik z saksońskiej dynastii Ludolfingów. W 965 roku Wkrzanie zobowiązali się do płacenia trybutu Ottonowi I, a potem Ottonowi II w 973 i 975 roku. Potem nic nie wiemy o tym plemieniu. Prawdopodobnie podbił te tereny Mieszko I. Następnie źródło podają, że w 1125 roku rozpoczęła się chrystianizacja Wkrzan, w 1181 roku książę Bogusław I oddał te tereny Fryderykowi Barbarossie, a w 1250 roku książę Barnim I odstąpił Ziemię Wkrzańską dynastii askańskiej i aż do 1945 były to tereny Niemiec (*Słowianie...*). Po wojnie tereny Wkrzan zostały podzielone między Polskę (powiat policki, Szczecin) i Niemcy (powiat Vorpommern-Greifswald i Uckermark). W rosyjskim dyskursie medialnym pełno jest memów dyskredytujących pochodzenie Ukraińców od Wkrzan, czyli Ukrów. Za przykład może posłużyć wypowiedź historyka, politologa, profesora MGIMO w Moskwie, Olega Barabanowa:

temat „starożytnych Ukrów” dla zawodowego historyka to jak anegdota. Co innego, że to bredzenie zapisano w podręcznikach ukraińskich do historii, dla uczelni i szkół. Zgodnie z zasadą: historia ludzkości zaczyna się nie od Adama i Ewy, a od Tarasa i Gali, którzy ponadgryzali wszystkie jabłka w ogrodzie dobra i zła i Pan Bóg nie wytrzymał i wygnał ich stamtąd. A od tych Tarasa i Gali powstał pierwszy Ukrowie (*Украина – ...*).

Fotografia 9. Wkrzanie (napis: „Starożytni Wkrzanie – praojcowie całej ludzkości”).
Źródło: https://vk.com/wall-39439883_5952199?z=photo-39439883_458340224%2Fwall-39439883_5952199 (dostęp: 27.06.2024).

- **‘bandera’** (ukr. i ros. *бандера*) – nazwa pochodzi od nazwiska Stepana Bandery⁶, jednego z najbardziej znanych dowódców Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów, odpowiedzialnej za zbrodnie na ludności polskiej w czasie II wojny światowej. Tym określeniem nazywa się też w Polsce wszystkich obywateli ukraińskich, niezależnie od poglądów. Służy to rozpowszechnianiu mowy nienawiści, gdyż w ten sposób przedstawia się Ukraińców jako zbrodniarzy (*Jak manipuluje się...*). Pochodnym od niego jest słowo ‘banderowiec’ (ros. *бандеровец*), które w Rosji oznacza współczesnego faszystę, ‘banderlog’ (ros. *бандерлог*) – prozachodni Ukraińcy albo Ukraińcy niepopierający prorosyjskich obywateli Ukrainy, dla Rosjan jest synonimem ‘faszysty’. Inne derywaty to: ‘żydobanderowiec’ (ros. *жидобандеровец*), ‘banderasta’ (ros. *бандераст*) – pochodzące do ‘pederasta’ (ros. *педераст*) (Ляшенко, 2014, s. 114); ‘ukrobandera’ (ros. *укробандера*) – utworzone za pomocą dodania do prefiksu *ukr-* nazwiska S. Bandery.
- **‘majdan’** (ukr. i ros. *майдан*) – nazwa pochodzi od nazwy własnej Placu Niepodległości (ukr. *Майдан Незалежності*) w Kijowie, który zasłynął z manifestacji na początku lat 2000. W rosyjskim dyskursie to nazwa polityków ‘pomarańczowych’ (ros. *оранжевых, оранжеводов*), proamerykańskich, zwolenników izolacji od Rosji, przeciwników języka rosyjskiego i kultury rosyjskiej w Ukrainie. Od tego słowa powstały takie derywaty, jak: ‘majdaun’ (ros. *майдаун*) – od ‘majdan’ i ‘down’, ‘majdanopitek’ (ros. *майданопитек*), pochodzące od starogreckiego *πίθηκος*, oznaczającego ‘małpa’ (Ibidem, s. 113).
- **‘chochoł’** (ukr. i ros. *хохол*) – pochodzi od charakterystycznego wyglądu Kozaków Zaporoskich, którzy golili głowy, pozostawiając tylko pośrodku zebrane w tzw. ‘kozacki czub’ włosy, zwane po rosyjsku ‘chochoł’. Słowo to kiedyś nie było obraźliwe, a po 2014 roku jest drwiną i obelgą (Siemion, 2022); od słowa ‘chochoł’ powstały kolejne derywaty: ‘eurochochoł’ (ros. *еврохохол*) od dodania prefiksu ‘euro-’ (ros. *евро-*), ‘chochłobydło’ (ros. *хохлобыдло*), ‘chochłofaszyta’ (ros. *хохлофашист*), ‘chochłonazi’ (ros. *хохлонаци*), ‘chochłopitek’ (ros. *хохлопитек*).
- **‘ukrop’** (ukr. *крпн*, ros. *укрон*) – słowo w języku rosyjskim i ukraińskim oznacza ‘koper’. Jako przezwisko Ukraińców powstało w 2014 roku, kiedy to w Ukrainie założono partię „Ukrop”, która nazywała Rosję krajem faszystowskim. Dla Rosjanina ‘koper’ to wieśniak, prostak i debil (Ibidem).
- **‘pindos’** (ukr. *піндос*, ros. *пиндос*) – to określenie ‘fikcyjnych krajów’ jak USA i Ukraina. Obecnie to obraźliwe słowo, a powstało ono w XVIII wieku, kiedy do Imperium Rosyjskiego przybyli osadnicy z greckich gór Pindos. Byli to ludzie ubodzy, półbarbarzyńscy, a w języku Rusinów ‘pindos’ oznaczało ‘brud’. ‘Pindosami’ zaczęto nazywać najpierw tych uchodźców, potem ‘gorszych obcych’, a następnie osoby brutalne, źle wychowane, a w końcu Ukraińców (Ibidem).

⁶ Stepan Bandera (1909-1959) – ukraiński polityk niepodległościowy o poglądach nacjonalistycznych, jeden z założycieli Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i frakcji Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów (OUN-B), tzw. banderowców, którzy byli odpowiedzialni za ludobójstwo polskiej ludności cywilnej na Wołyniu w latach 1943-1945; zamordowany przez agenta KGB w Monachium.

- inne określenia Ukraińców, to: **‘ukropiejczyk’** (ukr. *укропонець*, ros. *укропонец*) – utworzone od *ukr-* + *‘europejczyk’* (ros. *европонец*); **‘ukroswidomit’** (ukr. *укросвідомит*, ros. *укросвидомит*), utworzone od *ukr-* + i ukraińskiego słowa *‘свідомі’* (pol. *świadomy*, ros. *сознательный*), ale na wzór słowa *‘sodomita’* (ros. *содомит*); **‘ukroimbecyl’** (ukr. *укроїмбецил*, ros. *укроїмбецил*); **‘ukropitek’** lub **‘ukropitek svidomus obyknovenus’** (ukr. *укропитек*, ros. *укропитек*; ukr. *укропитек свідомус обикновенус*, ros. *укропитек свідомус обыкновенус*), pochodzące od starogreckiego *‘πίθηκος’*, oznaczającego *‘małpa’*; **‘ukronazi’** (ukr. *укронаці*, ros. *укронаци*), zawierającego słowo *‘nazi’*, **‘wukrainiec’/‘wnaukrainiec’** (ukr. *вукраїнець*, ros. *вукраинец*; ukr. *внаукраїнець*, ros. *внаукраинец*), będącego aluzją do sporu o przyimek *‘w’* lub *‘na’* (*‘w Ukrainie’* czy *‘na Ukrainie’*) (Ляшенко, 2014, s. 113).

3.4. Określenia Rosji

- ‘Raszka’** (ukr. i ros. *рашка*) – słowo to pochodzi od nazwy kraju w języku angielskim – *‘Russia’*, a pojawiło się w latach 70. w środowisku emigrantów z ZSRR, ale po wybuchu wojny nabrało nowego znaczenia. Jak powiedział prezydent Zełenski dla Reuters: „nasza siła jest w naszej miłości do Ukrainy, a nie w jakiejś relacji do raszki. Oni już nie są Rosją – są już raszką” (*Зеленский о РФ...*) [w oryginale z małej litery]. Pierwszy skandal ze słowem *‘raszka’* w wersji rozszerzonej o *‘gó*niaszka’* wybuchł w 2014 roku, kiedy to minister kultury Rosji Władimir Medinski pojechał do Petersburga i na spotkaniu z czytelnikami w jednej z księgarni oznajmił, że ministerstwo kultury nie będzie dawało pieniędzy na filmy, które opluwają wybrane władze, „to o tych, którzy robią filmy wedle zasady Raszka-gó*niaszka” (*Raszka-gowniaszka...*). Ministerstwo odcięło się od jego słów, komentując, że był tam jako osoba prywatna, pisarz. Sam minister przeprosił członków Dumy. Minister miał tu na myśli film „Lewiatan”, który według niego „żeruje na antyrosyjskich nastrojach na Zachodzie, opluwa rosyjską władzę” (Zaborowska, 2015). Kolejny skandal wybuchł w 2016 roku, gdy córka rosyjskiego milionera Musy Bazarjewa – Elina – opublikowała w mediach społecznościowych zdjęcie z podróży poślubnej po USA. W komentarzach pytano ją, czy lepiej jest w USA czy w Raszce, na co odpowiedziała „Wszędzie lepiej niż w Raszce” (ros. *Везде лучше, чем в Рашке*). Internauci domagali się jej ukarania, usunięcia z prestiżowej moskiewskiej uczelni dla przyszłych dyplomatów po powrocie do kraju, rozgorzała dyskusja wśród polityków, m.in. spiker Dumy uznał za niedopuszczalne nazywać tak Rosję. Lingwistka Elena Galijaszyzna stwierdziła, że „ma miejsce tutaj strategia nienawiści i poniżania, demonstrowanie braku szacunku, który wyraża sufiks *‘ka’* dołączony do kalki z angielskiego *‘Russia’* (...). Wyraża się negatywny stosunek do Rosji” (*Сила одного слова*).
- ‘Mordor’** (ukr. i ros. *Мордор*) – już od lat uważa się, że Mordor z „Władcy pierścieni” jest alegorią Związku Radzieckiego, a obecnie Federacji Rosyjskiej. Rosyjski pisarz Kirył Jeśkow w 1999 roku wydał powieść „Ostatni władca Pierścienia” (ros. *Последний кольценосец*) rozgrywającej się w Śródziemiu bezpośrednio po wydarzeniach z „Władcy pierścieni”. Rosyjski pisarz

zdecydował się na odwrócenie perspektywy, zmieniając tolkienowskich złoczyńców w bohaterów. W wersji Kirilla Ješkowa to Mordor stoi po stronie dobra, a sojusz elfów, krasnoludów i ludzi chce doprowadzić do jego upadku. Sauron nie chce pogrążyć świata w mroku, ale broni żyjących w pokoju mieszkańców Mordoru przed okrucieństwem płynącym z Zachodu. To postacie, takie jak czarodziej Gandalf, celowo wywołują wielką wojnę i stosują propagandę, by uderzyć w Mordor i jego przywódcę (*Dlaczego Ukraińcy...*).

W 2016 roku wybuchł skandal, bo Google Translate zaczął automatycznie tłumaczyć z języka ukraińskiego ‘Російська Федерація’ [Federacja Rosyjska] na ‘Мордор’ [Mordor], a ‘росіяни’ [Rosjanie] na ‘окупанти’ [okupanci] (*B Google...*).

Z okazji Nowego 2023 Roku Putin zlecił wykonanie 9 pierścieni złotych i wręczył je przywódcom WNP. Od razu skojarzono to z prozą J.R. Tolkiena. Rosja już wcześniej nazywana była Mordorem, krainą zła, a Putin Sauronem – władcą ciemności. U Tolkiena jednak Sauron stworzył 20 pierścieni, z których 9 wręczył królom ludzi, aby stali się Upiorami Pierścienia – Nazgulami. Tylko Łukaszenka założył pierścień, którego też porównuje się do tolkienowskiego Sarumana, najbliższego sojusznika Saurona, którego Isengard, jak Białoruś, jest krainą puszczy i bagien (*Dziewięć Pierścieni...*). Od razu w sieci pojawiło się mnóstwo żartów, a Putina nazwano ‘Владимир Владимирович Саурон’ [Władimir Władimirowicz Sauron] (Тидо, 2023).

Fotografia 10. Pierścienie Putina z napisem „Wszystkiego najlepszego z okazji 2023 roku!”.
Źródło: <https://republic.ru/posts/106652> (dostęp: 15.06.2024).

Fotografia 11. Putin jako władca ciemności.
Źródło: <https://focus.ua/world/542678-putin-sauron-set-vzorvalas-memami-iz-za-podarennyh-prezidentom-rf-lideram-sng-kolec-foto> (dostęp: 15.06.2024).

3.5. Określenia Ukrainy

- **‘Kraj 404’** (ukr. *країна 404*, ros. *страна 404*) – to określenie odwołuje się do nieistniejącej strony, którą otwieramy, mając nadzieje na znalezienie potrzebnej nam informacji. Pojawia się wówczas napis: „błąd 404 strona nie została odnaleziona” (ukr. *помилка 4040 – сторінка не знайдена*, ros. *Ошибка 404 – страница не найдена*). Podczas poszukiwania, jeśli serwer napotka na jakikolwiek błąd, wyświetla się ten komunikat, gdzie 4 oznacza błąd popełniony przez użytkownika, na przykład błędnie wpisany adres, albo nieistniejąca strona, 0 – to błąd składnikowy, a ostatnie 4 – komunikat o braku żadanego celu (Strzębska 2017). Dla Rosjan to aluzja do wybranego przez Ukrainę antyrosyjskiego kursu, który doprowadził do ruiny: „Ukraina straciła swoją suwerenność – jedną z głównych cech państwa, zaczęła żyć według zasad, określonych przez Waszyngton, przekształciła się w instrument realizacji planów geopolitycznych USA, naszpikowany bronią przyczółek NATO, «anty-Rosję»” (*Украину все чаще...*).

Fotografia 12. „Błąd 404 – kraj nie został odnaleziony”.

Źródło: <https://interkomitet.ru/blog/2022/12/26/ukrainu-vse-chashhe-nazyvayut-gosudarstvom-404/> (dostęp: 27.06.2024).

- określenia zawierające etnonim ‘chochoł’: **‘Chochłostan’** (ukr. i ros. *хохлостан*) – poprzez dodanie sufiksu ‘-stan’ (ros. *стан*), czyli ‘miejsce’, ‘kraj’; **‘Chochland’** (ukr. i ros. *хохланд*); Chochlandia (ros. *хохландия*),
- **‘Saloreich’** (ukr. i ros. *салорейх*) – powstałe na skutek połączenia słowa ‘sadło’ (ros. *сало*), które jest uważane przez Rosjan za ulubiony posiłek Ukraińców i słowa ‘Reich’, czyli ‘Rzesza’ odnoszącego się do utożsamiania Ukraińców z faszystami z III Rzeszy.

4. Dysfemizmy

4.1. Określenia zwolenników Putina

- **‘Zaputinowcy’** (ukr. *занутинці*, ros. *занутинцы*) – to ironiczne i krytyczne określenie zwolennika prezydenta Putina (*Занутинец...*). Zwolennicy prezydenta nazywają go ‘narodowym liderem kraju’, prowadzili kampanie agitacyjne na stronie „Za Putina”, proponując, aby ludzie wspierali prezydenta, wpisując na stronie ‘Dodaj Putina do przyjaciół’ (ros. *Добавь Путина в друзья*), organizują zebrania. Największą aktywność odnotowano w 2007 roku. Działała również grupa „Za Putina” (*Движение в поддержку...*).

Najważniejsze tezy ‘zaputinowców’ to:

Argumenty za Putinem:

1. To najlepszy prezydent spośród tych, którzy byli!
2. Jedyne prezydent, za którego nie trzeba się wstydzić!
3. Jeśli nie Putin, to kto? (wariant: Alternatywy dla Putina nie ma).
4. Światowy lider (wariant: prawdziwy facet).
5. Wszyscy mądzy ludzie wspierają Putina (wariant: szanują Putina).

O osiągnięciach Putina:

1. Podniósł Rosję z kolan (wariant: Odrodził Rosję i w ogóle Zbawił Rosję).
2. Przestraszył Amerykę (wariant: Dał posła* amerykańsom).
3. Dzięki Putinowi wszystko w Rosji zmieniło się na lepsze.
4. Zwrócił Krym.

O niepowodzeniach Putina:

1. A jaki kraj dostał od Jelcyna!
2. Myślicie, że tak łatwo zarządzać tak wielkim krajem jak Rosja?
3. Nie może nadzorować wszystkich (urzędników).
4. Nie wszystko od razu! (wariant: Dajcie mu czas!).
5. Liberalowie przeszkadzają (warianty: 5 kolumna przeszkadza, wrogowie przeszkadzają).
6. Putin odpowiada tylko za politykę zagraniczną, za wewnętrzną odpowiada Mischustin [premier Rosji – GAZ], a więc Putin nie jest winien problemów wewnętrznych.

Zwroty adresowane do przeciwników Putina:

1. A ty kim jesteś, żeby krytykować Putina? (wariant: Startuj na prezydenta i rób wszystko sam!).
2. A TY co zrobiłeś dla Rosji?
3. Zaczynaj od siebie (zrób coś pożytecznego albo dobrego dla kraju).
4. Za co tak nienawidzisz Rosji? (tak, tak, w odpowiedzi na krytykę Putina).
5. Nie podoba ci się Rosja – wyjeżdż, nikt cię nie trzyma! (*Про путинцев*, 2023).

Fotografia 13. „Zaputinowcy” (napis: ‘Drużyny Putina. Tylko Putin’).

Źródło: https://www.youtube.com/watch?v=HpH6QT_Eycs (dostęp: 19.06.2024).

- **‘Putinoidzi’** (ukr. *Путіноїди*, ros. *Путинοиды*) – nazwa utworzona od nazwiska prezydenta, a oznacza ludzi popierających obecne władze na Kremlu, to również określenie liberałów, którym brakuje wolności i Stalina (*Путинοиды рядом!*...). Putinoidzi są zwolennikami putinizmu, modlą się do Stalina i pragną stalinizmu, są zadowoleni z rządów prezydenta, gdyż „podnosi Rosję z kolan (...), a Putina uważają za cara, imperatora i prezydenta świata” (*Путинοиды*, 2024). Dla putinoidów patriotyzm oznacza „podbój cudzych terytoriów i przekształcenie wroga w pył jądrowy” (*Гананольский...*, 2019).

Ich modlitwą są słowa:

Путин наш, иже чекист на небесах!
Да святится партия Твоя, да придет
ОМОН Твой,
да будет победа Твоя, яко на девятой
и на выборах.
Сталин насущный даждь нам ГУЛАГ;
и остави нам прописку нашу, якоже
и мы оставляем налоги Рамзану нашему;
и не введи нас в автозак, но избави нас
от кощунников, и в храме, и в думе, и во
веки веков (*Путинοиды*, 2024).

Putinie nasz jako czekisto⁷ w niebie!
Niech się święci partia Twoja, niech przyjdzie
OMON⁸ Twój,
niech będzie zwycięstwo Twoje, jak na 9⁹.
maja i na wyborach.
Stalinie nasz powszedni daj nam GUŁAG¹⁰;
i pozostaw nam zameldowanie nasze, jak i my
zostawiamy podatki Ramzanowi¹¹ naszemu;
i nie wwiedź nas do więźniarki¹², ale zbaw nas
od bluźnierców, i w świątyni, i w dumie¹³, i na
wieki wieków.

Fotografia 14. Putinoid.

Źródło: <https://medibang.com/picture/ot2005021749359260008467241/> (dostęp: 09.06.2024).

⁷ czekista – członek policji politycznej w Związku Radzieckim, słynącej z terroru.

⁸ OMON (od ros. ОМОН – *отряд мобильный особого назначения*) – oddział mobilny specjalnego przeznaczenia – rosyjska jednostka sił specjalnych, przeznaczona do tłumienia niepokojów społecznych, aktów terrorystycznych.

⁹ 9 maja (9 мая, *девятой*) – dzień zwycięstwa, jedno z największych świąt w ZSRR i Rosji.

¹⁰ GUŁAG (od ros. ГУЛАГ – *главное управление исправительно-трудовых лагерей*) – główny zarząd poprawczych obozów pracy w ZSRR, istniejący od 1930 roku, których więźniami byli przestępcy kryminalni i więźniowie polityczni, przeciwnicy Stalina.

¹¹ Ramzan Kadyrow (ros. *Рамзан Кадыров*) – prezydent Czeczenii, od 2011 roku szef Republiki Czeczeńskiej, oskarżany o zbrodnie wojenne na Ukrainie.

¹² więźniarka (ros. *автозак*) – samochód do przewozu więźniów.

¹³ Duma (ros. *Дума*) – izba niższa parlamentu rosyjskiego.

4.2. Dysfemistyczne określenia Putina

- **‘Putler’** (ukr. i ros. *Путлер*) – nazwa utworzona poprzez analogię do ‘Hitler’ (ros. *Гитлер*), jego zwolennicy to ‘путенисты’ (zniekształcenie nazwiska plus sufiks *-ист*, jak ‘коммунист’), ‘путиноиды’ (sufiks *-оид* – ‘podobny’), ‘путлеровцы’ (analogia z ‘гитлеровцы’), ‘путлоскот’ (ros. *скот* – ‘bydło’). W Rosji za użycie słowa ‘Putler’ można trafić do łagru – w 2023 roku mieszkaniec Petersburga za komentarz w sieci społecznościowej „VKontakte”: „Putin to zdrajca numer jeden, który rozkradł kraj, przestępca wojenny. A kto zaczął te morderstwa? Putler” został skazany przez sąd na pozbawienie wolności na 5 lat i 6 miesięcy, a prokuratura domagała się 9 lat i 6 miesięcy. Mieszkańca skazano za „działania z motywów nienawiści politycznej, ideologicznej i narodowej” (*Пять с половиной лет...*).

Fotografia 15. Putler.

Źródło: <http://odessa-daily.com.ua/news/putin-gitler-putler-putler-kaput-prikolnoe-video-id62907.html> (dostęp: 09.06.2024).

W Ukrainie wymyślono planszówkę zatytułowaną „Jak zdechł putler? (ukr. *Як здох нутлер*) [pisownia małą literą w oryginale – GAZ]. W grze uczestniczące osoby wcielają się w rolę detektywów, którzy mają wyjaśnić jak zabito ‘Putlera’, gdyż w środkach masowego przekazu pojawiła się informacja, że na wysypisku znaleziono jego ciało (*Настольная игра...*).

Fotografia 16. Planszówka „Jak zdechł putler?”.

Źródło: <https://gameland.com.ua/ru/yak-zdokh-putler/> (dostęp: 17.06.2024).

W Ukrainie można również kupić ‘szklankę patriotyczną’ ‘putler Kaput’, tarkę do pedicure z napisem ‘putler kaput’ czy t-shirt ‘Putler kaput’.

Fotografia 17. Szklanka ‘putler Kaput’.

Źródło: <https://salad.com.ua/catalog/plezentvil-gift/patriotychna-sklyanka-putler-kaput/> (dostęp: 17.06.2024).

Fotografia 18. Tarka do pedicure ‘putler kaput’ (ze skrótem ХЛО od słowa хуїло, czyli ch*j).

Źródło: <https://thepilochki.ua/ua/putler-kaput-hlo-pedicure-grater-with-handle-100-180-grit-white#gallery1-2> (dostęp: 17.06.2024).

Fotografia 19. T-shirt ‘putler kaput’.

Źródło: <https://hat-man.com.ua/ua/p263942521-futbolka-putler-kaput.html> (dostęp: 17.06.2024).

- **‘bunkrowy dziad’** (ukr. *бункерний дід*, ros. *бункерный дед*) – to nawiązanie do faktu, że w czasie pandemii Covid, prezydent Rosji zaszył się i zaprzestał osobistych spotkań prawdopodobnie ze strachu przed zarażeniem.

Istnieje wiele teorii, gdzie przebywa Putin. Jednym z bunkrów ma być „Metro-2” obok Kremla, a drugi – w górach Jamantau na Uralu Południowym. Ten bunkier wybudowano dla kierownictwa ZSRR w obawie przed trzecią wojną światową. Oba bunkry są znane światu, pisał o nich, m.in. The New York Times. Mówi się, że najbardziej tajemny jest bunkier na Ałtaju pod sanatorium „Gazpromu”, który może pomieścić nawet 100 tys. osób (*Урал или подземелье...*).

Fotografia 20. Bunkrowy dziad (napis: „Nie wierzę, że prezydent siedzi w bunkrze”).

Źródło: <https://nikvesti.com/ru/news/politics/264152> (dostęp: 10.06.2024).

Fotografia 21. Bunkier Putina.

Źródło: <https://telegraf.com.ua/novosti-rossii/2022-12-01/5724703-de-khovaetsya-bunkerniy-did-rozsliduvannya-pro-merezhu-pidzemel-putina> (dostęp: 15.06.2024).

Fotografia 22. Bunkier Putina.

Źródło: <https://nashaniva.com/ru/304446> (dostęp: 17.06.2024).

4.3. Określenia Prezydenta ZELEŃSKIEGO

- **‘sługa Heroda’** (ros. *слуга Ирода*, ukr. *слуга Ірода*) – określenie przez prawosławnych zwolenników cerkwi moskiewskiej na terenie Ukrainy i używanie przez Rosjan na skutek rzekomego prześladowania prawosławnych, powstałe z parodii terminu ‘sługa narodu’ (ros. *слуга народа*, ukr. *слуга народу*)¹⁴. Według Przewodniczącego Ruchu Zaporoskiego „Jesteśmy razem z Rosją” (ros. *Мы вместе с Россией*) Władimira Rogowa, „ukraiński prezydent coraz bardziej upodabnia się do ewangelicznego króla Heroda, dążąc do utrzymania się przy władzy za każdą cenę, urządził prześladowania prawosławnych na Ukrainie, znosi tradycyjne święta” (Совина, 2023).
- **‘hańba narodu żydowskiego’** (ros. *позор еврейского народа*, ukr. *ганьба єврейського народу*) – to określenie wymyślone przez Putina, który stwierdził, że „mam wielu przyjaciół Żydów od czasu dzieciństwa, którzy mówią, że ZELEŃSKI to nie Żyd. To hańba narodu żydowskiego” (Путин рассказал...).
- **‘złośliwy karzelek’** (ros. *злой карлик*, ukr. *злісний карлик*) – to aluzja do wzrostu: „rosyjskojęzyczny Żyd, który odgrywa Napoleona” (Народные прозвища...).
- **‘nark’** (ros. i ukr. *нарк*) – to aluzja do rzekomego nadużywania narkotyków (Народные прозвища...). Insynuacje na ten temat pojawiły się w Ukrainie podczas kampanii wyborczej w 2019 roku, kiedy to sztab kontrkandydata Petra Poroszenki rozpowszechniał fałszywe informacje o uzależnieniu ZELEŃSKIEGO od narkotyków. Co prawda Poroszenko nie miał dowodów, ale ZELEŃSKI musiał się tłumaczyć, a nawet pokazać test. Problem tylko w tym, że test wykonywał jego znajomy (Евгений Ющук...).
- **‘czarny Joker’** (ros. *чёрный Джокер*, ukr. *чорний Джокер*) – określenie wymyślone przez Olega Soskina – byłego doradcę drugiego prezydenta Ukrainy Leonida Kuczmy (Зеленскому придумали...).
- **‘klaun’** (ros. i ukr. *клоун*) – określenie powstałe dlatego, że ZELEŃSKI był aktorem, często występował w kostiumach klauna, w programach humorystycznych. Pojęcie szeroko wykorzystywane w rosyjskich państwowych prorządowych mediach, w sieci Telegram. Często dodaje się określenie ‘krwawy klaun’ (ros. *кровавый клоун*) (Клоун...).

4.4. Dysfemistyczne określenia propagandystów Kremla

- **‘zjadaczka bobrów’** (ros. *боброедка*, ukr. *боброїдка*) – to określenie Margarity Simonian, szefowej Russia Today, która w 2012 roku pochwaliła się, że przygotowała potrawę z mięsa bobra. Simonian wybrała się na rynek na zakupy na Sylwestra i podzieliła się tym ze swoimi subskrybentami w mediach społecznościowych: „wyprawa na rynek, jak zwykle, zmienia plany na sylwestrowy stół. Na Dorogomiłowski rynek przywieźli wagon wspaniałej dziczyzny. Kupiłam i będę przygotowywać. Pierwszy raz w życiu

¹⁴ „Sługa narodu” to nazwa serialu telewizyjnego z 2015 roku, w którym nauczyciel historii Wasilij Gołoborodźko (którego gra W. ZELEŃSKI) zostaje prezydentem. To też nazwa ukraińskiej rządzącej partii, której liderem jest ZELEŃSKI.

będę przygotowywać bobra. Zapytałam znawców. Ugotuję głowę bobra z cebulą, marchewką i liśćmi laurowymi. Resztę mięsa zamarynuję na noc w czosnku (...), jutro podsmażę i potem będę dusić w bulionie do miękkości”. Ludzie zaczęli tłumaczyć jej, że to zwierzę podobne do szczura, a Nawalny na Twitterze napisał: Całkiem niedawno jadł sobie trawkę i cieszył się życiem. A jutro, popijając wódką, zeżre go Margarita Simonian” (Ставицкий, 2021). W 2021 roku, kiedy Nawalny ogłosił głodówkę w łagrze, Simonian wysłała mu ‘pyszności’ – kiełbasę z bobra i mięso wędzone z bobra («Чистый сатанизм»...).

Fotografia 23. „Zjadaczka bobrów”.

Źródło: <https://informator.ua/ru/stareyshaya-britanskaya-gazeta-nazvala-propagandistku-simonyan-bobroedkoy-kak-ona-otreagirovala> (dostęp: 10.06.2024).

- **‘propakondom’** (ros. i ukr. *пропагандон*) – to zbitka słów ‘propagandysta’ (ros. *пропагандист*) i ‘kondom’ (ros. *гандон* od słowa *кондом*). Odnosi się ono do jednego z najbardziej znanych rosyjskich propagandystów – Władimira Sołowiowa. Na skutek swoich kłamliwych, pełnych nienawiści wypowiedzi otrzymuje liczne inne określenia, np. ‘schizofrenik’ (ros. *шизофреник*, ukr. *шизофренік*), ‘pies łańcuchowy’ (ros. *цепной пёс*, ukr. *ланцюговий пес*), ‘gnuśny nikczemnik’ (ros. *гну́сный негодя́й*, ukr. *мерзотний негідник*) (*Кремлевский пропагандист...*) czy nawet ‘Władimir „Głębokie gardło”’ (ros. *Владимир «Глубокая глотка»*, ukr. *Володимир «глибока ковтка»*) (*Владимир «Глубокая глотка»...*).

Fotografia 24. Główny propagandysta Kremla – Władimir Sołowiow jako „propagandon”.

Źródło: <https://www.anekdot.ru/id/1022351/> (dostęp: 09.06.2024).

- **‘mudozwon’** (ros. *мудозвон*, ukr. *мудозвін*) – czyli „dzwoniący ja*ami” – to kolejne określenie Władimira Sołowjowa. Słowo powstało z dwóch określeń: wulgaryzmu na określenie ‘męskiego jądra’ (ros. *мудо*) i ‘dzwon’ (ros. *звон*). Oznacza ono również osobnika gadającego wiele pustych słów.

4.5. Określenia żołnierzy rosyjskich

- **‘Orkowie’ / ‘Orki’** (ros. i ukr. *орки*) – słowo ‘ork’ (ros. *орк*) często pojawia się w relacjach cywilów z napadniętej przez rosyjskie wojska Ukrainy. Sama postać została zaczerpnięta z „Władcy pierścieni” Johna R.R. Tolkiena, a pochodzenia tego słowa należy doszukiwać się w jeszcze starszej literaturze, w liczącym ponad 1 000 lat poemacie „Beowulf”. Ma oznaczać „potwora” lub „zwłoki”. Peter Jackson w swoich ekranizacjach sagi Tolkiena przedstawiał ich jako szkaradnych wojowników o zdeformowanych twarzach z krzywymi zębami i odstającymi, szpiczastymi uszami. Określenie ‘ork’ w stosunku do rosyjskich żołnierzy pojawiło się już w 2014 roku, gdy Rosja wkroczyła do Donbasu. Nazywano tak też policjantów, obalonego w Euromajdanie prorosyjskiego prezydenta Wiktora Janukowycza. W XX wieku John R.R. Tolkien spopularyzował orków na tyle, że później rasa ta pojawiała się w kolejnych tytułach inspirowanych „Władcą pierścieni”. Orki, mniej lub bardziej rozumne czy przesiąknięte złem, pojawiały się m.in. w komputerowej grze „Warcraft”, grze karcianej „Magic: The Gathering”, RPG „Dungeons & Dragons” czy książkach Terry’ego Pratchetta „Świat Dysku”.

Fotografia 25. Orkowie (napis: „Rosyjscy orkowie – orda XXI wieku”).

Źródło: <https://k-z.com.ua/polytyka/58780-zerkalo-dlya-orkov> (dostęp: 10.06.2024).

5. Symbolika liter

W języku wojny nawet litera ma swoje znaczenia. Symbolem agresji Rosji na Ukrainę stały się łacińskie litery ‘Z’ i ‘V’. Pierwsze zdjęcia z rosyjskimi pojazdami wojskowymi z tymi literami pojawiły się kilka tygodni przed agresją zbrojną. Oficjalnie to symbole okręgów wojskowych – ‘Z’ – Zachodniego (ros. *Западный*), ‘V’ – Wschodni (ros. *Восточный*), a kwadrat to symbol Południowego Okręgu (ros. *Южный*). W sieciach społecznościowych zwolennicy Putina zaczęli umieszczać zdjęcia hasztagiem ‘Z’ i ‘V’, radykalny prawosławny ruch „Sorok Sorokow” (ros. *Сорок Сороков*) zmienił pisownię na „Зорок Зороков”, kanał z danymi osobowymi uczestników manifestacji przeciwko odmowie rejestracji opozycyjnych kandydatów do rady Miasta Moskwy nazwano „Товарищ Z Майор” (pol. *Towarzysz Z Major*). Z literą ‘Z’ na koszulce pojawił się

sportowiec Iwan Kuljak, gubernator obwodu kemerowskiego oświadczył, że nazwa urzędu obwodu będzie się nazywał „KyZбacc” (pol. *KuZbass*). Wiele imprez propagandowych wykorzystuje literę ‘Z’, np. studenci Uniwersytetu Kazańskiego przypięli sobie wstążki gieorgijewskie w kształcie tej litery i z zaciśniętymi pięściami skandowali ‘За мир!’ (pol. *Za pokój!*), a na stronie Uniwersytetu pojawiła się zakładka z hasztagiem ‘#ЗаМир’ (pol. *#ZaPokój*) (Ковалев, http). Zaczęto produkować koszulki i naklejki z literą ‘Z’, a nawet ta litera stała się symbolem zastraszania oponentów – policjanci, którzy przeszukiwali biura Memoriału pozostawiali kartki z literą ‘Z’, na drzwiach Rity Flores z Pussy Riot ktoś namalował ‘Z’.

Dla zwolenników Putina ‘Z’ to symbol wsparcia armii, która walczy z ‘neonazistami’, dla reszty świata – to rosyjska swastyka, symbol rosyjskiego totalitaryzmu, rasyzmu. Według Ministerstwa Obrony Rosji ‘Z’ oznacza ‘За Победу!’ (pol. *Za Zwycięstwo!*) (Атанесян, http).

‘Operację specjalną’ nazwano nawet ‘спецоперацией Z’. Wydawnictwo SOTA rekomenduje wspieranie rosyjskich żołnierzy klipami, wierszami, a blogerzy powinni w swoich tekstach wykorzystywać hasztagi ‘#ЗаРоссию’ (pol. *#ZaRosję*), ‘#ЗаНаших’ (pol. *#ZaNaszych*), ‘#ЗаПутина’ (pol. *#ZaPutina*). Słynne były zdjęcia z wykorzystania chorych dzieci z hospicjum w Kazaniu, którym kazano zimą ustawić się na podwórku w kształcie litery ‘Z’. Propaganda twierdziła, że rodzice gorąco wspierali akcję, gdyż nie jest im obojętny los dzieci Donbasu (Под знаками «Z» и «V»...).

Fotografia 26. Dzieci z hospicjum w akcji ‘Z’.

Źródło: https://x.com/pdmnewsru/status/1500104048388759553?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1500104048388759553%7Ctwgr%5E637eca6005c241789087c8469325cb3a2eee84fe%7Ctwcon%5Es1_&ref_url=https%3A%2F%2Fru.krymr.com%2Fa%2Fukraina-rossiya-voyna-znak-z-v-simvol%2F31759905.html (dostęp: 09.06.2024).

Fotografia 27. Symbol ‘Z’ (napis: „«Z» – znaczy «zdechł»”).

Źródło: <https://realist.online/news/smekh-silnoe-oruzhie-podborka-novykh-ukrainskikh-memov> (dostęp: 09.06.2024).

Propaganda twierdzi, że to tylko symbole jednostek armii w celu odróżnienia swoich od obcych. I tak, litera ‘Z’ oznacza, że wojska weszły ze wschodu na zachód, ‘Z’ w kwadracie – weszły z Krymu, ‘V’ – piechota morska, ‘A’ – specnaz, ‘X’ – wojska czeczeńskie, ‘O’ – wojska, które weszły z Białorusi (*Что означают символы...*).

Symbol ‘Z’ wykorzystano również do określenia ‘Z-kultura’ (ros. *Z-культура*). Dla Rosjan to taka kultura, w której występują patriotyczne wiersze, proza, piosenki, wartości duchowe, edukacja, ideały. Podkreśla się w ten sposób nierozzerwalne więzi między patriotyzmem a ‘Z-kulturą’. Przykładem takich ‘patriotycznych’ tekstów jest piosenka Jarosława „Wstańmy” (ros. *Встанем*), a także piosenkarza Szamana pt. „Jestem Rosjaninem” (ros. *Я русский*):

Chce się po prostu kochać i oddychać,
I nie potrzeba mi nic innego.
Jestem jaki jestem, nie da się mnie złamać,
A wszystko dlatego, że
Jestem Rosjaninem, idę do końca.
Jestem Rosjaninem, ma krew od Ojca.
Jestem Rosjaninem, i poszczęściło mi się,
Jestem Rosjaninem, całemu światu na złość (*Z-культура*, 2023).

Krąg twórców ‘Z-kultury’ jest szeroki. Wśród nich znajduje się poetka z Doniecka Anna Rewjakina, która we wstępie do swojej antologii „Wielki blokpost” (ros. *Большой блокпост*) pisze, że gdyby nie było 24 lutego 2022 roku, to ta książka nikomu by nie była potrzebna. Pisarz Aleksander Pielewin w wywiadzie stwierdził, że wraz z początkiem wojskowej operacji literatura w Rosji nabrała nowego życia, wróciła do masowego czytelnika.

‘Z-kultura’ to nie tylko poezja, muzyka, ale również kino. Przykładem jest tutaj film dokumentalny „Donbas. Uznany” (ros. *Донбасс. Признанный*) Władimira Agranowicza. Film opowiada o przejściu części terytorium Donbasu pod kontrolę Rosji, co reżyser nazywa ‘powrotem do domu’. Kolejny to film „Sprawiedliwy” (ros. *Праведник*) Siergieja Ursulaka, który jest dramatem wojennym. Bohater filmu – radziecki oficer, uczestnik białoruskiej drużyny partyzantów wyprowadza z okupowanej przez Niemcy Białorusi grupę Żydów. Co ciekawe, jedna z aktorek po rozpoczęciu wojny uciekła z Rosji i jej nazwisko usunięto z afiszu filmowego, ale w filmie sceny z nią pozostały.

Filmy poświęcone wojnie w Ukrainie mają być według Putina pokazywane w rosyjskich kinach, a Ministerstwo Kultury zostało zobowiązane do zorganizowania festiwalu filmów patriotycznych. Istnieją również tzw. ‘Z-kanaly’, jak „Bunkier na Łubiance” (ros. *Бункер на Лубянке*), w którym odbywają się odczyty książek i poezji, śpiewa się pieśni, organizacja posiada kanał na YouTube, istnieje w Instagramie.

Ministerstwo Kultury otrzymało też zadanie organizacji „przestrzeni publicznej, obiektów sztuki i muzeów szkolnych o uczestnikach ‘specjalnej operacji wojskowej’ i zorganizowania lekcji w szkołach. Ministerstwo przy finansowaniu filmów za priorytetowe uważa te, które mówią o „przeciwdziałaniu ideologii nazizmu i faszyzmu (zwłaszcza o «specjalnej operacji wojskowej»), o żołnierzach, o duchowych liderach Rosji i wolontariuszach, o sytuacji w innych krajach” (Бешлей).

Spośród ‘z-filmów’ warto wspomnieć o filmie „Świadek” (ros. *Свидетель*) Dawida Daduszanwili, w którym przedstawiono postać belgijskiego skrzypka D. Koena, który zastał rozpoczęcie wojny w Ukrainie i ma na celu ‘przedstawienie prawdy’ o Buczy. Ta ‘prawda’ to przekonanie Rosjan, że morderstwa mieszkańców Buczy, Mariupola, Krematorska to dzieło samych Ukraińców.

‘Z-kultura’ to nawet spektakle, musicale, kreskówki, muzyka, gry komputerowe, budynki teatrów z symbolami ‘Z’. Jednym z przykładów spektakli jest „Śmierci nie ma” (ros. *Смерти нет*), przeznaczony dla dzieci, w którym ‘specjalna operacja’ to przedłużenie tzw. Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, a to co się teraz dzieje, to niekończąca się walka z nazizmem w różnych jego wcieleniach. Kolejny spektakl to „Niewysłane listy” (ros. *Неотправленные письма*) Wiaczesława Manuczarowa, gdzie listonosze czytają listy Rosjan z frontu (*Рассадник пропаганды...*).

W popularnej grze „Minecraft” rosyjscy gracze odtworzyli bitwę o Soledar w Ukrainie, który zdobyły wojska rosyjskie i zapis gry opublikowano w sieci społecznościowej „VKontakte”. Na kanale rosyjskiej wersji gry „World of Tanks” z okazji 78. rocznicy pokonania Niemiec faszystowskich pokazano paradę czołgów Związku Radzieckiego w Moskwie w 1945 roku. Gry te i fora dyskusyjne jak „Discord” i „Steam” stały się platformami dla propagandy rosyjskiej (*Россия пропагандирует...*).

6. Zastępowanie słów

6.1. Słowa, których nie wolno używać i te, które są dopuszczalne w przestrzeni publicznej

W oficjalnym dyskursie politycznym zamiast ‘война’ (pol. *wojna*, ukr. *війна*) należy używać określenia ‘специальная военная операция’ (СВО) (pol. *specjalna operacja wojskowa*, ukr. *спеціальна військова операція*), zamiast ‘взрыв’ (pol. *wybuch*, ukr. *вибух*) – ‘хлопок’ (pol. *trzask, kłaśnięcie*, jeśli akcent pada na drugie ‘o’ lub *bawelna* (ukr. *бавовна*), jeśli akcent pada na pierwsze ‘o’), ‘громкий звук’ (pol. *głośny dźwięk*), nie wolno używać ‘украинская армия’ (pol. *armia ukraińska*, ukr. *українська армія*), a mówić ‘националисты’ (pol. *nacjonaliści*, ukr. *націоналісти*). To nie tylko słowa, ale wielka odpowiedzialność karna za niewłaściwe ich stosowanie – jeden z deputowanych samorządu rosyjskiego Aliksiej Gorinow otrzymał za nazwanie wojny wojną, a nie specjalną operacją, wyrok 7 lat kolonii karnej, a w tym samym czasie za szczególnie okrutne morderstwo obywatel Rosji otrzymał 8 lat kolonii. Również sami ludzie bojąc się używać zakazanych słów obchodzą je opisowo, np. wojnę określają jako ‘всемирные известные события’ (pol. *znane wszystkim wydarzenia*, ukr. *всім відомі події*) albo ‘то, что случилось’ (pol. *to, co się stało*, ukr. *те, що трапилось*) (Медведев).

W związku wyrazowym ‘специальная операция’ (pol. *operacja specjalna*) kluczowym słowem jest ‘специальная’ (pol. *specjalna*, ukr. *спеціальна*), które oznacza, że tę operację wymyśliły i przeprowadzają ‘specjalnie wyuczeni ludzie’, kierujący się ‘specjalną wiedzą’ w interesie kraju. Prostych ludzi to nie dotyczy. Z czasem Putin i jego otoczenie zaczęli używać słowa ‘война’ (pol. *wojna*), ale nie dotyczy ona Ukrainy – tam dalej jest ‘operacja specjalna’. Wojna to konflikt Rosji z ‘коллективным Западом’ (pol. *kolektywnym Zachodem*, ukr. *колективним Заходом*) – NATO i w zasadzie wszystkimi.

Kolejne określenie to ‘полномасштабное вторжение’ (pol. *inwazja na wielką skalę*, ukr. *повномасштабне вторгнення*), ale jego kontynuacja – ‘России в Украину’ (pol. *Rosji na Ukrainę*, ukr. *Росії до України*) została opuszczona. Tego sformułowania używają ci Rosjanie, którzy uważają wojnę za niesprawiedliwą i agresywną. Bywa tak,

że w rozmowie pada zwrot ‘до войны’ (pol. *przed wojną*, ukr. *до війни*), natychmiast poprawiają się na ‘до масштабного вторжения’ (pol. *przed inwazją na wielką skalę*, ukr. *до масштабного вторгнення*), albo ‘до большой войны’ (pol. *przed wielką wojną*, ukr. *до великої війни*), ‘до 24 февраля’ (pol. *przed 24 lutego*, ukr. *до 24 лютого*). A. Amzin uważa, że stosowanie zwrotu ‘specjalna operacja’ to przykład rosyjskiej oficjalnej nowomowy (ros. *новояз*), a ‘ingerencja na pełną skalę’ to przykład języka opozycyjnego – ‘опомову’ (ros. *опмояз*).

Zajęte przez Rosję tereny w języku ‘prowojennym’ nazywane są jako ‘новые территории’ (pol. *nowe terytoria*, ukr. *нові території*) lub ‘новые регионы’ (pol. *nowe regiony*, ukr. *нові регіони*), a w języku ‘antywojennym’ – ‘(временно) оккупированные’ (pol. *(tymczasowo) okupowane*, ukr. *(тимчасово) окуповані*) lub ‘аннексированные территории’ (pol. *zaaneksowane terytoria*, ukr. *анексовані території*). Dotyczy to obwodów donieckiego, ługańskiego, zaporoskiego i chersońskiego. Obwód doniecki i ługański zostały oficjalnie nazwane przez Moskwę Doniecką i Ługańską Republiką Ludową.

6.2. Nowe znaczenia słów

- ‘święta wojna’ (ros. *священная война*, ukr. *священна війна*) – to określenie na wojnę Rosji z Ukrainą, które pojawia się wypowiedziach rosyjskich propagandystów i duchownych prawosławnych, m.in. Światowy Rosyjski Sobór Ludowy – organizacja społeczna pod egidą Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej i przewodnictwem patriarchy Moskwy i Całej Rusi Cyryla nazwał inwazję na Ukrainę tym terminem. Cyryl I stwierdził, że Rosja prowadzi ‘świętą wojnę’, Zachód popadł w satanizm, a „rosyjskiego nacjonalizmu w przyrodzie nie ma, każdy to wie” (Сотников, 2024). W oficjalnych dokumentach Soboru napisano, że „Z duchowo-moralnego punktu widzenia «specjalna operacja wojskowa» jest «świętą wojną», w której Rosja i jej naród bronią duchowej jedności terenów Świętej Rusi” (Гурин, 2024), a Ukraina jest częścią ‘ruskiego miru’, państwowość ukraińską należy raz na zawsze zniszczyć: po zakończeniu wojny „całe terytorium obecnej Ukrainy powinno wejść w sferę wpływów Rosji, a możliwość istnienia na tym terytorium reżimu politycznego, wrogiego wobec Rosji i jej narodu powinna być całkowicie wyeliminowana” (Ibidem).

Fotografia 28. ‘Święta wojna’ (napis w j. ukr.: „Przecież nam obiecano raj. Rosyjscy żołnierze – idźcie na ch*j”).

Źródło: <https://realist.online/news/osnovano-na-realnykh-sobytyjakh-podborka-memov-pro-voynu-putina-i-eho-orkov> (dostęp: 16.06.2024).

- **‘importozamieszczenie’** (ros. *импортозамещение*, ukr. *імпортозаміщення*), – czyli ‘substytucja importu’ to proces zamiany zachodnich produktów i marek, które zniknęły z Rosji po wprowadzeniu zachodnich sankcji. I tak np. McDonald’s zamienił się w sieć ‘Wkusno’ i ‘Toczka’ (pol. ‘Smacznie’ i ‘Kropka’), a Coca-Cola – w ‘Komi-Kolę’.

Fotografia 29. Substytucja importu (napis: „Mr Putin: «Z Mister Putin jest weselej, porządek na świecie 2 razy szybciej»”).

Źródło: <https://demotivatorium.ru/demotivators/d/116873/> (dostęp: 09.06.2024).

Fotografia 30. ‘Komi-Cola’.

Źródło: <https://sevastopol.su/news/rossiyan-reshili-napoit-russkoy-koloy-s-likami-svyatyh> (dostęp: 09.06.2024).

7. Ironiczne określenia na zasadzie porównania

- **‘bawelna’** (ros. *хлопок*, ukr. *бавовна*) – to ironiczne określenie na eksplozję spowodowaną przez ukraińskie wojsko lub dywersantów na terenach okupowanych i w Rosji. Słowo to oznacza albo roślinę, albo ‘mały wybuch’. Nawet w Rosji nie wolno używać słowa ‘взрыв’, a zastępować je należy właśnie słowem ‘хлопок’.

Fotografia 31. Porównanie bawełny do wybuchu.

Źródło: <https://news.obozrevatel.com/society/pochemu-vzryivy-v-rossii-i-na-okkupirovannyih-territoriyah-nazyivayut-hlopok-obyasnenie-i-yarkie-memyi.htm> (dostęp: 09.06.2024).

- **‘bojowe gęsi’** (ros. *боевые гуси*, ukr. *бойові гуси*) – to w rosyjskiej propagandzie i oficjalnej ideologii przykłady rzekomego zastosowania broni biologicznej wyprodukowanej w biolaboratoriach USA na terenie Ukrainy i wykorzystywanej przeciwko rosyjskiej armii. Ukraińcy wykorzystują motyw „bojowych” zwierząt, do wyśmiewania Rosjan. Szef Rosyjskiej Agencji Kosmicznej „Roskosmos”, Dmitrij Rogozin, stwierdził, że Ukraina dzięki pomocy USA i sojuszników z Zachodu posiada „broń etniczną”, stworzoną w tajemnych laboratoriach w celu „wywierania wpływu na ludność rosyjską, ograniczenie zdolności reprodukcyjnej narodu, wpływu na system immunologiczny, wywołując alergie, osłabienie odporności i umieranie bez wojny” (Шевчук, 2022). Ta ‘broń’ trafia do Rosji za pomocą latających gęsi – gęsi są tresowane, aby rzuciły się na kury, potem zaraza rozprzestrzenia się przez jaja na ludzi, którzy je zjadają. W rosyjskich mediach rozpowszechniono też film, na którym widać, jak nad rosyjską kolumną czołgów przelatuje stado gęsi i czołgi zostają zniszczone. Oczywiście, to był zbieg okoliczności, ponieważ w tym samym czasie miał miejsce ostrzał rosyjskich wojsk ze strony wojsk ukraińskich. Ale w mediach był to dowód, że gęsi ukraińskie są ‘bojowe’ (Закревская, 2022). Wykorzystała to mieszkanka Lwowa Antonina Pustowojt i zaczęła produkować zabawki w formie gęsi, które stały się popularne i podnoszą morale Ukraińców (Переселенка...). W 2023 roku rosyjskie Ministerstwo Przyrody przygotowało dokument o wystąpieniu Rosji z konwencji ramsarskiej (międzynarodowy układ dotyczący ochrony przyrody – GAZ), której jednym z celów jest ochrona populacji ptaków migrujących, gdyż ptaki te mogą przenosić na terytorium Rosji zarazę. Potwierdzają to również przedstawiciele Ministerstwa Obrony Narodowej i sam Putin (Россия обвиняет Украину...).

Fotografia 32. Gęsi bojowe.

Źródło: <https://realist.online/news/smekh-silnoe-oruzhie-podborka-novykh-ukrainskikh-memov> (dostęp: 01.07.2024).

Fotografia 33. Zabawka ‘gęś bojowa’ Ukrainy.

Źródło: <https://zn.ua/WORLD/pereselenka-iz-chernihova-shet-i-prodaet-ihrushechnykh-boevykh-husej.html> (dostęp: 01.07.2024).

- **‘bojowe komary’** (ros. *боевые комары*, ukr. *бойові комарі*) – to kolejny przykład tzw. broni biologicznej produkowanej przez USA na terenie Ukrainy. W 2023 roku Ministerstwo Obrony Rosji oskarżyło USA o zastosowanie przeciwko rosyjskim żołnierzom komarów, które są zarażone gorączką Nilu Zachodniego i malarią. Komary, wg MON, miały być przenoszone za pomocą dronów. Potwierdził to przedstawiciel Rosji przy ONZ Wasilij Niebienzja (*Россия обвиняет Украину...*).

Fotografia 34. ‘Bojowe komary Ukrainy’.

Źródło: <https://dron.media/soviet-fiedieratsii-rf-zaiavil-cto/> (dostęp: 01.07.2024).

8. Nowe normy językowe

8.1. Zmiana pisowni

Analizując ukraiński dyskurs medialny związany z językiem wojny zauważamy celowe dokonywanie zmian w pisowni nazw własnych. Zgodnie z zasadami ortografii wielką literą piszemy imiona, nazwiska, nazwy narodowości (antroponimy), nazwy krajów (toponimy). Zasady te dotyczą języka polskiego, rosyjskiego i ukraińskiego. Tymczasem, aby wyrazić negatywne emocje, zwłaszcza wobec Rosji spotykamy formy pisowni małą literą, a nawet Narodowa Komisja Ukrainy ds. Standardów Języka Państwowego zaleciła wręcz pisownię słów ‘росія (pol. *rosja*), ‘російська федерація’ (pol. *federacja rosyjska*), ‘москва’ (pol. *moskwa*), ‘московське царство’ (pol. *carstwo moskiewskie*), ‘російська імперія’ (pol. *imperium rosyjskie*), ‘російська державна дума’ (pol. *rosyjska дума państwowa*) (*На Україні слова...*).

Po 2022 roku zauważamy również pisownię małą literą imienia i nazwiska prezydenta Rosji – ‘володимир путін’ (pol. *władimir putin*). Nawet na oficjalnej stronie ukraińskiego ministerstwa kultury poinformowało, że odtąd słowa ‘путін’ i ‘кремль’ (pol. *kreml*) można pisać małą literą (Moh, 2022).

8.2. Zmiana przyimków

W języku wojny nawet przyimki mają znaczenie. Przykładem jest zwrot ‘на Україні’ (ros. *на Украине*, pol. *na Ukrainie*) i ‘в Україні’ (ros. *в Украине*, pol. *w Ukrainie*). Forma ‘na Ukrainie’ to pozostałość starej językowej tradycji i przyzwyczajenia ludzi. W XIX wieku formy ‘na Ukrainie’ i ‘w Ukrainie’ były używane zamiennie. W 1930 roku Iwan Ogijenko, minister oświaty Ukraińskiej Republiki Ludowej (1917-1920) pisał, że forma ‘na Ukrainie’ świadczy o ‘gramatycznej cesze niewoli’. Słowniki z czasów radzieckich, rosyjskie i ukraińskie, traktowały formę ‘na Ukrainie’ jako jedyną poprawną. Obecnie stosowana forma ‘w Ukrainie’ podkreśla suwerenność kraju ze szczególną

kulturą i historią. W słownikach ukraińskich od lat 90. forma ‘w’ jest jedyną poprawną formą. Lingwiści rosyjscy uznają oba warianty przypominając, że sam Putin w latach 2000. używał albo ‘w’, albo ‘na’, w zależności jak przebiegały negocjacje dotyczące dostaw gazu, a od 2014 roku on sam i jego propagandziści stosują wyłącznie formę ‘na’. Kазus gramatyczny stał się markerem ideologicznym. Ukraińscy blogerzy w ramach zemsty używają formy ‘*на році*’ (ros. *на России*, pol. *na Rosji*), nawet pisząc z małej litery ‘*на році*’ (ros. *на россия*, pol. *na rosji*) (*Полномасштабное...*).

8.3. Zmiana nazw toponimicznych

W 2022 roku, po interwencji Rosji, w Ukrainie pojawiła się petycja, którą podpisało 25 tys. osób, aby słowo ‘Росія’ (pol. *Rosja*) zmienić na ‘Московія’ (pol. *Moskowie*). Prezydent Ukrainy polecił premierowi zajęcie się tą kwestią i naukowe uzasadnienie zmiany nazwy kraju. Autorzy petycji zwrócili się również z prośbą o zmianę nazwy ‘Rosyjska Federacja’ (ukr. *Російська Федерація*) na ‘Moskiewska Federacja’ (ukr. *Московська Федерація*) (*Зеленский отреагировал...*). Nazwa ‘Moskowie’ (ukr. *Московія*) jest nazwą historyczną i była używana na mapach europejskich od XVI do XIX wieku, a nazwa ‘Rosja’ istnieje od 1721 roku, kiedy to Piotr I ogłosił powstanie Imperium Rosyjskiego i mianował się cesarzem (imperatorem), co było próbą przyswojenia sobie dziedzictwa Rusi Kijowskiej. Propagandzistka Kremla Margarita Simonjan zareagowała: „Ok, niech będzie Moskowie. A była Ukraina będzie w takim razie Podmoskowie”, a Dmitrij Miedwiediew, znany ze swych wulgarnych wypowiedzi, napisał: „Naczelnij kijowski nazista zlecił opracowanie kwestii przemianowania Rosji na Moskowie. Co tu powiedzieć... Nasza odpowiedź? Nie, oczywiście, nie Hochlandia. I tym bardziej nie Małorosja. Tylko Schweinisch Bandera-Reich. Ехакт!” (Рудина, 2023).

Również polska Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych poza Granicami Rzeczypospolitej Polskiej działająca przy Głównym Geodecie Kraju w 2023 roku zmieniła nazwę Kaliningrad i obwód kaliningradzki na Królewiec i obwód królewiecki, gdyż jak stwierdził minister W. Buda: „fakt nazywania dużego miasta położonego blisko naszej granicy imieniem M.I. Kalinina, czyli zbrodniarza współodpowiedzialnego m.in. za wydanie decyzji o masowym wymordowaniu polskich oficerów w Katyniu w 1940 roku, budzi w Polakach negatywne emocje” (*Zmiana nazwy...*). Oczywiście, musiało to wywołać skrajnie negatywne komentarze Kremla. Jego rzecznik – Dmitrij Pieskow – stwierdził, że to już nie rusofobia, to proces graniczący z szaleństwem (*Pieskow o tym, że...*). Również posłowie litewskiego sejmiku zwrócili się do Państwowej Komisji Języka Litewskiego o zastąpienie Kaliningradu Królewcem w języku litewskim („*Królewiec zamiast Kaliningradu*”...).

8.4. Wymowa jako źródło wykrywania wrogów

‘Palanica’/‘palanica’/‘palenica’ (ukr. *паланіця*, ros. *паланица*) – to tradycyjny ukraiński chleb pszenny. Jego nazwa stała się jednym z szyboletów, słów-kluczy, czyli słów, które pozwalają odróżnić swojego od wroga, czyli Ukraińca od Rosjanina albo szpiega. Po ukraińsku wymawia się je miękko, po rosyjsku twardo.

Podobną funkcję w Polsce pełniły słowa ‘soczewica’, ‘koło’, ‘miele’, ‘młyn’, których używano do wyszukiwania wśród mieszczan osób pochodzenia niemieckiego po stłumieniu buntu w Krakowie w 1312 roku¹⁵ (Świerczyńska).

9. Ironiczne określenia

- **‘druga armia świata’** (ukr. *д друга армія світу*, ros. *вторая армия мира*) – to ironiczne określenie stosowane w ukraińskim dyskursie medialnym. Zwrot został użyty z okazji pierwszej rocznicy inwazji Rosji na Ukrainę przez prezydenta Zelenskiego: „Ukraina nie padła w ciągu trzech dni. Ona zatrzymała drugą armię świata” (*Вторая армия...*). Nazwa pojawiła się w innym znaczeniu w 2011 roku, gdy Global Firepower ocenił potencjał wojskowy Rosji jako drugi na świecie. Dziś to tylko ironiczne określenie.

Fotografia 35. Druga armia świata.

Źródło: <https://offnews.bg/offtopic/snimka-ili-vitc-na-denia-vtoraia-armia-mira-786172.html> (dostęp: 09.06.2024).

¹⁵ W 1304 roku książę Władysław Łokietek wrócił z wygnania i zaczął umacniać swoje rządy w Małopolsce. Choć cieszył się poparciem możnowładztwa i rycerstwa, to jego pozycję osłabiał konflikt z biskupem krakowskim Janem Muskata. Muskata, zniemczony Ślązak, swoją pozycję polityczną osiągnął w okresie panowania w Krakowie królów czeskich. Z ich nadania był nawet starostą w Małopolsce. Wciąż realizował własne plany polityczne, dążył do niezależnej władzy, szukał sojuszników na Śląsku i w Czechach. Od 1307 roku był w jawnym sporze z Władysławem Łokietkiem. Książę przez pewien czas więził biskupa, a następnie zmusił go do opuszczenia Krakowa. Mimo tego, Jan Muskata dalej prowadził wrogą działalność wobec Łokietka. Nieprzejednana postawa biskupa krakowskiego zachęciła mieszczan krakowskich do wypowiedzenia w 1311 roku posłuszeństwa księciu Władysławowi Łokietkowi. Do buntu przyłączyły się jesienią 1311 roku Sandomierz, Wieliczka i klasztor w Miechowie. W roku 1312 mieszczanie krakowscy pod wodzą wójta Alberta zamknęli bramy miasta i przejęli nad nim pełną kontrolę. Na tron zaprosili księcia opolskiego Bolka I, który był lennikiem króla czeskiego. Nie zdobyli jednak Wawelu – jego załoga pozostała wierna Władysławowi Łokietkowi. Książę opolski po paru miesiącach opuścił Kraków, zabierając ze sobą wójta Alberta. Wkrótce po tym, jeszcze w 1312 roku, Łokietek zajął Kraków. Przeprowadził brutalną pacyfikację i władze miasta obsadził swoimi zwolennikami. W roczniku kapituły krakowskiej czytamy, że książę „niektórych mieszczan schwytał i zamknął pod więzienną strażą. Tychże uwięzionych w sposób okrutny po całym mieście końmi włóczył i włóczonych za miastem na szubienicy w sposób budzący litość powiesił i nakazał, aby ciała wisiały tam tak długo, dopóki zgnieł ścięgnię nie puszcza więzów kości. Jedno niepe wne źródło rocznikarskie (redagowane dopiero w XVI wieku) wspomina o tym, że zbiorowe represje wobec krakowskich mieszczan miały wydzwięk narodowy. Zwolennicy księcia Władysława Łokietka mieli winę przypisać wszystkim mieszczanom niemieckiego pochodzenia: „ci, którzy nie umieli wymówić »soczewica, koło, miele, młyn«, dali gardło”. Relacja ta wydaje się przesadzona, zważywszy, że nawet rodzina wójta Alberta mogła po buncie zostać w Krakowie. Źródło: https://historiaposzukaj.pl/wiedza,wydarzenia,260,bunt_wojta_alberta.html (dostęp: 12.08.2024).

- **‘diedy wojewali’** (ukr. *діди воювали*, ros. *деды воевали*, pol. *dziadowie walczyli*) – odniesienie do bojowych tradycji Rosji i przypomnienie, że dzisiejsza wojna z Ukrainą to kontynuacja Wielkiej Wojny Ojczyźnianej, w której walczyli ‘nasi’ dziadowie, co w przestrzeni medialnej ukraińskiej oznacza – nazistowscy.

Fotografia 36. „Dziadowie walczyli”.

Źródło: <https://massandrian.livejournal.com/131387.html> (dostęp: 09.06.2024).

- **‘Don-Don’** (ros. i ukr. *Дон-Дон*) – to określenie na Ramzana Kadyrowa, przywódcę Czeczenii. Pochodzi od czeczeńskiego przerywnika ‘don’, który Kadyrow wtrąca do każdej swojej wypowiedzi. Występuje też w formie ‘Don-Digi-Don’.

Fotografia 37. Kadyrow – Don-don.

Źródło: <https://www.meme-arsenal.com/create/meme/6658600> (dostęp: 09.06.2024).

- **‘faniernyj marszał’** (ukr. *фанерний маршал*, ros. *фанерный маршал*, pol. *marszałek z dykty*) – używane przez Igora Strielkowa (Girkina), rosyjskiego nacjonalistę do krytykowania sposobu prowadzenia wojny przez szefa MON Siergieja Szojgu, który przed objęciem stanowiska nie był nigdy wojskowym, a funkcjonariuszem Ministerstwa Sytuacji Nadzwyczajnych i szczególnie wyróżnił się w „wojnie czeczeńskiej” (*Фанерный маршал*, http). Nazwa wzięła się od inscenizacji zdobycia Reichstagu przez Junarmię Putina w parku „Patriota” na której był obecny Szojgu, który w Dumie mówił o potrzebie zbudowania Reichstagu i szturmu przez Junarię. Na rekonstrukcji walk była atrapa Reichstagu z dykty, kaskaderzy, piechota, dymy, wybuchy,

a nawet Hitler i wywieszenie flagi na szczycie budynku pod okrzyki ‘huraaaaa’, zbudowano kuchnię, łaźnię i ziemiankę partyzantów, okopy. W sieciach społecznościowych pojawiły się od razu komentarze: „za zdobycie makiety Reichstagu dzielny żołnierz Szojgu powinien dostać makietę orderu”, „Jak tam Szojgu? Reichstag pod Moskwą zdobył? Wielkie straty w sile żywej i sprzęcie? Czy tylko w mózgach?”, „fejkowy generał z fejkowymi nagrodami urządza fejkowy szturm fejkowego Reichstagu i przyjmuje fejkową kapitulację. Oto istota Rosji” (Беляев, 2017a), „Olimpiadę przeprowadziliśmy, Krym okupowaliśmy, führera mamy, Reichstag budujemy. Do pełnego szczęścia brakuje tylko obozów koncentracyjnych i powszechnej mobilizacji” (Беляев, 2017b).

- **‘mangał’** (ukr. i ros. *мангал*, pol. *grill*, *ruszt*) – to krata, którą do wieży czołgów przytwierdzają rosyjscy żołnierze w nadziei, że ochroni ich przed nowoczesną zachodnią bronią. Najczęściej nieskutecznie.

Fotografia 38. Mangał (ruszt) na rosyjskim czołgu.

Źródło: <https://dzen.ru/a/Zcoc5SfcYBZneGXo> (dostęp: 09.06.2024).

- **‘Łada biała’, ‘łada granta’** (ros. *белая лада*, *лада гранта*, ukr. *біла лада*, *лада гранта*) – nazwa własna marki samochodu, który kupili sobie rodzice jednego z zabitych rosyjskich żołnierzy za odszkodowanie, jakie otrzymali po jego śmierci. To ironiczne określenie wartości, jakie dla państwa i jego rodziny ma rosyjski żołnierz, gdyż samochód ten jest jednym z najtańszych modeli na rynku. Nazwa pojawiła się w 2022 roku i od razu spotkała się z komentarzami w sieci społecznościowej: „Popyt na samochody Łada spadał rok za rokiem. Putin rozwiązał problem po swojemu”, „Dziwne, w telewizji pokazują antywojenną propagandę. «Pieniądze za zmarłych żołnierzy nazywają *grobowymi* [czyli *trumiennymi*, od ros. *гроб* – ‘trumna’ – GAZ]. Swoim samochodem, kupionym za te pieniądze, ojciec zabitego wyjeżdża po raz pierwszy. Na cmentarz». Koniec cytatu. Dla nikogo przecież nowy samochód nie stanie się motywem do wysyłania syna na wojnę, prawda? Prawda?”, „Trumna na kółkach za trumienne pieniądze – bardzo symboliczne”; „Dzięki synu za samochód”; „Naturalna wymiana w Rosji [pisownia małą literą w oryginale – GAZ] to nie tylko jajka za kalosze, to zabity syn za Ładę. Biznes kwitnie, można powiedzieć” (Зарипов, 2022).

Fotografia 39. Reportaż o białej Ładzie za zabitego syna w telewizji „Rossija-1”.

Źródło: <https://sevastopol.su/news/lada-vzamen-syna-syuzhet-pro-avto-na-grobovy-dengi-vzorval-set> (dostęp: 23.06.2024).

- **‘mobik’** (ros. мобик, ukr. мобік) lub **‘czmobik’** (ros. чмобик, ukr. чмобік) – to zmobilizowany (ros. мобилизованный) żołnierz, a w przypadku tzw. mobilizacji częściowej utworzono nazwę ‘czmobik’ od ‘частично мобилизованный’). Słowo to oznacza marnego, niedoświadczonego wojaka. Jak podają media, „w ciągu roku od momentu ogłoszenie «częściowej» mobilizacji w Rosji, na froncie, według statystyk, co piąty Rosjanin nie przeżył 2 miesięcy do momentu otrzymania powołania do armii (...), a ponad połowa zmobilizowanych zginęła w ciągu pierwszych pięciu miesięcy na froncie” (Будрин, 2023).
- **‘mogilizacja’** (ros. могилизация, ukr. могилизація) – pojęcie utworzone na zasadzie gry słów od ‘могила’ (‘mogiła’ czyli ‘grób’ po polsku) i ‘mobilizacja’ (ros. мобилизация, ukr. мобілізація) w celu wyśmiewania tzw. częściowej mobilizacji Rosjan, a jednocześnie losu, jaki spotyka dużą część poborowych na froncie. Częściowa mobilizacja została ogłoszona przez Putina 21 września 2022 roku. Planowano zmobilizować 300 tys. osób, a Rosjanie masowo zaczęli uciekać za granicę (Ibidem).

Fotografia 40. Mogilizacja (napis: „Wezwanie do armii. Powiadomienie o śmierci. Wypełnić w razie potrzeby”).

Źródło: <https://ctrcenter.org/ru/activities/krcz-nachinaet-informacionnuyu-kampaniyu-mogilizacziya> (dostęp: 23.06.2024).

Fotografia 41. Powszechna mogilizacja (napis: „Matka-ojczyzna wzywa¹⁶. Wszyscy na ubój!”).
Źródło: https://artchive.ru/artists/97841~Semen_Skrepetskiy/works/668389~Vseobschaja_mogilizatsija (dostęp: 23.06.2024).

- **‘pralka’** (ros. *стиральная машина*, ukr. *пральна машина*) – symbol grabieżczych zapędów rosyjskiej armii. Po napaści na Ukrainę zaczęło pojawiać się coraz więcej doniesień, że Rosjanie rabują opuszczone domy, wywożąc stamtąd np. urządzenia AGD. Obrazek rosyjskiego żołnierza wynoszącego pralkę zagościł na stałe w ukraińskich mediach i sieciach społecznościowych.

Fotografia 42. Okupanci ciężarówkami wywożą sprzęt z domów Ukraińców (napis: „silnik od łódki, lodówki i pralki... styl rosyjskich żołnierzy”).
Źródło: <https://war.segodnya.ua/war/vtorzhenie/shou-maroderov-okkupanty-gruzovikami-vyvozyat-tehniku-ukraincev-iz-hersona-foto-1629082.html> (dostęp: 09.06.2024).

¹⁶ „Matka ojczyzna wzywa” (ros. *Мать Родина зовѐм*) – to słynne hasło z kultowego plakatu Iraklija Toidze z 1941 roku, stworzonego z okazji ogłoszenia wojny z Niemcami 22.06.1941 roku.

- **‘Spermousow’** (ros. *Спермоусов*, ukr. *Спермоусів*) – to przezwisko Kyryła Stremousowa (ros. *Кирилл Стремоусов*, ukr. *Кирило Стремоусов*), wiceszefa okupacyjnej (rosyjskiej) administracji obwodu chersońskiego – według Ukraińców kolaboranta. Nazwę wymyślił w 2022 roku, przejeżdżając się, doradca Biura Prezydenta Ukrainy Aleksiej Arestowicz podczas wywiadu dla rosyjskiego obrońcy praw i blogera Makra Fejgina (Бережанский, 2022). Przez Ukraińców określany ‘zdrajcą’, przez Rosjan – ‘bohaterem’, który został pośmiertnie nagrodzony ‘Orderem za męstwo’ przez Putina i wystawiono mu pomnik w Chersoniu. Według oficjalnej wersji zginął w wypadku samochodowym, do zamachu przyznał się jednak ukraiński ruch partyzancki Ateś, czyli ‘ogień’ (*Стремоусов...*).
- **‘Penis Duszylin’** (ros. *Пенис Душинин*, ukr. *Пеніс Душинін*) – to przezwisko Denisa Puszylina (ros. *Денис Пушилин*, ukr. *Денис Пушилін*), ‘głowy państwa’ samozwańczej Donieckiej Republiki Ludowej, które powstało na zasadzie przedstawienia pierwszych liter imienia (‘d’ na ‘p’) i nazwiska (‘p’ na ‘d’).
- **‘trzy dni’** (ros. *три дня*, ukr. *три дні*) – to okres, w którym według propagandy rosyjska armia miała zająć Kijów. Na szczęście nie udało się tego Rosjanom zrealizować. Obecnie to określenie nieudolnej armii rosyjskiej i obiekt drwin Ukraińców.

РУССКИЕ ВОЕННЫЕ В ЛЕСУ ПОД ЧЕРНОБЫЛЕМ

УЖЕ МЕСЯЦ ЖДУТ, ЧТОБ ВЗЯТЬ КИЕВ ЗА ТРИ ДНЯ

Fotografia 43. Trzy dni (napis: „rosyjscy żołnierze w lesie pod Czarnobylem – już miesiąc czekają, żeby zdobyć Kijów w ciągu trzech dni”).

Źródło: <https://realist.online/news/smekh-silnoe-oruzhie-podborka-novykh-ukrainskikh-memov>

- **‘Tik-tok armia’** (ros. *Тик-ток армия*; *Тик-ток войска*; *Армия Тик ток*, ukr. *Тік-ток армія*, *Тік-ток війська*, *Армія Тік-ток*) – nazwa czeczeńskich oddziałów Ramzana Kadyrowa, tzw. kadyrowców i pochodzi od praktyki umieszczania na Tik-Toku, a także innych sieciach społecznościowych zainscenizowanych filmików, na których kadyrowcy ostrzeliwują i szturmują puste budynki, krzaki i puste pola, nagrywają ‘ratowanie’ cywilów z piwnic, do których wcześniej sami ich zagonili (*Тик-ток войска...*).

Fotografia 44. Tik-Tok armia Kadyrowa (napis: „Najlepsza armia Tok-Toka”).

Źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=iZj2aXezBUo> (dostęp: 26.06.2024).

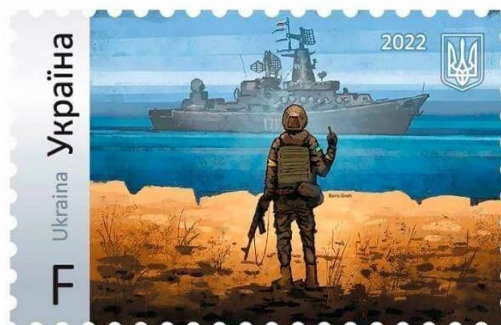
- **‘Tuwiński hodowca reniferów’** (ros. *тувинский оленевод*, ukr. *тувінський оленярів*) – to przezwisko Siergieja Szojgu, byłego ministra obrony Rosji, będące aluzją do jego pochodzenia, gdyż urodził się w Tuwie – republice na południu syberyjskiej części Federacji Rosyjskiej, którą zamieszkują rdzenni mieszkańcy Syberii – Tuwińcy – zajmujący się hodowlą reniferów.

Fotografia 45. ‘Tuwiński hodowca reniferów’.

Źródło: <https://tverezo.info/post/174027> (dostęp: 29.06.2024).

- **‘Rosyjski okręt wojenny’** (ros. *русский военный корабль*, ukr. *російський військовий корабель*) – to nawiązanie do odpowiedzi ukraińskiego pogranicznika z Wyspy Węży, który na wezwania z krążownika Moskwa do kapitulacji powiedział ‘russkij wojennyj korabl idi na ch*j’ (ros. *русский военный корабль, иди на х*й*) [pojawiają się dwa warianty pisowni – rozłączna lub łączna w wyrazach ‘на х*й’ – GAZ]. Używany teraz w wyrażeniu ‘posłać śladem rosyjskiego statku wojennego w odniesieniu do Rosjan. Zdanie to często pojawia się w formie plakatów, bilbordów na ulicach ukraińskich miast, a nawet na znaczku pocztowym:

Fotografia 46. Znaczek ukraiński z rosyjskim krążownikiem.

Źródło: https://pikabu.ru/story/segodnya_mem_russkiy_korabl_idi_na_zaignal_novyimi_kraskami_9022168.

Źródło: <https://izvestia.kiev.ua/item/show/143746> (dostęp: 29.06.2024).

- **‘szapkozakidatielstwo’** (ros. *шапкозакидательство*, ukr. *шапкозакидництво*) – nazwa pochodzi od wyrażenia ‘zakidat’ szapkami’ (ros. *закидать шапками*) – ‘zasypać czapkami’ – co oznacza lekceważące traktowanie przeciwnika, ale i lekkomyślną wiarę w możliwość łatwego zwycięstwa. Po porażkach na ukraińskim froncie rosyjska propaganda zaczęła ostrzegać przed takim podejściem. Określenie pochodzi z okresów rosyjskiej Smuty, gdy ufni w swoje siły Moskowici twierdzili, że atakujących Polaków zasypią czapkami. Do rosyjskiego języka weszło po przegranej przez Rosjan bitwie nad Almą w czasie wojny krymskiej – gdy dowodzący 17. dywizją piechoty generał Wasilij Kirjakow obiecał głównodowodzącemu armią rosyjską generałowi księciu Aleksandrowi Mienszykowowi zarzucić atakujących czapkami podczas ataku frontalnego (Сидорчик, 2019).

Źródło: <https://k-markarian.livejournal.com/600640.html> (dostęp: 09.06.2024).

10. Eufemizmy

10.1. Eufemistyczne określenia zabitych żołnierzy rosyjskich

- **‘dwusetny’** (ros. *двухсотый*, ukr. *двохсотий*) – określenie nawiązujące do wagi trumny wraz z ciałem. „Ładunek 200” (ros. *груз 200*, ukr. *вантаж 200*) to umowna nazwa w transporcie lotniczym przewozu na miejsce pochówku ciała zmarłego żołnierza. Termin pojawił się w czasie wojny w Afganistanie w latach 1979-1989. Obecnie tym terminem określa się dowolny przewóz ciała zmarłego w trumnie cynkowej (*Груз 200*).

Fotografia 49. ‘Ładunek 200’.

Źródło: <https://memorial.mosreg.ru/sobytiya/novosti-ministerstva/04-08-2020-09-54-42-gruz> (dostęp: 09.06.2024).

10.2. Eufemistyczne określenie na zabijanie Rosjan

- **‘koncert Kobzona’** (ros. *концерт Кобзона*, ukr. *концерт Кобзона*) – to określenie na śmierć rosyjskich żołnierzy. Zmarły w 2018 roku sowiecki i rosyjski estradowy piosenkarz Josif Kobzon był znany ze wsparcia udzielanego ‘Donieckiej i Ługańskiej Republikom Ludowym’. Rosyjscy żołnierze po śmierci mają trafiać na ‘koncert Kobzona’. ‘Wysłać na koncert Kobzona’¹⁷ (ros. *отправить на концерт Кобзона*, ukr. *відправити на концерт Кобзона*), ‘otrzymać bilet na koncert Kobzona’ (ros. *получить билет на концерт Кобзона*, ukr. *отримати квиток на концерт Кобзона*) stało się eufemistycznym określeniem na wysłanie na śmierć, zabicie. W 2022 roku na okupowane tereny obwodu Donieckiego zrzucono za pomocą żółto-niebieskich balonów bilety na koncert Kobzona, który zmarł w 2018 roku. Na biletach były nazwiska i zdjęcia rosyjskich dowódców, którzy zostali zlikwidowani (*Позиции оккупантов...*).

Fotografia 50. Zaproszenie na ‘koncert Kobzona’ (napis: „Nie chcesz na koncert Kobzona? Będziemy razem w pierwszym rzędzie. Wracaj, czekają na Ciebie w domu!”).

Źródło: <https://dn.depo.ua/rus/dn/volonter-i-pozhartovali-nad-boyovikami-zaprosili-na-kontsert-kobzon-a-202008191204238> (dostęp: 15.06.2024).

¹⁷ Josif Kobzon (1937-2018) – urodzony na Ukrainie piosenkarz, jeden z najsłynniejszych artystów ZSRR, przeciwnik Euromajdanu, zwolennik rosyjskiej aneksji Krymu, członek putinowskiej partii „Jedna Rosja”, przyjaciel Putina, aktywnie wspierał rosyjskich separatystów w Donieckiej Republice Ludowej pod rosyjskim protektorem, za co zakazano mu wjazdu do Ukrainy. Na rok przed śmiercią stwierdził: „Nigdy nie będziemy śpiewać hymnu ukraińskiego, dopóki żyją mieszkańcy Doniecka, dopóki ja żyję” (*Умер Иосиф Кобзон...*).

11. Wulgaryzmy

11.1. Określenia zwolenników Putina

- **‘Kremladź’** (ros. i ukr. *Кремлядь*) – to neologizm, słowo określające osoby, które ślepo popierają Kreml, czyli władzę rosyjską, politykę rządu. To również te warstwy społeczeństwa (politycy, działacze sztuki, urzędnicy), które uzyskują dochody za swoją działalność propagandową na rzecz Kremla (*Кремлядь...*). Słowo to zostało utworzone z połączenia dwóch słów: ‘Kreml’ (ros. *Кремль*) oraz ‘bladź’ (ros. *блядь*), czyli ‘ku*wa’ przez dziennikarza i publicystę Dymitra Olszańskiego (*кремлядь*, 2023), co można przetłumaczyć jako ‘kremlowskie ku*wy’. Kto do nich należy?:

to Pieskow [rzecznik prasowy Putina – GAZ] i jego rodzina, to propagandziści kremlowscy, którzy każdego dnia rozpalają nienawiść. To jedni z tych, którzy rozpętali wojnę w Ukrainie i kłamią, że w Ukrainie trwa wojna domowa. Są szczęśliwi, szczęśliwi są ich bliscy, dzieci, uśmiechają się, śmieją... A bliscy ukraińskich chłopców, ich matki, ojcowie, siostry, bracia, przyjaciele, nie widzą już sensu życia... Stracili najdroższych im ludzi... (*И кремляди...*).

- **‘Putinversteher’** (ros. *путинферустеер*, ukr. *путінферустеер*) – określenie składające się z nazwiska i słowa w języku niemieckim ‘Versteher’, czyli ‘rozumiejący’ (ros. *понимающий*, ukr. *розуміючий*). Początkowo ironiczne słowo powstało w Niemczech na określenie tych, co ‘rozumieją Putina’ i zostało podchwycone przez Rosjan i Ukraińców. Po aneksji Krymu przez Rosję stało się słowem o negatywnym zabarwieniu, a po wybuchu wojny – jest to słowo obelżywe (Хукал, 2022).

11.2. Określenia Putina

- **‘Putin – ch*jło’** (ukr. *путін хуйло*, ros. *путин хуйло*) – w przestrzeni publicznej, zwłaszcza ukraińskiej, często pojawia się określenie Putina jako ‘хуйло’ lub ‘поц’ (pol. *ch*j*). Słowa te wywodzą się od nazwy męskiego organu płciowego, przy czym to drugie pochodzi z języka jidysz (פּוּצ). Używane są one zarówno w bezpośrednim znaczeniu, jak i przenośnym (jako ‘dureń’). Jednak podczas tłumaczenia tych określeń pojawia się problem. Jak zauważa M. Prituła podczas tłumaczenia na język angielski należy używać wyrażenia slangowego ‘putzing’, co brzmi podobnie do nazwiska Putin (*Знатоків мов...*).

Fotografia 51. Naklejka na szybę z tekstem „Putin – ch*j”.

Źródło: <https://giftы.in.ua/ru/product/vinilova-naklejka-na-avto-putin-hujlo> (dostęp: 19.06.2024).

Fotografia 52. Kubek z tekstem „Putin – ch*j”.

Źródło: <https://summerdays.com.ua/ua/p1604818172-chashka-patrioticheskaya-kruzhka.html> (dostęp: 19.06.2024).

- **‘g*wnodowodzący’** (ros. *говнокомандующий*, ukr. *гівнокомандувач*) – słowo weszło do dyskursu wojennego od przejęzyczenia dokonanego przez Ramzana Kadyrowa, który zamiast słowa ‘główno-’ (ros. *главно-*, ukr. *голове*) użył słowa ‘g*wno’ (ros. *говно*, ukr. *гівне*).

Podsumowanie

Dyskurs wojny staje się coraz bardziej okrutny, jak i sama wojna, która trwa już 2 lata. Po obu stronach konfliktu pojawiają się emocjonalne, czasami wręcz wulgarne określenia na przeciwników. Dyskurs wojny w środkach masowego przekazu jest niezwykle bogaty. W danym rozdziale przedstawiono niektóre z jego elementów, jak dysfemizmy, eufemizmy, wulgaryzmy i przezwiska etnonimiczne. Dyskurs ten koncentruje się wokół wyśmiewania, wyszydzania narodów, krajów, przywódców, ale i wprowadza nowe pojęcia. W dyskursie rosyjskim związane jest to z propagandą prorządową, zakazem używania słowa ‘wojna’. W dyskursie ukraińskim zauważamy mnóstwo określeń na Rosjan, ich słabą armię, a znacząca część poświęcona jest przywódcy Rosji. Co ciekawe, wiele z tych pojęć z dyskursu wojny stało się memami internetowymi, a nawet weszło do biznesu, np. produkcja przedmiotów z obraźliwymi hasłami i wizerunkami, bilbordy, znaczki. Stało się to środkiem do podnoszenia ducha narodu, który został brutalnie napadnięty, który chce się wymazać z mapy świata i usunąć z historii.

Bibliografia

- „Królewiec zamiast Kaliningradu” – litewscy posłowie na wzór Polski chcą zmiany nazewnictwa. (2023). Pobrane z: <https://www.lrt.lt/pl/wiadomosci/1261/1987143/krolewiec-zamiast-kaliningradu-litewscy-poslowie-na-wzor-polski-chca-zmiany-nazewnictwa>.
- „Raszyzm”: ideologia czy obelga? (2023). Pobrane z: <https://belsat.eu/pl/news/15-03-2023-raszyzm-ideologia-czy-obelga>.
- «Полномасштабное вторжение» или «СВО». Как язык войны делит россиян на «своих» и «чужих». (2024). Pobrane z: <https://meduza.io/feature/2024/02/25/polnoma-shtabnoe-vtorzhenie-ili-svo-kak-yazyk-voyny-delit-rossiyan-na-svoih-i-chuzhih>.
- «Чистый сатанизм»: Симоньян отправила голодавшему Навальному в колонию мясо бобра. (2021). Pobrane z: <https://www.9tv.co.il/item/28060>.
- Aftański, Ł. (2022). *Język na wojnie. Jaką bronią są słowa?* Pobrane z: <https://tygodnik.interia.pl/news-jezyk-na-wojnie-jaka-bronia-sa-slowa,nId,5974524>.

- Bednarek, Z. (2015). *Język wojny na przestrzeni wieków*. Pobrane z: https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/22654/15_155-166%20Bednarek.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Czym są buty walonki? (2022). Pobrane z: <https://www.escoli.pl/Czym-sa-but-y-walonki-blog-pol-1652552744.html>.
- Сычева, Е. (2011). Понятие дискурса масс-медия и методы его изучения. В: *Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук*, Вып. 3, Москва.
- Dąbrowska, A. (1992). Eufemizmy mowy potocznej. W: J. Anusiewicz, F. Nieckuła (red.), *Język a Kultura* (t. 5 *Potoczność w języku i kulturze*). Wrocław: Wydawnictwo „Wiedza o Kulturze”.
- Dlaczego Ukraińcy nazywają rosyjskich żołnierzy „orkami”? Podwójne znaczenie. (2022). Pobrane z: <https://noizz.pl/spoleczenstwo/inwazja-rosji-na-ukraine-dlaczego-rosyjskich-zolnierzy-nazywa-sie-orkami/3wktell>.
- Dziewięć Pierścieni Putina. Tylko Łukaszenka przyjął dar „władcy Mordoru”. (2022). Pobrane z: <https://belsat.eu/pl/news/27-12-2022-dziewiec-pierscieni-putina-tylko-lukaszenka-przyjal-dar-wladcy-mordoru>.
- Grochowski, M. (2002). *Słownik polskich przekleństw i wulgaryzmów*. Warszawa: PWN.
- Herbata w Rosji. (2015). Pobrane z: <https://www.czajnikowy.com.pl/herbata-w-rosji/>.
- Jak manipuluje się językiem na temat uchodźców i wojny w Ukrainie. (2022). Pobrane z: https://demagog.org.pl/analizy_i_raporty/jak-manipuluje-sie-jezykiem-na-temat-uchodzcow-i-wojny-w-ukrainie/.
- Kokosznik (nakrycie głowy). (2023). Pobrane z: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Kokosznik_\(nakrycie_głowy\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Kokosznik_(nakrycie_głowy)).
- Lisowska-Magdziarz, M. (2006). *Analiza tekstów w dyskursie medialnym. Przewodnik dla studentów*. Kraków.
- Loewe, I. (2014). Dyskurs medialny – przegląd stanowisk badawczych. W: *Forum Lingwistyczne*, 1. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Malendowicz, P. (2020). Wulgaryzmy w komunikowaniu politycznym. *Świat Idei i Polityki*, 19. Pobrane z: https://www.ukw.edu.pl/download/58291/14_Paweł_Malendowicz.pdf.
- Michalewski, K. (2006). Neutralizowanie emocji. W: K. Michalewski (red.), *Wyrażanie emocji*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Moh, A. (2022). Ministerstwo Kultury pozwoliło pisać „Putin” i „Kreml” małą literą. Pobrane z: <https://pragmatika.media/pl/news/minkult-dozvoliv-pisati-putin-i-kreml-z-malenkoi-literi/>.
- Pieskow o tym, że Polacy będą nazywać Kaliningrad Królewcem: Szaleństwo. (2023). Pobrane z: <https://www.rp.pl/dyplomacja/art38453111-pieskow-o-tym-ze-polacy-beda-nazywac-kaliningrad-krolewcem-szalenstwo>.
- Raszka-gowniaszka ministra Medinskiego. (2014). Pobrane z: <https://labuszezewska.blog.tygodnikpowszechny.pl/2014/12/16/raszka-gowniaszka-ministra-medinskiego/>.
- Siemion, D. (2022). Jak Rosjanie nazywają Ukraińców? Ukropy, pindosy, geje. Te przezwiska mówią wiele, ale o Rosji. Pobrane z: <https://natemat.pl/402251,jak-rosjanie-nazywaja-ukraincow>.
- Siemion, D. (2022). Putin nosi na piersi wstążkę św. Jerzego. Co oznacza ten symbol? W niektórych krajach jest zakazany. Pobrane z: <https://natemat.pl/402783,wstazka-sw-jerzego-historia-znaczenie-kontrowersje>.
- Słowianie, ale którzy? (2015). Pobrane z: <http://pomorze24.blogspot.com/2015/11/sowianie-ale-ktorzy.html>.
- Słownik czasu wojny. Rosyjskie i ukraińskie słowa, pojęcia, wyrażenia wykreowane przez konflikt. (2022). Pobrane z: <https://belsat.eu/pl/news/05-11-2022-sloownik-czasu-wojny-rosyjskie-i-ukrainskie-slowa-pojecia-wyrazenia-wykreowane-przez-konflikt>.

- Sojda, S. (2012). Kontrasty eufemistyczno-dysfemistyczne w lingwistyce słowackiej i polskiej. W: B. Mitrenga (red.), *Opozycja – przeciwieństwo – kontrast w języku i tekście*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Strzębska, A. (2017). *Strona 404 – jak powinna wyglądać by zatrzymywać klientów na stronie?* Pobrane z: <https://www.eactive.pl/blog-o-seo/strona-404-jak-powinna-wygladac-by-zatrzymywac-klientow-na-stronie/>.
- Wasiuta, O., Wasiuta, S. (2015). Rosyjska mass-medialna manipulacja informacją w wojnie hybrydowej przeciwko Ukrainie. *Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje*, 20. Pobrane z: https://www.researchgate.net/publication/346787513_ROSYJSKA_MASS-MEDIALNA_MANIPULACJA_INFORMACJA_W_WOJNIE_HYBRYDOWEJ_PRZECIWKO_UKRAINIE_THE_RUSSIAN_MASS-MEDIA_MANIPULATION_OF_INFORMATION_IN_A_HYBRID_WAR_AGAINST_UKRAINE.
- Zaborowska, M. (2015). „Państwowy masochizm, Raszka-Gówniaszka”. *O filmie, który rozgniewał putinowskiego ministra*. Pobrane z: <https://www.rmfm24.pl/raporty/raport-oscary/2015/news-panstwowy-masochizm-raszka-gowniaszka-o-filmie-ktory-rozgniewal-putinowskiego-ministra>, 1595735#crp_state=1.
- Zmiana nazwy. *Królewiec zamiast Kaliningrad*. (2023). Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/zmiana-nazwy-krolewiec-zamiast-kaliningrad2>.
- Z-культура и банка с науками. Часть I. (2023). Pobrane z: <https://dzen.ru/a/ZXBo3cDMrGTbyj8b>.
- Амелюшкин, К. (2016). *Формирование языка войны в России: как и когда это началось*. Pobrane z: <https://www.delfi.lt/ru/news/live/formirovanie-yazyka-voyny-v-rossii-kak-i-kogda-eto-nachalos-72578862>.
- Атанесян, Г. (2022). *Что такое буква Z: «новая свастика» или кремлевский флешмоб?* Pobrane z: <https://www.bbc.com/russian/features-60670375>.
- Беляев, И. (2017a). *Потешный итумр потешного Рейхстага*. Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/28448065.html>.
- Беляев, И. (2017b). *Рейхстаг шаговой доступности*. Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/28326247.html>.
- Бережанский, И. (2022). «Спермоусов»: Арестович метко оговорился, рассказывая об обстреле кабинета херсонского коллаборанта. Pobrane z: <https://tsn.ua/ru/ato/spermousov-arestovich-metko-ogovorilsya-rasskazyvaya-ob-obstrele-kabineta-hersons-kogo-kollaboranta-2159611.html>.
- Бешлей, О. (2023). *Краткий обзор новой российской Z-культуры: бункерные поэты, окопные рэперы, сериал с оккупированных территорий и миллиарды бюджетных денег*. Pobrane z: <https://www.currenttime.tv/a/z-kultury-bunkernye-poety-okopnye-repery-serial-okkupirovannyh-territoriy/32287197.html>.
- Будрин, А. (2023). *Каждый пятый российский «мобик» прожил менее двух месяцев с момента получения повестки, – СМИ*. Pobrane z: <https://www.unian.net/russianworld/kazhdy-pyatyy-rossiyskiy-mobik-prozhil-menee-dvuh-mesyacev-s-momenta-polucheniya-povestki-smi-12400422.html>.
- В Google пояснили, почему «Россия» превратилась в «Мордор». (2016). Pobrane z: <https://naked-science.ru/article/media/v-google-poyasnili-pochemu-ros>.
- Владимир «Глубокая глотка» Соловев заявил, что отправил бы своих детей в Сирию. (2017). Pobrane z: <https://forum.pravda.com.ua/index.php?topic=987761.0>.
- Вторая армия мира. А кто так считает? (2023). Pobrane z: <https://www.fin.org.ua/news/1478384>.
- Гананольский: Путиноиды отличаются от людей отсутствием мозга. (2019). Pobrane z: <https://gordonua.com/news/worldnews/ganapolskiy-putinoidy-otlichayutsya-ot-lyudey-otsutstviem-mozga-1480555.html>.

- Груз 200.* (2020). Pobrane z: <https://memorial.mosreg.ru/sobytiya/novosti-ministerstva/04-08-2020-09-54-42-gruz>.
- Гурин, А. (2024). *РПЦ объявила «священную войну» Украине и Западу, пытаясь оправдать преступления РФ.* Pobrane z: <https://zn.ua/war/rpts-objavila-svjashchennuju-voynu-ukraine-i-zapadu-pytajas-opravdat-prestuplenija-rf-atlantic-council.html>.
- Движение в поддержку президента становится всероссийским: «запутницы» видят Путина национальным лидером.* (2007). Pobrane z: <https://www.newsru.com/russia/09nov2007/zaputina.html>.
- Евгений Ющук о мимике Зеленского, его будущем и истории его наркомании. (2023). Pobrane z: <https://ukraina.ru/20230117/1042708365.html>.
- Закревская, С. (2022). *«Боевых гусей» в Украине «поймали» на камеру: оккупантам спастись не удалось. Видео.* Pobrane z: <https://war.obozrevatel.com/boevyih-gusej-v-ukraine-pojmali-na-kameru-okkupantam-spastis-ne-udalos-video.htm>.
- ЗАПУТИНЕЦ – это... Значение слова ЗАПУТИНЕЦ* (2024). Pobrane z: <https://sinonim.org/t/запутинец>.
- Зарипов, И. (2022). *«Гроб на колёсах». Соцсети о «Ладе» за погибшего сына.* Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/grob-na-kolyosah-sotsseti-o-lade-za-pogibshego-soldata/31948920.html>.
- Зеленский о РФ: Они не Россия, а «рашка», это враг, его надо прости уничтожить.* (2024). Pobrane z: <https://nv.ua/world/geopolitics/zelenskiy-nazval-rossiyu-rashkoy-novosti-ukrainy-50420589.html>.
- Зеленский отреагировал на петицию о смене названия «Россия» на «Московия».* (2023). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/11/03/2023/640bcd859a7947ca337dad25>.
- Зеленскому придумали новое обидное прозвище на Украине.* (2023). Pobrane z: <https://360.ru/news/mir/zelenskomu-pridumali-novoe-obidnoe-prozvische-na-ukraine/>.
- Знатoki языков исследовали, что слова «путин» и «ху...ло» - однокоренные.* (2014). Pobrane z: https://gazeta.ua/ru/articles/neliterturna-leksika/_znatoki-yazykov-issledovali-chto-slova-putin-i-hulo-odnokorennnye/579098.
- И кремляди за все ответят! Правды за Россией нет!* (2022). Pobrane z: https://pikabu.ru/story/i_kremlyadi_za_vsy_vsy_otvetyat_pravdy_za_rossiey_net_8661643.
- Иванова, С. (2016). Лингвистическая ресурсная база информационный войны: создание эффекта демонизации W: Политическая лингвистика. *Political Linguistic Journal*, 5(59).
- Как украинцы русских называют.* (2015). Pobrane z: <https://dimanos.livejournal.com/339737.html?>
- Каких русских называют «ватник».* (2014). Pobrane z: <https://v-n-zb.livejournal.com/6953479.html>.
- Клоун как прозвище Владимира Зеленского.* (2023). Pobrane z: https://cyclowiki.org/wiki/Клоун_как_прозвище_Владимира_Зеленского.
- Ковалев, А. (2022). *Буква Z – официальный (и зловещий) символ российского вторжения в Украину. Мы попытались выяснить, кто это придумал, - и вот что из этого получилось.* Pobrane z: <https://meduza.io/feature/2022/03/15/bukva-z-ofitsialnyy-i-zlov-eschiy-simvol-rossiyskogo-vtorzheniya-v-ukrainu-my-popytalis-vyyasnit-kto-eto-pridumal-i-vot-cto-iz-etogo-poluchilos>.
- Кремлевский пропагандист: Надоели вопли шизофреников «Россия, помоги».* (2014). Pobrane z: <https://charter97.org/ru/news/2014/4/11/94063/comments/>.
- Кремлядь – это... Значение слова КРЕМЛЯДЬ.* (2024). Pobrane z: <https://sinonim.org/t/кремлядь>.
- Кремлядь.* (2023). Pobrane z: <https://ru.wiktionary.org/wiki/кремлядь>.
- Ляшенко, И. (2014). Этнические прозвища украинцев в российской и украинской блогосферах. *Научный результат. Сетевой научно-практический журнал. Вопросы теоретической и прикладной лингвистики*, 2. Pobrane z: <https://cyberleninka.ru/article/n/etnicheskie-prozvischa-ukraintsev-v-rossiyskoy-i-ukrainskoy-blogosferah>.

- Ляшенко, И., Федюнина, И. (2017). Этнические прозвища русских в украинской и российской блогосферах. *Вопросы теоретической и прикладной лингвистики*, 3(1). Pobrane z: <https://rllinguistics.ru/journal/article/1014/>.
- Медведев, С. (2022). *Язык войны*. Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/yazyk-voyny-efir-v-18-05-31938721.html>.
- Многовековая история репы. (2020). Pobrane z: <https://dzen.ru/a/XoDNEcDBe1Oiwxo4>.
- Моисеева, О. Почему украинцы называют русских кацапами и москалями. Pobrane z: <https://www.eg.ru/culture/437128-pochemu-ukraincy-nazyvayut-russkih-kacapami-i-moskalyami/>.
- На Украине слова «Россия» и «Москва» разрешили писать с маленькой буквы». (2023). Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2023/09/21/razreshili/>.
- Народные прозвища. Как называли президентов Украины в народе. (2024). Pobrane z: https://pikabu.ru/story/narodnyie_prozvizhcha_kak_nazyivali_prezidentov_ukrainyi_v_narode_11270138.
- Настольная игра Як здох путлер: отличный выбор для эмоционального вечера. (2020-2024). Pobrane z: <https://gameland.com.ua/ru/yak-zdokh-putler/>.
- О движении Юнармия. (2024). Pobrane z: <https://yunarmy.ru/headquarters/about/>.
- Озюменко, В. (2017). Медийный дискурс в ситуации информационной войны: от манипуляции – к агрессии. *Russian Journal of Linguistics. Вестник РУДН. Серия: Лингвистика*, 21(1).
- Переселенка из Чернигова шьет и продает игрушечных боевых гусей. (2022). Pobrane z: <https://zn.ua/WORLD/pereselenka-iz-chernihova-shet-i-prodaet-ihrushechnykh-boevykh-husej.html>.
- Позиции оккупантов на Донбасса засыпали приглашениями на концерт покойного Кобзона. (2022). Pobrane z: <https://fakty.ua/ru/353289-pozicii-okkupantov-na-donbasse-zasypali-priglaszheniyami-na-koncert-pokojnogo-kobzona-foto-video>.
- Почему русских называют кацапами и что это значит. (2021). Pobrane z: <https://dzen.ru/a/YTpYg0woc0AVgW9d>.
- Про запутинцев. (2023). Pobrane z: <https://vakimov.livejournal.com/2368262.html?>
- Путин рассказал, как называют Зеленского его друзья-евреи. (2023). Pobrane z: <https://m.business-gazeta.ru/news/597517>.
- Путиноиды рядом! Или кто такие «путиноиды» и где они обитают. (2020). Pobrane z: <https://dzen.ru/a/XsiMmuKFD3frKA8m>.
- Путинойды. (2024). Pobrane z: <https://neolurk.org/wiki/Путинойды>.
- Пять с половиной лет за «Путлера». Петербуржец сел в тюрьму за комментарий. (2023). Pobrane z: <https://rus.postimees.ee/7742927/pyat-s-polovinoy-let-za-putlera-peterburzhec-sel-v-tyurmu-za-kommentariy>.
- Рассадник пропаганды: как «z-культура» обслуживает интересы Путина и оправдывает войну. (2023). Pobrane z: <https://uatv.ua/rassadnik-propagandy-kak-z-kultura-obsluzhivaet-interesy-putina-i-opravdyvaet-vojnu/>.
- Репа на Руси. (2018). Pobrane z: <https://foodclub-ru.livejournal.com/1429280.html>.
- Россия обвиняет Украину в использовании боевой саранчи и зараженных комаров. А сама экспериментирует с собаками-десантниками и дельфинами-пограничниками. (2023). Pobrane z: <https://meduza.io/feature/2023/06/29/rossiya-obvinyaet-ukrainu-v-ispolzovanii-boevoy-saranchi-i-zarazhennykh-komarov-a-sama-eksperimentiruet-s-sobakami-desantnikami-i-delfinami-pogranichnikami>.
- Россия пропагандирует войну через видеоигры. (2023). Pobrane z: <https://zn.ua/war/rossija-propahandiruet-vojnu-cherez-videoihry-nyt.html>.
- Рудина, А. (2023). «Хоть не Мордор». Соцсети об идее переименовать Россию в Московию. Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/hotj-ne-mordor-sotsseti-ob-idee-pereimenovatj-rossiyu-v-moskoviyu/32314282.html>.

- Сидорчик, А. (2019). *«Шапками закидаем». Слова и выражения, рожденные Крымской войной.* Pobrane z: https://aif.ru/society/history/shapkami_zakidaem_slova_i_vyrazheniya_rozhdennye_krymskoy_voynoy.
- Сила одного слова. (2016). Pobrane z: <https://www.kommersant.ru/doc/3126047>.
- Синицина, Е. (2015). *Уркы – древнейшее славянское племя, первопродки украинцев?* Pobrane z: <https://likbez.org.ua/ukry-ancient-tribe.html>.
- Совина, М. (2023). *В Запорожье рассказали о новом прозвище Зеленского.* Pobrane z: https://lenta.ru/news/2023/07/30/rogov_ze/.
- Сотников, Д. (2024). *ВРНС под эгидой РПЦ назвал войну в Украине «священной».* Pobrane z: <https://www.dw.com/ru/vrns-pod-egidoj-rpc-nazval-voynu-v-ukraine-svasennoj/a-68687126>.
- Сребрянская, Н. (2020). Англоязычный дискурс войны в диахроническом аспекте. *Science Journal of VolSU. Linguistics*, 19(3). Pobrane z: <https://l.jvolsu.com/index.php/en/component/attachments/download/2212>.
- Ставицкий, А. (2021). *Почему Симоньян называют боброедкой? И при чем тут Навальный?* Pobrane z: <https://click-or-die.ru/2021/03/pochemu-simonyan-nazyvayut-bobroedkoj-bezobidnaya-istoriya-kotoraya-stala-memom/#new>.
- Стремоусов, Кирилл Сергеевич. (2024). Pobrane z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Стремоусов,_Кирилл_Сергеевич.
- Тидо, А. (2023). *Владимир Владимирович Саурон, или Как Россия примеряет образ Мордора.* Pobrane z: <https://rus.postimees.ee/7681604/vladimir-vladimirovich-sauron-ili-kak-rossiya-primeryaet-obraz-mordora>.
- Тик-ток войска Кадырова: как устроены чеченские батальоны наемников. (2022). Pobrane z: <https://charter97.org/ru/news/2022/8/13/511076/>.
- Тимошенко, Д. (2018). *Дискурс войны: что не так в Украине?* Pobrane z: <https://www.radio-svoboda.org/a/29080025.html>.
- Украина – неудавшееся государство. (2016). Pobrane z: https://mgimo.ru/about/news/experts/ukraina-neudavsheesya-gosudarstvo/?utm_source=google.pl&utm_medium=organic&utm_campaign=google.pl&utm_referrer=google.pl.
- Украину все чаще называют «государством 404». (2022). Pobrane z: <https://interkomitet.ru/blog/2022/12/26/ukrainu-vse-chashhe-nazyvayut-gosudarstvom-404/>.
- Умер Иосиф Кобзон: «герой ДНР», который отказался от Украины. (2018). Pobrane z: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-russian-45356064>.
- Урал или подземелье под Кремлем: где находится bunker владимира путина. (2022). Pobrane z: <https://2plus2.ua/ru/groshi/novyny/ural-chi-pidzemellya-pid-kremlem-de-zna-hoditsya-bunker-volodimira-putina>.
- Фанерный маршал. (2024). Pobrane z: https://neolurk.org/wiki/Фанерный_маршал.
- Хукал, С. (2022). *Открыла ли война в Украине глаза «понимающим Путина»?* Pobrane z: <https://www.dw.com/ru/otkryla-li-voyna-v-ukraine-glaza-ponimajushhim-putina/a-61740310>.
- Чаркина, М., Сияк, И. (2018). *Почему украинцы называют русских мокшанами.* Pobrane z: <https://was.media/ru/2018-12-18-pochemu-russkih-nazyvajut-mokshami/>.
- Что означают символы в виде букв Z-C-O-X-A на российской технике. (2022). Pobrane z: <https://dzen.ru/a/Yh3sMd-pBRRGo7w4>.
- Шевчук, И. (2022). *Репродуктивное оружие. Как дикие гуси из Украины влияют на рождаемость в России.* Pobrane z: <https://newprospect.ru/news/opinions/reproduktivnoe-oruzhie-kak-dikie-gusi-iz-ukrainy-vliyayut-na-rozhdaemost-v-rossii/>.

VII. KONCEPT WROGA WE WSPÓŁCZESNYM ROSYJSKIM DYSKURSIE PUBLICZNYM

(Grzegorz Adam Ziętała¹)

Wrogowie Rosji „okopali się nie tylko w guberni kijowskiej naszej ojczystej Małorusi. Oni są w Europie, Ameryce Północnej, Japonii, Australii, Nowej Zelandii i w wielu miejscach, które złożyły przysięgę współczesnym nazistom” (*Медведев рассказал...*)²

D. Miedwiediew

Streszczenie

W poniższym tekście przedstawiono różne sylwetki wrogów, akcentując uwagę na tych najnowszych, z drugiej i trzeciej dekady XXI wieku, zwłaszcza po agresji Rosji na Ukrainę. Kategorie wrogów podzielono na tych zewnętrznych, którzy „zagrożają” Rosji i tych wewnętrznych, których poszukuje władza, a często i sami ludzie, którzy ulegli ideologii Kremla.

Summary

In the text below, I will present various profiles of enemies, emphasizing the latest ones, from the second and third decades of the 21st century, especially after Russia's aggression against Ukraine. The categories of enemies were divided into external ones who 'threaten' Russia and internal ones sought by the authorities but also often by people themselves who have succumbed to the Kremlin's ideology.

Wprowadzenie

Nasz świat tak jest zbudowany, że dzielimy się na „swoich”, z którymi się identyfikujemy, a także „obcych”, którzy są naszymi wrogami. Chcemy być „swoimi”, by nas akceptowano, by odczuwać przynależność do jednej wspólnoty. „Wróg” nas łączy, występujemy przeciwko niemu, mając poczucie jedności i wspólnoty:

przeciwstawienie na „My” i „Oni” to jeden z najstarszych społeczno-psychologicznych mechanizmów konsolidacji społeczności ludzkich. Dramatyzacja sytuacji, w której znaleźli się „My” i wyjaśnienie wszystkich klęsk wskazaniem na winowajcę – „Oni” w nieunikniony sposób przekształca negatywne emocje w agresję, skierowaną na zewnątrz. Im więcej problemów powstaje w tym lub innym społeczeństwie, połączonym kulturą socjocentryczną, tym ostrzejsza jest potrzeba poszukiwania „wroga”. Gdy różni pisarze i publicyści poszukują we własnym środowisku i w całym społeczeństwie «nie naszych» i obwiniają ich o nienawiść, rusofobię, zachwyty zachodnim stylem życia, to przypomina to średniowieczne polowanie na czarownice i poszukiwanie heretyków i bliższe naszym czasom tendencje do podziału wszystkich na „swoich” i „obcych” („Kto nie jest z nami, ten jest przeciwko nam”) (Дзялошинский, 2019, s. 29).

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

² wszystkie tłumaczenia własne – GAZ.

Słowa te idealnie pasują do współczesnej rosyjskiej rzeczywistości i dotyczą nie tylko dziennikarzy, ale głównie władz, a pod ich wpływem idee te rozpowszechniły się na większość społeczeństwa. Współcześni obywatele, jak w czasach radzieckich, znów wysyłają donosy, starają się przypodobać władzom, poszukując samodzielnie nowych „wrogów ludu”, którymi staje się coraz więcej grup społecznych. Obecnie w Rosji jest jednak coraz więcej kategorii „wrogów” wymyślonych przez Kreml i Cerkiew Prawosławną. Obejmują one wrogów wewnątrz kraju, ale i na zewnątrz. Wróg nie jednoczy ludzi, a dzieli. Często jednak pod wpływem „fałszywego” patriotyzmu, który narzuca Kreml czy „fałszywej” wiary prawosławnej, ludzie zaczynają szukać tych wrogów. Analizując dyskurs publiczny, można stwierdzić, że obecnie każdy jest wrogiem Rosji i Rosjan.

1. Koncept ‘wróg’

Mokijenko, powołując się na Trubaczowa, zwraca uwagę na podobieństwo słów w językach słowiańskich jako człowieka, którego przeciwstawia się przyjacielowi, jednak czasami nabierało ono znaczenia ‘zabójca’: rosyjska przestarzała forma oraz ukraińska ‘bopor’ (‘nieprzyjaciół’, ‘nikczemnik’), białoruskie ‘bopar’, polskie ‘wróg’, czeskie oraz słowackie ‘vrah’ (‘morderca’), górnołużyckie ‘wróh’, bułgarskie ‘впар’ (‘nieprzyjaciół’), macedońskie ‘впар’ (‘diabeł’), słoweńskie ‘vróg’ (‘diabeł’), starosłowiańskie ‘врагъ’ (‘wróg’, ‘diabeł’). Wszystkie te formy pochodzą od prasłowiańskiego ‘*vorgъ’ (‘wróg’, ‘nikczemnik’), prawdopodobnie od czasownika ‘*vьrgati’ (‘rzucić’), zaś pochodnymi od niego są litewskie ‘vargas’ (‘nieszczęście’), łotewskie ‘vargs’ (‘słaby’, ‘niepotrzebny’, ‘czyniący zło’). W tych słowach pojawia się indoeuropejski rdzeń ‘*urg’ (‘prześladować’, ‘rzucić’, ‘męczyć’). Indoeuropejskie ‘*urg (ureg)’ oznaczało też ‘гнать’ (‘gonić’). Prasłowiańskie ‘*vorgъ’ można rozumieć jako ‘przegoniony z rodu, porzucony’ (Мокиєнко, 2022, s. 206; za: Трубачев, 1959, s. 176).

Mokijenko zwraca uwagę, że niektórzy etymolodzy doszukują się pochodzenia prasłowiańskiego ‘*vorgъ’ z języków germańskich: staronorweski ‘vargr’, szwedzki, norweski, duński ‘varg’ (‘wilk’) i staroangielski ‘wearg’, które oznaczało ‘przestępcę’, ‘rozbójnika’, ‘nikczemnika’, a to pochodziło od gockiego ‘ga wargjan’ (‘przeklinać’). Taki ‘nikczemnik’, ‘złoczyńca’, ‘zabójca’ był uważany za ‘wilka w świętym miejscu’, porzucanym, przeklinanym, do którego odnoszono się jak do wilka, który napadł na święte miejsce. Stąd u Słowian ‘впар’ był nie tylko ‘zabójcą’, ale ‘nieprzyjacielem’ (Мокиєнко, 2022, s. 206-207).

‘Wróg’ znaczył w języku polskim w XVII wieku ‘los’: ‘zły wróg’ – ‘zła dola’. Rzucanie losu, ‘wróżyć’, było najpospolitszym środkiem wieszczbienia, więc stąd: ‘wróżyć’ – ‘wieszczbić’, ‘wróżka’, ‘wróżca’, ‘wróżbit’. Los odgadywano miotaniem, więc nazwa jego wyszła od ‘rzucania’. Inni łączą słowa ‘wróg’, ‘wróża’ (‘los’) z greckim ‘orgia’ (‘ofiara’, ‘misterje’ (*Słownik etymologiczny*...)).

2. Dyskurs publiczny

Pojęcie „dyskurs publiczny” jest różnie rozumiane, jak i samo termin „dyskurs”. W naukach społecznych dyskurs publiczny to „całokształt przekazów znajdujących się w społecznym obiegu” (Czyżewski, Kowalski, Piotrowski, 2010, s. 21). Często jest ono utożsamiane z dyskursem medialnym czy przekazem medialnym, gdyż opinie publiczne wyrażane są za pośrednictwem różnego rodzaju mediów, jak fora internetowe, portale społecznościowe, strony internetowe różnych organizacji:

przekazy medialne stanowią obecnie najbardziej przystępne, powszechnie znane i dające wiele możliwości interpretacyjnych pole badawcze, a przede wszystkim mają one niewątpliwie największy krąg odbiorców, podlegających nieustannemu instytucjonalnemu oddziaływaniu, sprowadzającemu się do kształtowania opinii, nastrojów, poglądów i kierowania społecznej uwagi na określoną tematykę (Siuciak, 2016, s. 351).

B. Skowronek nazywa ten wpływ mediów na dyskurs publiczny ‘mediatyzacją’, przez którą rozumie „nie tylko jako uzależnienie rzeczywistości od nowych technologii, ale jako funkcjonowanie bogatego i wielowymiarowego środowiska semiotyczno-komunikacyjnego przez owe technologie współtworzonego” (2016, s. 111).

M. Rzeszutko-Iwan sytuuje dyskurs medialny jako część dyskursu publicznego (2014, s. 25). T. Woroncowa uważa, że to „upośredniona przez środki masowego przekazu forma komunikacji z adresatem masowym” (Воронцова, 2008, s. 18).

W dyskursie publicznym możemy wyróżnić takie modele dyskursu, jak: dyskurs komunikacji bytowej, rodzinnej, przyjacielskiej; dyskurs relacji między człowiekiem jako częścią społeczeństwa i dyskurs relacji społeczeństwa do człowieka; dyskurs komunikacji politycznej i omawiania aktualnych problemów życia politycznego kraju; dyskurs komunikacji zawodowej, relacji w zespole; dyskurs podejmowania i omawiania decyzji państwowych (Клюев, 2008, s. 332-333).

A. Kosorukow dzieli dyskurs publiczny w zależności od sfery życia społecznego (polityczny, ekonomiczny, prawny, socjokulturowy, medialny, edukacyjny, medyczny, wojskowy), stopnia oficjalności (oficjalny, nieoficjalny i neutralny), działalności instytucji publicznych (instytucjonalny i nieinstytucjonalny), wykorzystania środków masowego przekazu (medialny i niemedialny), źródła powstania (indywidualny, zespołowy, organizacyjny), liczby odtworzonych jednostek leksykalnych w określonym czasie (intensywny i nieintensywny), zmiany prędkości tworzenia elementów dyskursu na jednostkę czasu (rozwój przyspieszony, rozwój opóźniony) (Косорук, 2018, s. 48). Słusznie podkreśla, że dyskurs publiczny „jest współczesnym i efektywnym, narzędziem władzy do kształtowania korzystnych warunków przy realizacji polityki państwowej w tej lub innej sferze” (Ibidem). Zauważamy to właśnie w dyskursie polityków rosyjskich, którzy kształtują opinię większości społeczeństwa, na skutek czego ludzie masowo poszukują wrogów społeczeństwa, donoszą, obrażają osoby, które opuściły Rosję przeciwstawiając się wojnie z Ukrainą.

Szczególnie w przypadku badania dyskursu rosyjskiego przekazy medialne są jedynym materiałem badawczym – od wybuchu wojny w 2022 roku nie ma możliwości wyjazdu do Rosji, zapoznania się z wydrukowanymi książkami, czasopismami czy przeprowadzeniem badań ankietowych, wyjazdu na konferencje naukowe czy nawet sprowadzenia literatury z Rosji (danej organizacji groziłoby to przyznaniem statusu ‘agenta zagranicznego’). Polska jest ‘wrogim krajem’ dla Rosji, nie ma możliwości uzyskania wizy, a poza tym taki wyjazd w czasach wojny jest niezwykle ryzykowny. Analizowane teksty mają więc charakter współczesny, odzwierciedlają nastroje społeczne i polityczne jako reakcję na ideologię narzucaną przez Kreml. Przedmiotem naszej analizy są wypowiedzi osób pełniących funkcje publiczne (politycy, celebryci), narzucających swój punkt widzenia, ale i również osób prywatnych, które uległy narracji wrogości Kremla, ale sprzeciwiają się jej i stają się wrogami współczesnej Rosji.

3. Współcześni wrogowie Rosji

W 1989 roku w badaniu Centrum Opinii Publicznej (BЦИОМ) zaledwie 13% obywateli widziało wrogów. Byli to: mafia biurokratyczna, komuniści, nacjonaści, rosyjscy naziści, spekulanci, USA, NATO, CRU, mieszkańcy Kaukazu, Żydzi, Chińczycy, Muzułmanie. W latach 1999-2002 już 65-70% Rosjan widziało wrogów w Czeczeńcach, NATO, fundamentalistach islamskich, demokratkach, Chinach, a w 2003 roku twierdziło tak już 77% (Дзялошинский, 2019, s. 11).

Pozarządowa organizacja badawcza „Lewada-Centr” w 2020 roku przeprowadziła badania, z których wynika, że aż 82% Rosjan stwierdza, że ich kraj ma wrogów: dla 70% to USA, 14% – Ukraina, 10% – Wielka Brytania, 7% – UE i 7% – Polska (*Врагу*, 2020). W 2023 roku w badaniach tej samej organizacji aż 72% społeczeństwa uważa za wroga Rosji USA, 51% – Wielką Brytanię, 48% – Niemcy, 42% – Polskę, a 26% – Ukrainę (Buchholz, 2023).

W 2013 roku Dmitrij Trawin, profesor Uniwersytetu Europejskiego w Sankt Petersburgu, analizując środki masowego przekazu, sporządził listę wrogów Rosji. Zwrócił uwagę, że część z nich to „odziedziczeni” po Rosji Jelcyna, a reszta pozycji na liście rośnie w zaskakującym tempie. Można nawet pokusić się o rubrykę w gazetach „wróg miesiąca”. Do tych wrogów należą:

1. Oligarchowie.
2. Liberalowie.
3. Ekstremiści.
4. Błuzniercy.
5. Używający przekleństw w środkach masowego przekazu.
6. Piraci-ekolodzy.
7. Organizacje niekomercyjne zajmujące się polityką.
8. Homoseksualiści.
9. Pedofile i osoby zajmujące się pornografią.
10. Uczni-szpiedzy (ujawniający tajemnice państwowe).
11. Wrogowie Putina.
12. Działacze ze złych lat 90³.
13. Wojskowi sił specjalnych.
14. Migranci:
 - 14.1. Osoby „narodowości kaukaskiej” (obywatele Rosji)
 - 14.2. Osoby, które dostają się do Rosji dzięki systemowi bezwizowemu.
 - 14.3. Osoby, które rodzą więcej dzieci, niż zezwala na to W. Żyrynowski⁴.
15. Osoby, które negują nasze zwycięstwo w Wielkiej Wojnie Ojczyźnianej.
16. Osoby, które nawołują do podziału Rosji.

³ ros. *лихие 90-ые (девяностые)* – termin z negatywną konotacją, oznaczający okres rozpadu ZSRR, reform Jelcyna i Gajdara, liberalizację cen, dewaluację oszczędności ludzi, niewypłacanie pensji, kryzys konstytucyjny, pucz, reformę pieniężną, dwie wojny czeczeńskie, kryzys gospodarczy 1998 roku, rewolucję seksualną, obniżenie liczby narodzin; termin używany od połowy lat 2000, aktywnie wykorzystywane w kampanii wyborczej w 2007 roku (https://ru.wikipedia.org/wiki/Лихие_девяностые, dostęp: 05.02.2024).

⁴ Władimir Żyrynowski (1946-2022) – polityk, deputowany do Dumy, przewodniczący Liberalno-Demokratycznej Partii Rosji, znany z krewkiego charakteru, licznych skandali o skrajnie nacjonalistycznych poglądach, znany z wielu antypolskich wypowiedzi, oskarżał Żydów o doprowadzenie Rosji do ruiny, choć sam był Żydem – jego właściwe nazwisko to Ejdelasztein, a nazwisko Żyrynowski to nazwisko panińskie matki (https://pl.wikipedia.org/wiki/Владимир_Жырино́вский, dostęp: 05.02.2024).

17. Separatyści (czyli ci, którzy nie nawołują, a działają):
 - 17.1. Dążący do oderwania Czeczenii.
 - 17.2. Dążący do oddania Japonii Wysp Kurylskich.
 - 17.3. Dążący do oddania Łotwie rejonu pytałowskiego⁵.
 - 17.4. Nie dążący do oddania Krymu Rosji.
18. Osoby podkupione przez:
 - 18.1. M. Chodorkowskiego⁶.
 - 18.2. B. Bieriezowskiego⁷.
 - 18.3. G. Targamadze⁸.
 - 18.4. Departament Stanu USA.
19. Agenci CIA.
20. Obywatele uzależnieni od narkotyków.
21. Zbyt niezależni obywatele.
22. Dostawcy:
 - 22.1. Wina mołdawskiego i gruzińskiego.
 - 22.2. Bordżomi⁹.
 - 22.3. Ryskich szprotek.
 - 22.4. Litewskich wyrobów mlecznych.
 - 22.5. Białoruskich wyrobów mlecznych.
 - 22.6. Amerykańskich udek drobiowych.
 - 22.7. Polskiego mięsa.
 - 22.8. Ukraińskiej czekolady.
23. Zwolennicy wejścia Ukrainy do Unii Europejskiej.
24. Prywaciarze, którzy sprzedali Rosję:
 - 24.1. Hurtowo „wujkowi Samowi”.
 - 24.2. Detalicznie pozostałym złym wujkom.
25. «Sekta Nawalnego».
26. Przedstawiciele sekt totalitarnych.
27. Urzędnicy i politycy:
 - 27.1. Posiadający konta za granicą.
 - 27.2. Posiadający nieruchomości za granicą.
 - 27.3. Nie posiadający ani wstydu, ani sumienia.

⁵ rejon w obwodzie pskowskim ze stolicą w Pytałowie (wcześniej Abrene), który Łotwa w 2020 roku ogłosiła za swoje „ziemie historyczne”, a został włączony do Rosji Radzieckiej w 1944 roku. Łotwa w 1992 roku oświadczyła, że nie uznaje aneksji Abrene. Putin w 2005 roku stwierdził, że „dostaną, ale uszy martwego osła, a nie rejon pytałowski” (<https://vz.ru/world/2020/10/14/1065272.html>, dostęp: 05.02.2024).

⁶ Michaił Chodorkowski (ur. 1963) – przedsiębiorca pochodzenia żydowskiego, niegdyś najbogatszy Rosjanin, współwłaściciel „Jukosu” – jednego z liderów światowego rynku energetycznego, wielokrotnie krytykował Putina, za co w 2009 został oskarżony o nieprawidłowości podczas prywatyzacji i aresztowany oraz wysłany do kolonii karnych, ułaskawiony przez Putina w 2013 roku przed Igrzyskami w Soczi i od razu wyjechał z Rosji (https://pl.wikipedia.org/wiki/Michaił_Chodorkowski, dostęp: 05.02.2024).

⁷ Boris Bieriezowski (1946-2013) – polityk zaliczany do rodziny kremlowskiej jako bliski współpracownik Jelcyna, skłócony z Putinem, od 2001 roku na emigracji, skazany zaocznie w Moskwie na 6 lat kolonii karnej (https://pl.wikipedia.org/wiki/Boris_Bieriezowski, dostęp: 05.02.2024).

⁸ Giwi Targamadze (ur. 1968) – polityk gruziński, deputowany parlamentu, znany z krytyki agresywnej polityki rosyjskiej na Kaukazie, nazywając Rosję „śmietnikiem dla międzynarodowych kryminalistów, którzy uciekli z Gruzji i parasolem dla tych przestępców”, oskarżany przez Rosję o kontakty i podburzanie opozycji w celu zmiany władzy na Kremlu (https://ru.wikipedia.org/wiki/Таргамадзе,_Гиви, dostęp: 05.02.2024).

⁹ marka gruzińskiej wody mineralnej.

- 27.4. Należący do partii oszustów i złodziei.
28. Członkowie spółdzielni „Oziero”¹⁰.
29. Komuniści.
30. „Krwawi KGB-iści”¹¹.
31. „Banda Jelcyna”¹².
32. Nie nasi (tzn. ci, którzy nie popierają Ruchu „Nasi”¹³).
33. Politolodzy, którymi należy nakarmić zwierzęta w ZOO.
34. Socjologowie, których karmi władza.
35. Dziennikarze, obwiniani o wszystko.
36. Anatolij Czubajs¹⁴, który w ogóle jest winien wszystkiego (Травин).

3.1. Wrogowie zewnątrzni

3.1.1. ‘Nieprzyjazne państwa’

Kraje, które krytykują inwazję na Ukrainę, zostały nazwane ‘nieprzyjazydnymi państwami’ (ros. *недружественные страны*). Oficjalnie to „państwa, w stosunku do których stosowane są specjalne środki w odpowiedzi na nieprzyjazne działania tych państw” (*Какие страны входят...*, 2023). Listę takich państw sporządza rząd Rosji, a działania odwetowe dotyczą ograniczenia liczby pracowników ambasad, konsulatów i innych przedstawicielstw tych państw na terenie Rosji zgodnie z dekretem prezydenta z dnia 23 kwietnia 2021 roku oraz 5 marca 2022 roku. Należą do nich: USA, Kanada, wszystkie państwa Unii Europejskiej, Wielka Brytania, Albania, Andora, Islandia, Lichtenstein, Monako, Norwegia, San Marino, Macedonia Północna, Ukraina, Czarnogóra, Szwajcaria, Australia, Mikronezja, Nowa Zelandia, Singapur, Tajwan, Korea Południowa, Japonia, Wyspy Bahama, wyspa Man, 14 brytyjskich terytoriów zamorskich (Ibidem).

Kraje te oskarża się, m.in. o szpiegostwo przemysłowe dotyczące broni rosyjskiej (Рябинина, 2023), wykorzystywanie problemów społeczno-gospodarczych do zniszczenia jedności, inspirowania i radykalizacji protestów, podziału społeczeństwa rosyjskiego, które mają na celu sprowokowanie braku stabilizacji wewnątrz Federacji Rosyjskiej (Меркулова, 2023, s. 45).

¹⁰ W 1996 roku Putin i jego 7 kolegów postanowili wybudować domki letniskowe nad jeziorem Komsomolskie pod Petersburgiem. Założyciele tej spółdzielni dzisiaj rządzą w Rosji sferą finansową, paliwowo-energetyczną, transportową, bankową, budowlaną, mediami (<https://novayagazeta.ru/articles/2011/11/11/46724-15-let-samomu-mutnomu-171-ozeru-187-v-mire>, dostęp: 05.02.2024).

¹¹ ros. *кровавая гребня* – określenie zbiorowe dla wszystkich służb specjalnych, podkreślające tyranie Kremla, żartobliwe określenie, utworzone od skrótu KGB (<https://myslang.ru/slovo/gebnya>, dostęp: 04.02.2024).

¹² osoby należące do kierownictwa Rosji za czasów prezydentury Jelcyna, a zwłaszcza rządu premiera Gajdara, odpowiedzialnego za radykalne reformy na początku lat 90. (https://ru.wiktionary.org/wiki/банда_Ельцина, dostęp: 04.02.2024).

¹³ „Наши” – Młodzieżowy Demokratyczny Ruch Antyfaszystowski – organizacja prokremlowska, utworzona z inicjatywy Kancelarii Prezydenta Rosji i wspierana przez Putina. Powstała jako reakcja na „pomarańczową rewolucję” na Ukrainie. Przeciwnicy nazywają tę organizację *Putinjugend* lub *naszystami* – w analogii do faszystów (<https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/16727>, dostęp: 04.02.2024).

¹⁴ Anatolij Czubajs (ur. 1955) – polityk i przedsiębiorca, uważany za jednego z oligarchów, wicepremier i minister finansów w rządzie Gajdara i Czernomyrdina, oskarżany o uzyskanie nielegalnych dochodów ze sprzedaży majątku narodowego, defraudację 40 mln dolarów z Międzynarodowego Funduszu Walutowego (https://pl.wikipedia.org/wiki/Анатолій_Чубайс).

Fotografia 1. „Nieprzyjazne kraje”.

Źródło: <https://4esnok.by/obzory-i-rejtingi/nedruzhestvennye-strany-dlya-belarusi-i-rossii-polnyj-spisok-s-poyasneniyami/> (dostęp: 18.06.2024).

3.1.2. ‘Niepożądane organizacje’

W Rosji podejmowano wiele prób zaostrezenia polityki wobec organizacji pozarządowych, zwłaszcza zagranicznych. W 2018 roku Putin podpisał dekret pozwalający uznawać zagraniczne i międzynarodowe organizacje niekomercyjne za niepożądane (ros. *нежелательные*) na terenie Rosji.

Za organizacje niepożądane „uważa się zagraniczne lub międzynarodowe organizacje pozarządowe, działalność których jest uznana za stanowiącą zagrożenie dla ustroju konstytucyjnego kraju, obronności i bezpieczeństwa państwa” (*Что известно о нежелательных...*).

Takie organizacje mogą czekać kary ze strony prokuratury generalnej, np. zakaz wjazdu do Rosji, przejęcie majątku, zamknięcie organizacji, zablokowanie kont. W 2021 roku, zgodnie z ustawą federalną, wprowadzono zakaz udziału obywateli Rosji i organizacji rosyjskich w działalności organizacji, które uznano za ‘niepożądane’. Za takie organizacje uznano Open Society Foundation, Assistance Foundation Open Society Institute, U.S. Russia Foundation for Economic Advancement and Rule of Law, European Platform for Democratic Elections, German Marshall Fund of the United States, Ukrainian World Congress, Atlantic council of the United States, Khodorkovsky Foundation, Oxford Russia Fund, Medusa Project, Andrei Sahkarov Foundation i wiele innych (*Что известно о нежелательных...*). W 2024 roku dodano kolejne: Council for International Education, Cultural Vistas, Institute of International Education, Russians Against War Antalya (Калинников, 2024), Deutsche Gesellschaft für Osteuropakunde, Friedrich-Ebert-Stiftung e.V., OWEN – Mobile Akademie für Geschlechterdemokratie e.V. (Демидов, 2024). Nawet WWF uznano za ‘niepożądaną organizację’ i ‘agenta zagranicznego’, gdyż „pod pretekstem ochrony środowiska przeszkadza w przemysłowym zagospodarowaniu Arktyki i służy za przykrywkę dla projektów, które tworzą zagrożenie dla bezpieczeństwa ekonomicznego Rosji” (Петров, 2023).

Spis ‘organizacji niepożądanych’ prowadzony jest od 2015 roku, a na dzień 29 stycznia 2024 roku ich liczba wynosi 131. Wśród nich znajdują się również polskie organizacje jak: WOT Foundation, Free Nations of PostRussia Forum, Kongres Deputowanych Ludowych, Stowarzyszenie „Za Wolną Rosję”, „Komitet-2024”, Civil Council.

Za udział w pracach takiej organizacji można otrzymać karę w wysokości od 5 tys. rub. do 15 tys. rub., a osoby prawne nawet do 100 tys. rub. Powtórne naruszenie przepisów przewiduje karę pozbawienia wolności od 2 do 4 lat. Za udział w finansowaniu takiej organizacji sąd może skazać osobę na prace przymusowe z ograniczeniem lub pozbawieniem wolności na okres od 1 roku do 5 lat i zakaz zajmowania stanowisk do 10 lat (*Список нежелательных...*).

3.1.3. Europa Zachodnia, NATO, a zwłaszcza Polska i aspirująca do Unii Ukraina

Obecny, chyba największy, wróg Cerkwi Prawosławnej oraz władz Kremla to Ukraina i Europa, do której Ukraina chce przybliżyć się, oddalając ze sfery wpływów Moskwy.

D. Miedwiediew nazywa władze ukraińskie ‘kijowskim reżimem’, który jest wrogiem Chrystusa i wiary prawosławnej. Reżim ten łamie prawa człowieka, a głównie prawosławnych: „bici są klerycy i parafianie Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej, prowadzi się przeszukiwania w klasztorach, próbując należeć z Ruskim mirem”. Majątek cerkiewny jest odbierany, a wiernych groźbami zmusza się do przyjęcia innej wiary i chodzenia do «właściwych» cerkwi, czyli należących do Patriarchatu Moskiewskiego. Ten obrońca prawosławnej wiary uważa, że tzw. reżim kijowski „nigdy nie wierzył w nic więcej, niż tylko w pieniądze (...). Oprócz religii zdradził fundamentalne prawa człowieka, zapisane w konstytucji ukraińskiej”. Były prezydent przestrzega wszystkich, powołując się na słowa proroka Ezechiela: „Oko moje nie okaże litości, nie będę oszczędzał, ale według twojego postępowania otrzymasz odpłatę, a twoje obrzydliwości będą pośród ciebie [ujawnione] i poznacie, że Ja jestem Pan, który uderza” (Ez 7:9) (*Медведев: киевский...*).

Miedwiediew często zabiera głos w sprawach Ukrainy. Wyjaśnia m.in., że Rosja zatrzyma się na Kijowie w ramach operacji specjalnej, gdyż:

Kijów to rosyjskie miasto i stamtąd nadciąga zagrożenie dla istnienia Federacji Rosyjskiej. Zagrożenie międzynarodowe, bo chociaż Kijów ma rosyjskie korzenie, to jest zarządzany przez międzynarodową brygadę przeciwników Rosji na czele ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki. Wszyscy, którzy tam formalnie pełnią funkcje, to marionetki, które nie mają sumienia, ani strachu o przyszłość swojego kraju. Wszystkie decyzje są podejmowane za oceanem albo w siedzibie NATO (*Дмитрий Медведев: ненавижу...*).

Także Patriarcha Cyryl I krytykuje postępowanie władz ukraińskich, a zwłaszcza Rady Najwyższej, która zakazuje działania Cerkwi Prawosławnej podporządkowanej Moskwie na terenie Ukrainy oraz opisuje hipokryzję Unii Europejskiej, kolejnego wroga prawosławnej Rosji:

Dzieje się to w kraju, który przysięga na wierność europejskim wartościom demokracji, wolności, w tym wolności religii! Widzimy w tym hipokryzję tego, co dzieje się na Ukrainie, zwłaszcza pod kątem gotowości do wejścia, jak oni to nazywają, „rodziny cywilizowanych narodów”, do Europy. Jeśli Europa jest gotowa do przyjęcia takiego państwa, to świadczy to o hipokryzji i podwójnych standardach w Europie. Większego naruszenia praw człowieka i wolności religijnej, niż to, co dzieje się obecnie na Ukrainie, na kontynencie europejskim nigdy nie było, nawet w czasach radzieckich, włączając w to prześladowania w latach 30. (*Доклад Святейшего...*).

Miedwiediew wrogami Rosji nazywa neofaszystów ukraińskich i europejskich, USA, Anglosasów i ich wasali (*Кошечкина*). W swej retoryce jednak dochodzi do grożenia wrogom – 27.01.2024 roku z okazji 80. rocznicy zakończenia blokady Leningradu powiedział: „Ukraina przy wsparciu Zachodu próbuje rzucić wyzwanie nie tylko Federacji Rosyjskiej, ale i całemu cywilizowanemu światu, Rosja uczyni wszystko, aby jej wrogowie na zawsze zniknęli z oblicza ziemi” (*Чуенков, 2024*).

Putin w styczniu 2024 roku jednak nie widzi wroga w Ukrainie, a w państwach zachodnich: „Sama Ukraina nie jest dla nas wrogiem. Wrogami są ci, którzy chcą zniszczyć państwowość rosyjską, ci, którzy – jak mówią – chcą klęski strategicznej Rosji na polu walki, a to głównie Zachód” (*Путин: Украина...*). W 2021 roku w obszernym artykule uzasadniał, że:

Zarówno Rosjanie, Ukraińcy, jak i Białorusini są spadkobiercami dawnej Rusi, która była największym państwem w Europie. Plemiona słowiańskie i inne na rozległym obszarze – od Ładogi, Nowogrodu, Pskowa po Kijów i Czernihów – zjednoczył jeden język (teraz nazywamy go staroruskim), więzi gospodarcze, rządy kniaziów z dynastii Rurykowiczów. A po chrzcie Rusi – jedna wiara prawosławna. Duchowy wybór św. Włodzimierza, który był zarówno nowogrodzkim, jak i wielkim księciem kijowskim, także dziś w dużej mierze determinuje nasze pokrewieństwo (*Janiga, 2021*).

Dla D. Miedwiediewa Europa „nie jest sąsiadem, a prawdziwym wrogiem” Rosji, zwłaszcza na skutek rezygnacji z rosyjskich zasobów gazu i ropy: „Europa krwawo i bez znieczulenia wykastrowała się, rezygnując ze współpracy energetycznej z naszym krajem” (*Медведев заявил...*).

Według Rosjan Europa jest agresywna, gdyż jest regionem, który nie ma bogactw, a tylko korzystny do zamieszkania klimat (*Европа как вечный...*). Czym jest dla Rosjan Europa – oto niektóre komentarze: „Będą nam wysyłać filmiki z cudowną pedofilią, zoofilią, homoseksualizmem?” – pyta Tamara, „Narkomani będą propagować pedofilię i zoofilię” – kontynuuje Denis, „Lepiej niech o swoich ludziach pomyślą, idioci” – uważa Swietłana Pustosiełowa, „Zachód to absolutny satanizm” – zauważa Dmitrij (*Шаповалова, 2022*). Kolejny pogląd: „Europa (to przecież Gayropa) – to ludzie o słabej woli, głównie geje. Główny cel Europy, to żeby wszyscy zostali gejami, głównie my. We wszystkim podporządkowują się Ameryce. Zimą ogrzewają się naszymi bogactwami. Ameryka zmusza ich do rezygnacji z ogrzewania nimi, dlatego

marzną” (*Россия-миф...*, 2022). Termin „Gayropa” (ros. *Гейропа*) jest niezwykle popularny w dyskursie Internetowym w Rosji, a także w przestrzeni publicznej. To połączenie słów „gay” i „Europa” (ros. *Европа*), służące do „oznaczenia dewiacji europejskiego gender” (Рябова, Рябов, 2013, s. 32).

Fotografia 2. „Nie potrzebujemy Gayropy!”.

Źródło: <https://pl.pinterest.com/pin/357402920430681107/> (dostęp: 18.06.2024).

S. Karaganow – naukowiec, honorowy przewodniczący Prezydium Rady ds. Polityki Zagranicznej i Obronnej, wyraża pogląd bliski władzom Rosji, zwłaszcza Miedwiediewowi i Cyrylowi I, że Europa to coś, co jest gorszego, znów ‘zgniłego’, jak w czasach ZSRR, a Rosja to prawdziwa kultura i wartości:

Zachód opuszcza żelazną kurtynę, po pierwsze, dlatego, że my w Rosji jesteśmy prawymi Europejczykami. Jesteśmy zdrowi. A oni chcą odgrodzić się od zdrowych sił. Po drugie, Zachód opuszcza tę kurtynę, bardziej ostrą niż w czasach zimnej wojny, aby zmobilizować swoje narody do wrogości. (...) Europa nie tylko odwołuje kulturę rosyjską, ale odwołuje również własną kulturę. Odwołuje kulturę, która jest w znacznym stopniu zbudowana na miłości i wartościach chrześcijańskich. Odwołuje swoją historię, niszczy swoje pomniki. My nie będziemy odrzucać swoich europejskich korzeni i upodabniać się do europejskiego świństwa... (...). Oni toczą się w nieuniknionej faszyzacji. Nie potrzeba nam wszystkich tych zaraz, które narastają w Europie. W tym i rosnącej zarazy faszyzmu. (...). Musimy sobie jeszcze uświadomić, że Zachód nie jest nam potrzebny teraz. Wzięliśmy wszystko, co było pożyteczne z tej cudownej podróży europejskiej, którą rozpoczął Piotr Pierwszy. A teraz musimy wracać do siebie, do źródeł wielkości Rosji (*Россия закончила...*).

Fotografia 3. Demonstracja wsparcia rosyjskiej aneksji Krymu w Symferopolu z hasłem „Wróg u bram. Nasza ostatnia nadzieja w nas i w Rosji”.

Źródło: <https://www.svoboda.org/a/27291304.html> (dostęp: 18.06.2024).

Szczególne miejsce ‘w sercu’ Miedwiediewa zajmuje Polska. W 2023 roku, w przededniu Święta Jedności Narodowej, ustanowionego na cześć wypędzenia Polaków z Kremla w 1612 roku, wygłosił obszerny wykład na temat historii Polski od X wieku i relacji z Rosją. Najważniejsze tezy, które wygłosił to: ‘polska rusofobia’, kraj, który ‘za każdą cenę wspiera umierający reżim kijowski’, Polska „za pomocą «parasola» NATO i UE dąży do zapewnienia sobie totalnego panowania w regionie, kontroli nad państwami, które znajdują się między Warszawą a Moskwą”, Polska „w ciągu 11 wieków swojej historii często preferowała rozwiązywanie problemów z sąsiadami metodami wojenno-siłowymi”, „Polacy w czasie wojny polsko-radzieckiej urządzali pogromy, rozprawy, masowe zabójstwa, tworzyli obozy koncentracyjne, praktykowali porywanie zakładników i mordowanie jeńców”, rozstrzelili bez sądów żołnierzy Armii Czerwonej, Polska „jako pierwsze państwo w styczniu 1934 roku zawarło oficjalną umowę z Trzecią Rzeszą”, „polityka zagraniczna działań współczesnej Polski bardzo przypomina strategię Trzeciej Rzeszy w przededniu II wojny światowej”, „Polska jest zagrożeniem dla ukraińskiej państwowości”, „zwiększanie potencjału wojskowego Polski i polskiej obecności na Ukrainie może spowodować bezpośredni konflikt Warszawy z Białorusią i Rosją”, „zwierzęca polska judofobia [takiego użył sformułowania, a nie ‘antysemityzm’ – GAZ] i zoologiczna rusofobia to te same zjawiska i powinny być osądzone przez wspólnotę światową”, „obecna rusofobiczna polityka rewizjonistyczna Polski – kraj ten coraz bardziej czeka na moment, aby zalać krwią Europę Wschodnią, żeby osiągnąć swoje cele” (Кузьмин, 2023). Miedwiediew nazywa Polskę „wrogiem histerycznym, grubiańskim, butnym i zarozumiałym. Wrogiem, chorym na brednię wielkości i kompleks niepełnowartościowości” (Медведев назвал Польшу...).

W reakcji na zalecenie, aby Kaliningrad nazywać Królewcem Miedwiediew zauważył, że „polscy rusofobi chcą nas uczyć historii (...). W takim przypadku nie ma żadnego Krakowa tylko Krakau, żadnego Gdańska tylko Danzig, żadnego Szczecina tylko Stettin, żadnego Poznania tylko Posen, żadnego Wrocławia tylko Breslau. I oczywiście żadnej Polski: tylko Księstwo Warszawskie albo Królestwo Polskie w składzie Federacji Rosyjskiej” (Медведев предложил переименовать...).

Polska, według byłego prezydenta Rosji, chce „pochłonać część Ukrainy, a takie ambicje stanowią zagrożenie dla krajów europejskich... Polacy znów marzą o odrodzeniu unii międzypaństwowej z Ukrainą i odtworzeniu niedokończonego imperium – Rzeczypospolitej «od morza do morza». (...) Polska nie potrafi być imperium, chociaż wciąż walczy o tę beznadziejną dla siebie sprawę. (...) Polska nigdy nie dorówna Rosji i nigdy nią nie będzie. Tak już Bóg chciał. Polska z kawałkami Ukrainy, czy bez niej, to i tak wrogi dla nas twór” (Amuyewa, 2023).

Sugestię, aby Rosja zapłaciła reparacje wojenne, Miedwiediew nazywa ‘kwintesencją paranoi’ i chce wystawić Polsce rachunki za inwestycje w odbudowę Polski po wojnie, za nieodpłatne kredyty na budowę wielu branż gospodarki. Krytycznie ocenia „barbarzyńskie zniszczenie największej świątyni prawosławnej w międzywojennej Warszawie w latach 1924-1926 – soboru Aleksandra Newskiego¹⁵” jako przykład „wstrętnej polskiej rusofobii. (...) W imię nienawiści do Rosji Polacy zrównali z ziemią wiele innych prawosławnych świątyń na terenie całego kraju. Ostatnie niszczenie na wielką skalę odbywało się dosłownie w przededniu wojny, w 1938 roku, z cynicznym uzasadnieniem – jakoby na liczne prośby polskich robotników i chłopów. Nawet faszystowscy najeźdźcy nie zachowywali się tak odrażająco w stosunku do świątyń w ZSRR” (Штукина, 2023).

Na słowa ówczesnego premiera Morawieckiego o szybkim zwycięstwie NATO w potencjalnej wojnie przeciwko Rosji Miedwiediew reaguje – „uwzględniając rolę Polski jako forpoczty NATO w Europie, kraj ten na pewno zniknie razem ze swoim głupim premierem” (*Медведев: Польша непременно исчезнет...*).

W 2023 roku premier M. Morawiecki oświadczył, że Polska jest gotowa do wzięcia udziału w programie NATO dotyczącym wspólnego wykorzystania broni jądrowej (tzw. Nuclear Sharing), jeśli Rosja rozmieści taktyczną broń jądrową na terenie Białorusi. Reakcja Miedwiediewa: „uwzględniając to, że w polskim rządzie są zebrani tylko patentowani degeneraci, to prośba o rozlokowaniu w Polsce broni jądrowej grozi tylko jednym. Taka broń będzie zastosowana... Decyzja o zastosowaniu broni jądrowej będzie podjęta «za oceanem». Pozytywne będzie to, że znikną wszystkie dudy, morawieccy, kaczyńscy [w oryginale użyte z małej litery – GAZ] i inne diabelstwo” [ros. ‘нечисть’, co oznacza albo ‘diabelstwo’, albo ‘plugastwo’ – GAZ] (*Медведев заявил об угрозе...*). Słowa te skomentował rosyjski bloger El Mjurid (Anatolij Niesmijan), że to konsekwencje uzależnienia alkoholowego Miedwiediewa (*Медведев мечтает о ядерном...*). Wiele osób zwracało już wcześniej uwagę, że były prezydent jest alkoholikiem, a problem ten nasilił się po zakończeniu jego prezydentury w 2012 roku i z tego powodu Putin usunął go ze stanowiska premiera. Pojawiły się informacje, że tak pił, że nie przychodził na posiedzenia rządu, a nawet chciał popełnić samobójstwo i ochroniarz znalazł go kompletnie pijanego z pistoletem w ręce («Он постоянно бухой»...). Na decyzję ministrów spraw zagranicznych państw NATO z 4 kwietnia 2024 roku o ustanowieniu misji natowskiej na rzecz Ukrainy Miedwiediew stwierdził:

¹⁵ Sobór Aleksandra Newskiego, wybudowany w latach 1894-1912 na placu Saskim w Warszawie, na planie kwadratu z pięcioma cebulastymi kopułami, wzorowany na Bazylice św. Marka w Wenecji z 80-metrową dzwonnica. Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę rozważano jego dalsze losy, zdecydowano się jednak na rozbiórkę, gdyż kojarzył się z władzą carską. Najbardziej wartościowe elementy wykorzystano do budowy innych kościołów w Polsce, kolumny zdobią wejście do krypt na Wawelu, a resztę gruzu wykorzystano do umacniania bulwarów w stolicy (<https://www.whitemad.pl/piekny-symbol-rosyjskiej-dominacji/>, dostęp: 15.07.2024).

po prostu beczelne bydła, które cały świat uważają za głupców! Wszystkie te mikrogenitalne organy NATO muszą wykonywać rozkazy ukraińskich sił zbrojnych i nikogo innego! W przeciwnym razie nie zostaną wpuszczeni nawet do tak nędznego, umierającego kraju jak „Ukraina” [w oryginale użyty cudzośćłów – GAZ]. Dlatego można ich traktować jedynie jako wrogów; i nie tylko wrogów, ale jako elitarne oddziały, hitlerowskich oprawców SS. A dla tych zagranicznych wszy, które w przeciwieństwie do nieszczęsnych Ukraińców nie zmuszono do pójścia na wojnę, może obowiązywać tylko jedna zasada: nie brać jeńców! A za każdego zabitego, wysadzonego w powietrze lub spalonego żołnierza NATO musi przypadać maksymalna nagroda. I żadnego oddawania ciał. Niech krewni za granicą ucierpią (Czmiel, 2024).

3.1.4. Imigranci

Jednym z kolejnych wrogów według obecnych władz Cerkwi Prawosławnej dla Rosji są imigranci. Wrogość ta wynika, według Patriarchy Cyryla I, z ich niechęci do integrowania się ze społeczeństwem rosyjskim, a także „nauczenia się szacunku do obyczajów religijnych i kulturowych” (Ibidem). Patriarcha zauważa coraz większy udział imigrantów w organizacjach przestępczych oraz ekstremistycznych, co prowadzi do licznych konfliktów zagrażających pokojowi i zgodzie społecznej. Sytuacja ta jest, według Patriarchy, tak groźna, że może doprowadzić do zatracenia się Rosji jako państwa wielonarodowego, którego głównym ogniwem jest jednak prawosławny naród rosyjski. Migranci powinni uczyć się języka rosyjskiego, historii i tradycji narodów rosyjskich, aby w pełni zasymilować się ze swoją nową ojczyzną.

Putin uważa, że większość migrantów to jednak osoby z byłych republik radzieckich, które znają język i kulturę rosyjską. W jaki sposób według niego można rozwiązywać te kwestie? Z jednej strony proponuje dość liberalne podejście, jak do szkół, gdzie będzie się uczyć języka rosyjskiego, kultury, wartości rosyjskich, aby imigranci zasymilowali się, a z drugiej strony pomocy w tym mają udzielić organizacje społeczne. Ale to nie takie proste – dyktatorowi zawsze ktoś przeszkadza w jego „szczytnych” celach. A kto może? Wrogowie Rosji. To oni urządzają prowokacje wewnątrz wspólnot narodowych i mówią o konieczności dekolonizacji, „wbijają klin w zgodę, braterstwo narodów naszego kraju (...), jednak nie rozumieją, że w warunkach agresji z zewnątrz i presji zewnętrznej u nas następuje tylko wzmocnienie naszego wielonarodowościowego narodu. Kulturowa i narodowościowa różnorodność to siła Rosji, która wszystko zwycięża” (*Путин: врагу пытаются...*).

Jednym z takich zagrożeń są imigranci zrzeszający się w enklawy. W 2022 roku Miedwiediew oświadczył, że relacje pomiędzy migrantami i lokalnymi mieszkańcami bywają dość napięte, dlatego należy wzmocnić kontrolę:

to pewnego rodzaju małe państwa w państwie, gdzie ludzie żyją według własnych praw i własnych koncepcji, i co najważniejsze, ignorują nasze prawo. Bez właściwej kontroli mogą one stać się, niestety, źródłem nastrojów ekstremistycznych i ogniskami przestępczości (*Россия будет противодействовать...*).

W 2022 roku w Radzie Bezpieczeństwa Rosji powstała komisja ds. polityki migracyjnej, a kwestią migracji ma zajmować się wiceprzewodniczący Rady – D. Miedwiediew, szef FSB Aleksandr Bortnikow i szef Komitetu Śledczego Rosji, Aleksandr Bastrykin. Bortnikow widzi w imigrantach terrorystów i ekstremistów, enklawy, o których wspominał Miedwiediew, Bastrykin zaś zaproponował „rejestrację genową” – powinno się pobierać próbkę DNA od imigrantów, którzy wjeżdżają do Rosji. Szefowa niekomercyjnej organizacji pomagającej migrantom, Walentyna Czupik, uważa, że to „walka z wymyślonymi «wrogami» i rzucanie «ciężkiej artylerii» szefów resortów siłowych. Ich nie interesują realne sprawy, problemów w sferze migracji nikt nie będzie rozwiązywać. Komisję stworzono po to, żeby pokazać jakąś działalność polityczną, a ponieważ takiej polityki w Rosji nie ma, to zamiast niej są represje (...). Władza będzie delegalizować takich ludzi, żeby stworzyć pozory, że nie zasługują oni na żadne prawa człowieka, że nie trzeba im płacić, nie trzeba im dawać możliwości życia w normalnych warunkach” (Глухова, 2022).

Za rozwiązywanie problemu migracyjnego zabrały się również lokalne władze. Szerokim echem odbiła się wizyta gubernatora obwodu kałuskiego, który odwiedził ośrodek dla migrantów i odkrył, że jeden z nich ma certyfikat znajomości języka rosyjskiego, a nie potrafi ani słowa po rosyjsku powiedzieć. Gubernator wydał postanowienie o zakazie zatrudniania migrantów w żywieniu zbiorowym, handlu detalicznym i przewozach pasażerskich. Gubernator obwodu tiumeńskiego również zakazał zatrudniania migrantów w firmach transportowych, mer Moskwy zmniejszył zatrudnienie migrantów na budowach w stolicy (Ibidem).

Również policja „zajmuje się” migrantami. Wieczorem w Moskwie zatrzymano obywatelkę Kirgizji przed supermarketem, w którym pracowała. Dokumenty miała legalne, a mimo to policjanci zabrali ją do samochodu i wywieźli w nieznanym kierunku. Zażądali łapówki w wysokości 3 tys. rub., co stanowiło jej tygodniową pensję. Dopiero wtedy ją wypuścili (Калиев, 2017). Represje nasiliły się po akcji terrorystycznej pod Moskwą w Crocus City Center w 2024 roku. Lider frakcji „Sprawiedliwa Rosja – Za prawdę” w Dumie zaproponował wprowadzenie wiz dla obywateli z Azji Środkowej. Migrantów z Azji zaczęto dokładnie kontrolować na moskiewskich lotniskach i większość z nich od razu deportować (Акылбекова, Айбашов, 2024).

Aby wzmocnić taką kontrolę, Putin wydał dekret „O zmianach w koncepcji państwowej polityki migracyjnej Federacji Rosyjskiej na lata 2019-2025”, który został uchwalony w 2018 roku. W dekreście zarządził stworzenie warunków do adaptacji cudzoziemców i ich niepełnoletnich dzieci w celu uczenia się przez nich języka rosyjskiego, przyswajania przyjętych w społeczeństwie rosyjskim norm zachowania, tworzenia kultury prawnej i podjęcie kroków w celu niedopuszczenia do dyskryminacji cudzoziemców ze względu na rasę, narodowość, religię i tworzenie infrastruktury zapewniającej adaptację cudzoziemców (*Россия будет противодействовать...*).

Według wielu rosyjskich uczonych, nie tylko polityków, migranci to zagrożenie dla Rosji, to wrogowie bezpieczeństwa narodowego, nawet mówi się o „migrantofobii”. Wiadomo, że ci uczeni muszą mieć linię myślenia zgodną z linią wodza, by normalnie pracować na uczelniach. Do takich przedstawicieli świata nauki należy Szutowa z Rosyjskiego Państwowego Uniwersytetu Humanistycznego, która zwróciła uwagę na wzrost nacisku nacjonalizmu, rasizmu i ksenofobii na panujące wśród migrantów nastroje fundamentalistyczne i ekstremistyczne (*Россия будет противодействовать...*).

3.2. Wrogowie wewnętrzni

Rosyjskie władze widzą wszędzie wrogów, nawet wewnątrz własnego kraju. Nic nie zmieniło się od czasów stalinowskich. Każdy jest podejrzany, każdy jest potencjalnym ‘wrogiem narodu’. Deputowany Dumy Państwowej Rosji, gen. Andriej Guruliew, w 2023 roku zaapelował, aby zaostrzyć kary za rusofobię, krytykę władz i poczynań armii: „Aby zwyciężyć na froncie, należy zwyciężyć wrogów wewnątrz naszego kraju. Wszyscy, którzy nawołują do własni narodowościowych, buntów itp., powinni być nadzwyczaj surowo ukarani” (*Денятм россійской...*). Według niego, to ‘piąta kolumna’, która nie popiera wtargnięcia Rosji na Ukrainę. Użył tutaj właśnie słowa ‘вторжение’, czyli ‘wtargnięcie’, co według oficjalnej polityki rosyjskiej jest sprzeczne, ponieważ Rosja według nich prowadzi operację specjalną, a nie wtargnęła do Ukrainy.

3.2.1. Intelktualiści – pisarze, piosenkarze, aktorzy, tancerze

Wielkimi wrogami są też elity intelektualne – pisarze, piosenkarze. I znów powtarza się historia z czasów stalinowskich. Jednym z najnowszych wrogów został jeden z największych współczesnych rosyjskich pisarzy – Borys Akunin, mieszkający od 2014 roku w Londynie, którego uznano za terrorystę oraz ekstremistę i wszczęto postępowanie kryminalne za ‘usprawiedliwianie terroryzmu’ i ‘fejki’ o armii rosyjskiej, gdyż popierał Ukrainę. Wydawnictwa przestały wydawać jego książki. Mówi się, że to przedstawiciele resortów siłowych wymusili taką decyzję na Kremlu. Przestano wydawać również książki Dymitra Bykowa. Obaj pisarze wielokrotnie wypowiadali się wspólnie za Ukrainą, zbierali środki na pomoc Ukrainie. Bykow za książkę o prezydencie Zeleńskim został uznany oficjalnie za ‘obcego agenta’ w Rosji. Wspomniany deputowany Dumy gen. Guruliew zaapelował w telewizji w programie Władimira Sołowjowa, aby zniszczyć Akunina: „nie powinno go być więcej na tym świecie. Zapewne tylko tak nasz kraj przetrwa” (*Почему врагу...*). Akunin był przygotowany na taką reakcję władz Rosji: „Nawet stało się to później niż oczekiwałem. W tym wydarzeniu nie ma nic zadziwiającego, pod pewnymi względami jest nawet naturalne. Przez wiele lat mówię i piszę, że reżim putinowski, z mojego punktu widzenia, to mój wróg. W końcu, co w pełni naturalne, państwo ogłosiło mnie wrogiem” (*«Тезис „плохой русский...”*”).

Akunin podpadł Kremlowi wielokrotnie. Obecną władzę nazywa wrogiem: „wrogiem dla mnie jest ten, kto robi takie rzeczy, które ja uważam za wrogie wobec mojego kraju. Jestem głęboko przekonany, że obecna władza polityczna prowadzi mój kraj do upadku, dlatego uważam ją za swojego wroga” (Немцова, 2016).

Wrogiem została również pisarka Asia Kazancewa, autorka książki „Skąd biorą się dzieci?”, która była znana ze swych antywojennych poglądów. Odwołano prezentację jej książki w Moskwie, a kolejny deputowany Dumy Andriej Ługowoj (zabójca Aleksandra Litwinienki) opublikował jej dane osobowe i stwierdził, że „zdrada swojego kraju to największy grzech” (*Почему врагу...*).

Jak Putin wyliczył, 160 działaczy kultury wyjechało z Rosji, nie zgadzając się z przekonaniem władz Rosji i radzi im, żeby nie wracali do kraju (*Речь рассерженного...*).

Wrogiem Rosji został Maksim Gałkin – mąż Ałły Pugaczowej, showman, który wystąpił przeciwko tzw. specjalnej operacji wojskowej. Według Ministerstwa Sprawiedliwości był finansowany przez Ukrainę za działalność polityczną, a zyski

z koncertów przekazywał ukraińskim uchodźcom. Ałła Pugaczowa, solidaryzując się z mężem, poprosiła władze o uznanie również jej za obcą agentkę: „Proszę o wpisanie mnie na listę obcych agentów mojego ukochanego kraju, bo solidaryzuję się z moim mężem, uczciwym, porządnym i szczerym człowiekiem, prawdziwym i nieprzekupnym patriotą Rosji, który życzy swojej Ojczyźnie rozkwitu, pokoju i wolności słowa” (*«Были холопами, стали рабами...»*). Małżeństwo uciekło z Rosji do Izraela, pozostawiając swój luksusowy zamek pod Moskwą (*Суд оставил...*). Pugaczowa kilka razy przyjeżdżała do Moskwy, ponieważ oficjalnie nie została uznana za „zagraniczną agentkę”. Po jej krytyce władz i emigracji z wielkiej gwiazdy estrady ZSRR oraz Rosji stała się zdrajczynią, którą naród gardzi. Zaczęto ją krytykować zwłaszcza po tym, jak na słowa piosenkarza Stasa Michajłowa na temat gwiazd, które uciekły z Rosji, że powinny pamiętać, gdzie zrobiły karierę i komu powinni być wdzięczni za status i bogactwo: „Rosja ich uczyniła znaczącymi i rozpoznawalnymi ludźmi. Jak tylko przestaną to rozumieć, nie będzie ich jako jednostek (...). Oni na kolanach jeszcze przyleżą i będą stać u bram Rosji i całować jej nogi” Pugaczowa odpowiedziała – „Stasiu Michajłow, co to się z tobą stało? To ja jestem tą piosenkarką bez głosu, starą Ałłą Pugaczową. Stanęłabym na kolanach przed tobą, ale nogi już nie te” (*Пугачева ответила...*, 2024) i stwierdziła, że normalni ludzie do Rosji nie zamierzają wracać (*Россиян возмутило хамское...*). Krytyką się nie przejmuje – „Jakie to szczęście, że nienawidzą mnie ludzie, których ja zawsze nie cierpiałam. Jeśli by się im podobało, to by oznaczało, że śpiewałam i żyłam na próżno. Niech zgrzytają zębami. Byli poddanymi¹⁶, a zostali niewolnikami” (*«Были холопами, стали рабами...»*). I zaczęło się. Część popierała primadonnę, ale większość, zapewne obawiając się służb, pragnie, aby nie wracała więcej, gdyż nienawidziła Rosjan, żeby pozbawioną ją obywatelstwa. A Ałła Borisowna pisze: „Panie! Przebacz tym wszystkim marnym, sprzedażnym istotom, obłudnikom i kłamcom, bo nie wiedzą, co czynią. To tyle. Pozdrawiam wszystkich” i dodała zdjęcie pięknego nieba w Izraelu (*«Госноду, нпосми...»*).

Primabalerina Teatru Wielkiego (Bolszoi) opuściła Moskwę i zaczęła pracę w Balcie Narodowym Niderlandów, twierdząc:

nigdy nie myślałam, że mi będzie wstyd za Rosję, zawsze byłam dumna z utalentowanych Rosjan, naszych osiągnięć w kulturze i sporcie. Ale dziś czuję, że linia oddziela to co było przed i jest po. Przykro, że ludzie umierają, że tracą dach nad głową lub są zmuszeni do opuszczenia swoich domów (*Никогда не думала...*).

Raper Face (Iwan Dremi) na Instagramie napisał, że na zawsze opuszcza Rosję i nigdy nie wróci z powodu agresji Rosji na Ukrainę:

mnie i moich bliskich wyrzucono, wyrzucono z własnego domu, z własnej ziemi, wyrzuciło wasze państwo, które ostatecznie odmawiam uznawać za moje od tej sekundy (Ibidem).

¹⁶ Pugaczowa użyła tu słowa ‘холоп’, które oznacza ‘poddany’, ‘sługa dworski’, a w znaczeniu przenośnym – ‘sługus’, ‘pachołek’ – GAZ.

Krytyk filmowy Anton Dolin napisał:

wyjechaliśmy. Przyczyn było kilka. Chociaż w zasadzie tylko jedna – przestępcza wojna na Ukrainie, rozpoczęta przez władze Rosji. Nie da się żyć w kraju, nawet ukochanym i bliskim, gdzie zatykają ci usta (Ibidem).

Reżyser Iwan Wyrypajew napisał list do teatrów rosyjskich:

Ponieważ władze Rosji prowadzą monstrualną, przestępczą wojnę na Ukrainie postanowiłem, że wszystkie honoraria ze spektakli, które są wystawiane na rosyjskich, podkreślam – rosyjskich scenach, będę przekazywać na fundusze dla ofiar wojny na Ukrainie. Oczywiście, tylko na organizacje pokojowe, w żadnym wypadku nie na wojskowe” (Ibidem).

W reakcji na te słowa jego sztuki zostały zdjęte z repertuaru teatrów. Reżyser Kantemir Bałagow na Instagramie ogłosił:

opuściliśmy Rosję. Jest nam przykro, jesteście spustoszeni. W jednej chwili zabrano nam przyszłość. Zabrano nasze życie. Zabrano nam rodziców i przyjaciół. Jednego tylko nie zdołali zabrać – filmów. Nasze serca są z Ukrainą i mieszkańcami Rosji, którzy występują przeciwko temu koszmarowi (Ibidem).

Już 24 lutego 2022 roku 13 działaczy kultury wystąpiło z apelem przeciwko napaści Rosji na Ukrainę:

To nasza hańba, ale, niestety, odpowiedzialność ponosić będą nasze dzieci, pokolenie zupełnie młodych i nienarodzonych jeszcze Rosjan. Nie chcemy, aby nasze dzieci żyły w kraju-agresorze, żeby wstydzić się tego, że ich armia napadła na sąsiednie niepodległe państwo. Apelujemy do wszystkich obywateli Rosji, żeby powiedzieli nie tej wojnie. (...). Żądamy zakończenia tej wojny (Гончарук, 2022).

25 lutego Maksim Gałkin napisał na Instagramie:

Od rana kontaktuję się z bliskimi i przyjaciółmi z Ukrainy! Nie da się wyrazić słowami, co czuję! Jak to jest możliwe? Nie ma usprawiedliwienia dla wojny! Nie dla wojny! (Ibidem).

Ludzie zaczęli oddawać bilety na jego koncerty, uważając, że zdradził Rosję. Piosenkarka Wiera Breżniewa na Instagramie zamieściła zdjęcia bombardowanych ukraińskich domów i napisała:

23% moich subskrybentów to Rosjanie. Chcę, żebyście znali prawdę [...] Coraz więcej cywilów ginie. Coraz więcej domów, szkół, przedszkoli zniszczono. Zniszczono ważne budynki. Ja z dziećmi jestem bezpieczna. Ale mój mąż i mama, rodzina młodszej siostry w Kijowie chowają się przed bombardowaniami w piwnicy. Działania wojenne trwają w Kijowie,

Żytomierzu, Charkowie, Bierdiańsku, Melitopolu, Chersoniu, Czernichowie, Odessie, Kachowce i w innych miastach i wioskach. Wszyscy Ukraińcy błagają rosyjskich żołnierzy – nie przychodźcie. Nie zabijajcie. Ta wojna nie ma sensu. Nie ma dla niej usprawiedliwienia. Nie wolno jej kontynuować. Powstrzymajcie wojnę!!! (Ibidem).

Gwiazdor kina Daniła Kozłowski zwrócił się na Instagramie do Putina:

Gina ludzie, żołnierze, cywile, rakiety spadają na domy. Nie trzeba znać się na polityce, żeby wiedzieć, że nie da się tego usprawiedliwić. Szanowny Panie Prezydencie, przepraszam, że zwracam się wprost, ale Tylko Pan może zatrzymać tę wojnę. Nie jesteśmy tymi obywatelami, którzy są przeciwko, jak twierdzi jeden z wysoko postawionych urzędników, a jesteśmy mieszkańcami swojego kraju, który najbardziej na świecie kochamy i życzymy mu pokoju i spokoju (Ibidem).

Ostre słowa o ludziach, którzy uciekli z Rosji po rozpoczęciu operacji specjalnej w Ukrainie, wypowiedział Miediewiew:

zdrajcy, którzy tak nienawidzą swojego kraju, że nawołują do jego zniszczenia i upadku, powinni być uważani za hostis publicus, wrogów społeczeństwa. Niezależnie od prawnego zakwalifikowania ich czynów. Jako wrogowie państwa, enemy of the state, posługując się ich ulubionym amerykańskim ekwiwalentem. Trwale powinni być tak nazywani. Nawet, jeśli żadne sprawy administracyjne czy kryminalne wobec nich nie będą wszczęte. (...) Należy odciąć ich od źródeł dochodów w naszym kraju (...). Powrót takich osób do domu może mieć miejsce tylko wtedy, gdy dokonają publicznej skruchy i to tylko w drodze amnestii lub ułaskawienia. Chociaż lepiej, żeby nie wracali (*Полностью отрезать...*).

Pskowski opozycjonista, Lew Szlosberg stwierdził, że Miedwiediew chce wywołać strach, ale karykatury nie bywają straszne, one mogą tylko wywoływać śmiech, litość. Jego słowa są puste, gdyż nie ma władzy ani woli (*Полностью отрезать...*). Często słyszymy jego pełne nienawiści nawoływania do zniszczenia wrogów Rosji.

Fotografia 4. „Czarna lista ‘gwiazd’ – zdrajcy i wrogowie Rosji”.

Źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=zZYN1ekIEY> (dostęp: 05.07.2024).

3.2.2. Biznesmeni

Wśród biznesmenów Putin obecnie nie ma tylu wrogów, co kiedyś. Dziś biznesmeni boją się o majątek, o życie, gdyż niektórzy zostali pozbawieni wszystkiego za sprzeciw wobec „cara”. Jeden ze współzałożycieli firmy „Yandex”, miliarder Arkady Wołoż w 2022 roku został objęty sankcjami UE. W 2023 roku wystąpił z krytyką inwazji na Ukrainę, pisząc: „Jestem kategorycznie przeciwko tej barbarzyńskiej inwazji Rosji na Ukrainę, gdzie mam, jak wielu innych, przyjaciół i krewnych. Jestem przerażony tym, że każdego dnia na domu Ukraińców spadają bomby” (*ЕС снял санкции...*, 2024). UE zdjęła sankcje, a w Rosji stał się wrogiem. Zrezygnował z funkcji w firmie, wyjechał do Izraela. Putin stwierdził: „tak zazwyczaj bywa, to związane z dążeniem tego typu ludzi do zachowania swojego biznesu. Daj mu Boże zdrowia i dobrego życia w Izraelu. Powinien jednak mieć sumienie w stosunku do kraju, który dał mu wszystko” (*Речь рассерженного президента...*).

3.2.3. Środowiska LGBT

Do 2013 roku poszczególne podmioty Federacji Rosyjskiej przyjmowały własne zakazy dotyczące LGBT, np. Baszkiria, Sankt Petersburg, obwód kaliningradzki, kostromski, samarski oraz władymirski zakazały propagowania homoseksualizmu, biseksualizmu, transpłciowości wśród osób niepełnoletnich; obwód magadański – propagowania homo- i biseksualizmu; obwód nowosybirski, rizański, astrachański, władymirski i kraj krasnodarski – propagowania homoseksualizmu wśród niepełnoletnich. 29 czerwca 2013 roku Putin podpisał ustawę o zakazie propagowania LGBT, która weszła w życie 2 lipca.

Dnia 5 grudnia 2022 roku na mocy ustawy „O zakazie propagowania LGBT” zakazano „propagowania nietradycyjnych relacji seksualnych i(lub) preferencji wśród Rosjan niezależnie od ich wieku”. Zakazano publikowania materiałów o pedofilii w środkach masowego przekazu, Internecie, reklamie, literaturze, filmach, nowa ustawa zakazuje również rozpowszechniania informacji, która może spowodować pragnienie zmiany płci. Strony, na których pojawi się taka informacja, będą blokowane i wpisane na listę zakazanych. Za „propagowanie LGBT” grozi kara w wysokości 400 tys. rubli wobec obywateli i 5 mln rubli wobec osób prawnych, a cudzoziemcy, którzy złamią przepisy, będą usuwani z Rosji (Злобин, 2022). Ustawę o zakazie propagowania LGBT podpisał Putin 5 grudnia 2022 roku. Sam ruch LGBT jako ‘międzynarodowy ruch społeczny’ został uznany 30 listopada 2023 roku przez Sąd Najwyższy Rosji za organizację ekstremistyczną i za udział w niej grozi do 10 lat pozbawienia wolności.

Dnia 17 kwietnia 2023 roku Roskomnadzor sprecyzował kryteria „propagowania LGBT”, zgodnie z którymi od 1 września 2023 roku na listę zakazanych stron trafią te, gdzie pojawi się minimum jedno z kryteriów: przekonywanie o dopuszczalności i atrakcyjności relacji seksualnej z osobą niepełnoletnią; przekonywanie o atrakcyjności nietradycyjnych relacji seksualnych, preferencji, w tym informacji, która wytwarza pozytywny wizerunek osób będących w nietradycyjnych relacjach seksualnych; tworzenie zniekształconego wizerunku równości społecznej tradycyjnych i nietradycyjnych relacji seksualnych, preferencji; usprawiedliwianie rezygnacji z tradycyjnych relacji seksualnych na rzecz nietradycyjnych; wywoływanie zainteresowania nietradycyjnymi relacjami i sprzyjanie zmianie stosunku negatywnego na pozytywny na skutek systematycznego rozpowszechniania materiałów z nieepizodycznym wizerunkiem lub opisem

nietradycyjnych relacji; uzasadnianie przewagi relacji nietradycyjnych nad tradycyjnymi; kształtowanie pozytywnego stosunku do zmiany płci, w tym zawierającej uzasadnienie lub usprawiedliwienie dopuszczalności zmiany, a także zalet zmiany płci (*Занпем пропаганды...*).

Po uznaniu LGBT za organizację ekstremistyczną władze wyszykują elementów LGBT wszędzie, gdzie to możliwe – w klipach, na świętach, gdzie przebiera się dzieci. Kary, donosy na nieprawidłowe przebrania na imprezach, najścia i obławy na gay- i queerkluby odbywają się po kilka razy na dzień. Nawet za zdjęcie z tęczową flagą, czyli „publiczne demonstrowanie symboliki organizacji ekstremistycznej”, grozi kara w wysokości 15 tys. rubli lub 15 dni aresztu. Zakazane są gayparady, nawet używanie feminatywów, typu *dyrektorka* (ros. *директорка*), *autorka* (ros. *авторка*), *psycholożka* (ros. *психологиня*), *kierowniczka* (ros. *руководительница*).

W Sądzie Najwyższym Rosji nawet uważają, że ruch LGBT zmienia interpretację Biblii, gdyż w Internecie można znaleźć strony, na których jest informacja o świętych, którzy zostali obrani na patronów ruchu LGBT. W 2023 roku zakazano też osobom transpłciowym zmiany danych w dokumentach i przeprowadzania operacji medycznych. Policja robi naloty na kluby i fotografuje dowody osobiste osób bawiących się, a kluby zamyka się. Specjaliści od moralności analizują dawne klipy muzyczne, np. klip Siergieja Łazariewa z 2017 roku, w którym dwie dziewczyny trzymały się za ręce, został uznany za „uczuciową relację osób, które afiszują swoje homoseksualne preferencje” i stacja telewizyjna została ukarana za jego emisję. Sąd zajął się również klipem Nikołaja Baskowa do piosenki „Strannik” z 2012 roku. Akcja klipu toczy się w Starożytnym Rzymie, gdzie główny bohater zawiera relacje z kobietą, a potem z nią jego kolega, a na końcu mężczyźni walczą na miecze. Sąd zinterpretował, że bohater zemścił się na koledze nie za to, że odebrał mu kobietę, ale za to, że wybrał ją, a nie jego, a to „atmosfera hedonizmu i rozpusty”. Na platformie „V kontakte” zablokowano oficjalne stowarzyszenie miłośników grupy „t.A.T.u.”, w kreskówce dla dzieci „Mój malutki ponny” dodano zapis „18+”, gdyż główna bohaterka ma na imię Tęcza. Zabrano się też za zagranicznych artystów, jak piosenkę „Prisoner: Miley Cyrus i Dua Lipa, komiks ukraińskiej artystki „Gołąb Giennadij”, gdyż podobno gołąb określa się jako osoba panseksualna.

Cenzura dotyczy również filmów. Stacja STS musiała usunąć trzy odcinki serialu „Nie urodź się piękna” (ros. *Не родись красивой*), gdyż główny bohater przegrał zakład i musiał iść do gayklubu jako drag. Z filmu „Dzienniki Bridget Jones” wycięto scenę pocałunku dwóch dziewczyn.

W mieście Kurgan ludzie i przedstawiciele diecezji prawosławnej donieśli na spektakl dla dzieci, gdzie główna bohaterka – dziewczynka – wyznaje uczucia swojej koleżance.

Ostatnio słynna była impreza celebrytów, którą zorganizowała dziennikarka telewizyjna Nastia Iwlewa. Na imprezie pojawił się raper Vacio ubrany tylko w skarpetę na genitaliach, za co musiał spędzić 25 dni w areszcie i publicznie skrytykować zwolenników LGBT. Dziennikarze z Wołgogradu oberwali za zorganizowanie imprezy firmowej w stylu BDSM, podczas której przebrali się za bohaterów słynnych filmów. Blogerzy z Dagestanu na weselu zatańczyli razem i udostępnił film w sieciach społecznościowych – oskarżono ich o ‘propagowanie LGBT’ i musieli publicznie przeproszać za swój czyn. W regionie Przymorze doniesiono na nauczyciela, który na

zabawie noworocznej dla dzieci pojawił się w stroju Śnieżynki. Śnieżynką był również młody chłopak ma zabawie noworocznej w kraju zabajalskim, na którego też złożono donos.

Donosy osiągnęły taką skalę, że zajęła się nawet nimi Duma Państwowa. Nawet znany z homofobicznych komentarzy deputowany Witalij Miłonow poprosił obywateli, aby nie urządzali ‘polowania na czarownice’, gdyż elementy „propagowania LGBT” obywatele widzą już wszędzie. Ministerstwo Sprawiedliwości Kraju Stawropolskiego oświadczyło, że nawet coming out może spowodować odpowiedzialność karną oraz administracyjną (*Цензура, рейды...*).

Po wejściu w życie nowej ustawy zaczęło się też ‘polowanie’ na wydawnictwa. Jedną z najbardziej znanych była sprawa wydawnictwa Popcorn Books, które wydało książkę Katieriny Silwanowej i Eleny Malisowej „Lato w pionierskim krawacie” (ros. *Лето в пионерском галстуке*). Władze uznały tę książkę za prowokację, oskarżono wydawnictwo o propagowanie ideologii LGBT i zmiany płci (Швецова, Мосолкина 2023), a opisywała, jak młody chłopak podczas pobytu w obozie pionierskim zakochał się w swoim zastępowym. Na książkę z atakiem ruszył słynny ulubieniec Kremla, reżyser, laureat Oscara Nikita Michalkow, który zauważył, że pierwsze litery tytułu książki układają się w skrótowiec LGBT, co nie jest przypadkowe, według niego. Książkę skrytykował również pisarz Zachar Priliepin, gdyż romantyczne relacje dwóch mężczyzn odgrywiają się na tle „narodowych radzieckich symboli – czerwonego krawatu, czerwonego sztandaru i rzeźb realnych i kultowych bohaterów tamtych czasów”. Od razu ruszyła akcja krytyki społecznej za pedofilię, zgniliznę moralną, rozwiązłość itp. Deputowana Dumy Nina Ostanina zażądała sprawdzenia powieści pod kątem ‘propagowania nietradycyjnych wartości’, do akcji włączyła się stacja telewizyjna „Rossija 1” (*«Лето в пионерском...»*). Chcąc zapoznać się na jednej ze stron z tekstem powieści, widzimy adnotację: „Ten towar nie jest przeznaczony dla osób poniżej 18 lat. Niniejszy materiał (informacja) został stworzony przez zagraniczną agentkę Jekatierinę Dudko i Elenę Prokaszewą albo dotyczy działalności zagranicznego agenta Jekatieriny Dudako i Eleny Prokaszewej”¹⁷.

Zaczęto także sprawdzać, co Rosjanie piszą na portalach randkowych dla osób LGBT. W marcu 2023 roku copywriter z Pietropawłowska Kamczackiego Andriej Bokow dostał dziwnego smsa, że otrzymał paczkę i trzeba ją odebrać pod centrum handlowym. Nic nie zamawiał, ale z ciekawości pojechał. Na miejscu czekał samochód z oficerami FSB, którzy zabrali go na przesłuchanie. Okazało się, że oficerowie pokazali mu całą wydrukowaną korespondencję z aplikacji dla gejów z obywatelem Niemiec, który przyjechał na wypoczynek na Kamczatkę. Niemiec chciał tu wybudować dom i skomplementował chłopaka, że jest fajny i chce się z nim spotkać, ale do spotkania nie doszło, panowie tylko wymienili się zdjęciami, które przechwyciło FSB. Komplementy i sam fakt korespondencji dwóch mężczyzn zostały uznane za ‘propagowanie LGBT’. Andriejowi ‘zaproponowano’ rozpracowanie interesującego FSB cudzoziemca i zgodził się, gdyż w kwietniu sąd postanowił ukarać obywatela Niemiec – nauczyciela niemieckiego w szkole przy konsulacie niemieckim w Jekatierinburgu – Aleksandra Rota i wyrzucić go z Rosji. Jego słowa o współczuciu gejom w Rosji zostały uznane za ‘propagowanie LGBT’ i „wpływ ideologiczny i psychologiczny, który prowadzi do zaszczepienia

¹⁷ <https://kiosk.shop/popcorn-books/leto-v-pionerskom-galstuke> (dostęp: 27.03.2024).

obcego i zgubnego dla społeczeństwa rosyjskiego systemu idei i wartości naturalnego porządku życia, wartości trwałej rodziny, małżeństwa i wielodzietności” (*«Ты симпатичный...»*).

3.2.4. ‘Agenci zagraniczni’

Od 2022 roku w Rosji ‘agentem zagranicznym’ może zostać w zasadzie każdy. 14 czerwca 2022 roku Duma Państwowa przyjęła ustawę „O kontroli działalności osób będących pod obcym wpływem” (*Федеральный закон...*), którą zatwierdziła Rada Federacji 8 lipca, a weszła w życie od 1 grudnia 2022 roku. Ustawa wprowadza pojęcia ‘agent zagraniczny’ (ros. *иностранный агент*), ‘zagraniczny wpływ’ (ros. *иностранное влияние*), ‘obce źródła’ (ros. *иностранные источники*), wprowadza rejestr ‘agentów zagranicznych’ i rejestr osób fizycznych powiązanych z agentami zagranicznymi. Zgodnie z ustawą ‘agentem zagranicznym’ jest „osoba, która otrzymała wsparcie i(lub) będąca pod zagranicznym wpływem w innej postaci i zajmująca się działalnością, rodzaje której określa art. 4 ustawy”. Za ‘agenta zagranicznego’ może być uznana osoba prawna rosyjska lub zagraniczna niezależnie od jej formy organizacyjno-prawnej, organizacja społeczna, niebędąca osobą prawną lub zrzeszenie osób, struktura obca niebędąca osobą prawną, a także osoba fizyczna niezależnie od jej obywatelstwa”. Pod pojęciem ‘wpływu zagranicznego’ rozumie się „okazywanie osobie ze źródła zagranicznego wsparcia i(lub) wywieranie wpływu na osobę, w tym w formie przymusu, przekonywania i(lub) w inny sposób”. Tym wsparciem może być „przekazanie osobie przez źródło zagraniczne środków pieniężnych i(lub) innego majątku, a także udzielanie przez źródło zagraniczne pomocy organizacyjno-metodycznej, naukowo-technicznej i innej pomocy”. ‘Źródłem zagranicznym’ są: państwa obce, organa władzy publicznej państw obcych, międzynarodowe oraz obce organizacje, obywatele państw obcych, osoby nieposiadające obywatelstwa, struktury obce nieposiadające statusu osoby prawnej, osoby, które posiadają pełnomocnictwa od obcych źródeł, obywatele Federacji Rosyjskiej i rosyjskie osoby prawne otrzymujący środki pieniężne i(lub) inny majątek ze źródeł obcych lub działający w charakterze pośredników przy otrzymywaniu takich środków pieniężnych i(lub) innego majątku (za wyjątkiem jawnych spółek akcyjnych z udziałem skarbu państwa i ich spółek-córek), rosyjskie osoby prawne, beneficjarnymi właścicielami których są obywatele obcy i osoby nieposiadające obywatelstwa, osoby będące pod wpływem wymienionych źródeł” (Ibidem). Do rodzajów działalności zalicza się działalność polityczną, celowe zbieranie informacji w sferze wojskowej, wojskowo-technicznej działalności Federacji Rosyjskiej, rozpowszechnianie informacji i materiałów i (lub) udział w tworzeniu takich informacji i materiałów przeznaczonych dla szerokiego kręgu osób. Do rodzajów działalności zalicza się celowe gromadzenie informacji w dziedzinie wojskowej, wojskowo-technicznej działalności Rosji, które na skutek otrzymania ich przez źródła obce mogą być wykorzystane przeciwko bezpieczeństwu Rosji; rozpowszechnianie przeznaczonych dla szerokiego kręgu materiałów drukowanych, audio, audiowizualnych i innych informacji i materiałów (w tym z wykorzystaniem sieci Internetu) i(lub) uczestnictwo w tworzeniu takich materiałów.

Jak wyjaśnia dyrektor „Centrum Ochrony praw środków masowego przekazu” Galina Arapowa (znajduje się na liście ‘agentów zagranicznych’) nie można sobie wyobrazić nawet kto zostanie określony mianem ‘zagranicznego agenta’. Może dochodzić do takich absurdów, że ktoś użyje szczepionki z zagranicy, to też wpływ zagraniczny. Mogą

to być studia za granicą, czytanie literatury obcej, posiadanie krewnych za granicą, podróże do krajów NATO, a może nawet posiadanie komputera czy też smartfona wyprodukowanego za granicą. Arapowa przytacza przykład, jak dziennikarz Piotr Manjachin zrobił przelew między swoimi kontami walutowymi i został wpisany na listę ‘agentów zagranicznych’ (Пинчук, Чижова, 2022).

W 2024 roku na listę ‘zagranicznych agentów’ Ministerstwa Sprawiedliwości Rosji trafili: komentator sportowy Kirył Nabutow, obrońca praw człowieka Aleksandr Skobow, projekt „Laboratorium socjologii publicznej”, wydawnictwo „Smola”, projekt T-invariant, Towarzystwo Rozpowszechniania Wiedzy Encyklopedycznej „Wikimedia.ru” (*Иноагентом признан...*). Według władz Nabutow podobno utożsamiał Rosję z organizacją terrorystyczną; „Laboratorium Socjologii Publicznej” rozpowszechniało nieprawdziwe informacje o organach władzy Rosji i ich polityce, wydawnictwo „Smola” rozpowszechniało materiały ‘zagranicznych agentów’; T-invariant kreowało negatywny wizerunek armii rosyjskiej i oczywiście wszyscy podobno występowali przeciwko ‘specjalnej operacji wojskowej’ na Ukrainie.

Fotografia 5. Napis na ścianie – „Agent zagraniczny”.

Źródło: <https://lcsr.hse.ru/news/328061221.html> (dostęp: 01.04.2024).

Kolejni ‘agenci’ to: prof. ekonomii Igor Lipsic (krytykował władze Rosji i ich politykę o nawoływał do przekazania rosyjskich aktywów na finansowanie Ukrainy), dramaturg Roman Liberow (występował przeciw działaniom na Ukrainie i rozpowszechniał fejki o siłach zbrojnych Rosji), dziennikarka Marianna Bielińkaja (rozpowszechniała nieprawdziwą informację o polityce władz Rosji), deputowana Dumy Nowosybirskiej Swietłana Kawierzina (rozpowszechniała nieprawdziwe informacje o działaniach władz Rosji, publicznie występowała, tworząc negatywny wizerunek sił zbrojnych), były major

policii Oleg Kaszynczew (zaocznie osądzony na 8 lat za fejk o armii, występowanie przeciwko wojnie, rozpowszechnianie nieprawdziwych informacji o polityce państwa), aktor Siemion Trieskunow (występował przeciwko działaniom wojennym na Ukrainie, rozpowszechniał nieprawdziwe informacje o działaniach władz), aktywista polityczny Kirill Iszutin (za granicą brał udział w protestach przeciwko władzom Rosji, rozpowszechniał nieprawdziwe informacje o polityce państwa) (*Минюст признал...*).

W 2024 roku kolejnymi ‘agentami zagranicznymi’ zostali – prof. filozofii z Rosyjskiej Akademii Nauk Julia Sinieokaja (występowała przeciwko operacji wojennej, rozpowszechniała materiały o agentach, po 8 dniach od otrzymania medalu z okazji 300-lecia Akademii medal jej odebrano) (*РАН отозвала...*), znany aktor Nikita Kuzuszkin (rozpowszechniał nieprawdziwe informacje o polityce władz) (*За что актер Никита Кукушкин...*), biznesmen-miliarder Oleg Tinkow (od początku agresji na Ukrainę nie chce być kojarzony z ‘putinowskim faszyzmem’ i w 2022 roku zrezygnował z obywatelstwa rosyjskiego) (*Минюст России объявил...*), dziennikarka i krytyk literacki Anna Narinskaja (wypowiadała się negatywnie o specjalnej operacji, rozpowszechniała fejki o władzach Rosji o propagowała LGBT, które jest uważane za organizację eksternistyczną i zakazaną w Rosji) (*Тиньков и Наринская...*), Centrum Obrony Praw Człowieka „Memorial”, (rozpowszechniał informacje tworzące negatywny wizerunek Rosji i armii; organizację uznano za ekstremistyczną i zlikwidowano ją), politolog Siergiej Miedwiediew (komentował dla zagranicznych środków masowego przekazu operację wojenną, rozpowszechniał fałszywe informacje), Fundacja „Potrzebna Pomoc” (rozpowszechniała fejki o polityce władz rosyjskich) (Korочкина, Коржова, 2024).

Pomimo ciągłego poszukiwania wrogów i walki z nimi, 4 marca 2024 roku Putin oświadczył: „Być przyjacielem i wrogiem Rosji to tak samo honorowe. Ale przyjaciół mamy więcej niż wrogów” (*Путин заявил, что у России...*).

3.2.5. Organizacje pozarządowe krajowe i zagraniczne, działające w Rosji

K. Chawryło i M. Domańska już w 2015 roku zwróciły uwagę, że wielkim wrogiem Putina stały się organizacje pozarządowe, a państwo dąży do przejęcia nad nimi kontroli – „polityka wymierzona w organizacje pozarządowe pozbawia społeczeństwo instrumentów samoorganizacji, obrony praw obywatelskich i narzędzi kontroli nad coraz bardziej autorytarną władzą” (Chawryło, Domańska, 2015). Przed Putinem działały organizacje, które zajmowały się prawami człowieka, były szanowane w środowisku międzynarodowym, jak „Memorial”, który Putin uznał za „zagranicznego agenta”. Oprócz „Memoriału” znane były Fundacja „Podaruj Życie”, „Agora”, Stowarzyszenie Kierowców Rosji, ruch w obronie lasu w podmoskiewskich Chimkach, „Gołos”, „Obywatel Obserwator”. Organizacje te od 2012 roku stawały się coraz bardziej niewygodne Putinowi, a represje wobec nich nasiliły się w latach 2014-2015. Organizacje uważano za „piątą kolumnę”, „zdrajców narodu”, opłacanych przez Zachód, żeby wywołać rewolucje w Rosji i miały „rzekomo reprezentować interesy obcych państw i forsować wartości sprzeczne z idealizowaną rosyjską tradycją i moralnością” (Chawryło, Domańska, 2015).

3.2.6. Nowy wróg – ‘żdun’

Fotografia 5. „Żdun” Margriet van Breevoort.

Źródło: <https://www.bnkomi.ru/data/news/59354/> (dostęp: 01.04.2024).

W 2016 roku holenderska artystka Margriet van Breevoort na zamówienie Uniwersytetu Medycznego w Lejdzie stworzyła rzeźbę Homunculus Ioxodontus. To szara postać, pozbawiona nóg, hybrydowa istota z ciałem olbrzymiej larwy, głową słonia morskiego i ramionami mężczyzny, która siedzi na krześle w poczekalni i czeka na przyjęcie przez lekarza. W 2017 roku rosyjska firma CD Land wykupiła od autorki prawo do marki ‘żduna’, czyli ‘czekacza’ (nazwa od ros. ‘ждать’ – ‘czekać’). Od razu figura stała się popularna w Rosji, Białorusi i Ukrainie. Na początku niewinna postać została wykorzystana ideologicznie. Najpierw Rosjanie ‘żdunami’ zaczęli nazywać tych, którzy na okupowanych przez nich ziemiach ukraińskich trwają w oczekiwaniu na powrót państwa ukraińskiego. Potem przestępstwem został nie tylko czynny opór przeciwko Rosji, ale i brak entuzjazmu wobec kolaboracji z rosyjską administracją. Deputowany Gurulow proponował fizyczną eliminację ok. 20% Rosjan, którzy nie popierają Putina i są ‘żdunami’, Miedwiediew chciał ich wysłać do łagrów na Syberię. ‘Żdun’ stał się wrogiem narodu rosyjskiego, ‘piątą kolumną’, bierność jest zdradą kraju (Górny, 2024). Rozpoczęło się ‘polowanie’ na ‘żdunów’. W Melitopolu¹⁸ miłośnicy ‘ruskiego miru’ wyszukują ‘żdunów’, zabijają im życie – wyszukują zdjęcia, publikują w mediach społecznościowych, proszą okupantów rosyjskich, żeby podjęli właściwe działania, donoszą do władz (*В Мелитополе...*). W Sewastopolu osądzono mieszkańca Dymitra Z., który w mediach społecznościowych krytykował rosyjską armię, rozpowszechniał „nieprawdziwe” informacje o mobilizacji, dyskredytował siły zbrojne Rosji i inne organa władzy (*В Севастополе...*).

¹⁸ Miasto ukraińskie pod okupacją Rosji od marca 2022 roku – GAZ.

Podsumowanie

Kreml i Cerkiew Prawosławna poszukują wrogów ojczyzny i jedynej słusznej religii – prawosławia. Lista wrogów jest coraz obszerniejsza, sformalizowana w postaci spisu ‘agentów zagranicznych’, ‘organizacji niepożądanych’, którzy są zdrajcami narodu. Wprowadza się przepisy prawne ograniczające prawa imigrantów, wymyślonych ‘agentów’, ‘poluje’ się na wrogów, zamyka firmy, ludzi, nakłada kary finansowe. W środkach masowego przekazu oczernia się Zachód, zwłaszcza Europę, Polskę i Ukrainę. Wojnę usprawiedliwia się, nazywając ‘specjalną operacją’, a za słowo ‘wojna’ grożą represje. Taka stała się Rosja w trzeciej dekadzie XXI wieku.

Bibliografia

- «Господи, прости этих жалких, продажных тварей»: Пугачева ответила тем, кто назвал предательством ее отъезд из России. (2022). Pobrane z: <https://ngs.ru/text/culture/2022/12/06/71874866/>.
- «Лето в пионерском галстуке» - книга о подростке, влюбленном в вожака. (2022). Pobrane z: <https://meduza.io/feature/2022/08/06/leto-v-pionerskom-galstuke-kniga-o-podrostke-vlyublennom-v-vozhatogo>.
- «Никогда не думала, что мне будет стыдно за Россию». Деятели культуры уезжают в знак протеста против войны с Украиной. (2022). Pobrane z: <https://www.bbc.com/russian/news-60780748>.
- «Он постоянно бухой»: экс-депутат Госдумы рассказал об алкогольной зависимости Медведева. (2022). Pobrane z: <https://www.unian.net/russianworld/on-postoyanno-buhoy-eks-deputat-gosdumy-rasskazal-ob-alkogolnoy-zavisimosti-medvedeva-novosti-rossii-11935095.html>.
- «Полностью отрезать от источников доходов». Медведев предлагает наказания для «врагов общества» и «врагов государства». (2022). Pobrane z: <https://rus.postimees.ee/7679685/polnostyu-otrezat-ot-istochnikov-dohodov-medvedev-predlagaet-nakazaniya-dlya-vragov-obshchestva-i-vragov-gosudarstva>.
- «Почему враги издаются и продаются?» Борис Акунин в России теперь официально «террорист». Источники «Медузы» считают, что началась новая волна преследования неудобных деятелей культуры. (2023). Pobrane z: <https://meduza.io/feature/2023/12/18/pochemu-vragi-izdayutsya-i-prodayutsya>.
- «Тезис „плохой русский – хороший русский» нанес огромный вред». Борис Акунин в интервью Елизавете Осетинской – о преступлениях путинского режима и ошибках украинских политиков (и западных тоже). (2024). Pobrane z: <https://meduza.io/feature/2024/01/25/tezis-plohoj-russkiy-horoshiy-russkiy-nanes-ogromnyy-vred>.
- «Ты симпатичный». Как россияне судят по статье о «гей-пропаганде». (2023). Pobrane z: <https://takiedela.ru/notes/kak-rossiyan-sudyat-za-lgbt/>.
- Chawryło, K., Domańska, M. (2015). *Obcy wśród swoich. Organizacje pozarządowe w Rosji*. Pobrane z: <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2015-09-29/obcy-wsrod-swoich-organizacje-pozarządowe-w-rosji>.
- Czmiel, M. (2024). *Misja NATO w Ukrainie. Miedwiediew wpadł w szal*. Pobrane z: <https://wiadomosci.wp.pl/misja-nato-w-ukrainie-miedwiediew-wpadl-w-szal-7013457577298656a>.

- Czyżewski, M., Kowalski, S., Piotrowski, A. (red.). (2010). *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*. Warszawa: PWN.
- Delong, M. (2020). „Ruski mir” jako narzędzie rosyjskiej ekspansji geopolitycznej na terytorium Ukrainy. *Przegląd Geopolityczny*, 33. Pobrane z: <https://przeglad.org/wp-content/uploads/2020/08/XXXIII-03-Delong.pdf>.
- Górny, G. „Żdun”, czyli nowa kategoria wroga wewnętrznego. *Przedstawiciele rosyjskich władz wzywają do rozprawy z piątą kolumną*. Pobrane z: <https://wpolityce.pl/swiat/684117-zdun-czyli-nowa-kategoria-wroga-wewnetrznego>.
- Janiga, K. (2021). *Putin o Ukrainie: Nigdy nie pozwolimy, aby nasze historyczne ziemie zostały wykorzystane przeciw Rosji*. Pobrane z: <https://kresy.pl/wydarzenia/regiony/rosja/putin-o-ukrainie-nigdy-nie- pozwolimy-aby-nasze-historyczne-ziemie-zostaly-wykorzystane-przeciw-rosji/>.
- Mauryewa, U. (2023). *Медведев: Польша – не ровня России и никогда ей не будет*. Pobrane z: <https://www.aa.com.tr/ru/мир/медведев-польша-не-ровня-россии-и-никогда-ей-не-будет/2879744>.
- Rzeszutko-Iwan, M. (2014). Kategorie wiedzy i władzy w dyskursie publicznym. *Acta Universitatis Lodzensis. Kształcenie polonistyczne cudzoziemców*, 21, 23-36.
- Siuciak, M. (2016). Dyskurs publiczny w perspektywie diachronicznej. W: B. Witosz, K. Sujkowska-Sobisz, E. Ficek (red.), *Dyskurs i jego odmiany* (s. 350-357). Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Skowronek, B. (2016). Współczesny dyskurs polityczny a zjawisko nowomowy. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica XI*, 210, 110-118.
- Słownik etymologiczny języka polskiego*. Pobrane z: https://pl.wikisource.org/wiki/Słownik_etymologiczny_języka_polskiego/wróg.
- Terlikowski, T. (2024). *Prawosławny dżihad? Nazistowskie chrześcijaństwo wciąż żyje*. Pobrane z: <https://wiadomosci.wp.pl/prawoslawny-dzihad-nazistowskie-chrzescijanstwo-wciaz-zyje-opinia-7011261000014400a>.
- Акылбекова, А., Айбашов, К. (2024). «Не поддавайтесь на провокации». Призыв к мигрантам проявлять осторожность и инициатива российского политика. Pobrane z: <https://rus.azattyk.org/a/32882574.html>.
- В Мелитополе коллаборанты объявили своим главным врагом «ждунов» Украины»*. (2023). Pobrane z: [https://ria-m.tv/news/316627/v_melitopole_kollaboranti_obyyavili_svoim_glavnyim_vragom_jdunov_ukrainyi_\(video\).html](https://ria-m.tv/news/316627/v_melitopole_kollaboranti_obyyavili_svoim_glavnyim_vragom_jdunov_ukrainyi_(video).html).
- В Севастополе судили активного «ждуна» Украины*. (2023). Pobrane z: <https://sevastopol.su/news/v-sevastopole-sudili-aktivnogo-zhduna-ukrainy>.
- Воронцова, Т. (2008). О соотношении понятий публичный дискурс – язык СМИ – публичная речь. *Вестник Удмуртского университета. История и филология. Вып. 3*. Pobrane z: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-sootnoshenii-ponyatiy-publichnyy-diskurs-yazyk-smi-publichnaya-rech-1>.
- Враги*. (2020). Pobrane z: <https://www.levada.ru/2020/10/15/vragi-2/>.
- Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на юбилейном заседании Межрелигиозного совета России*. (2023). Pobrane z: <http://www.patriarchia.ru/db/text/6082965.html>.
- Глухова, Н. (2022). Мигрантская «тройка». Pobrane z: <https://novayagazeta.ru/articles/2022/02/20/migrantskaia-troika>.

- Гончарук, О. (2022). *«Это наш позор»: как деятели культуры России реагируют на войну в Украине*. Pobrane z: <https://vesti.ua/kultura/eto-nash-pozor-kak-deyateli-kultury-rossii-reagiruyut-na-voynu-v-ukraine>.
- Дацюк, С. (2014). *За что воюет Россия?* Pobrane z: https://kievvlast.com.ua/mind/za_cho_vojuet_rossija.
- Демидов, А. (2024). *Четыре германских НПО включены в перечень нежелательных в России*. Pobrane z: <https://www.gazeta.ru/social/news/2024/03/04/22477274.shtml>.
- Депутат российской Госдумы призвал искать «врагов внутри страны»*. (2023). Pobrane z: <https://www.lrt.lt/ru/novosti/17/2054880/deputat-rossiiskoi-gosdumy-prizval-iskat-vragov-vnutri-strany>.
- Дзялошинский, И., (2019). Толерантность как исследовательская проблема. В: И. Дзялошинский, М. Дзялошинская, *Российские СМИ: как создается образ врага. Статьи разных лет*. Чебоксары: ИД «Среда».
- Дзялошинский, И., Дзялошинская, М. (2019). *Введение*. В: И. Дзялошинский, М. Дзялошинская, *Российские СМИ: как создается образ врага. Статьи разных лет*. Чебоксары: ИД «Среда».
- Дмитрий Медведев: ненавижу врагов России*. (2024). Pobrane z: <https://tass.ru/interviews/20056443>.
- Доклад Святейшего Патриарха Кирилла на Епархиальном собрании г. Москвы*. (2023). Pobrane z: <http://www.patriarchia.ru/db/text/6085672.html>.
- Европа как вечный враг России*. (2023). Pobrane z: <https://dzen.ru/a/ZXKXgC87ZBZRfaeE>.
- ЕС снял санкции с сооснователя «Яндекса» Аркадия Воложа*. (2024). Pobrane z: <https://www.bbc.com/russian/articles/ckd8rewxxldo>.
- За что актёр Никита Кукушкин, которого в России признали иноагентом*. (2024). Pobrane z: <https://news.rambler.ru/starlife/52286885-cho-za-akter-nikita-kukushkin-kotorogo-v-rossii-priznali-inoagentom/>.
- Запрет пропаганды ЛГБТ в России: что и когда ограничили*. (2023). Pobrane z: <https://www.kommersant.ru/doc/6379652>.
- Злобин, А. (2022). *Госдума приняла закон о полном запрете «пропаганды ЛГБТ»*. Pobrane z: <https://www.forbes.ru/society/481552-gosduma-prinjala-zakon-o-polnom-zaprete-propagandy-lgbt>.
- Иноагентом признан журналист Кирилл Набутов*. (2024). Pobrane z: <https://www.interfax.ru/russia/951928>.
- Какие страны входят в список недружественных России стран*. (2023). Pobrane z: <https://tass.ru/info/18435143>.
- Калиев, А. (2017). *Будущее в России «туманное», говорят мигранты из Центральной Азии*. Pobrane z: https://central.asia-news.com/ru/articles/cnmi_ca/features/2017/12/13/feature-02.
- Калинников, К. (2024). *Минюст России признал четыре иностранные НПО нежелательными*. Pobrane z: <https://iz.ru/1667549/2024-03-18/minjust-rossii-priznal-chetyre-inostrannnye-npo-nezhelatelnyimi>.
- Клюев, Ю. (2008). Уровни, модели, элементы публичного дискурса: коммуникативный подход. *„Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 9”*, Вып. 4, Ч. II, 331-338. Pobrane z: https://jf.spbu.ru/upload/files/file_1484722306_2606.pdf.
- Корочкина, А., Коржова, Д. (2024). *Минюст признал иноагентами писательницу Улицкую и режиссера Хржановского*. Pobrane z: <https://www.forbes.ru/society/507290-minust-priznal-inoagentami-pisatel-nicu-ulickuu-i-rezissera-hrzanovskogo>.

- Косоруков, А. (2018). Публичный дискурс как фактор государственной политики России (на материале евразийской интеграции). *Мировая политика*, 3, 47-47. Pobrane z: <https://cyberleninka.ru/article/n/publicchnyy-diskurs-kak-faktor-gosudarstvennoy-politiki-rossii-na-primere-evraziyskoy-integratsii/viewer>.
- Кошечкина, В. (2023). *Медведев перечислил врагов России*. Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2023/02/25/enemies/>.
- Кузьмин, В. (2023). *Статья Дмитрия Медведева «Россия и Польша: заметки к 4 ноября». Главное*. Pobrane z: <https://rg.ru/2023/11/02/statia-dmitriia-medvedeva-rossiia-i-polsha-zametki-k-4-noiabria-glavnoe.html>.
- Медведев заявил об угрозе применения Польшей ядерного оружия*. (2023). Pobrane z: <https://www.vedomosti.ru/politics/news/2023/07/01/983260-medvedev-zayavil>.
- Медведев заявил, что Европа стала настоящим врагом России*. (2023). Pobrane z: <https://tass.ru/politika/19146787>.
- Медведев мечтает о ядерном ударе по Польше: «Исчезнут все дуды, моравецкие...»*. (2023). Pobrane z: https://www.dialog.ua/russia/276623_1688202111.
- Медведев назвал Польшу истеричным и грубым исторически врагом России*. (2023). Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2023/11/02/medvedev-nazval-polshu-isterichnym-i-grubym-istoricheskim-vragom-rossii/>.
- Медведев предложил переименовать Польшу в Царство Польское в составе РФ*. (2023). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/rbcfreenews/645b917d9a794785dcca9a32>.
- Медведев рассказал о врагах России в Европе*. (2022). Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2022/12/11/enemies/>.
- Медведев: киевский режим – враг Христа и православной веры*. (2022). Pobrane z: <https://sev.tv/news/81449.html>.
- Медведев: Польша непременно исчезнет в случае войны НАТО с Россией*. (2023). Pobrane z: <https://www.kommersant.ru/doc/5938355>.
- Меркулова, Е. (2023). *Общая экономическая безопасность. Учебник и практикум для вузов*. Москва: Юрайт.
- Минюст признал иноагентами экономиста Липсица и журналистку Беленькую*. (2024). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/15/03/2024/65f48ed39a79477dc29f70a6>.
- Минюст России объявил «иноагентами» Олега Тинькова и Никиту Кукушкина*. (2024). Pobrane z: <https://meduza.io/news/2024/02/16/minyust-rossii-ob-yavil-inoagentami-olega-tinkova-i-nikitu-kukushkina>.
- Мокиенко, В. (2022). Образ врага в русской фразеологии и паремиологии. *Russian Language Studies. Русистика*, 20(2). Pobrane z: <http://journals.rudn.ru/russian-language-studies>
- Наказ XXV Всемирного русского народного собора «Настоящее и будущее русского мира»*. (2024). Pobrane z: http://www.patriarchia.ru/db/text/6116189.html?fbclid=IwAR1pdde0PT44PzGM0iVrgVlRUv5Q4urbUnEAvodKmDMlVSWMg8XZ44LI7X4_aem_AWXeX6C-KWKpZkQJl5FDk3QUiklnMKoeNqk153QiYhGn5NvbHk4pFSh7X-szSIzn9jOPnfxU3_sx4 cygZgkFrIxJ.
- Немцова, Ж. (2016). Акунин: «Россия управляется из ханской юрты». Pobrane z: <https://www.dw.com/ru/boris-akunin-rossia-ogromnaa-strana-kotora-a-upravlaetsa-iz-hanskoj-urty/a-19244915>.
- Петров, И. (2023). *WWF включен в перечень нежелательных организаций в России*. Pobrane z: <https://rg.ru/2023/07/05/wwf-vkliuchen-v-perechen-nezhe-latelnyh-organizacij-v-rf.html>.

- Пинчук, А. Чиждова, Л. (2022). «Список врагов народа». Теперь иноагентом в России может стать каждый. Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/inoagentom-v-rossii-mozhet-statj-kazhdy-spisok-vragov-naroda/31825593.html>.
- Путин заявил, что у России друзей больше, чем врагов. (2024). Pobrane z: <https://tass.ru/politika/20147819>.
- Путин: враги пытаются создать миграционные проблемы в России. (2023). Pobrane z: <https://www.vesti.ru/article/3361712>.
- Путин: Украина не враг для России, враги те, кто хотят уничтожить нашу государственность. (2024). Pobrane z: <https://lug-info.com/news/putin-ukraina-ne-vrag-dlya-rossii-vragi-te-kto-hochet-unichtozhit-nashu-gosudarstvennost>.
- РАН отозвала награду у философа Юлии Синеокой после признания иноагентом. (2024). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/06/03/2024/65e88f869a794754c7476509>.
- Речь рассерженного президента. Путин закрыл Пугачевой и Чубайсу дорогу домой. (2023). Pobrane z: <https://19rusinfo.ru/politika/50974-rech-rasserzhennogo-prezidenta-putin-zakryl-pugachevoj-i-chubajsu-dorogu-domoj>.
- Россия будет противодействовать формированию этнических анклавов. (2023). Pobrane z: <https://kun.uz/ru/news/2023/05/13/rossiya-budet-protivodeystvovat-formirovaniyu-etnicheskix-anklavov>.
- Россия закончила свое европейское путешествие. (2023). Pobrane z: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/comments/rossiya-zakonchila-svoe-evropeyskoe-puteshestvie/>.
- Россия-миф: деконструкция. (2022). Pobrane z: <https://www.rosbalt.ru/news/2022-06-07/rossiya-mif-dekonstruktsiya-4945432>.
- Россиян возмутило хамское обращение Пугачевой к Стасу Михайлову. (2024). Pobrane z: <https://rg.ru/2024/03/07/rossiian-vozmutilo-hamskoe-obrashchenie-pugachevoj-k-stasu-mihajlovu.html>.
- Рябинина, Ю. (2023). Мантуров: Недружественные страны ведут промышленный шпионаж в отношении России. Pobrane z: <https://rg.ru/2023/12/25/manturov-nedruzhestvennye-strany-vedut-promyshlennyj-shpionazh-protiv-rossii.html>.
- Рябова, Т., Рябов, О. (2013). «Гейропа»: гендерное изменение образа Европы в практиках политической мобилизации. Pobrane z: <https://cyberleninka.ru/article/n/geyropa-gendernoe-izmerenie-obraza-evropy-v-praktikah-politicheskoy-mobilizatsii>.
- Список нежелательных организаций в России. (2024). Pobrane z: <https://gogov.ru/articles/unwanted-orgs>.
- Суд оставил Галкина иноагентом. (2023). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/02/06/2023/6479ab3c9a7947224808e09b>.
- Тиньков и Наринская попали в реестр иноагентов. (2024). Pobrane z: <https://www.zaks.ru/new/archive/view/248845>.
- Травин, Н. (2023). Враги России. Полный список. Pobrane z: <https://argumentua.com/stati/vragi-rossii-polnyi-spisok>.
- Трубачев, О.Н. (1952). История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя. Москва: Изд-во АН СССР.
- Федеральный закон от 14 июля 2022 г. № 255-ФЗ «О контроле за деятельностью лиц, находящихся под иностранным влиянием». (2022). Pobrane z: <https://rg.ru/documents/2022/07/19/document-inoagent.html>.

- Цензура, рейды, доносы. Как российские власти боролись с «ЛГБТ-движением» после признания его экстремистским.* (2024). Pobrane z: <https://www.bbc.com/russian/articles/cj538gq2g5ro>.
- Что известно о нежелательных организациях на территории России.* (2023). Pobrane z: <https://tass.ru/info/17207299>.
- Чуенков, И. (2024). *Медведев пообещал в 80-ю годовщину снятия блокады Ленинграда, что враги России навсегда исчезнут с лица земли.* Pobrane z: <https://dailystorm.ru/news/medvedev-poobeshchal-v-80-yu-godovshchinu-snyatiya-blokady-leningrada-chto-vragi-rossii-navsegda-ischeznut-s-lica-zemli>.
- Шаповалова, С. (2022). *В ЕС хотят бороться с РФ в соцсетях. Сеть: «Гейрона, поздно дергаться!».* Pobrane z: <https://regnum.ru/article/3682734>.
- Швецова, А., Мосолкина, Д. (2023). *Что известно о первом деле по новой статье за пропаганду ЛГБТ в России.* Pobrane z: <https://www.vedomosti.ru/society/articles/2023/01/10/958516-pervom-dele-propagandu-lgbt>.
- Штукина, Е. (2023). *Медведев назвал идею Польши о компенсации от России квинтэссенцией паранойи.* Pobrane z: <https://ria.ru/20231102/polsha-1907029117.html>.

VIII. WSPÓŁCZESNY ROSYJSKI DYSKURS RELIGIJNO-PAŃSTWOWY, CZYLI ‘RUSKI MIR’ PATRIARCHY CYRYLA (*Grzegorz Adam Ziętała*¹)

„Rosja obecnie odgrywa swoją epokową rolę, powstrzymując rozwój bezbożności, odrzucenia Boga i kościoła na skalę całej ludzkiej cywilizacji. (...). Jeśli gdzieś świątynie pustoszeją, to u nas są przepełnione, bo współcześnie żyjący w Rosji ludzie połączyli w swej świadomości i w swoim sercu wiarę w Boga, wiedzę naukową i współczesną kulturę”²
Cyryl I (*Патриарх Кирилл назвал эпохальной...*).

Streszczenie

W niniejszym rozdziale omówione zostaną wypowiedzi kontrowersyjnego patriarchy Cyryla I. Przedmiotem analizy są tylko te elementy dyskursu religijno-politycznego, które dotyczą jego typowych poglądów politycznych, a nie teologicznych, właściwych dla dyskursu religijnego. Patriarcha, jako głowa tego kościoła, ogłasza te poglądy na oficjalnych synodach, w postaci nakazów Cerkwi, obowiązujących duchownych i świeckich, występuje w parlamencie rosyjskim i na spotkaniach z prezydentem kraju. W większości jego dyskurs dotyczy polityki, choć częściowo pojawiają się elementy teologiczne, ale wykorzystywane do propagowania idei ‘ruskiego miru’. Z tego też względu nie da się rozłączyć tych obu elementów, zwłaszcza po rozpoczęciu wojny Rosji z Ukrainą.

Summary

This chapter will discuss the statements of the controversial Patriarch Kirill I. The subject of the analysis focuses only on those elements of the religious and political discourse that concern his typical political views, and not the theological views specific to religious discourse. The patriarch, as the head of this church, announces these views at official synods, in the form of Church orders binding on clergy and lay people, and appears in the Russian parliament and at meetings with the president of the country. Most of his discourse concerns politics, although there are some theological elements, but it is used to promote the idea of ‘Russian Mir’. Therefore, these two elements cannot be separated, especially after the start of the war between Russia and Ukraine.

1. ‘Symfonia’ rosyjskich władz cerkiewno-państwowych

W Rosji od wieków władze cerkiewne i świeckie wtórują sobie i grają w jednej ‘symfonii’, którą Cyryl I określa jako cerkiewno-państwową:

jej źródła pochodzą z Bizancjum, kiedy to najlepsze umysły Cerkwi i państwa pracowały nad stworzeniem modelu relacji cerkiewno-państwowych. Wówczas wykorzystali do opisu tego modelu słowo „symfonia”, które w języku rosyjskim jest używane w innym znaczeniu. Ale symfonia przewiduje harmoniczne połączenie interesów, podział

¹ Akademia Nauk Stosowanych w Nowym Sączu.

² wszystkie tłumaczenia własne – GAZ.

odpowiedzialności. (...) Państwo troszczy się o ziemskie sprawy, a Cerkiew – o niebiańskie. Nie da się wyobrazić sobie nieba bez ziemi i ziemi bez nieba. I ziemia, i niebo tworzą harmonię boskiego bytu, boskiego aktu stworzenia. Daj Boże, aby to połączenie niebiańskiego i ziemskiego były ukierunkowane na rozkwit duchowy i materialny ludzi (*Патриарх Кирилл напомнил...*).

Fotografia 1. Symfonia Putina i Cyryla I (napis: „Kiedy religia łączy się z polityką, rodzi się inkwizycja. A. Camus”).

Źródło: <https://pikabu.ru/tag/Путин%20и%20Церковь/best?page=4> (dostęp: 18.07.2024).

Historia wzajemnych relacji między Cerkwią Prawosławną w Rosji i władzą państwową (carską, cesarską, radziecką, demokratyczną i dyktatorską rosyjską) jest pełna sprzeczności i anomalii, jak i historia tego narodu. Przez setki lat cerkiew była autorytetem, wzorcem dla władzy carskiej, potem stała się obiektem nienawiści oraz prześladowań, a duchownych masowo werbowano do KGB, potem ponownego zachwytu religią po rozpadzie Związku Radzieckiego, a następnie znów pełnego podporządkowania interesom państwa i ideologii Kremla. Symbolem pierwszego etapu jest współrzędzenie i zasiadanie na jednym tronie cara Michała I³ i jego ojca – patriarchy całej Rusi Filareta⁴ oraz koncepcja mnicha Filoteusza⁵ „Moskwa – trzeci Rzym”, stworzona pod koniec XV wieku w Rosji, symbolem drugiego etapu – wysadzenie w powietrze głównej świątyni Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej – Katedry Chrystusa Zbawiciela⁶ w Moskwie w 1931 roku, a symbolem trzeciego okresu – postawa patriarchy Cyryla I wobec agresji Rosji putinowskiej na Ukrainę i jego ‘błogosławienie’ rosyjskich zbrodniarzy wojennych.

³ Michał I Romanow (1596-1645), pierwszy car z dynastii Romanowów.

⁴ Fiodor Romanow (1553-1633) – jako Filaret, patriarcha moskiewski i całej Rusi (1609-1633), zmuszony do złożenia ślubów mniszych przez Borysa Godunowa, gdyż był jednym z kandydatów na władcę, po powołaniu syna na cara współrzędził z nim na jednym tronie, co zdarzyło się tylko raz w historii – GAZ.

⁵ Filoteusz z Pskowa (1450-1525) – mnich, uczony, według którego Moskwa miała być centrum świata, „trzecim Rzymem”, a czwartego już miało nie być. „Stary” i „nowy” Rzym upadł, gdyż sprzeniewierzył się prawdziwej wierze – prawosławiu – i za to spotkała go kara boska. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Filoteusz_z_Pskowa (dostęp: 03.04.2024).

⁶ Katedra Chrystusa Zbawiciela (ros. Собор Христа Спасителя) – największa świątynia prawosławna na świecie, główna świątynia Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, tzw. patriarska. Zbudowana jako votum dziękczynne za uratowanie Rosji przed Napoleonem. Budowa trwała od 1817 roku do 1883. W 1931 roku wysadzona w powietrze na rozkaz Stalina, a w jej miejscu wybudowano otwarty basen. Kamień węgielny pod odbudowę położono w 1990 roku. Budowa trwała od 1994 do 31.12.1999 roku. Katedra może pomieścić 10 tys. wiernych, wysokość wraz z kopułą to 103 m. Źródło: https://ru.wikipedia.org/wiki/Храм_Христа_Спасителя (dostęp: 19.08.2024).

W tej historii relacji cerkiew-Kreml znaczące są również takie symboliczne wydarzenia, jak ‘powietrzna droga krzyżowa’ nad Moskwą z ikoną Kazańskiej Matki Boskiej w 1941 roku na rozkaz Stalina⁷, ‘wyznaczenie’ przez Stalina patriarchy Sergiusza⁸ w 1943 roku, jacht i pałace dla Cyryla I przekazane przez Putina, mozaiki z wizerunkiem Putina w poświęconej w 2020 roku głównej świątyni rosyjskich sił zbrojnych w Kubince⁹ czy sekta „Woskreszajuszczaja Ruś”¹⁰ [Zmartwychwstająca Ruś] we wsi Bolszaja Jelnia, przedstawiciele której modlą się do ikony z wizerunkiem Putina jako jednego z wcieleń króla Salomona, księcia Włodzimierza, który ochrzcił Ruś Kijowską czy nawet samego Apostoła Pawła.

Rosyjska Cerkiew Prawosławna została formalnie oddzielona od państwa 2 lutego (20 stycznia) 1918 roku. Cały majątek cerkiewny państwo radzieckie skonfiskowało, duchownych prześladowano – rozstrzeliwano, wysłano do łagrów, a religię zamieniono na ateizm z nowym ‘bogiem’ – Leninem, a potem Stalinem. Pewne ‘złagodzenie’ miało miejsce podczas wojny, gdy wykorzystywano cerkiew do podnoszenia morale narodu radzieckiego. Za Chruszczowa znów wróciły represje, które trwały do pieriestojki Gorbaczowa. Cerkiew ponownie stała się potrzebna państwu za Jelcyna, aby naród uwierzył nowemu przywódcy Rosji i aby wzmocnić jego pozycję. Cerkiew stała się „trzonem tego państwa (...), wchodząc na służbę państwu cerkiew występowała jako pewnego rodzaju korporacja okołopaństwowa ze swoimi interesami” (*Церковь и власть...*).

Współczesna koncepcja relacji cerkiew-władza opiera się na zasadzie dualizmu. W „Podstawach koncepcji społecznej Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej” mówi się o wzajemnym nie mieszanii się w swoje sprawy. Wyjątkami są te dziedziny, które interesują cerkiew i państwo, jak moralność społeczeństwa, status prawny cerkwi, a w dyskursie Cyryla zauważamy w zasadzie wszystkie kwestie, gdyż opieka zdrowotna, budownictwo, rodzina, dobrobyt, suwerenność kraju czy ostatnio wojna. Być może tak patriarcha interpretuje słowa „Podstaw”: zadania i działalność cerkwi i państwa mogą być tożsame nie tylko w osiągnięciu czysto ziemskich korzyści, ale i w realizacji zbawczej misji Cerkwi” (*Основы*, 2000, s. 50).

Dziś widzimy te wspólne, ramię w ramię, wystąpienia patriarchy cerkwi moskiewskiej i przywódcy na Kremlu oraz propagowanie ich wspólnej koncepcji ‘ruskiego miru’, gdzie Rosja jest zbawcą świata prawosławnego.

⁷ pod koniec listopada 1941 roku, gdy Niemcy podchodzili do Moskwy, nad stolicą, na rozkaz Stalina, trzy razy przeleciał samolot z ikoną Matki Boskiej. Po kilku dniach nadszedł silny mróz i sparaliżował wojska niemieckie. Zaczęła się kontrofensywa Armii Czerwonej. O tym wydarzeniu chodzą różne sprzeczne słuchy, czy rzeczywiście miało miejsce. Źródło: <https://ria.ru/20211127/krestnyy-1760926867.html> (dostęp: 03.04.2024).

⁸ Sergiusz (Iwan Stragorodzki) – patriarcha Rusi w latach 1943-1944, mianowany za zgodą Stalina, znany z ogłoszenia deklaracji lojalności Cerkwi wobec władzy komunistycznej, postać kontrowersyjna w historii Cerkwi.

⁹ główna świątynia Sił Zbrojnych Rosji, wybudowana w 2020 roku, jedna z najwyższych świątyń prawosławnych na świecie, w stylu rosyjsko-bizantyjskim ze słynnymi mozaikami z twarzami Putina, ministra obrony Szojgu, marszałkini Rady Federacji Matwijenko, sceną aneksji Krymu, mozaiką z Paradą Zwycięstwa i wizerunkiem Stalina.

¹⁰ Klasztor matki Fotinji, oficjalnie nieuznawany przez cerkiew Cyryla I, w którym odbywają się modlitwy za Putina – „cara całej Rusi, bo tak powiedział jej Bóg, który uratuje Rosję przez straszną nadciągającą klęską. Putin to reinkarnacja króla Salomona, księcia Włodzimierza, Mikołaja II, a ona sama była księżną Olgą”. Źródło: <https://dailystorm.ru/chtivo/on-stanet-carem-i-spaset-rossiyu-reportazh-iz-hrama-putina> (dostęp: 03.04.2024).

2. Patriarcha Cyryl I i jego błyskotliwa kariera

Cyryl I (Władimir Gundiajew) urodził się 20 listopada 1946 roku w Leningradzie w rodzinie duchownych (dziadek i ojciec byli duchownymi) [ojciec patriarchy ochrzcił Putina, o czym sam wspominał – GAZ] i nauczycielki języka niemieckiego. Formalnie nie był pionierem ani komsomolcem, ale od samego początku popierał władzę radziecką. Według jednej z wersji, w wieku 15 lat opuścił dom rodzinny, rozpoczął naukę w szkole wieczorowej i poszedł do pracy, według innej, na skutek trudnych relacji z pedagogiem i niewstąpienia do komsomolu, nie przyjęto go do 9. klasy i musiał iść do pracy. Po upływie 4 lat, z niewiadomych przyczyn, nie wzięto go do armii, a za rekomendacją metropolity Nikodema, znanego agenta KGB, rozpoczął studia w Leningradzkim Seminarium Duchownym. Zgodnie z ówczesnym prawem do seminarium mogli iść tylko ci, którzy odbyli 3-letnią obowiązkową służbę wojskową. W 1969 roku został mnichem i przyjął imię Cyryl, po 4 latach został herodiakonem¹¹, a po kilku miesiącach już heromnichem¹². Akademię Duchowną ukończył w 1970 roku i został stypendystą, wykładowcą i asystentem inspektora. Zaczął reprezentować cerkiew za granicą w ramach prawosławnej organizacji młodzieżowej „Sindesmos”. Pierwszy wyjazd zagraniczny miał miejsce w wieku 23 lat, kiedy to znalazł się w delegacji metropolity Nikodema (agent KGB o pseudonimie „Światosław”) w Pradze (Кондратова). Mówi się, że wtedy został zwerbowany do służb specjalnych i otrzymał pseudonim ‘Michajłow’.

Kwestia agenturalnej przeszłości Gundiajewa była badana przez wiele osób. Z pozycji cerkwi zajął się tym problemem duchowny patriarchatu moskiewskiego Gleb Jakunin¹³, który został deputowanym Rady Najwyższej Rosyjskiej Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Radzieckiej i w archiwach KGB znalazł informacje o współpracy kierownictwa patriarchatu moskiewskiego z KGB, w tym na temat Gundiajewa, zwanego agentem ‘Michajłowem’ i opublikował te materiały, żądając, aby Cyryl zrezygnował z urzędu (w odpowiedzi na to Święty Synod Cerkwi Rosyjskiej pod przywództwem patriarchy Aleksego II obłożył Jakunina ekskomuniką i wydalil ze stanu duchownego). Kierowany przez agenta ‘Michajłowa’ dział relacji zagranicznych Cerkwi był pewnego rodzaju filią KGB w strukturze cerkiewnej i dzięki temu Gundiajew mógł jeździć za granicę, zwłaszcza do Szwajcarii, pod przykrywką Cerkwi. W tamtych czasach wyjazd za granicę dla zwykłych ludzi był niemożliwy. Karierę również mogły zrobić tylko te osoby, które były w partii albo w KGB. Również dziennikarze gazet szwajcarskich „Tages-Anzeiger” i „Le Matin Dimanche” opublikowali akta Gundiajewa ‘Michajłowa’. Według nich 24-letni Gundiajew – zwany ‘monsigniore Kirill’ – wyjechał do Szwajcarii jako przedstawiciel Cerkwi Rosyjskiej przy Światowym Związku Kościołów w Genewie. Akta obejmują jego wizyty od 1969 do 1989 roku. ‘Michajłow’ rozpracowywał diasporę radziecką, która uciekła ze Związku Radzieckiego, a jako duchowny mógł być powiernikiem ludzi, którym nie odpowiadał ustrój komunistyczny. Utrzymywał również bliskie relacje z konsulem radzieckim Wadimem Mielnikowem, który był agentem KGB. Według konsula-agenta Gundiajew był „osobą radosną, która lubiła świętować do rana z koniakiem i szampanem, wyjazdy w góry szwajcarskie” (Иванова, http), kochały go kobiety

¹¹ herodiakon – w kościele prawosławnym mnich posiadający święcenia kapłańskie w stopniu diakona, czyli pierwszego stopnia święceń sakramentalnych.

¹² heromnich – w kościele prawosławnym mnich posiadający święcenia kapłańskie.

¹³ Gleb Jakunin (1934-2014) – rosyjski duchowny prawosławny, dysydent, bojownik o prawa ludzi wierzących w ZSRR, zwolennik ujawnienia kolaboracji Cerkwi z władzami sowieckimi, z pochodzenia Żyd, przebywał w łagrze i na zesłaniu. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Gleb_Jakunin (dostęp: 19.08.2024).

i wszyscy ciągnęli do niego. Po skandalu z wypadkiem samochodowym, konsul oraz Gundiajew (który jechał zbyt szybko i uderzył BMW w latarnię, co wywołało zainteresowanie mediów w Szwajcarii) musieli opuścić Szwajcarię.

W 2018 roku w Bułgarii wybuchł skandal, gdy na obchodach 140-lecia wyzwolenia Bułgarii spod niewoli osmańskiej prezydent kraju podziękował za wyzwolenie Bułgarii w czasach wojny rosyjsko-tureckiej Polakom, Rumunom, Finom, Ukraińcom, Czarnogórcom i Mołdawianinom. Cyryl zareagował ostro, że żadna Polska czy Litwa nie wyzwoliła Bułgarii, tylko Rosja. Oburzony wicepremier Bułgarii Walerij Simeonow stwierdził: „począwszy do 1996 roku, zarobił 14 mld na imporcie papierosów bez akcyzy. Ten cwaniak sprowadził papierosy na sumę 14 mld dolarów i wina za 4 mld na potrzeby cerkwi, też bez akcyzy. Ma prywatny samolot, willę w Szwajcarii. Jego zegarek kosztuje 30 000. I jeszcze ma śmiałość osądzać bułgarskiego prezydenta. Ten człowiek nie zszedł z niebios, nie przyszedł z Raju i nie jest wysłannikiem Jezusa Chrystusa. On jest znany jako papierosowy metropolita Rosji. To nie jest duchowny prawosławny. To agent Michajłow, drugorzędny agent radzieckiego KGB” (*Буце-премьер...; Демин*). Te słowa wywołały kryzys polityczny w parlamencie, koalicjanci grozili zerwaniem umowy, część społeczeństwa była po stronie wicepremiera, część wsparła patriarchę. Do sądu zwrócił się Emil Milanow, generał w spoczynku, lider prorosyjskiej organizacji „Perun-2000”, sekretarz Ruchu „Rusofile”. Sąd stanął po stronie wicepremiera, uznając, że wystąpienie patriarchy były wystąpieniem polityka, a nie duchownego i żadnych oszczerstw ze strony wicepremiera tam nie było (*В Болгарии...*).

Od 1970 roku Cyryl był osobistym sekretarzem metropolity leningradzkiego Nikodema, w 1971 roku został w wieku 24 lat archimandrytą¹⁴, a następnie przedstawicielem Rosyjskiej Cerkwi przy Światowej Radzie Kościołów w Genewie. W 1974 roku w wieku 27 lat (!) został rektorem Leningradzkiej Akademii i Leningradzkiego Seminarium Duchownego. Zaczął również pełnić szereg funkcji w Światowej Radzie Cerkwi. W 1976 roku został biskupem (mając zaledwie 29 lat) wyborskim, wikariuszem diecezji leningradzkiej, a rok później – arcybiskupem. Było to sprzeczne z kanonami Cerkwi, według której biskupem można zostać w wieku 35 lat. Od 1978 roku zarządzał patriarchszymi parafiami w Finlandii i został zastępcą przewodniczącego Wydziału Zewnętrznych Stosunków Cerkiewnych Patriarchatu Moskiewskiego. Od 1984 roku był arcybiskupem smoleńskim i wiaziemskim, od 1988 – arcybiskupem smoleńskim i leningradzkim, od 1989 roku członkiem Świętego Synodu Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, a rok później – członkiem Synodalnej Komisji Biblijnej. Metropolitą został w 1991 roku. Od 1995 roku był zastępcą głowy Światowego Rosyjskiego Soboru Ludowego, czyli Patriarchy Moskwy i całej Rusi Aleksego II¹⁵. Nazywano go ‘ministrem spraw zagranicznych’, a nawet ‘premierem’ Cerkwi Rosyjskiej. Znow pełni wiele prestiżowych funkcji w Cerkwi, jak honorowy prezes Światowej Konferencji „Religie i świat”, przewodniczący Synodalnej grupy roboczej ds. wypracowania koncepcji Rosyjskiej Cerkwi ds. cerkiewno-państwowych

¹⁴ archimandryta – przełożony większego klasztoru albo kilku klasztorów w kościele prawosławnym, co odpowiada opatowi w kościele zachodnim.

¹⁵ Aleksy II (1929-2008) – piętnasty patriarcha moskiewski i całej Rusi w latach 1990-2008, reaktywował i otworzył 15 tys. parafii zlikwidowanych w czasach radzieckich, odbudował Katedrę Chrystusa Zbawiciela w Moskwie, prowadził szeroką kampanię na rzecz powrotu prawosławia na centralne miejsce w życiu Rosjan po rozpadzie ZSRR, kanonizował Mikołaja II i jego rodzinę, za jego czasów Rosyjska Cerkiew Prawosławna zyskała przedstawiciela przy Unii Europejskiej, Radzie Europy i ONZ, potępił interwencję rosyjską w Czeczenii w 1994 roku. Źródło: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksy_II_\(patriarcha_Moskwy\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksy_II_(patriarcha_Moskwy)) (dostęp: 20.08.2024).

relacji i problemów współczesnego społeczeństwa. Aktywnie występował na uczelniach w Rosji i za granicą, napisał kilka książek i ponad pół tysiąca publikacji w prasie, został prezenterem telewizyjnym i członkiem kilku akademii, m.in. nauk humanistycznych, otrzymał szereg medali, orderów. Jego hobby to narciarstwo wysokogórskie, narty wodne, szybka jazda samochodem i miłość do psów. W mediach było wiele artykułów o rzekomej kochance, z którą utrzymuje relacje od lat 30. i z którą ma syna, o orientacji homoseksualnej, ale najczęściej o jego miłości do luksusu i biznesach.

Po śmierci patriarchy Aleksego II w 2008 roku pełnił funkcję strażnika patriarszego tronu, czyli tymczasowej głowy Cerkwi. 27 stycznia 2009 roku w drugim głosowaniu został wybrany przez biskupów Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej na XVI patriarchę moskiewskiego i całej Rusi¹⁶. Uroczysta intronizacja odbyła się 1 lutego 2009 roku w Moskwie w Soborze Chrystusa Zbawiciela. Uważa się, że Cyryl został patriarchą dzięki wsparciu Putina i oligarchów, gdyż wielu delegatów soboru było jednocześnie biznesmenami i członkami partii Putina „Jedna Rosja” (Кондратова).

Fotografia 2. „Pieniądze to grzech. Wezmę wasze grzechy na siebie”.

Źródło: <https://funny.klev.club/4898-kirill-patriarh.html> (dostęp: 04.08.02024).

Fotografia 3. „A teraz wam opowiem, jak żyć w ubóstwie”.

Źródło: <https://m.babr24.com/?IDE=150033> (dostęp: 04.08.02024).

¹⁶ Jego Świątobliwość Patriarcha moskiewski i całej Rusi (ros. Святейший Патриарх Московский и всея Руси) – tytuł przysługujący zwierzchnikowi Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, pierwszemu spośród biskupów. Urząd ten jest dożywotni, zaś wyboru patriarchy dokonuje Sobór Lokalny.

Fotografia 4. „Świece się zapalają, kieszenie nabijają”.

Źródło: https://memoteka.com/Мемы_с_патриархом_Кириллом (dostęp: 04.08.02024).

Pierwsze próby patriarchy w biznesie miały miejsce w latach 80., kiedy to zajmował się spółdzielniami podległymi diecezji smoleńskiej, ale prawdziwy sukces w biznesie odniósł w 2 poł. lat 90. Korzystając z ulg podatkowych dla biznesu założonego przez organizacje religijne, Wydział Zewnętrznych Stosunków Cerkiewnych Patriarchatu Moskiewskiego został założycielem banku komercyjnego „Pierieswiet”, fundacji charytatywnej „Nika”, spółki akcyjnej „Międzynarodowa Współpraca Ekonomiczna, spółki akcyjnej „Wolna Telewizja Ludowa” i wielu innych. Głównie dzięki Fundacji „Nika” zasłynął jako „tytoniowy patriarcha”. „Nika” zajmowała się sprzedażą hurtową papierosów, sprowadzanych do Rosji jako pomoc humanitarna i nie musiała płacić cła. Liczba sprowadzonych papierosów wynosiła miliardy sztuk, a zysk ze sprzedaży – setki milionów dolarów USA, przez co inni biznesmeni, którzy musieli płacić cło, zaczęli przekazywać informacje do pracy o biznesie Cyryla, rozpoczęły się śledztwa dziennikarskie. To nie przeszkodziło Cyrylowi w kontynuacji biznesu tytoniowego i w 1996 roku jego biznes stanowił 10% rosyjskiego rynku tytoniu. Według cerkwi palenie to grzech, ale nie przeszkadzało to Cyrylowi zajmować się takim biznesem.

Kolejny biznes Cyryla to eksport ropy naftowej. Wspólnie z partnerem biznesowym biskupem Wiktorem (Pjankowem) w połowie lat 90. eksportowali za granicę kilka milionów ton ropy na rok. Roczny obrót wynosił ok. 2 mld dolarów. Za czasów Putina utajniono te dane.

W 2000 roku Cyryl zajął się kawiozem, krabami i owocami morza. Rząd pozwolił założonej przez niego spółce „Region” wylawiać kraba kamczackiego i krewetki. Zysk z tego tytułu ocenia się na 17 mld dolarów. Krab był eksportowany głównie do USA, gdyż połowa akcji spółki należała do Amerykanów.

Dziennikarze ujawnili też, że jako głowa diecezji kaliningradzkiej miał udziały w spółce produkującej samochody w Kaliningradzie.

Cyryl zajmował się również środkami masowego przekazu – założył telewizję, Prawosławną Telewizyjną Agencję Informacyjną, obecnie Agencja Informacyjna Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej i na 1 kanale telewizji rządowej ma program „Słowo pasterza”.

Cyrylowi udało się jednak połączyć Cerkiew Patriarchatu Moskiewskiego z Rosyjską Cerkwią Prawosławną za Granicą, zwiększył znacznie liczbę parafii prawosławnych w Korei, Wietnamie, Indonezji, na Filipinach, w Iranie, Iraku, Emiratach Arabskich, RPA, Islandii i innych krajach, doprowadził do zachowania członkostwa Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego w Światowej Radzie Kościołów. Po objęciu tronu metropolity moskiewskiego przeprowadził ‘rewolucję kadrową’ i pozbył się silnych konkurentów (*Агент КГБ...*).

Jak twierdzi metropolita perejeśławsko-wiszniewski Prawosławnego Kościoła Ukrainy – pod przywództwem Cyryla Rosyjska Cerkiew Prawosławna stała się:

jedną z instytucji rosyjskiego, opresyjnego państwa. [...] Cerkiew w Rosji jest dziś de facto jedną z głównych instytucji państwa, specjalizującą się we włączaniu do głów wiernych ideologicznego rosyjskiego neoimperializmu, na dodatek podbudowanego argumentacją religijną. Rosyjska Cerkiew przestała być głosem prawdy. [...] Patriarcha Cyryl wyznaje ponadto ideologię, którą trudno zrozumieć ludziom żyjącym w cywilizowanym świecie. Jest to ideologia „ruskiego miru”, mieszanka herezji i głębokiej duchowej schizofrenii. Zakłada ona, że Rosja zarówno od strony politycznej, jak i duchowej ma przewodzić wszystkim słowiańskim narodom prawosławnym. A rozumiane imperialne państwo i jego władca zastępuje tam Boga (Przeciszewski, 2024).

W Cerkwi Rosyjskiej nie wolno wyrazić poglądów, które są sprzeczne z poglądami Cyryla, a dotyczy to wszystkich sfer: teologii, polityki czy nawet medycyny. Sam patriarcha uważa się za jedną z pięciu najważniejszych osób w Rosji – po prezydencie, premierze, marszałkach Dumy [niższa izba parlamentu – GAZ] i Rady Federacji [wyższa izba parlamentu – GAZ] (Кондратова).

Patriarcha uważany jest za miliardera. W 2020 roku dziennikarze odkryli, że jako prywatna osoba ma trzy mieszkania w Moskwie i jedno w Petersburgu, ekskluzywne zegarki (jeden zauważono na ręce marki Breguet za 30 tys. dolarów, drugi marki Ulysse Nardin z paskiem ze skóry aligatora i białymi brylantami za 16 tys. dolarów), jacht „Pallada”, подарowany przez „Lukoil” o wartości 4 mln dolarów, jacht „Azymut” za 680 tys. dolarów, samolot „Gulfstream G450 za 43 mln dolarów (Клим), Emrayer Legacy 600 za ponad 25 mln dolarów, drogie samochody (np. Toyota Land Cruiser, Cadillac Escalade, Mercedes Maybach, Mercedes-Benz S-Klasse Pullman za 54 mln dolarów, radzieckie samochody Pobieda, Czajka), rezydencje w różnych częściach Rosji, w tym na Krymie (wartość ok. 500 mln. dolarów) obok rezydencji Putina oraz rezydencję w Szwajcarii (*Биография патриарха...; Роскошь без...*). Jako patriarcha ma do dyspozycji ponad 20 rezydencji należących do Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, m.in. w Moskwie, w Karelii (rezydencja i willa), pod Genendżykiem nad Morzem Czarnym, po sąsiedzku z rezydencją Putina, w Carskim Siole pod Petersburgiem.

Fotografia 5. Mem związany z drogim zegarkiem patriarchy, który usunięto z fotografii za pomocą Fotoshop (napis: „Przepraszam, która godzina? Jezusie, od*... się”).

Źródło: https://memoteka.com/Мемы_с_патриархом_Кириллом (dostęp: 05.08.2024).

Fotografia 6. „Sprzedam autokefalię. Drogo”.

Źródło: <https://papik.pro/izobr/karikaturi/7621-karikatura-patriarh-48-foto.html> (dostęp: 05.08.2024).

Fotografia 7. „Pomówmy o sumieniu”.

Źródło: <https://ahilla.ru/patriarh-kirill-duhovnyj-lider-ili-effektivnyj-menedzher/> (dostęp: 05.08.2024).

3. Ideologia ‘ruskiego miru’

Dyskurs religijny w dzisiejszych czasach to nie tylko kazania, ale głównie wystąpienia w mediach, poruszanie kwestii politycznych przez hierarchów kościoła, co zauważamy w Polsce i Rosji. Dyskurs ten uległ zmianie – modyfikacji uległa wizja świata, style religijności, style funkcjonowania instytucji kościelnych. Doskonale widać to na przykładzie wystąpień głowy cerkwi moskiewskiej.

Jak zauważa M. Wojtak „w przestrzeni dyskursu religijnego, zwracamy uwagę (...) na otwarcie na inne dyskursy i balansowanie między biegunem tradycji (wyrazista sakralizacja, często też skostnienie) a biegunem współczesności (rozchwianie reguł, innowacyjność) (2011, s. 76). Dyskurs ten, głównie w mediach, „staje się polimorficzny” (Gazdecka, 2014, s. 195). Nabiera on również cech świeckiej komunikacji, oddziałuje na sferę komunikacji publicznej (Wojtak, 2018, s. 48).

Dzisiejszy dyskurs prawosławny w Rosji to przede wszystkim koncepcja ‘ruskiego miru’. Koncepcja ta po raz pierwszy pojawiła się w zabytku piśmiennictwa ruskiego z drugiej połowy XI wieku pt. „Słowo na odnowienie cerkwi Dziesięcinnej” (ros. „Слово на обновление Десятинной церкви”) napisanym za czasów panowania wielkiego księcia Izjasława Jarosławowicza¹⁷. Była to cerkiew Narodzenia Bogurodzicy na Górze Zamkowej w Kijowie, pierwsza kamienna świątynia chrześcijańska na Rusi, główny ośrodek religijny Rusi Kijowskiej, w której znajdowały się relikwie św. Klemensa – papieża kościoła łacińskiego. Pierwsza cerkiew została zburzona podczas najazdu Mongołów Batu-Chana, następnie odbudowana i zniszczona w 1935 roku przez władze stalinowskie. W „Słowie” pojawił się zapis: „Sławimy i wychwalamy, składamy pokłony w Trójcy wysławianemu Bogu, dziękując temu wiernemu niewolnikowi, który pomnożył skarby swego pana nie tylko w Rzymie, ale i wszędzie: w Chersoniu, jeszcze w ruskim mirze...” (Слово на обновление...). Oznaczało ono wówczas ‘Ruś’ lub ‘Ruska ziemia’. Obecnie ‘мир’ to ‘świat’.

Po raz kolejny koncepcja pojawiła się po 800 latach w artykule historyka Nikołaja Kostomarov z 1861 roku „Dwa ruskie narody” (ros. „Две русские народности”), którego ojciec był Ukraińcem, a matka Rosjanką. W artykule przedstawił swoje poglądy na temat tworzenia się narodów, na które wpływa środowisko geograficzne, kontakty pomiędzy narodami. Szczegółowo opisał kształtowanie się oraz rozwój narodów wschodniosłowiańskich, a także różnice między narodem rosyjskim i ukraińskim, traktowanym jako odgałęzienie narodu rosyjskiego i nazywanym południoworuskim. Potem koncepcja ta zmieniła się na jeden naród staroruski, trzy braterskie narody i obecnie to jeden ‘ruski mir’.

Ta współczesna doktryna narodziła się w latach 90. XX wieku jako odpowiedź na upadek ZSRR i komunizmu. Za jej autorów uważa się Piotra Szczedrowickiego, Siergieja Gradirowskiego i Jefima Ostrowskiego i ich artykuł „1111 znaków 1111 dni do tysiąclecia” (ros. „1111 знаков 1111 дней до тысячелетия”). Według nich epoka narodów-państw dobiega końca, a ‘ruski mir’ to Rosja bez granic politycznych, alternatywa dla izolacji i przeciwstawienia się całemu światu. Tylko język może być mostem, wyspą łączącą rozpadający się świat poradziecki i elementem łączącym z ojczyzną tych Rosjan, którzy wyemigrowali z ZSRR (*Русский мир как неоимперский...*). W 2014 roku ukazał się wywiad z A. Czesnakowem, dyrektorem Centrum Koniunktury Politycznej i zastępcą kierownika Wydziału Polityki Wewnętrznej w Kancelarii Prezydenta, w którym za ojca ‘ruskiego miru’ podaje dziennikarza Gleba Pawłowskiego, dziennikarza, politologa, który opracował kampanię wyborczą Putina w 2000 roku. Po objęciu urzędu prezydenta przez Putina w 2000 roku koncepcję ‘ruskiego miru’ stosowano w stosunku do mniejszości rosyjskojęzycznych, które żyją w byłych republikach radzieckich. Na pierwszym Zjeździe Rodaków (ros. Съезд Соотечественников) Putin wspomniał o konieczności konsolidacji wspólnego ‘ruskiego miru’.

Koncepcja ‘miru’ weszła do dyskursu politycznego w latach 2006-2007 jako rozpowszechnianie języka rosyjskiego i kultury. W 2006 roku Putin stwierdził, że ‘ruski mir’ powinien łączyć wszystkich, komu bliski jest język rosyjski i kultura, niezależnie gdzie żyją. W latach 2008 i 2013 koncepcja ta stała się oficjalną koncepcją polityki zagranicznej Rosji (*Русский мир*).

¹⁷ Izjasław I Jarosławowicz (1024-1078), książę turowski, nowogrodzki, wielki książę kijowski, syn wielkiego księcia Jarosława Mądrego, mąż Gertrudy – córki Mieszka II Lamberta.

W 2007 roku Putin powołał Fundację „Ruski mir”, która miała za zadanie wspierać rozwój języka rosyjskiego, kultury, organizowała konferencje dla rusycystów na całym świecie. Ta koncepcja była świeckim wariantem ‘ruskiego miru’. Po objęciu patriarszego tronu przez Cyryla w 2009 roku koncepcja ta stała się programem ‘drugiej chrystianizacji Rosji’, ‘doktryną Ruskiego miru’, czyli terenów należących do patriarchatu moskiewskiego, a potem wszystkich, którzy czują więź z Rosją. Koncepcja ‘miru’ ewaluowała w 2013 roku, gdy Putin z okazji 1025-lecia chrztu Rusi w Kijowie ‘zapożyczył’ rozumienie ‘miru’ od patriarchy – ‘ruski mir’ miał być odpowiedzią na globalizację Zachodu, miał chronić tradycyjne wartości.

Jędraszczyk twierdzi, że koncepcja ‘ruskiego miru’ Putina i Cyryla I „praktycznie nałożyły się na siebie, a sama cerkiew stała się narzędziem w rękach władzy świeckiej” (2018, s. 195). Estoński dyplomata Eerik-Niiles Kross uważa, że „dla patriarchatu moskiewskiego rząd rosyjski to instrument wcielenia w życie ideologii ‘ruskiego miru’, ‘świętej misji’ Rosji, a dla reżimu Putina ‘ruski mir’ to pasujące usprawiedliwienie ideologiczne dla agresji i rosyjskiego ekspansjonizmu, a patriarchat moskiewski służy mu jako instrument w rozpowszechnianiu tej doktryny” (Ээрик-Нийлес Кросс, 2024). Władza świecka i religijna wspierają się więc na różne sposoby w rozpowszechnianiu idei ‘ruskiego miru’. Rada Europy stwierdziła: „reżim Władimira Putina przyjął neoimperialistyczną ideologię ‘ruskiego miru’, którą Kreml przekształcił w instrument do rozpalania wojny... Hierarchowie patriarchatu moskiewskiego, w tym patriarcha Cyryl, rozstawia ideologię ‘ruskiego miru’, ogłasza wojnę przeciwko Ukrainie i ‘satanistycznemu Zachodowi’ ‘świętą wojnę dla wszystkich Rosjan’ i nawołuje prawosławnych do poświęcenia się dla swojego kraju” (Ibidem).

W 2023 roku Putin w wystąpieniu przed uczestnikami Światowego Rosyjskiego Soboru Ludowego wyjaśnił po raz kolejny pojęcie ‘ruskiego miru’: „to państwo staroruskie [ros. Древняя Русь], Carstwo Moskiewskie, Imperium Rosyjskie, Związek Radziecki, to współczesna Rosja, która przywraca, wzmacnia i pomnaża swoją suwerenność jako imperium światowe. Ruski mir łączy wszystkich, którzy odczuwają duchową łączność z naszą Ojczyzną, którzy uważają się na nośników [ros. носителей] języka rosyjskiego, historii, kultury niezależnie od ich przynależności narodowej czy religijnej” (Эгерт, 2023).

‘Ruski mir’ zmienił swoje znaczenie od momentu wykorzystywania go przez polityków, a zwłaszcza przez cerkiew. Ja zauważył M. Niemcew: „stworzony jako alternatywa dla nacjonalizmu i każdej formie imperializmu, obecnie utożsamiany jest właśnie z nimi” (Кордочкин 2024). Według patriarchy „przynależność do Ruskiego miru określana jest na zasadzie swobodnego wyboru ludzi i narodów. Dlatego nie ma mowy o jakimkolwiek narzucaniu idei Ruskiego miru”. W praktyce przecież widzimy próbę jego siłowego narzucenia Ukrainie w postaci wojny trwającej ponad 2 lata. ‘Mir’ kiedyś miał łączyć ludzi, a jednak podzielił ich. Wielu Rosjan po wybuchu wojny nie chciało się z nim utożsamiać i opuściło ojczyznę. Według patriarchy są oni jak ‘syn marnotrawny’ (ros. блудный сын) i powinni pokajać się. Miedwiediew określił ich ‘zdrajcami’ (ros. предатель) i „ich kości powinny zgnić na obczyźnie” (Ibidem).

Fotografia 8. „Rosja wstaje z kolan. Krym to Rosja”.

Źródło: <https://papik.pro/izobr/karikaturi/7621-karikatura-patriarh-48-foto.html> (dostęp: 05.08.2024).

Sergiej Szumiło, dyrektor Międzynarodowego Instytutu Dziedzictwa Ateńskiego, pracownik naukowy Uniwersytetu w Exeter i Instytutu Historii Ukrainy twierdzi, że koncepcja ‘ruskiego miru’, ogłoszona przez patriarchę, jest ukraińofobistyczna i zbrodnicza, gdyż eliminuje możliwość istnienia Ukrainy i Ukraińców jako samodzielnego narodu: „autorzy obrali sobie za cel pochłonięcie Ukrainy, zniszczenie świadomych Ukraińców i wszystkiego, co jest ukraińskie, przemocą asymilować tych, którzy przeżyją, i osiągnąć to, żeby nasi potomkowie nie znali prawdy o swoich korzeniach” (Осипчук). Według niego koncepcja ‘ruskiego miru’ została opracowana przez patriarchę w latach 90. XX wieku i Putin zaczął ją wykorzystywać w swojej polityce. Przez to Rosyjska Cerkiew stała się „propagandystycznym dodatkiem do putinowskiego reżimu totalitarnego” (Ibidem). To nowe rozumienie idei ‘ruskiego miru’, które „powinno stać się oficjalną państwową i religijną ideologią putinowskiej Rosji” (*«Обыкновенный фашизм»...*) zostało oficjalnie ogłoszone 27 marca 2024 roku. W świątyni Chrystusa Zbawiciela w Moskwie zatwierdzono „Nakaz XXV Światowego Rosyjskiego Soboru Ludowego” pt. „Teraźniejszość i przyszłość Ruskiego miru”, który, jak zapisano w preambule, „jest dokumentem programowym Soboru i nakazem adresowanym do organów władzy ustawodawczej i wykonawczej Rosji” (*Наказ XXV...*; Przeciszewski, 2024¹⁸). A więc to dokument religijno-państwowy, jak cały dyskurs Cyryla. „Nakaz” składa się z 8 punktów: Specjalna operacja wojskowa, Ruski mir, Polityka zagraniczna, Polityka rodzinna i demograficzna, Polityka migracyjna, Edukacja i wychowanie, Rozwój przestrzenny i urbanistyczny, Rozwój gospodarczy.

Poniżej przedstawimy najważniejsze myśli tego oficjalnego dokumentu, a także inne wypowiedzi patriarchy na dany temat.

¹⁸ tekst „Nakazu” opiera się na cytowaniu tłumaczenia P. Przeciszewskiego (2024) ze zmianami dokonanyymi przez autora danego rozdziału monografii.

3.1. ‘Specjalna operacja wojskowa’

Zgodnie z „Nakazem”:

‘specjalna operacja wojskowa’ to nowy etap walki narodowo-wyzwoleńczej narodu rosyjskiego przeciwko zbrodniczemu reżimowi kijowskiemu i stojącemu za nim kolektywnemu Zachodowi, toczącej się na ziemiach Południowo-Zachodniej Rusi od 2014 roku. W toku specjalnej operacji naród rosyjski z bronią w ręku broni życia, wolności, państwowości, tożsamości cywilizacyjnej, religijnej, narodowej i kulturowej, a także prawa do życia na własnej ziemi w granicach jednego Państwa Rosyjskiego. Z duchowo-moralnego punktu widzenia specjalna operacja wojskowa jest Świętą wojną, w której Rosja i jej naród chroniąc jednolitą duchową przestrzeń Świętej Rusi, pełnią misję „Powstrzymującego”¹⁹ [„Katechona”], broniącego świat przed naporem globalizmu i zwycięstwem Zachodu, który popadł w satanizm.

Po zakończeniu operacji specjalnej całe terytorium współczesnej Ukrainy powinno znaleźć się w sferze wyłącznych wpływów Rosji. Możliwość istnienia na danym terytorium rusofobistycznego, wrogiego Rosji i jej narodowi reżimu politycznego, jak i podobnego mu reżimu, zarządzanemu z wrogiego Rosji ośrodka zewnętrznego, powinna być całkowicie wykluczona (*Наказ XXV...*; Przeciszewski, 2024).

W innych wypowiedziach patriarchy zauważamy, że obowiązkiem prawosławnych i parafii jest pomaganie „tym, którzy są na linii ognia (...) i bronią naszych prawosławnych w Donbasie” (*Патриарх Кирилл призвал православных прихожан...*). Prawosławni powinni zbierać dla nich rzeczy i żywność.

‘Operacja wojskowa’ przyczyniła się według patriarchy do „moralnego przekształcenia społeczeństwa rosyjskiego, któremu będzie teraz łatwiej uwolnić się od narzuconych mu przez Zachód wartości” (*Патриарх Кирилл: СВО...*). Dzięki ‘operacji’ naród rosyjski na nowo zdefiniuje takie wartości jak praca twórcza, prawda, sprawiedliwość, honorowa służba Ojczyźnie. Rosjanie uwolnią się od narzucanych im wartości konsumpcjonizmu.

‘Operacja wojskowa’ to też odzwierciedlenie globalnego konfliktu cywilizacji. Rosyjska cywilizacja, według patriarchy, to „prawdziwie chrześcijańska cywilizacja, która przeciwstawiła się tej, która coraz bardziej odchodzi od Boga” (Kazakova 2024). Według niego od Boga odeszły władze Ukrainy, które zostały oszukane, które wciągnięto w konflikt między mającymi wspólną krew i wiarę ludźmi w Rosji i Ukrainie.

Słowa patriarchy o ‘świętej wojnie’ wywołały zaniepokojenie Światowego Związku Kościołów. Po rozpoczęciu wojny wiele osób uciekło z Rosji. Patriarcha sądzi, że zgrzeszyli, ale nie należy ich potępiać, jeśli odprawią pokutę i wrócą. Jeśli zrozumieją, że popełnili błąd, to Ojczyzna nie może ich odrzucić.

¹⁹ w tekście rosyjskim użyto w cudzysłowie „удерживающим” z Drugiego Listu do Tesaloniczan: „Ибо тайна беззакония уже в действии, только не совершится до тех пор, пока не будет взят от среды удерживающий теперь. И тогда откроется беззаконник, которого Господь Иисус уберет духом уст Своих и истребит явлением пришествия Своего (*Второе послание...*) – Albowiem już działa tajemnica bezbożności. Niech tylko ten, co teraz powstrzymuje, ustąpi miejsca, wówczas ukaże się Niegodziwiec, którego Pan Jezus zgładzi tchnieniem swoich ust i wniwecz obróci [samym] objawieniem swego przyjścia (*Nowy Testament...*). W religii to ‘katechon’, czyli ten, który powstrzymuje. To nowotestamentowe pojęcie oznaczające siłę powstrzymywania nadejścia antychrysta i apokalipsy. Oznacza też doczesną władzę, która miała spełniać funkcję powstrzymywania nadejścia antychrysta oraz czas na nawrócenie się przed końcem świata i zbawienie, do dokonania którego nadejście antychrysta jest konieczne (*Katechon*).

Z wojną związana jest też tematyka broni jądrowej. Co ciekawe, Patriarcha uważa, że twórcy radzieckiej broni jądrowej pracowali pod wstawiennictwem świętego Serafima Sarowskiego²⁰, zgodnie z zamysłem boskim i dzięki temu Rosja jest wolna i niepodległa (Ibidem).

W związku z udziałem żołnierzy w walkach w Ukrainie wśród duchownych toczyły się dyskusje, czy można udzielać eucharystii żołnierzom po powrocie do domu. W 2023 roku archiereje²¹ wyrazili gotowość udzielania eucharystii żołnierzom z wyjątkiem tych, którzy popełnili przestępstwa wojenne. Patriarcha stwierdził, że nie mają prawa tak postępować i powinni wszystkim udzielać eucharystii. Posłużył się przykładem świętego Aleksandra Newskiego²², który powrócił z bitwy na jeziorze Pejpus²³ (ros. чудское сражение) i wtedy nikt nie wątpił, że należy mu udzielić eucharystii (Баранова, 2024).

Wszystkim Rosjanom, którzy zginą w walkach w ramach ‘operacji wojskowej’, patriarcha odpuszcza grzechy, gdyż śmierć żołnierzy jest ofiarą przez nich złożoną, która zmywa z człowieka wszelkie grzechy, jeśli nim kierowało poczucie obowiązku i wykonywanie przysięgi wojskowej (*Патриарх Кирилл заявил о «прощении грехов»...*). Natychmiast w sieciach społecznościowych zawrzało. Oceniono, że przypomina to radykalny islam i wysyłanych na śmierć bojowników. Pisano, że sensem jego nauki jest kazanie zabijać Ukraińców, a jeśli ciebie zabiją, to trafisz do raju, że bogiem Cyryla jest Władimir Putin (*Смерть в Украине...*). W mediach zauważa się również, że jest to manipulowanie wyrwanymi z kontekstu z Ewangelią cytatami, zniekształcanie ich sensu, herezja. Żołnierze powinni iść na front: „idźcie śmiało wypełniać swój wojskowy obowiązek i pamiętajcie, że jeśli oddalicie życie za Ojczyznę, za braci swoich, jak mówi Ewangelia, to będziecie z Bogiem i w Jego Królestwie, w Jego chwale, w Jego wiecznym życiu” (*«Православный шихидизм»...*). Dzień przed wybuchem wojny błogosławił żołnierzy i twierdził, że mają być „gotowi do odpierania wroga na granicach naszej Ojczyzny” (Ibidem). W kazaniu 2 tygodnie po wybuchy wojny stwierdził, że „rozpoczęliśmy walkę, która ma nie fizyczne, a metafizyczne znaczenie” (Ibidem). To walka dobra ze złem. Nie ma tam miłości bliźniego, nadstawiania drugiego policzka, nie ma ‘nie zabijaj’, wręcz przeciwnie. To rozumienie bliskie islamowi, a zwłaszcza koncepcja wybaczenia (ros. прощение): „wybaczenie bez sprawiedliwości to kapitulacja i słabość. Dlatego wybaczeniu musi towarzyszyć obowiązkowe zachowanie prawa do bycia po stronie światłości” (Ibidem). Uważa się, że w ten sposób radykalne idee szahidyizmu i islamskiego fundamentalizmu przeniknęły do środowiska patriarchatu moskiewskiego. Patriarcha i prezydent nie kryją zresztą sympatii do islamu, w odróżnieniu do innych religii.

²⁰ Serafim z Sarowa (1759/1754-1833) – święty prawosławny, mnich, asceta, mistyk związany z monasterem Zaśnięcia Matki Bożej w Sarowie, jedna z kluczowych postaci prawosławia na całym świecie, przypisywano mu zdolność jasnowidzenia, wypędzania złych duchów i uzdrawiania. Przepowiedział rewolucję październikową, wojnę domową w Rosji, upadek Austrii, utratę międzynarodowego znaczenia przez Francję i nadejście antychrysta na ziemię rosyjskie. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Serafin_z_Sarowa (dostęp: 20.08.2024).

²¹ archierej – członek wyższego duchowieństwa (patriarcha, arcybiskup i biskup) w kościele prawosławnym.

²² Aleksander I Newski (1220-1263) – książę Nowogrodu Wielkiego, wielki książę kijowski, włodzimierski z dynastii Rurykowiczów, święty Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej, przed śmiercią złożył śluby zakonne i przyjął imię Aleksy. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Aleksander_Newski (dostęp: 10.08.2024).

²³ bitwa na jeziorze Pejpus, inaczej bitwa na lodzie, bitwa na jeziorze Czudzkim, lodowe pobojuwisko – starcie wojsk nowogrodzkich księcia Aleksandra Newskiego z zakonem krzyżackim księcia-biskupa Dorpatu Hermana I 5 kwietnia 1242 roku. Bitwa rozegrała się na zamrożonym jeziorze. Na skutek pokonania zakonu podpisano traktat pokojowy. Bitwa była wykorzystywana w celach propagandowych w radzieckiej i rosyjskiej historii jako ta, która na kilkadziesiąt lat ustaliła zachodnią granicę. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Bitwa_na_jeziorze_Pejpus (dostęp: 10.08.2024).

Patriarcha chwali żołnierzy na froncie, którzy modlą się, a „modlitwa żołnierzy to «krzyk duszy», który może czynić cuda” (*Патриарх Кирилл раскрыл...*).

Najwięcej kontrowersji wywołały słowa patriarchy z 2022 roku o tym, że „Nie chcemy z nikim walczyć. Rosja nigdy na nikogo nie napadała. To zadziwiające, że tak wielki i potężny kraj nigdy na nikogo nie napadł, tylko bronił swoich granic”. To kraj chroniony przez Boga, ukochany przez Boga, kraj miłujący pokój (*Патриарх Кирилл заявил, что Россия никогда...*).

3.2. ‘Ruski mir’

Ten rozdział „Nakazu” mówi o szczególnej misji Rosji oraz o interpretacji ‘ruskiego miru’:

Rosja jest twórcą, ostoją i obrońcą Ruskiego miru. Granice Ruskiego miru jako duchowego i kulturowo-cywilizacyjnego fenomenu są znacznie szersze od państwowych granic zarówno obecnej Federacji Rosyjskiej, jak i wielkiej historycznej Rosji. Wraz z rozsianymi po całym świecie przedstawicielami rosyjskiej ekumeny, Ruski mir obejmuje wszystkich, dla których rosyjska tradycja, świętości cywilizacji rosyjskiej i wielka kultura rosyjska stanowią najwyższą wartość i sens życia.

Najwyższym sensem istnienia Rosji i stworzonego przez nią Ruskiego miru jest misja duchowa, która polega na tym, aby być światowym „Powstrzymującym”, chroniącym świat przed złem. Historyczna misja polega na tym, aby raz za razem nie dopuścić do prób ustanowienia na świecie uniwersalnej hegemonii – prób podporządkowania ludzkości jednemu złemu początkowi.

Stworzenie tysiącletniej rosyjskiej państwowości jest najwyższą formą politycznej twórczości Rosjan jako narodu. Podziały i osłabianie narodu rosyjskiego, pozbawianie go duchowych i życiowych sił zawsze prowadziły do osłabienia i kryzysu Państwa Rosyjskiego. Dlatego przywrócenie jedności narodu rosyjskiego, a także jego duchowego i życiowego potencjału są kluczowymi warunkami przetrwania i pomyślnego rozwoju Rosji i Ruskiego miru w XXI wieku.

Rodzina jest podstawą rosyjskiego życia narodowego i wewnętrzną ostoją tradycji Ruskiego miru. Ta najbardziej trwała, konserwatywna instytucja społeczna odpowiedzialna za przekazywanie z pokolenia na pokolenie podstawowych wizji świata i człowieka, za zaszczepianie najważniejszych społecznych umiejętności i ról (mężczyzny i kobiety, ojca i matki, obywatela itd.), za zachowanie i przekazywanie światopoglądu cywilizacyjnego, idei narodowej, a także tradycyjnych wartości duchowych i moralnych. Rodzina, będąc najważniejszą szkołą wychowania osobowości, nie tylko pomaga człowiekowi poznawać otaczający świat, ale także uczy go miłości, dobra i współczucia, przekazuje najważniejsze moralne wartości i wskazówki (*Наказ XXV...*; Przeciszewski, 2024).

Dla patriarchy ‘ruski mir’ to pojęcie niezwykle szerokie. Tak samo, jak Rosja to o wiele więcej niż Federacja Rosyjska. Jego ‘ruski mir’ to „szczególna cywilizacja, do której należą ludzie, którzy dzisiaj nazywają się różnie – Rosjanie, Ukraińcy, Białorusini. Do tego świata [czyli miru] mogą należeć ludzie, którzy w ogóle nie

zaliczają się do świata słowiańskiego, ale którzy odbierają tę kulturową i duchową składową tego świata jako własną” (*Историки, философы...*) stwierdził w jednym ze swych „Słów pasterza” w telewizji rządowej. A więc, każdy według patriarchy może stać się częścią tego miru, niezależnie od swojej narodowości czy nawet religii – wystarczy tylko „podzielać te same wartości, co naród rosyjski” (*Патриарх Кирилл: Русский мир...*).

Propagowana przez Cyryla I wraz z Putinem idea ‘ruskiego miru’ nie spodobała się nawet wszystkim prawosławnym. Niektórzy teolodzy prawosławni uznali ją za heretycką. Amerykański myśliciel G. Weigel porównuje wręcz dokument ogłoszony przez Cyryla „Terażniejszość i przyszłość ruskiego miru” do hitlerowskiego „Mein Kampf”, a jego poglądy są „połączeniem przerażającego kłamstwa i herezji” (Weigel, 2024). Bliski jest on również pronazistowskiemu ruchowi „Niemieccy chrześcijanie”²⁴ (*Deutsche Christen*), a zwłaszcza „Dyrektywom” z 1932 roku i „10 głównym zasadom” z 1933 roku, w których popierano imperialno-religijną doktrynę Trzeciej Rzeszy, błogosławiono ekspansjonistyczne i ksenofobiczne idee, syntezę chrześcijaństwa i niemieckiego socjalizmu narodowego (*«Обыкновенный фашизм»...*). W reakcji na ten dokument cerkwi moskiewskiej duchowni Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego wezwali do postawienia Cyryla przed Soborem Patriarszym Starożytnych Kościołów Wschodnich i odebrania mu godności patriarchy cerkwi moskiewskiej (*Ukraińscy duchowni...*).

3.3. Polityka zagraniczna

Główne koncepcje polityki zagranicznej Rosji według Cyryla to:

Rosja powinna stać się jednym z głównych ośrodków świata wielobiegunowego, przewodzącego procesom integracyjnym i zapewniającym bezpieczeństwo i stabilny rozwój na całej przestrzeni poradzieckiej. Będąc centrum geopolitycznym Eurazji, znajdującym się na przecięciu osi globalnych Zachód – Wschód i Północ – Południe, Rosja powinna regulować równowagę interesów strategicznych i występować jako ostoja bezpieczeństwa i sprawiedliwego porządku światowego w nowym wielobiegunowym świecie. Ponowne zjednoczenie narodu rosyjskiego powinno stać się jednym z priorytetowych zadań polityki zagranicznej Rosji. Rosja powinna powrócić do istniejącej od ponad trzech wieków doktryny o trójjedynym narodzie rosyjskim, zgodnie z którą naród rosyjski składa się z Wielkorusinów, Małorusinów i Białorusinów, będących gałęziami (podgrupami etnicznymi) jednego narodu, a pojęcie „rosyjski” odnosi się do wszystkich Słowian Wschodnich – potomków historycznej Rusi. Oprócz uznania i rozwoju

²⁴ Niemieccy Chrześcijanie – pronazistowski ruch religijny w niemieckim protestantyzmie w latach 1932-1945. W programie ruchu podkreślono nadrzędność niemieckiego nacjonalizmu i rasizmu nad dotąd tradycyjnie głoszonymi wartościami chrześcijańskimi. Ruch nakreślił następujące cele: zakaz prokreacji z „obcymi rasami” (chodziło głównie o Żydów), wykluczenie osób pochodzenia żydowskiego z Kościoła, stworzenie jednolitego „Kościoła Rzeszy” (zamiast dotychczasowych 29 Kościołów w danych krajach związkowych), odrzucenie Starego Testamentu i „weryfikacja” Nowego Testamentu w celu usunięcia z niego elementów tradycji i kultury żydowskiej, ochrona „czystości rasy niemieckiej” przez odrzucenie „niedotykalnych” i „niepełnowartościowych” (czyli osób narodowości innych, niż niemiecka, chorych i upośledzonych) oraz zniszczenie marksizmu. Członkowie ruchu w latach 30. aktywnie propagowali antysemityzm i faszizm w ścisłej współpracy z NSDAP. Stworzyli własną literaturę religijną i własne nabożeństwa. Źródło: https://pl.wikipedia.org/wiki/Niemieccy_Chrześcijananie (dostęp: 12.08.2024).

w nauce rodzimej, doktryna trójjedności powinna być umocowana prawnie i stać się integralną częścią rosyjskiego systemu prawnego. Trójjedność powinna być zaliczona do oficjalnego wykazu wartości duchowych i moralnych i otrzymać właściwą ochronę prawną.

Rosja powinna stać się krajem-schronieniem dla wszystkich rodaków na świecie, cierpiących na skutek naporu zachodniego globalizmu, wojen i dyskryminacji. Oprócz rodaków nasz kraj może stać się schronieniem dla milionów obcokrajowców, broniących tradycyjnych wartości, lojalnych wobec Rosji i gotowych do integracji językowej i kulturowej w naszym kraju (*Наказ XXV...*; Przeciszewski, 2024).

Na skutek twierdzeń patriarchy o ‘trójjedności’ narodu i negowaniu Ukrainy został on objęty sankcjami Ukrainy, Kanady, Australii i Czech, a Rada Europy uznała Rosyjską Cerkiew Prawosławną za instrument propagandy kremlowskiej (*Патриарх Кирилл, назвавший...*).

Jeszcze w 2016 roku patriarcha uważał, że cerkiew musi zrobić wszystko, aby pomóc państwu w normalizacji relacji z USA: „trzeba zrobić wszystko, aby radykalnie zmienić relacje między Rosją a USA w lepszą stronę. Należy rozumieć, że są dwa takie potężne państwa, które mogą się zniszczyć wzajemnie, które mogą zniszczyć świat swoim potencjałem wojskowym. Nie wolno w żadnym wypadku dopuścić do wojny” (*Патриарх Кирилл: Церковь поможет...*). Będąc na Czukotce, mówił: „Pomódlmy się o dobre relacje między Rosją a Stanami Zjednoczonymi Ameryki, przecież jesteśmy sąsiadami. Trudno to sobie wyobrazić, ale jesteśmy bliskimi sąsiadami, żyjemy zaledwie w odległości czterech kilometrów” (*Патриарх Кирилл на Чукотке...*).

W 2003 roku radykalnie zmienił poglądy i wezwał wiernych do specyficznej modlitwy: „Módlcie się o upadek dolara, na którym zbudowane jest bezbożne państwo pod nazwą USA. Niech upadnie ta ostoja satanizmu, niech upadnie Zachód. Nie będzie Zachodu – nastąpi zwycięstwo Ruskiego miru” (*Мицкелюнас, 2023*).

Według Patriarchy Zachód utracił wiarę chrześcijańską, a w zamian panuje tam ‘agresywna bezbożność’ (ros. *агрессивное безбожие*). Ludzie na Zachodzie nie protestują, gdy zamyka się świątynie, gdy przekształca się je w restauracje, a „wiara wyszła z serc ludzi, przestała być im potrzebna” (*Патриарх Кирилл заявил, что страны...*).

Wartości, które propaguje Zachód są sprzeczne z boskim zamysłem i stanowią wyzwanie dla przekonań chrześcijańskich. To bezbożny rozwój cywilizacji, to ‘diabelskie kuszenie’, kłamstwo, oszustwo i zguba (*Патриарх Кирилл заявил о противоречии...*).

To Zachód jest winny wojny w Ukrainie, to Zachód nie chce pokoju, Zachód „napada na rosyjską ziemię, gdyż ta przeszkadza mu w przyjsciu na świat antychrysta”, a konfrontacja Rosji z Zachodem to Apokalipsa (*Патриарх Кирилл заявил о появлении...*). Zachód planuje zmienić mentalność mieszkańców Ukrainy, uczynić ich wrogami Rosji. Zachód zbroi się, a jego elity mają za cel powstrzymanie Rosji, ale robią to obcymi rękoma – próbuje uczynić wrogami braterskie narody – rosyjski i ukraiński. NATO nie żałuje środków, aby napompuwać Ukrainę bronią i instruktorami. Ale najgorsze jest próbowanie mentalnego przerobienia Ukraińców i żyjących tam Rosjan na wrogów Rosji. Na Zachodzie w strasznym tempie rozprzestrzenia się rusofobia, szefowie państw zachodnich nakładają na Rosję sankcje gospodarcze, które szkodzą wszystkim i otwarcie mówią, że chcą, aby cierpieli nie tylko władarze Rosji, dowództwo wojskowe, ale i cały naród rosyjski (*Патриарх Кирилл обвинил западных...*).

Elity zachodnie toczą wojnę przeciwko tradycyjnej instytucji rodziny, dominuje tam ideologia gender, małżeństwa jedнопłciowe. Elita prowadzi rekonstrukcję dziedzictwa chrześcijańskiego, które ukształtowało cywilizację zachodnią. Europa coraz bardziej przypomina Patriarsze, jak napisano w Ewangelii, „grób pobielany, z zewnątrz wygląda pięknie, lecz wewnątrz jest pełen kości trupich i wszelkiego plugastwa” (Вятчанин, 2023).

Kultura zachodu to ‘kultura złotego cielca’ – koncentruje się tylko na wartościach materialnych i dobrobycie (Цебровская, 2024).

3.4. Polityka rodzinna i demograficzna

Patriarcha w „Nakazie” zajmuje się również kwestią rodziny i demografii:

Głównym zagrożeniem dla istnienia i rozwoju Rosji jest przeżywana przez nasz kraj katastrofa demograficzna. Aby przetrwać w XXI wieku, zachować suwerenność i własną tożsamość cywilizacyjną Rosji niezbędny jest stały, a co najważniejsze, intensywny przyrost naturalny. Rozwiązanie tego problemu nie jest możliwe bez odrodzenia się w Rosji tradycyjnej rodziny wielodzietnej, a także tradycyjnych wartości rodzinnych.

Silna wielodzietna rodzina, jej ochrona i zapewnienie dobrobytu, wzrost liczby urodzeń i walka z aborcją powinny znajdować się w centrum całej polityki państwowej. Rodzina i zapewnienie jej dobrobytu powinny być uznane za główny narodowy cel rozwoju, a także strategiczny priorytet narodowy Federacji Rosyjskiej. Odpowiednie poprawki powinny być dopisane do kluczowych dokumentów o planowaniu strategicznym Federacji Rosyjskiej.

Powinien być opracowany i wprowadzony w życie kompleks środków zachęcających pary małżeńskie do posiadania trzeciego i kolejnego dziecka. Jednym z takich środków może być wprowadzenie częściowego lub całkowitego umorzenia zadłużenia hipotecznego w zależności od urodzenia się w rodzinie kolejnego dziecka (np. po urodzeniu trzeciego dziecka umarza się 50% długu, czwartego – 75%, po urodzeniu piątego – dług hipoteczny jest umorzony w całości).

Konieczne jest wprowadzenie całego kompleksu działań zachęcających pracodawców do zatrudniania rodziców wielodzietnych, przede wszystkim, ojców rodzin wielodzietnych. Jednym z takich środków może stać się wprowadzenie ulg dotyczących płacenia przez pracodawców składek ubezpieczeniowych, pobieranych od wynagrodzeń i innych poborów na rzecz pracowników, będących wielodzietnymi rodzicami.

Konieczne jest opracowanie i przyjęcie nowej Koncepcji Polityki Demograficznej Federacji Rosyjskiej, w której kluczowe wskaźniki demograficzne powinny być zdecydowanie zrewidowane. Kierując się tezą wielkiego rosyjskiego uczonego D. Mendelejewa o tym, że „najwyższym celem polityki jest wypracowanie warunków dla rozmnażania się ludzi”, państwo powinno wyznaczyć sobie długoterminowy cel strategiczny – w ciągu stu lat stałego wzrostu demograficznego doprowadzić liczbę ludności Rosji do „mendelejewskich” 600 milionów²⁵.

²⁵ D. Mendelejew (1834-1907), wielki chemik i uczony, w jednej z prac z początku XX wieku oszacował, że w 1950 roku Rosję powinno zamieszkiwać 282,7 mln osób, a w 2000 roku – 594,3 mln. Do prognoz wykorzystał dane ze spisu powszechnego z 1897 roku, gdy Rosję zamieszkiwało 128,2 ml osób, a także roczny wskaźnik przyrostu – 15 osób na 1 000 mieszkańców (1,5% na rok). Rosjanie uważają, że jego prognozy były prawidłowe i gdyby nie wojny i inne katastrofy, to tyle milionów mogło zamieszkiwać Rosję (*Почему не сбылся...*).

Państwo powinno podjąć wszystkie działania na rzecz ochrony rodziny i wartości rodzinnych przed propagowaniem aborcji, rozwiązłości seksualnej i rozpusty, a także sodomii i innych zboczeń seksualnych. Do społeczeństwa powinny powrócić tradycyjne dla narodu rosyjskiego czystość i cnota. Cała kultura ojczysta, przede wszystkim masowa, powinna działać na rzecz stworzenia w społeczeństwie kultu rodziny, wielodzietności, wierności małżeńskiej, odpowiedzialnego rodzicielstwa, a także atrakcyjności życia rodzinnego. Przygotowanie do założenia rodziny i życia rodzinnego powinny być celem edukacji szkolnej. Moralne podstawy życia rodzinnego (prowadzenie rodziny) powinny być ujęte w wykazie obowiązkowych przedmiotów szkolnych.

Stosunek społeczeństwa rosyjskiego do aborcji powinien zmienić się całkowicie. Od najdawniejszych czasów Cerkiew uważa umyślne przerwanie ciąży (aborcja) jako grzech ciężki. Zasady kanoniczne przyrównują aborcję do zabójstwa. Usprawiedliwianie celowego przerwania ciąży, prowadzące do epidemii aborcji, powinno być zaprzestane. Należy opracować i przyjąć odpowiednie poprawki do ustawodawstwa federalnego zakazujące propagowania, a także nakłaniania do aborcji przy braku wskazań medycznych czy społecznych. Za popełnienie wskazanych czynów powinna być wprowadzona odpowiedzialność administracyjna i karna. Oprócz tego, należy ustawodawczo zakazać dokonywania aborcji przez niepaństwowe instytucje medyczne, wnosząc odpowiednie poprawki do Federalnej Ustawy „O licencjonowaniu niektórych rodzajów działalności” z dnia 04.05.2011 Nr 99-FZ, Ustawy Federalnej „O podstawach ochrony zdrowia obywateli Federacji Rosyjskiej” z dnia 21.11.2011 Nr 323-FZ, a także innych prawnych aktów normatywnych, przewidujących wprowadzenie zakazu dokonywania sztucznego przerywania ciąży przez organizacje medyczne, które nie należą do państwowego i samorządowego systemu opieki zdrowotnej.

W celu usystematyzowania, a także wdrożenia w życie licznych propozycji w sferze demografii należy opracować kompleks uzasadnionych naukowo środków polityki demograficznej i pronatalnej²⁶, których stosowanie w praktyce doprowadzi do realnego wzrostu liczby rodzin wielodzietnych, a także liczby wzrostu urodzeń – wzrostu współczynnika dzietności (płodności całkowitej). W celu sprawdzenia skuteczności proponowanych posunięć, a także wypracowania ich optymalnego połączenia, powinno być przeprowadzone przetestowanie opracowanych środków demograficznych i pronatalnych na terenach poszczególnych podmiotów Federacji Rosyjskiej w postaci projektów pilotażowych. Następnie powinny być upowszechnione w szerokim zakresie te praktyki, które udowodniły swoją skuteczność, na terenie całej Federacji Rosyjskiej, z wniesieniem poprawek do odpowiednich dokumentów dotyczących planowania strategicznego, a także normatywnych aktów prawnych na szczeblu federalnym i regionalnym (*Hakas XXV...*; Przeciszewski, 2024).

²⁶ pronatalny – sprzyjający narodzinom, umożliwiający narodziny.

Dla Cyryla rodzina to podstawa istnienia Rosji, stąd z radością przyjął ogłoszenie przez Putina 2024 roku w Rosji ‘Rokiem rodziny’. Bez odpowiedniej polityki rodzinnej Rosja może przestać być mocarstwem, może utracić terytoria i może zniknąć: „Komuś może wydawać się, że lepiej przekierować ogromne strumienie pieniężne w rozwój, na przykład przemysłu: oczywiście, takie inwestycje szybciej zwrócą się i pomnożą. Ale jeśli inwestować w dosłownym sensie w zachowanie i zwiększenie narodu, to nie będzie miał kto korzystać z tych osiągnięć” (*Патриарх Кирилл считает зацуту семьи...*).

Rodzina to „błogosławieństwo dla narodu i kraju”, rodzina „zgodnie z zamysłem Boga jest nie tylko kolebką życia, ale i pierwszą szkołą miłości, odpowiedzialności i służby bliskim” (*Патриарх Кирилл назвал многодетные...*).

Wielką rolę w rodzinie powinna odgrywać miłość, dlatego tworząc rodzinę, należy pamiętać, że „miłość to nie tylko kwiaty i radość okresu znajomości czy pierwszych lat małżeństwa, miłość – to przede wszystkim ofiara, kiedy jeden małżonek oddaje się drugiemu, kiedy nie ma niczego, czego byłoby żal oddać, kiedy ludzie gotowi są oddać swoje zdrowie, swoją krew jeden za drugiego, to to jest prawdziwa miłość” (*Патриарх Кирилл усмотрел опасные...*). Dlatego należy zrobić wszystko, aby nie dopuścić do przemocy w rodzinie, aby nie dopuścić do ingerowania w rodzinę jakichś organizacji, które udają pomoc rodzinie, gdyż to ingerencja z zewnątrz, a „rodzina to święta przestrzeń kochających się wzajemnie ludzi” (Ibidem).

Szczególną rolę mają do spełnienia rodziny duchownych prawosławnych: „Rodzina duchownego to zawsze przykład dla otoczenia, szczególnie tam, gdzie duchowny mieszka w otoczeniu ludzi i nie ma takiego wyobcowania, jak to ma miejsce w megapolisach. W Megapolisie można ukryć się w swoim mieszkaniu, nawet sąsiad z tej samej klatki nic nie będzie wiedzieć. A w parafiach na wsi wszyscy wiedzą o wszystkim, i patrząc na duchownego i jego żonę, pragną widzieć w ich relacjach przykład dla siebie” (*Патриарх Кирилл: семья священника...*). Dlatego już seminarzystów należy przygotowywać do życia w rodzinie.

Sam patriarcha bardzo ‘dba’ o swoją rodzinę: dziennikarze ujawnili, że jego ‘święta rodzina’ posiada nieruchomości na sumę 225 mlb rubli (*РПЦ ответила...*): jedna daleka kuzynka (ros. троюродная сестра) Jelena Chołodowa posiada mieszkanie w Moskwie i Petersburgu, druga zaś, Lidia Leonowa, w Moskwie, Petersburgu, pod Moskwą i 1/3 budynku gospodarczego w Petersburgu (*«Проект» нашел...*). Mieszkanie w Moskwie w słynnym Domu na Nabrzeżu²⁷, gdzie zameldowane są niby siostry – Jelena i Lidia – stało się obiektem tzw. afery kurzowej (ros. пыльное дело). W 2012 roku Lidia Leonowa złożyła pozew przeciwko sąsiadowi z dołu, byłemu ministrowi zdrowia Rosji, że przez remont jego mieszkania w 2010 roku i kurz zniszczeniu uległy jej książki i zażądała 20 mln rubli (680 tys. dolarów). Jak się okazało, prawdziwym właścicielem jest Cyryl, a mieszkanie otrzymał od prezydenta Jelcyna w 1994 roku.

²⁷ Dom na Nabrzeżu (ros. Дом на набережной) – znany jako ‘Dom Rady Ministrów’, kompleks mieszkalny z 1931 roku w styku konstruktywizmu nad rzeką Moskwą naprzeciw Kremla. Miejsce zamieszkania elity radzieckiej to 8 budynków od 8 do 10 pięter, 5050 mieszkań i 25 klatek. Oprócz mieszkań w kompleksie były biblioteka, pralnia, bank, przychodnia, żłobek i przedszkole, sala sportowa, kort tenisowy, sklepy, pomieszczenia dla służby. Obecnie mieszkają tam potomkowie pierwszych mieszkańców oraz słynne gwiazdy estrady, kina, teatru, naukowcy i działacze kultury. Źródło: https://ru.wikipedia.org/wiki/Дом_на_набережной (dostęp: 19.08.2024). Za Stalina z 2500 mieszkańców 800 stało się ofiarami represji. Dom pojawiał się w filmach i literaturze, był obiektem wielu tajemniczych historii.

Były minister musiał wypłacić odszkodowanie, gdyż sąd zablokował mu rachunki bankowe i wprowadził zakaz wyjazdu z kraju do momentu wypłaty odszkodowania (*Ущерб квартиру...*).

Ważną kwestią jest również aborcja, która w Rosji jest finansowana z budżetu i dopuszczalna do 12. tygodnia na życzenie kobiety, a w dowolnym innym okresie z przyczyn medycznych. Patriarcha występuje radykalnie przeciw propagowaniu aborcji i jej finansowaniu ze składek ubezpieczeniowych wszystkich obywateli kraju. Przyczynę aborcji upatruje w „nacisku lekarzy na krewnych, w trudnych warunkach materialnych i finansowych” (*Пампуарх в Думе...*), a jeśli udałooby się dwukrotnie zmniejszyć liczbę aborcji, to w kraju zauważalny byłby „stały i duży wzrost demograficzny” (*Ibidem*).

Według patriarchy w społeczeństwie istnieje takie przekonanie, że przerwanie ciąży to prawo człowieka, że poczęte dziecko to przeszkoda w komfortowym życiu i źródło niedogodności. Według niego „to kpina z praw człowieka” (*Пампуарх Кирилл назвал аборты...*).

Cyryl zwrócił się również do kobiet, które nie chcą rodzić: „jeśli nie możecie wychować dziecka, ale urodziłyście go albo jesteście gotowe urodzić, nie zabijajcie dziecka, urodźcie i oddajcie nam, Cerkwi, a my zrobimy wszystko, aby wychować wasze dziecko. I nigdy nie będziemy przeszkadzać, abyście mogły odwiedzać je, czuć jedność ze swoim dzieckiem” (*Пампуарх Кирилл призвал женщин...*).

Patriarcha występuje też przeciw rodzicielstwu zastępczemu, czyli korzystaniu z usług surogatek, zwłaszcza kobiet z zagranicy, które było dość popularne przed izolacją Rosji od 2022 roku. Według danych z 2021 roku w Rosji rodziło się każdego roku ok. 22 tys. dzieci dzięki surogatom. Cyryl zwrócił się do parlamentu o przyjęcie przepisów zakazujących tego rodzaju macierzyństwa, zwłaszcza z udziałem cudzoziemek, gdyż to „niszczy jedność rodziny i staje się formą eksploatacji kobiet, które są w potrzebie (...). Sama instytucja macierzyństwa zastępczego nie jest błogosławiona przez Cerkiew, tym bardziej niemoralne jest wykorzystywanie macierzyństwa na eksport, niemoralne jest sprzedawanie za granicę potencjału rozrodczego kobiet, kiedy widzimy w naszym kraju zmniejszenie liczby ludności” (*Кеппински 2021*). Złożony w Dumie projekt przewiduje zezwolenie na korzystanie z usług surogatek tylko obywatelom Rosji, którzy znajdują się w związku małżeńskim i nie mają więcej niż 55 lat. Projekt też zakazuje reklamowania takich usług (*Ibidem*). Ustawa została przyjęta w 2022 roku, a patriarcha podziękował parlamentowi za przyjęcie i Putinowi za podpisanie ustawy. W ustawie zrobiono wyjątek dla rodzin, w których jeden z małżonków jest cudzoziemcem i zakazano korzystania z usług surogatek samotnym mężczyznom.

3.5. Polityka migracyjna

Wiele miejsca w dyskursie Cyryla zajmuje również migracja i jej wpływ na Rosję:

Skuteczna polityka demograficzna nie jest możliwa bez nowej polityki migracyjnej.

Niekontrolowany masowy napływ zagranicznej siły roboczej prowadzi do zaniżania wartości wynagrodzeń rdzennej ludności i w efekcie do zastępowania jej przez imigrantów w całych branżach gospodarki krajowej. Masowy napływ migrantów, nie mówiących po rosyjsku i nie mających

należytych wyobrażeń o rosyjskiej historii i kulturze, a co za tym idzie, niezdolnych do integracji ze społeczeństwem rosyjskim, zmienia oblicze rosyjskich miast, co z kolei prowadzi do deformacji jednolitej przestrzeni prawnej, kulturowej i językowej kraju. W największych miastach powstają i aktywnie rozwijają się zamknięte enklawy etniczne, będące wylęgarnią korupcji, zorganizowanej przestępczości etnicznej i nielegalnej migracji. Działając według własnych zasad stanowią one grunt dla ekstremizmu i terroryzmu oraz są źródłem ogromnych napięć w społeczeństwie.

W tych warunkach Rosja potrzebuje:

- wprowadzenia poprawek do obowiązującej Koncepcji Polityki Migracyjnej Federacji Rosyjskiej na lata 2019-2025, a także wdrożenia ich do rosyjskiego ustawodawstwa migracyjnego;
- opracowania i przyjęcia nowej wersji „kodeksu migracyjnego” (projektu ustawy federalnej „O warunkach wjazdu (wyjazdu) i pobytu (zamieszkiwania) w Federacji Rosyjskiej cudzoziemców i bezpaństwowców”);
- uchwalenia poprawek w istotny sposób wzmacniających odpowiedzialność karną i administracyjną za przestępstwa i wykroczenia w dziedzinie migracji zewnętrznej;
- udoskonalania ustawodawstwa regulującego kwestie obywatelstwa Federacji Rosyjskiej, a także ochrony praw i legalnych interesów rodaków.

Wymienione wyżej dokumenty planowania strategicznego, jak również ustawy federalne powinny być opracowywane na podstawie nowych idei koncepcyjnych, odpowiadających nowym warunkom oraz wyzwaniom i zagrożeniom, przed którymi stanie Rosja w nadchodzących latach w związku z gwałtownie zmieniającą się sytuacją wojskowo-polityczną i geograficzno-gospodarczą na świecie.

Głównymi priorytetami nowej polityki migracyjnej Federacji Rosyjskiej powinny być:

1. Obrona rosyjskich rodzin, ich praw i interesów społeczno-ekonomicznych. Tworzenie warunków zapewniających zatrudnienie obywatelom Rosji oraz wysoki poziom dochodów rodzin rosyjskich;
2. Obrona rosyjskiej tożsamości cywilizacyjnej, jednolitej przestrzeni prawnej, kulturowej i językowej kraju. Obrona praw i prawnych interesów Rosjan i innych rdzennych narodów Rosji;
3. Obrona krajowego rynku pracy, zapewnienie rozwoju naukowo-technologicznego gospodarki rosyjskiej oraz zwiększenie wydajności pracy;
4. Wdrożenie skutecznej kontroli państwa oraz planowania i zarządzania zewnętrznymi przepływami migracyjnymi;
5. Tworzenie warunków sprzyjających masowej repatriacji rodaków do Rosji, a także przyjazdu zagranicznych wysoko wykwalifikowanych specjalistów, naukowców, inwestorów i członków ich rodzin, lojalnych wobec Rosji oraz gotowych do integracji językowej i kulturowej;

6. Znaczące ograniczenie napływu do Federacji Rosyjskiej należącej do innych kultur, nisko wykwalifikowanej siły roboczej z zagranicy. Wprowadzenie zasady maksymalnej odpowiedzialności prawnej i ekonomicznej pracodawcy za sprowadzonych przez niego pracowników zagranicznych należących do innych kultur;
7. Zapewnienie bezpieczeństwa antyterrorystycznego, przeciwdziałanie nielegalnej migracji i przestępczości na tle etnicznym (*Наказ XXV...*; Przeciszewski, 2024).

Kwestia migrantów zajmuje ważne miejsce w dyskursie Cyryla I, którzy przybywają do Rosji i nie są bliscy Rosjanom „ani pod względem wiary, ani kultury” (*Патриарх Кирилл заявил о риске...*), „nie potrafią mówić po rosyjsku, potem zaczynają komunikować się po rosyjsku, a potem zaczynają żenić się z Rosjankami, meldują się i stają obywatelami” (Ibidem). Tu pojawia się ryzyko, jak stwierdził podczas spotkania ze studentami Uniwersytetu Moskiewskiego w 2023 roku: „jeśli obca wiara, obca kultura zacznie się tak rozprzestrzeniać, to w pewnym momencie zrównają się, nie daj Boże, zaczną dominować, to utracimy kraj, utracimy swoją tożsamość” (Ibidem).

Na światowym Festiwalu Młodzieży w 2024 roku stwierdził, że obecność migrantów jest dopuszczalna pod dwoma warunkami: „powinni szanować kraj i naród, w środowisku którego pracują” i nie powinni „tworzyć narodowych gett, agresywnych wobec otoczenia” (*Патриарх Кирилл назвал условия присутствия...*). Jego niechęć do migrantów to nie żaden nacjonalizm: „Niech nikt nas nie straszy rosyjskim nacjonalizmem. Rosyjskiego nacjonalizmu nie ma w naturze, to każdy wie. Ale mówić o wadze i o Roli rosyjskiego narodu w zachowaniu naszego wielonarodowościowego kraju, myślę, że to ważny temat” (*Патриарх Кирилл призвал не пугать...*).

Migranci mogą przyjeżdżać do Rosji, ale „mamy prawo żądać szacunku do naszych wartości, kultury ze strony tych, kto przyjeżdża” (Галоян, 2024). Identycznie stwierdził Putin na forum „Silne idee dla nowych czasów” – migranci muszą przestrzegać prawa i tradycji, w tym regionalnych, i uczyć się języka (Ibidem). Jak na razie, według patriarchy, jest coraz gorzej w kraju przez migrantów: „mamy coraz więcej świadectw o zrzeszaniu się migrantów w przestępcze społeczności i organizacje eksternistyczne i o związanych z tym konfliktami, które zagrażają międzyreligijnemu i międzynarodowościowemu spokojowi i zgodzie. W wielu regionach, w tym w mieście, gdzie znajduje się najważniejszy tron [Moskwa] życie ludności rdzennej staje się praktycznie nie do wytrzymania” (Гудошников, 2023).

3.6. Edukacja i wychowanie

Przyswojenie idei światopoglądowych oraz wartości duchowych i moralnych cywilizacji rosyjskiej to najważniejszy aspekt nacjonalizacji współczesnych elit rosyjskich, a także wychowania przyszłych pokoleń obywateli Rosji. Rozwiązanie tego problemu wymaga suwerenizacji krajowego systemu edukacji.

Rodzime programy edukacyjne, a także wychowawcze należy oczyścić z obcych narodowi rosyjskiemu i niszczycielskich dla społeczeństwa rosyjskiego destrukcyjnych koncepcji i postaw ideologicznych, przede wszystkim zachodnich. Należy opracować i wprowadzić do systemu nauczania

krajowego przedmiotów o charakterze społecznym i humanistycznym nowy paradygmat społeczno-humanitarny oparty na rosyjskiej tożsamości cywilizacyjnej i tradycyjnych rosyjskich wartościach duchowych i moralnych.

Rozwiązanie problemu budowy nowego paradygmatu społeczno-humanitarnego zakłada:

- krytyczną rewizję zachodnich teorii i szkół naukowych (przede wszystkim z zakresu nauk społecznych i humanistycznych) pod kątem ich zgodności z suwerennym światopoglądem rosyjskim oraz ich przydatności lub destrukcyjności dla wzmacniania samoświadomości narodowej;
- zrewidowanie ogółu nauk humanistycznych, powszechnie przyjętych teorii i koncepcji w oparciu o ich korelację z systemem idei światopoglądowych i wartości moralnych cywilizacji rosyjskiej;
- przebudowę systemów metodologii, standardów i ocen bez oglądania się na międzynarodowe (a właściwie narzucone przez Zachód) kryteria i wzorce;
- zreformowanie krajowego systemu edukacji w celu dostosowania go do podstawowych parametrów suwerennego światopoglądu rosyjskiego.

Dla realizacji „Podstaw polityki państwa na rzecz zachowania i umacniania tradycyjnych rosyjskich wartości duchowo-moralnych”, zatwierdzonych Dekretem Prezydenta Federacji Rosyjskiej z dnia 9.11.2022 roku nr 809, w dziedzinie edukacji, konieczne jest opracowanie i przyjęcie pakietu normatywnych dokumentów prawnych, jak również materiałów metodologicznych, uściślających i wyjaśniających kluczowe postanowienia Dekretu nr 809 w odniesieniu do krajowych szkół średnich i wyższych (*Наказ XXV...*; Przeciszewski, 2024).

Patriarcha zwraca uwagę na rolę edukacji, a zwłaszcza edukacji religijnej. Sprzyjać ma temu zwiększenie godzin przedmiotu szkolnego „Podstawy kultury religijnej i etyki świeckiej”. W Rosji istnieje 200 szkół cerkiewnych, co jest niewystarczające dla tak wielkiego kraju, a „doświadczenie szkół prawosławnych i innych instytucji edukacyjnych, programy i statuty których są stworzone na tradycji prawosławnej, należy rozwijać, a same szkoły wspierać na wszelkie możliwe sposoby” (*Патриарх Кирилл о современном...*). Studenci uczelni świeckich, tak jak duchownych, powinni poznać podstawy teologii i z radością przyjąć decyzję o finansowaniu przez państwo edukacji teologicznej i uznania teologii jako dyscypliny naukowej przez Główną Komisję Akredytacyjną w 2015 roku: „może to wyglądać jak paradoks, ale wykształcenie teologiczne nieuchronnie poszerza horyzonty i uczy szacunku wobec przedstawicieli innych kultur” (*Патриарх Кирилл объявил о финале...*).

Na spotkaniu z rektorami i dyrektorami szkół z Centralnego Okręgu Federalnego w 2014 roku skrytykował system matur (ЕГЭ), który opiera się na przygotowaniu do testów. Edukacja powinna mieć charakter całościowy: „jeśli edukacji nie będzie towarzyszyć wychowanie jednostki, to szkoła nie będzie rozwiązywać tych problemów, które stoją przed nią” (*Святейший Патриарх...*). Szkoła powinna wychowywać w takim systemie wartości, który kształtowałby miłość do ojczyzny, pragnienie założenia rodziny (Ibidem).

Na spotkaniu w Parlamencie z okazji Bożego Narodzenia w 2016 roku stwierdził, że „wykształcony człowiek to nie tylko specjalista, to jednostka posiadająca świat wewnętrzny. Edukacja nie tylko daje kompetencje, ale pomaga człowiekowi być szczęśliwym” (*Образованный человек...*).

System edukacji musi zajmować się wychowaniem duchowym i moralnym, gdyż wtedy „tylko silni duchem i czysti w sercu ludzie poradzą sobie z problemami, które są we współczesnym świecie. Nie należy bać się samemu przyznać się i przyznać się przed innymi ludźmi, że motywacja religijna i moralna są mocno połączone ze sobą dla większości ludzi w Rosji i na świecie” (*Святейший Патриарх Московский...*).

System edukacji przekształcił się w Rosji w sferę usług, a „powinniśmy reanimować właściwy stosunek do edukacji, który istniał w Rosji, w tym przed rewolucją (...). Wykładowca to nie sprzedawca, który oferuje do kupienia pewną wiedzę, a mentor, który pomaga młodemu człowiekowi znaleźć swoją drogę w życiu” (*Патриарх Кирилл: Россия...*), stwierdził podczas nadania mu tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Woroneskiego w 2011 roku.

Edukować należy i rozum i serce: „jeśli kształcenie rozumu związane jest z edukacją, nauką, to kształcenie serca związane jest z takim wpływem na ludzką duszę, kiedy to eliminuje się z niej zło. Oświecić duszę, to znaczy usunąć zło, to znaczy przekazać ją we władanie światłości. Jeśli tak będziemy edukować nasz naród (...) to rzeczywiście życie naszego narodu zmieni się na lepsze. A ponieważ Rosja to mocarstwo, mające wpływ na cały świat, to poprzez to doświadczenie syntezy intelektualnej i duchowej my rzeczywiście możemy wpływać na świat” (*Патриарх Кирилл: Какая...*). Po raz kolejny widzimy misję Rosji w wypowiedzi patriarchy, tym razem w sferze edukacji.

3.7. Rozwój przestrzenny i urbanistyczny

Kwestie rozwoju miast, urbanistyki, to również element „Nakazu” patriarchy i jego wypowiedzi medialnych:

Zapewnienie znacznego wzrostu liczby urodzeń wymaga przestrzennych przekształceń Rosji – zasadniczej zmiany w polityce rozwoju przestrzennego i urbanistycznego.

W praktyce powinno to oznaczać:

- odejście od priorytetowego rozwoju dużych i wielkich aglomeracji miejskich, masowej budowy wielomieszkaniowych budynków mieszkalnych, jak również od nadmiernej koncentracji miejsc pracy i sił wytwórczych w megapolisach (wielkich miastach);
- przejście do tradycyjnego dla Rosji równomiernego rozmieszczenia ludności i sił wytwórczych na terenie całego kraju przez masowe przesiedlanie mieszkańców miast do wygodnych osiedli podmiejskich i jednorodzinnych budynków mieszkalnych;
- zmianę priorytetów rozwojowych rodzimego przemysłu budowlanego na rzecz masowego budownictwa indywidualnego na skalę przemysłową, które za 10-15 lat powinno stanowić co najmniej 70-80% ogółu mieszkań budowanych w kraju.

Rozwiązanie tych problemów wymaga pilnego opracowania i przyjęcia zrehabilitowanych na nowo wersji Podstaw Polityki Państwa na rzecz Rozwoju Regionalnego, Strategii Zagospodarowania Przestrzennego, a także zmian w obecnej wersji Strategii Rozwoju Budownictwa oraz Gospodarki Mieszkaniowo-Komunalnej.

Głównym celem nowej polityki państwa na rzecz rozwoju regionalnego, polityki rozwoju przestrzennego i urbanistycznego oraz rozwoju budownictwa powinno być zapewnienie trwałego przyrostu naturalnego ludności Rosji, osiąganego dzięki wysokim wskaźnikom urodzeń (zasada demograficzna). Głównym kryterium oceny skuteczności w powyższych dziedzinach administracji publicznej powinna być zmiana współczynnika dzietności całkowitej na kobietę (TFR).

Prymat zasady demograficznej zakłada, że w nowej wersji Podstaw polityki państwa na rzecz rozwoju regionalnego, a także Strategii zagospodarowania przestrzennego, znajdzie się priorytet interesów państwa w celu zapewnienia rodzinom dobrobytu i wzrostu urodzeń ponad interesami rosyjskimi monopoli przy podejmowaniu decyzji o rozmieszczeniu sił produkcyjnych na terenie kraju. Z terenów szesnastu megapolisów i ogromnych obszarów wyludnionych Rosja do roku 2050 winna przekształcić się w równomiernie zamieszkały i zagospodarowany krajem z przewagą niskiej zabudowy 1000 odrodzonych średnich i małych miast – w Gardariki²⁸ XXI wieku. Osiedla podmiejskie powinny stać się głównym typem osadnictwa w kraju, 80% ludności Rosji (czyli ponad 30 milionów rosyjskich rodzin) powinno mieszkać we własnych domach jednorodzinnych na własnej ziemi. Przy zasiedlaniu i zagospodarowaniu terytoriów główną uwagę należy zwracać na sprawy bezpieczeństwa, zatrudnienia, poziomu dochodów realnych, środowiska sprzyjającego człowiekowi, zdrowego odżywiania, wygodnych mieszkań, dostępności wysokich technologii, a także infrastruktury informacyjnej, społecznej i transportowej. Życie na własnej ziemi, w sprzyjającym środowisku i komfortowych warunkach, we własnym urządzonym domu, w którym można założyć rodzinę, urodzić i wychować trójkę lub więcej dzieci, powinno stać się widocznym ucieleśnieniem idei Ruskiego miru (*Нарка XXV...*; Przeciszewski, 2024).

W sprawach architektury i urządzania miast patriarcha zazwyczaj wypowiada się na temat konieczności budowy nowych świątyń, ich wyglądu: świątynie powinny być „prawdziwym dziełem sztuki, wcieleniem piękna i harmonii pomysłów artystycznych architektów (...). W każdej dzielnicy świątynia powinna być architektoniczną dominantą krajobrazu miejskiego, ośrodkiem duchowym, oświatowym i kulturowym dla mieszkańców” (*Святейший Патриарх Кирилл: новые храмы...*). Program budowy nowych świątyń w Moskwie pod nazwą „Program-200” został rozpoczęty w 2009 roku przez Cerkiew i Radę Miasta Moskwy (tzw. Rząd Moskwy). Program przewiduje budowę świątyń w każdej dzielnicy miasta, mają być blisko ludzi. Planuje się budowę 200 świątyń, co według patriarchy to stanowczo za mało: „Nigdzie na świecie,

²⁸ Gardariki (‘kraj ogrodów’) – nazwa pojawiająca się w źródłach skandynawskich, oznaczająca w X-XI wieku łańcuch fortów ciągnący się wzdłuż rzeki Wołchow do Ładogi. Od XII wieku nazwa ta przeszła na całą Ruś.

w żadnym mieście, w żadnej stolicy nie buduje się tyle świątyń chrześcijańskich. A my uważamy, że 200 to mało, mamy w planach wybudować więcej. Dlaczego? Dlatego, że jest zapotrzebowanie wśród ludzi” (*ПИЦ верно служит...*).

Szczególnie ostro występuje przeciwko wielkim miastom, tzw. megapolisom: „wiemy, w jaki koszmar przekształcają się megapolisy, jak ciężko ludziom tam żyć, jak miesza się i niszczy w takim stylu życia cały system wartości” (*Патриарх Кирилл: современные...*).

3.8. Rozwój gospodarczy

„Nakaz” również formułuje szereg zaleceń dotyczących gospodarki:

Rosja potrzebuje suwerennej i efektywnej gospodarki opartej na pełnej kontroli państwa nad własnym systemem walutowo-pieniężnym i finansowym, a także na wyprzedzającym rozwoju gałęzi przemysłu, technologii i produkcji nowego (szóstego) porządku technologicznego.

Głównymi celami gospodarki krajowej powinno być zwiększenie rzeczywistego dobrobytu rosyjskich rodzin, zwiększenie liczby miejsc pracy, zapewnienie wzrostu liczby urodzeń, zasiedlenie i zagospodarowanie ogromnych przestrzeni rosyjskich, zapewnienie suwerenności i zdolności obronnych kraju oraz konkurencyjność rosyjskich technologii, towarów i usług na rynku krajowym i zagranicznym.

Aby sformułować propozycje mające za zadanie osiągnięcie powyższych celów, Komitet Społeczno-Ekonomiczny Światowego Rosyjskiego Soboru Ludowego opracował program zaawansowanego społeczno-gospodarczego rozwoju Rosji „Sprawiedliwość społeczna i wzrost gospodarczy” (*Наказ XXV...*; Preciszewski, 2024).

Według patriarchy Rosja to przykład dla świata, jak połączyć rozwój gospodarczy, postęp technologiczny z odrodzeniem wiary w sercach ludzi. Coraz więcej krajów zazdrości Rosji tego, że stała się „atrakcyjną alternatywą rozwoju cywilizacyjnego” (Щербакowa, 2024).

Wcześniejsza sytuacja gospodarcza Rosji nie była najgorsza według patriarchy: „człowiek zarabia trochę więcej czy mniej (nie daj Boże, żeby sytuacja gospodarcza nie pogorszyła się), ale ogólnie to żadnej tragedii w kraju nie ma obecnie” (*Патриарх Кирилл призвал россиян...*). Ludzie nie powinni smuć się, gdyż „rozczarowują się tylko ludzie ze słabymi nerwami, wewnątrznie słabi, puści” (Ibidem). Obecnie problemem jest rozwarstwienie ekonomiczne społeczeństwa i dlatego „daj Boże, aby rozwój gospodarki i prawidłowa polityka wewnętrzna sprzyjały temu, aby pokonywać te olbrzymie dysproporcje między ludźmi zamożnymi i ubogimi” (*Патриарх Кирилл – о Николае...*).

Oceniając wprowadzone sankcje gospodarcze wobec Rosji, stwierdził, że tylko przyniosły korzyść Rosji: „Jeśli by sankcji nie było, to trzeba by było je wymyśleć. dlatego, że, niestety, bez terapii szokowej my nigdy nie potrafiliśmy tak pracować, jak powinno się pracować” (*Патриарх Кирилл: Санкции...*). Rosja sama może produkować wszystko, z wyjątkiem owoców tropikalnych.

Zatwierdzony przez cerkiew moskiewską „Nakaz” to zalecenia dla rządzących, to koncepcja rozwoju państwa, jego gospodarki. To program ‘ruskiego miru’ według patriarchy. Niezwykle szeroki, radykalny, wychwalający Rosję i nakazujący być jej liderem na świecie.

4. Pozostałe tematy w dyskursie patriarchy Cyryla I

4.1. Dyskurs patriarchy na temat Rosji

W wystąpieniach patriarchy Rosja to „lider wolnego świata, przykład dla innych państw”, „kraj wolny od wpływów zewnętrznych, kraj, który wybrał własną drogę” (Одинцов, 2021). Tylko Rosja jest „alternatywą cywilizacyjnego rozwoju dla ludzi, którzy uświadomili sobie duchowy kryzys Zachodu”. Rosji zazdroszcza, gdyż jest silna gospodarczo, geograficznie. Rosja łączy w sobie postęp naukowy i technologiczny, rozwój gospodarczy, odrodzenie wiary w sercach ludzi (*Патриарх Кирилл заявил, что Россия...*). Rosja proponuje alternatywne spojrzenie na świat, na Boga, na człowieka i dlatego dla wielu jest jak bielmo w oku i wielu chce z nią skończyć (*Патриарх Кирилл увидел...*).

Rosja to, według Cyryla, supermocarstwo (ros. сверхдержава), jej siła leży w tradycji moralnej, duchowym bogactwie i sile narodów ją tworzących (*Патриарх Кирилл раскрыл...*).

Rosja odgrywa epokową rolę, powstrzymuje rozwój bezbożności, negacji Boga i Kościoła na skalę cywilizacji ludzkiej”. Ludzie zamieszkujący Rosję połączyli w swej świadomości serce i wiarę do Boga, wiedzę naukową i współczesną kulturę, co jest prawdziwym osiągnięciem cywilizacyjnym Rosji, które wpłynie na życie całej ludzkości (*Патриарх Кирилл: «Россия...»*).

Dla patriarchy Rosja to ‘wyspa wolności’ (ros. остров свободы). To określenie najpierw użył, mówiąc o Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w 2018 roku, w 2022 tak stwierdził o Moskwie, która jest „wyspą wolności i duchowego sprzeciwu wobec negacji Boga (богоборчество) i zniesienia moralności (отмена морали) na świecie”, a potem odniósł to do całej Rosji podczas wykładów z okazji Bożego Narodzenia w 2023 roku (*Патриарх сравнил Россию...*).

4.2. Wypowiedzi dotyczące Putina

Patriarcha Cyryl I od początku pełnienia urzędu wspiera i chwali Putina. Na początku 2012 roku powiedział do Putina: „Pana prezydentura to cud”. Takie oświadczenie wywołało konsternację nawet wśród duchowieństwa, a zwłaszcza tych, którym bliski był poprzedni patriarcha, dla którego najważniejsza była cerkiew, a nie udział w życiu politycznym (*Кирилл, ангел-хранитель...*).

Ich relacje wzajemne oparte są na komplementowaniu, wspieraniu, wspólnych wystąpieniach na różnych uroczystościach, wręczaniu sobie wzajemnie medali.

Cyryl i całe duchowieństwo modlą się za prezydenta z okazji różnych uroczystości – czy to kolejne objęcie urzędu, czy to urodziny. Z okazji 70. urodzin Putina w 2022 roku rozesłano list do wszystkich diecezji z prośbą Cyryla I o modlitwę w domu wszystkich arcybiskupów, biskupów, mnichów i świeckich za zdrowie prezydenta. W liście zawarto 2 rodzaje modlitw:

- ektenia [rodzaj litanii – GAZ]: „Modlimy się także do Ciebie, Panie nasz, Boże, za głowę Państwa Rosyjskiego, Władimira Władimirowicza, i o dar swego bogatego miłosierdzia i hojności dla niego, aby obdarzył go zdrowiem i długim życiem oraz wybawił go od wszelkiego oporu wrogów widzialnych i niewidzialnych, aby go utwierdził w mądrości i sile duchowej, w obliczu wszystkich, Panie, wysłuchaj i zmiłuj się”;

- polychronion [życzenie długich lat – GAZ]: „Dobrobytu i spokojnego życia, zdrowia i zbawienia oraz sukcesów we wszystkim, udziel, Panie, czcigodnej Głowie Państwa Rosyjskiego Władimirowi Władimirowiczowi, władzom, armii i ludowi naszej chronionej przez Boga Ojczyzny i zachowaj ich na wiele pomyślnych lat” (*Патриарх Кирилл предложил...*).

W lipcu 2024 roku z okazji imienin Putina modlił się za niego, nazywając go „prawdziwie prawosławnym pierwszym prezydentem, który nie ukrywa swojej przynależności do cerkwi prawosławnej, który przyjmuje eucharystie, który żyje życiem cerkwi i jednocześnie jest jednym z najwybitniejszych politycznych działaczy współczesności, mającym ogromny autorytet na całym świecie” (*Патриарх Кирилл назвал Путина...*). Jak te słowa mają się do rozvodu, życia z kochanką i wspólnymi dziećmi, do wydawania rozkazów bombardowań, zabójstw, do uważania go za zbrodniarza wojennego w świecie zachodnim?

Po ostatniej inauguracji Putina w maju 2024 roku patriarcha życzył mu długich lat życia i aby „daj Boże, aby koniec wieku oznaczał zakończenie Pana rządzenia” (*Патриарх Кирилл пожелал...*). Użyta fraza „до скончания века” oznacza w dyskursie prawosławnym „до конца мира”, czyli „do końca świata” (*Патриарх Кирилл пожелал Путину править еще...*). Może dlatego z oficjalnego nagrania uroczystości została usunięta. Życzył mu również „Niech Pan Bóg pomoże Panu dalej nieść tę służbę, którą sam Bóg na Pana wyznaczył” (*Патриарх Кирилл сказал Путину...*). Patriarcha może tu korzystać ze swej interpretacji słów Św. Pawła: „Každy niech będzie poddany władzom, sprawującym rządy nad innymi. Nie ma bowiem władzy, która by nie pochodziła od Boga, a te, które są, zostały ustanowione przez Boga. Kto więc przeciwstawia się władzy – przeciwstawia się porządkowi Bożemu. Ci zaś, którzy się przeciwstawili, ściągają na siebie wyrok potępienia” (Rz 13, 1-2), czy słów Św. Piotra: „Bądźcie poddani każdej ludzkiej zwierzchności ze względu na Pana: czy to królowi jako mającemu władzę, czy to namiestnikom jako przez niego posłanym celem karania złoczyńców, udzielania zaś pochwały tym, którzy dobrze czynią. Taka bowiem jest wola Boża, abyście przez dobre uczynki zmusili do milczenia niewiedzę ludzi głupich. Jak ludzie wolni [postępujcie], nie jak ci, dla których wolność jest usprawiedliwieniem zła, ale jak niewolnicy Boga. Wszystkich szanujcie, braci miłujcie, Boga się bójcie, czcicie króla!” (1 P 2, 13-17) (Борецкая, 2016, s. 11-12).

Patriarcha w jednej z przemów nazwał Putina ‘Ваше высочество’ (‘Wasza Wysokość’), poprawiając się za chwilę na ‘Ваше превосходительство’ (‘ekscelencja’), mówiąc, że „nasze czasy odznaczają się wielką miłością Bożą, bo na czele państwa Rosyjskiego jest osoba prawosławna, która nie wstydzi się swojej wiary”. Putin to dla Rosjan „bardzo dobry, mądry, serdeczny człowiek”, ale powinien być również srogi i podejmować decyzje, które mogą być związane z ofiarami, gdyż czyni to dla dobra narodu, dla dobra kraju i takie surowe decyzje nie powinny być osądzone przez ludzi i cerkiew. Powinien być jak Aleksander Newski, który nie szczędził wrogów, ale został świętym (*Кирилл пожелал Путину править...; Патриарх Кирилл заявил...*). Jeśli więc popełnia błędy, kieruje się srogością, to cerkiew wiernemu synowi wszystko wybaczy.

Po inauguracji piątej prezydentury odprawił uroczystą modlitwę i pobłogosławił Putina jak kiedyś błogosławiono carów. Politolog Nikołaj Sorokin stwierdził, że w ten sposób błogosławieństwo było symbolem przekształcenia Putina we ‘wschodniego imperatora’, który podlega tylko osądom Boga, a nie ludzi (*Политолог рассказал...*).

Fotografia 9. Cyryl i Putin²⁹.

Źródło: <https://papik.pro/izobr/karikaturi/7621-karikatura-patriarh-48-foto.html> (dostęp: 07.08.2024).

4.3. Stosunek do innych religii

Patriarcha podejmuje liczne próby poszukiwania sojuszników po konflikcie z cerkwią ukraińską, która oddzieliła się od patriarchatu moskiewskiego. Pierwsza próba to zorganizowane na szybko spotkanie z Franciszkiem w 2016 roku na lotnisku w Kubie, podczas którego nie rozmawiano o kwestiach religijnych czy teologicznych. Było to polecenie Putina nawiązania relacji z Watykanem jako jednym z ośrodków wpływów na świecie. Patriarcha liczył, że dość ‘lewacki’ papież z Ameryki Łacińskiej może być wykorzystany do krytyki prawicy ukraińskiej i kapitalistów zachodnich. Ale nic z tego nie wyszło. Kolejną próbą było nawiązanie relacji z amerykańskimi protestantami za czasów prezydentury Trampa. Cerkiew Moskiewska chciała dialogu wokół tradycyjnych wartości, czyli krytyki ideologii gender i polityki zachodniej. Również nic z tego nie wyszło. Cyryl postanowił zwrócić się na południe, w kierunku islamu. Cyryl również tutaj miał pomóc Putinowi, m.in. w negocjacjach na temat cen nośników energii. Ta praktyka ma swoje źródła w czasach ZSRR, kiedy KGB i KC KPZR wykorzystywały Cerkiew na arenie międzynarodowej do propagowania swych interesów. Wspomina się również o tym, że spora część majątku Patriarchy jest objęta sankcjami na Zachodzie, a więc poszukuje nowych miejsc do lokowania kapitału. Najważniejsze jednak jest wtórowanie Putinowi, który stwierdził, że prawosławnym jest bliżej do muzułmanów niż katolików. Słowa Patriarchy o potrzebie dialogu z muzułmanami na posiedzeniu Najwyższej Rady Cerkiewnej były ‘gromem z jasnego nieba’ dla przywódców prawosławnych (Горевой, 2021). Według patriarchy w odróżnieniu od poprawnego politycznie chrześcijaństwa zachodniego islam kontynuuje „dość konkretną etykę” i „bezkompromisową tradycję”. Chrześcijaństwo na Zachodzie przestało być potrzebne, gdyż „kościół przestał ludziom mówić wyraźnie i jasno, co jest dobrem, a co jest złem” («Православный шихидизм»...). W Patriarchacie Moskwy powołano specjalną Radę Ekspertką do spraw współdziałania ze światem islamu, jej eksperci badają i próbują dostosować niektóre elementy ‘islamskiego miru’ do ‘ruskiego miru’.

Patriarcha po wybuchu wojny z Ukrainą szczególnie negatywnie odnosi się do grekokatolików. Na posiedzeniu archierejów w 2023 roku stwierdził, że „w rozpalaniu i wspieraniu prześladowań prawosławnych ludzi w Ukrainie biorą czynny udział tak

²⁹ aluzja do słynnego pominka epoki socrealizmu – „Robotnik i kołchoźnica” W. Muchinej – GAZ.

zwani greko-katolicy – unicy, którzy na skutek nielegalnych zagarnięć świątyń na terenie Ukrainy uzyskują korzyści, (...) a sama idea unii – podporządkowania życia cerkiewnego Rzymowi przy zachowaniu obrządku wschodniego, już od końca XVI wieku przyniosła wiele cierpień prawosławnym chrześcijanom na terenie Rzeczypospolitej, w skład której wchodziły ziemie zamieszkałe kiedyś przez rosyjskich prawosławnych ludzi”. Wśród tych ‘prześladowań’ wymienił polonizację i nawracanie na katolicyzm na ziemiach Zachodniej Rusi, pogromy parafii na zachodzie Ukrainy w latach 90. XX wieku i aktywny udział greko-katolików w przewrocie kijowskim w latach 2023-2014. Dziś są pomocnikami władz ukraińskich przy prowadzeniu polityki dyskryminacji wobec kanonicznej Cerkwi Prawosławnej (*Святейший Патриарх...*).

Po rozmowach z Franciszkiem w 2016 roku Rosyjska Cerkiew Prawosławna kontynuowała dialog z kościołem katolickim, ale z kościołem protestanckim nie ma zamiaru prowadzić dialogu. Tak to wyjaśnił Cyryl na XX Światowym Rosyjskim Soborze Ludowym w 2016 roku: „Powstrzymujemy nasz dialog. Za wyjątkiem naszych relacji z kościołem katolickim, bo ten jak na razie... pomimo ogromnej presji z zewnątrz, zachowuje wierność ewangelicznym wartościom chrześcijańskim. Nasze zewnętrzne relacje pomiędzy kościołami i chrześcijanami obecnie nie dotyczą realnego dialogu z zachodnim protestantyzmem” (*Патриарх Кирилл: «Русская Православная...*). Powodem tego, według Patriarchy, jest odejście protestantów od wartości ewangelicznych, którzy chcą przypodobać się silnym tego świata. Cerkiew prawosławna niby to ostoja Ewangelii? Cerkiew moskiewska nie chce się przypodobać Putinowi? Absurd.

4.4. Stosunek do LGBT

Ważne miejsce w wypowiedziach Patriarchy zajmuje środowisko LGBT, nazywane przez niego złem, grzechem albo zboczeniem (ros. извращение). Patriarcha popiera podejmowane przez państwo środki, aby „odgrodzić ludzi od zła” (*Патриарх Кирилл призвал «к дальнейшим...*). Rosyjska Cerkiew Prawosławna „kategorycznie nie uznaje i nigdy nie uzna” (*В РПЦ сочли...*) jedнопłciowych związków i małżeństw. Przypomnijmy, że według rosyjskiego prawa, od 2023 roku międzynarodowy ruch LGBT jest zakazany i uważany jako organizacja ekstremistyczna, obowiązuje też ustawa o zakazie propagowania LGBT i zmiany płci. Oficjalnie Patriarcha uważa, że osób ze skłonnościami homoseksualnymi „nie należy karać, dlatego zawsze występujemy kategorycznie przeciwko wszelkim represjom i dyskryminowaniu ludzi z odmienną orientacją seksualną” (*Патриарх Кирилл считает гомосексуализм...*).

Wypowiadając się na temat zachodnioeuropejskich przepisów o małżeństwach jedнопłciowych, stwierdził, że są one przeciwne zasadom moralnym, ludzie buntują się w reakcji na takie przepisy, jak „buntowali się przeciwko faszystowskim przepisom i przeciwko apartheidowi, bo te przepisy zrywają z moralnością” (*Патриарх Кирилл сравнил законы...*). Małżeństwa gejów to „bardzo niebezpieczny apokaliptyczny symptom” (Владимирова, 2014).

W 2024 roku wyraził wielkie zadowolenie, że przyjęto w Rosji przepisy zakazujące propagowania ideologii LGBT, ale to mu nie wystarcza. Teraz za cel obrał Walentynki i Halloween, które „nie mają niczego wspólnego z prawdziwą miłością. Popularność tego święta jest związana z popularyzacją idei wolnej miłości” (*Глава РПЦ выступил...*).

Z okazji Wielkiej Nocy w 2024 roku w reakcji na wykorzystywanie kolorystyki LGBT do malowania pisanek i kołaczy wielkanocnych stwierdził: „Bójcie się Boga” (https://vk.com/wall-166774454_684353).

Podsumowanie

Bez wątpienia Cyryl to zwolennik i propagator polityki Kremla, nazywany ‘Z-patriotą’, wspólnik Putina, szerzący idee ‘rasyzmu’, były agent KGB, objęty sankcjami w Europie. W 2023 roku Służba Bezpieczeństwa Ukrainy wydała za nim list gończy. Zarzuca mu się „zamach na integralność terytorialną Ukrainy oraz prowadzenie agresywnej wojny lub agresywnych działań bojowych” (*Służba Bezpieczeństwa...*). Według SBU należy do ścisłego kierownictwa wojskowo-politycznego Rosji, w celu upowszechniania propagandy wykorzystuje podlegające mu wspólnoty wiernych, regularnie rozpowszechnia narrację Kremla podczas kazań w Internecie i w swoich komentarzach wideo (Ibidem). Dlatego też parlament ukraiński przyjął, a prezydent podpisał w 2024 roku, ustawę „O ochronie ustroju konstytucyjnego w sferze działalności organizacji religijnych”, która zakazuje działalności Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej Patriarchatu Moskiewskiego na terenie Ukrainy, gdyż prowadzi ona propagowanie ‘ruskiego miru’.

W dyskursie patriarchy zauważana jest polityka neoimperializmu, wywyższania Rosji, specjalnej misji Rosji jako zbawcy świata, Rosji, która powstrzymuje nadejście antychrysta. To dyskurs gardzenia innymi, nie znającymi języka rosyjskiego, kultury Rosji, gasterbeiterami, migrantami, surogatkami, kobietami, które zmuszone bywają przerwać ciążę. Dyskurs gardzenia Zachodem i jego mieszkańcami i obcą kulturą. W dyskursie tym nie ma tam miłości chrześcijańskiej w zachodnim rozumieniu. To ‘miłość’ prawosławia moskiewskiego wobec bliźnich, ‘braci’ z ‘trójjedynego narodu’, która wyraża się w błogosławieniu żołnierzy zabijających Ukraińców. Taki jest dyskurs prawosławny w Rosji prezentowany przez głowę Cerkwi Patriarchatu Moskiewskiego. Czy można go nazwać dyskursem religijnym czy raczej polityczno-agitacyjnym? Niestety, wiele z tych poglądów możemy zauważyć w dyskursach politycznych w Polsce, USA, na Słowacji czy Węgrzech, oczywiście umiejętnie dostosowanych do własnych potrzeb. Oby tylko Cyryl nie stał się dla nich wzorem.

Bibliografia

- «Обыкновенный фашизм», или «Русский мир» московского патриарха Кирилла как апология христианства, ксенофобии и насилия. (2024). Pobrane z: <https://irs.org.ua/p/131>.
- «Православный шихидизм» и неоязыческая теология войны московского патриарха Кирилла. (2022). Pobrane z: <https://afon.org.ua/ru/pravoslavnyj-shakhidizm-i-neoyazy-cheskaya-teologiya-vojny-moskovskogo-patriarkha-kirilla.html>.
- «Проект» нашел у семьи патриарха Кирилла имущество на 225 млн рублей. (2020). Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/30917382.html>.
- Вятчанин, Н. (2023). Патриарх Кирилл предостерег от злорадства в отношении Запада. Pobrane z: <https://www.pnp.ru/politics/patriarkh-kirill-predostereg-ot-zloradstva-v-otnoshenii-zapada.html>.

- Gazdecka, E. (2014). *Religia w mediach. Dyskurs religijny, a język mediów na tle przemian kulturowych w Rosji i w Polsce*. Pobrane z: https://dspace.uni.lodz.pl/bitstream/handle/11089/27546/189-198%20Ewa%20Gazdecka_Religia%20w%20mediach.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Jędraszczyk, K. (2018). Cerkiew Prawosławna na Ukrainie i w Rosji po 2013 r. wobec wyzwań politycznych, konfliktu rosyjsko-ukraińskiego oraz pytań o granice suwerenności, *Przegląd Zachodni*, 1, 191-209.
- Katechon. Pobrane z: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Katechon>.
- Nowy Testament. 2 List do Tesaloniczan. Okoliczności powtórnego przyjścia Chrystusa. Pobrane z: <https://biblia.deon.pl/rozdzial.php?id=1005>.
- Przeciszewski, M. (2024). *Metropolita Drabynko: Putin z Cyrylem powinni zająć miejsce na ławie oskarżonych*. Pobrane z: <https://www.onet.pl/informacje/kai/metropolita-drabynko-putin-z-cyrylem-powinni-zajac-miejsce-na-lawie-oskarzonych/55c5y dq,30bc1058>.
- Przeciszewski, P. (2024). *Rosyjski Sobór Ludowy: Ukraina winna się znaleźć w strefie wyłącznych wpływów Rosji*. Pobrane z: <https://www.ekai.pl/rosyjski-sobor-ludowy-ukraina-winna-sie-znalezc-w-strefie-wylacznych-wplywow-rosji/> (tł.: P. Przeciszewski).
- Służba BEzpieczeństwa Ukrainy wydała list gończy za Cyrylem, patriarchą Moskwy i całej Rusi. (2023). Pobrane z: <https://www.pap.pl/aktualnosci/sluzba-bezpieczenstwa-ukrainy-wydala-list-gonczy-za-cyrylem-patriarcha-moskwy-i-calej>.
- Ukraińscy duchowni chcą postawić patriarchę Cyryla przed trybunałem. (2022). Pobrane z: <https://www.rp.pl/konflikty-zbrojne/art36056591-ukrainscy-duchowni-chca-postawic-patriarche-cyryla-przed-trybunalem>.
- Weigel, G. (2024). *Wielkoruska ideologia ramię w ramię z bluźnierstwem i herezją*. Pobrane z: <https://opoka.org.pl/News/Swiat/2024/weigel-wielkoruska-ideologia-ramie-w-ramie-z-bluznierstwem-i>.
- Wojtak, M. (2011). O relacjach dyskursu, stylu, gatunku i tekstu. *Tekst i dyskurs – text und diskurs*, 4. Pobrane z: https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Tekst_i_Dyskurs_Text_and_Diskurs/Tekst_i_Dyskurs_Text_and_Diskurs-r2011-t4/Tekst_i_Dyskurs_Text_and_Diskurs-r2011-t4-s69-78/Tekst_i_Dyskurs_Text_and_Diskurs-r2011-t4-s69-78.pdf.
- Wojtak, M. (2018). O wybranych translokacjach komunikacyjnych w dyskursie religijnym, *Stylistyka*, XXVII.
- Агент КГБ «Михайлов» принципиально не вступал в пионеры и в комсомол. Вербовка, «семейная жизнь» и бизнес нового Патриарха. (2008). Pobrane z: https://web.archive.org/web/20240506095321/https://www.compromat.ru/page_23895.htm.
- Баранова, Ю. (2024). *Патриарх доказал доступность причащения бойцов СВО на историческом примере*. Pobrane z: <https://www.gazeta.ru/social/news/2024/02/21/22390249.shtml>.
- Биография патриарха Кирилла. (2008-2024). Pobrane z: <https://stories-of-success.ru/armiya-gosudarstvo/patriarha-kirilla>.
- Борецкая, В. (2016) *Модель церковно-государственных отношений в свете современного социального учения Русской Православной Церкви*. Pobrane z: <https://core.ac.uk/download/pdf/212963446.pdf>.
- В Болгарии суд встал на сторону чиновника, который назвал патриарха РПЦ Кирилла агентом КГБ. (2021). Pobrane z: <https://www.pravda.com.ua/rus/news/2021/04/14/7290126/>.
- В РПЦ сочли отходом от нравственного учения решение Ватикана по гей-парам. (2024). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/20/02/2024/65d5028b9a7947c7b7bac604>.

- Вице-премьер Болгарии назвал патриарха Кирилла «агентом КГБ».* (2018). Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/29087404.html>.
- Владимирова, В. (2014). *Патриарх Кирилл призвал поучиться у ЛГБТ.* Pobrane z: <https://snob.ru/blogs/amp/83340/>.
- Второе послание к Фессалоникийцам (Солунянам) 2, 7-8.* Pobrane z: <https://www.bible.com/ru/bible/compare/2TH.2.7-8>.
- Галоян, Г. (2024). *Патриарх Кирилл заявил, что россияне вправе требовать от мигрантов уважительного отношения в устоях и традициях.* Pobrane z: <https://absatz.media/news/69079-patriarh-kirill-zayavil-chto-rossiyane-vprave-trebovat-ot-migrantov-uvazhitelnogo-otnosheniya-k-ustoyam-i-tradiciyam>.
- Глава РПЦ выступил против празднования в РЫ Дня святого Валентина и Хэллоуина.* (2024). Pobrane z: <https://www.interfax.ru/russia/941739>.
- Горевой, Д. (2021). *«Православный муфтият»: почему РПЦ вдруг решила подружиться с мусульманами?* Pobrane z: https://risu.ua/ru/pravoslavnyj-muftiyat-pochemu-rpc-vdrug-reshila-podruzhitsya-s-musulmanami_n117844.
- Гудошников, С. (2023). *Патриарх Кирилл назвал действия мигрантов угрозой межнациональному миру в стране.* Pobrane z: <https://daily.afisha.ru/news/83076-patriarh-kirill-nazval-deystviya-migrantov-ugrozoy-mezhnacionalnomu-miru-v-strane/>.
- Демин, С. (2018). *Патриарха Кирилла публично обозвали сигаретным митрополитом и агентом КГБ.* Pobrane z: <https://ura.news/news/1052326381>.
- Иванова, А. (2023). *Агент КГБ? Что именно узнали в Швейцарии о патриархе Кирилле.* Pobrane z: <https://www.dw.com/ru/agent-kgb-cto-imenno-uznali-v-svejcarii-o-patriarhe-kirille/a-64621841>.
- Историки, философы и политологи обсудили концепцию патриарха Кирилла о русском мире.* (2015). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/2419399>.
- Казакова, О. (2024). *Украина, аборт и ядерное оружие: что говорил об этом патриарх Кирилл.* Pobrane z: <https://news.ru/russia/ukraina-aborty-i-yadernoe-oruzhie-chto-govoril-ob-etom-patriarh-kirill/>.
- Кепински, О. (2021). *Патриарх Кирилл предлагает запретить суррогатное материнство для иностранцев.* Pobrane z: <https://ru.euronews.com/2021/05/18/ru-patriarch-kirill-against-surrogacy>.
- Кирилл пожелал Путину править до конца жизни. С сайта МП это убрали.* (2024). Pobrane z: <https://www.svoboda.org/a/kirill-pozhelal-putinu-pravitj-do-kontsa-zhizni-s-sayta-mp-eto-ubrali/32939527.html>.
- Кирилл, ангел-хранитель Путина.* (2012). Pobrane z: <https://www.rfi.fr/ru/obshchii/20121129-kirill-angel-khranitel-putina>.
- Клим, Ш. (2020). *Квартиры, джеты, яхты и связи с «Конкордом». Что известно о патриархе Кирилле.* Pobrane z: <https://sobesednik.ru/rassledovanie/20201028-kvartiry-dzhety-yahty-i-svyazi>.
- Кондратова, В. (2021). *Грешный трон Кирилла. История о больших деньгах, разврате, амбициях и ФСБ.* Pobrane z: <https://www.liga.net/politics/articles/greshnyy-tron-kirilla-istoriya-o-bolshih-dengah-razvrata-ambitsiyah-i-fsb>.
- Кордочкин, А. (2024). *Конец русского мира.* Pobrane z: <https://novayagazeta.ru/articles/2024/02/07/konets-russkogo-mira>.
- Мицкелюнас, А. (2023). *Патриарх Кирилл призвал верующих молиться о дефолте США.* Pobrane z: <https://panorama.pub/news/patriarh-prizval-veruusih-molitsa-o>.

- Наказ XXV Всемирного русского народного собора «Настоящее и будущее Русского мира».* (2024). Pobrane z: http://www.patriarchia.ru/db/text/6116189.html?fbclid=IwAR1pdde0PT44PzGM0iVrgVlRUv5Q4urbUnEAvodKmDMlVSWMg8XZ44LI7X4_aem_AWXeX6C-KWKpZkQJl5FDk3QUiklnMKoeNqk153QiYhGn5NvbHk4pFSh7X-szSIzn9jOPnfxU3_sx4cygZgkFrIxJ.
- Образованный человек – не просто специалист, но личность, обладающая богатым внутренним миром.* (2016). Pobrane z: <https://udmeparhia.cerkov.ru/2016/01/obrazovannyj-chelovek-ne-prosto-specialist-no-lichnost-obladayushhaya-bogatym-vnutrennim-mirom/>.
- Одинцов, Е. (2021). *«Мы живем в счастливой стране»: как патриарх Кирилл отметил юбилей.* Pobrane z: <https://www.gazeta.ru/social/2021/11/20/14225467.shtml>.
- Осипчук, И. (2024). *Как агент КГБ «Михайлов» придумал «русский мир»: с чьих слов вещает путин, когда несет бред об Украине.* Pobrane z: https://risu.ua/ru/kak-agent-kgb-mihajlov-pridumal-russkij-mir-s-chih-slov-veshchaet-putin-kogda-neset-bred-ob-ukraine_n147897.
- Основы социальной концепции Русской Православной Церкви: принята на Юбилейном Архиерейском соборе РПЦ 13-16 августа 2000 г.* (2000). Москва: Изд. Московской патриархии.
- Патриарх в Думе защитил традиционные семейные ценности.* (2015). Pobrane z: https://www.bbc.com/russian/russia/2015/01/150122_russian_church_motherhood.
- Патриарх Кирилл – о Николае II, цифровой экономике, УПЦ и Донбассе.* (2018). Pobrane z: <https://www.vesti.ru/article/1424437>.
- Патриарх Кирилл заявил о «прощении грехов» всем погибшим в зоне СВО.* (2022). Pobrane z: <https://www.bfm.ru/news/509549>.
- Патриарх Кирилл заявил о появлении на Западе другой религии.* (2024). Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2024/01/08/patriarh/>.
- Патриарх Кирилл заявил о противоречии ценностей Запада божественному замыслу.* (2023). Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2023/07/02/protivorechie/>.
- Патриарх Кирилл заявил о риске «потерять страну» из-за мигрантов с иной верой.* (2023). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/25/10/2023/653912d79a7947f8a37d8363>.
- Патриарх Кирилл заявил, что Россия никогда ни на кого не нападала.* (2022). Pobrane z: <https://daily.afisha.ru/news/63033-patriarh-kirill-zayavil-chto-rossiya-nikogda-ni-na-kogo-ne-napadala/>.
- Патриарх Кирилл заявил, что Россия является альтернативой цивилизационного развития.* (2024). Pobrane z: <https://www.gazeta.ru/social/news/2024/05/26/23101141.shtml>.
- Патриарх Кирилл заявил, что служение президента должны сопровождать «дерзновение и сила».* (2024). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/20732215>.
- Патриарх Кирилл заявил, что страны Запада фактически потеряли христианскую веру.* (2024). Pobrane z: <https://expertnw.com/news/patriarkh-kirill-zayavil-chto-strany-zapada-fakticheski-poteryali-khristianskuyu-veru/>.
- Патриарх Кирилл на Чукотке помолился о добрых отношениях между Россией и США.* (2016). Pobrane z: https://ru.m.wikinews.org/wiki/Патриарх_Кирилл_на_Чукотке_помолился_о_добрых_отношениях_между_Россией_и_США.
- Патриарх Кирилл назвал аборт издевательством над самой идеей прав человека.* (2022). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/16669977>.
- Патриарх Кирилл назвал многодетные семьи «благословением для народа и страны».* (2024). Pobrane z: <https://foma.ru/patriarh-kirill-nazval-mnogodetnye-semi-blagosloveniem-dlja-naroda-i-strany.html>.

- Патриарх Кирилл назвал Путина «первым по-настоящему православным президентом».* (2024). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/21469351>.
- Патриарх Кирилл назвал условия присутствия мигрантов в России.* (2024). Pobrane z: <https://www.fontanka.ru/2024/03/03/73293746/>.
- Патриарх Кирилл назвал эпохальной роль России по сохранению мира от безбожия.* (2024). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/21053001>.
- Патриарх Кирилл напомнил Президенту о симфонии властей.* (2009). Pobrane z: <https://rusk.ru/newsdata.php?idar=730102>.
- Патриарх Кирилл о современном образовании в России.* (2023). Pobrane z: <https://foma.ru/patriarh-kirill-o-sovremennom-obrazovanii-v-rossii-5-vazhnyh-tem.html>.
- Патриарх Кирилл обвинил западных политиков в попытке сделать украинцев врагами России.* (2022). Pobrane z: <https://www.interfax.ru/russia/827604>.
- Патриарх Кирилл объявил о финале атеистической системы образования.* (2018). Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2018/02/28/kirill/>.
- Патриарх Кирилл пожелал Путину править до конца века.* (2024). Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2024/05/07/patriarh-kirill-pozhelal-putinu-pravit-do-kontsa-sveta/>.
- Патриарх Кирилл пожелал Путину править еще 76 лет.* (2024). Pobrane z: <https://nashaniva.com/ru/342320>.
- Патриарх Кирилл предложил два дня молиться о здоровье Путина.* (2022). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/06/10/2022/633f0c329a79470572a53595>.
- Патриарх Кирилл призвал «к дальнейшим мерам», подобным запрету пропаганды ЛГБТ.* (2022). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/16670243>.
- Патриарх Кирилл призвал женщин отказаться от аборта и «отдать ребенка Церкви». Так можно?* (2021). Pobrane z: <https://www.bbc.com/russian/news-56962491>.
- Патриарх Кирилл призвал не пугать несуществующим русским национализмом.* (2024). Pobrane z: <https://www.kommersant.ru/doc/6595554>.
- Патриарх Кирилл призвал православных прихожан помогать участникам СВО.* (2023). Pobrane z: <https://www.interfax.ru/russia/881699>.
- Патриарх Кирилл призвал россиян не унывать из-за экономических трудностей.* (2016). Pobrane z: <https://kgd.ru/news/society/item/50374-patriarh-kirill-prizval-rossiyan-ne-unyvati-iz-za-jekonomicheskikh-trudnostej>.
- Патриарх Кирилл раскрыл, в чем кроется сила России.* (2024). Pobrane z: <https://news.ru/russia/patriarh-kirill-raskryl-v-chem-kroetsya-sila-rossii/>.
- Патриарх Кирилл сказал Путину, что служение России на него возложил сам Бог.* (2024). Pobrane z: <https://smotrim.ru/article/3939388>.
- Патриарх Кирилл сравнил законы о гей-браках с нацистскими.* (2017). Pobrane z: <https://www.bbc.com/russian/news-40082310>.
- Патриарх Кирилл считает гомосексуализм грехом, но критикует репрессии в адрес геев.* (2009). Pobrane z: <https://www.interfax.ru/russia/116219>.
- Патриарх Кирилл считает защиту семьи важнее поддержки промышленности.* (2023). Pobrane z: <https://www.kommersant.ru/doc/6412816>.
- Патриарх Кирилл увидел угрозу существованию России.* (2022). Pobrane z: <https://www.rbc.ru/politics/06/11/2022/6367b32c9a79478e911116bc>.
- Патриарх Кирилл усмотрел опасные тенденции в законопроекте о домашнем насилии.* (2019). Pobrane z: <https://www.interfax.ru/russia/686642>.

- Патриарх Кирилл, назвавший «СВО» священной войной, встретился с главами протестантов РФ.* (2024). Pobrane z: <https://www.citychurch.ee/patriarh-kirill-vazvavshij-svo/>.
- Патриарх Кирилл: «Россия удерживает развитие безбожия».* (2024). Pobrane z: <https://47news.ru/articles/251993/>.
- Патриарх Кирилл: «Русская Православная Церковь продолжит диалог с католиками, но не с протестантами».* (2016). Pobrane z: https://tatmitropolia.ru/newses/church_news/?id=62471.
- Патриарх Кирилл: Какая цель всякого просвещения?* (2015). Pobrane z: <https://hramramenki.ru/material/view?category=26-Novosti&alias=patpiaph-kipill-kakaya-tsely-vsyakogo-pposv-eshteniya%3F&id=1082>.
- Патриарх Кирилл: Россия сделала ошибку, превратив образование в сферу услуг.* (2011). Pobrane z: https://www.ng.ru/education/2011-09-27/10_patriarh.html.
- Патриарх Кирилл: Русский мир объединяет людей с общими ценностями за пределами РФ.* (2023). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/19402633>.
- Патриарх Кирилл: Санкции Запада приносят России только пользу.* (2015). Pobrane z: <https://www.bfm.ru/news/303377>.
- Патриарх Кирилл: СВО актуализировала нравственное преобразование общества.* (2023). Pobrane z: <https://tass.ru/obschestvo/19063687>.
- Патриарх Кирилл: семья священника – образец для окружающих.* (2019). Pobrane z: <https://pravoslavie.ru/120062.html>.
- Патриарх Кирилл: современные мегаполисы превращаются в кошмар.* (2024). Pobrane z: <https://smotrim.ru/article/4040733>.
- Патриарх Кирилл: Церковь поможет наладить отношения России и США.* (2016). Pobrane z: <https://www.vedomosti.ru/politics/news/2016/02/15/629593-tserkov-naladit-otnosheniya-ssha>.
- Патриарх сравнил Россию с островом свободы из-за запрета ЛГБТ-пропаганды.* (2023). Pobrane z: <https://rtvi.com/news/patriarh-sravnil-rossiyu-s-ostrovom-svobody-iz-za-zapreta-lgbt-propagandy/>.
- Политолог рассказал о символизме благословения патриархом Кириллом Путина после инаугурации.* (2024). Pobrane z: <https://absatz.media/news/73937-politolog-rasskazal-o-simvolizme-blagosloveniya-patriarhom-kirillom-putina-posle-inauguracii>.
- Почему не сбылся прогноз Менделеева о 600 млн россиян.* (2017). Pobrane z: <https://addnt.ru/pochemu-ne-sbylsya-prognoz-mendeleeva-o-60>.
- Роскошь без декларации: какое имущество прячет от паствы патриарх Кирилл.* (2021). Pobrane z: <https://pasm.ru/archive/321838/>.
- РПЦ верно служит режиму Путина, убеждая своих прихожан в необходимости захватнической войны.* (2023). Pobrane z: <https://zn.ua/WORLD/patriarkh-kirill-200-khramov-kotorye-sejchas-strojatsja-v-moskve-nedostatotchno.html>.
- РПЦ ответила на сообщения о неживости семьи патриарха Кирилла.* (2020). Pobrane z: <https://lenta.ru/news/2020/10/29/patriarh/>.
- Русский мир как неоимперский проект «русского сионизма».* (2015). Pobrane z: <https://eugen1962.livejournal.com/335969.html?>
- Русский мир.* (2024). Pobrane z: https://ru.wikipedia.org/wiki/Русский_мир#CITEREFSuslov2018%20%20https://novayagazeta.ru/articles/2024/02/07/konets-russkogo-mira.

- Святейший Патриарх Кирилл: Важнейшей задачей образования является формирование у учащихся целостной картины мира.* (2024). Pobrane z: <http://www.patriarchia.ru/db/text/3716487.html>.
- Святейший патриарх Кирилл: Греко-католики принимают деятельное участие в разжигании и поддержании гонений на православных людей Украины.* (2023). Pobrane z: <http://www.patriarchia.ru/db/text/6043796.html>.
- Святейший Патриарх Кирилл: новые храмы в Москве должны стать подлинными произведениями искусства.* (2017). Pobrane z: <https://www.fedmp.ru/news/svyatejshij-patriarh-kirill-novye-hramy-v-moskve-dolzheny-stat-podlinnymi-proizvedeniyami-iskusstva/>.
- Святейший Патриарх Московский и всея Руси Кирилл.* (2013). Pobrane z: <https://sdamp.ru/patriarh/>.
- Слово на обновление Десятиной церкви.* Pobrane z: <https://portal-slovo.ru/history/35613.php>.
- Смерть в Украине смыкает все грехи?* (2022). Pobrane z: <https://ru.euronews.com/2022/09/27/web-patriarch-kirill-on-ukraine>.
- Ущерб квартире патриарха в «Доме на набережной» возмещен.* (2012). Pobrane z: https://www.bbc.com/russian/russia/2012/04/120406_patriarch_flat_compensation.
- Цебровская, О. (2024). Патриарх Кирилл заявил, что Запад забыл о своем христианском наследии.* Pobrane z: https://senatinform.ru/news/patriarkh_kirill_zayavil_cho_zapad_zabyl_o_svoem_khristianskom_nasledii/.
- Церковь и власть в России: 100 лет декрету об отделении.* (2018). Pobrane z: <https://www.bbc.com/russian/features-42895053>.
- Щербакова, Е. (2024). Патриарх Кирилл: «Россия – одна из стран, которой завидуют».* Pobrane z: <https://spbdnevnik.ru/news/2024-05-26/patriarh-kirill-rossiya-odna-iz-stran-kotoroy-zaviduyut>.
- Эггерт, К. (2023). «Русский мир», который придумал Путин.* Pobrane z: <https://www.dw.com/ru/kommentarij-russkij-mir-kotoryj-pridumal-putin/a-67589347>.
- Ээрик-Нийлес Кроссь. (2024). Идеология «Русского мира» в ее нынешнем виде исходит не из Кремля, а от Кирилла.* Pobrane z: <https://rus.postimees.ee/8012855/mnenie-ideologiya-russkogo-mira-v-ee-nyneshnem-vide-ishodit-ne-iz-kremlya-a-ot-kirilla>.